REVOLUȚIE ȘI TRANZIȚIE LA ROMÂNI ÎNTR-UN SECOL SCURT (1918-1989)

Constantin Hlihor
Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt (1918-1989)

Copyright © Constantin Hlihor
Copyright © Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989
Copyright © TRITONIC 2017 pentru ediția prezentă.

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din carte.
Autorii își asumă întreaga responsabilitate asupra originalității materialelor publicate în volum.

TRITONIC
Str. Coacăzelor nr. 5, București
e-mail: editura@tritonic.ro
www.tritonic.ro

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HLIHOR, CONSTANTIN
Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt (1918-1989)/Constantin Hlihor, Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989
Tritonic, 2017
ISBN: 978-606-749-291-0

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Redactor: BOGDAN HRIB
Comanda nr. 253/noiembrie 2017
Bun de tipar: noiembrie 2017
Tipărit în România

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări, fără acordul scris al editorului,
este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

INSTITUTUL REVOLUȚIEI ROMÂNE DIN DECEMBRIE 1989

Constantin Hlihor

REVOLUȚIE ȘI TRANZIȚIE LA ROMÂNI ÎNTR-UN SECOL SCURT (1918-1989)

TRITONIC

Cuprins

Introducere 7

Capitolul I – Revolutia si tranziția, între realitate socială şi categorii/ instrumente pentru analiza momentelor de răscruce/ turning points din istoria românilor (1918 şi 1989) 15

1.1. Revoluția şi tranziția în secolul scurt între realitate istorică şi reprezentare istoriografică 17

1.2. Revoluția ca eveniment istoric/ realitate socială între percepția actanților/ observatorilor şi re-prezentarea ei în analiza istoricilor 48

1.3. Revoluția instrument de analiză şi interpretare a schimbărilor sociale şi politice în societatea secolului XX 68

1.4. Tranziția între realitate obiectivă a societății moderne şi contemporane şi instrument de analiză a proceselor postrevoluție 102

Capitolul II – 1918 şi 1989 Aspirații, idealuri revoluționare şi acțiuni de sincronizare a societății române cu modernitatea europeană 119

2.1. Anii 1917-1918 în România: Revoluție politică de tip sistemic sau o alegere politică rațională a elitei în timpuri revoluționare? 121

2.2. Anii 1917-1918. Basarabia refuză revolutia bolşevică şi deschide drumul revoluției unității naționale şi a desăvârşirii statului națiune 151

2.3. 1918. Revoluția națională a românilor din imperiul habsburgilor 177

2.3.1. 1918 în imperiul dualist: înfrîngeri militare decisive, disoluție şi revoluție 177

2.3.2. Victoria revoluției unității naționale depline a românilor din imperiul dualist (octombrie-decembrie 1918) 189

2.4. Revoluția din Decembrie 1918. O nouă șansă de sincronizarea societății românești cu modernitatea occidentală 209
2.4.1. La Timişoara s-a aprins scânteia revoluției române 211
2.4.2. Bucureşti, 21-22 decembrie, sfârşitul dictaturii şi al socialismului în România 226
2.4.3. Lupta pentru putere, diversiune şi război mediatic 236
Concluzii 245

Capitolul III – Două tranziții, aceleaşi deziderate: modernitazare şi sincronizare cu societatea occidentală (1918-1928 şi 1989-2000) 249
3.1. Istoria a două decenii de tranziție spre modernitatea politică (1918-1928; 1989-2000) 252
3.1.1. Politica în primul şi ultimul deceniu al secolului XX – starea de fapt 253
3.1.2. Tranziție, reforme, şi uriaşe speranțe pentru societatea românească la început şi sfîrşit de secol XX 273
3.1.3. De la speranțe uriaşe privind modernizarea sistemului politic la deziluziile generației interbelice şi nostalgia pentru comunism în anii 2000 297
3.2. Tranziție economică și transformări sociale în România la început și sfârșit de veac XX 323
3.2.1. Reforma economică şi bătălia pentru modelul de dezvoltare: dependență şi integrare vs. neoliberalism autohton 326
3.2.2. Tranziții sociale și răsturnări de rol în structura societății românești după Marea Unire şi după Revoluția din Decembrie 1989 349

Introducere

Românii, ca și celălalte popoare din centrul si sud estul continentului european, s-au aflat în secolul al XX-lea în fața unor evenimente politice, militare, ideologice și culturale care au marcat istoria Europei și nu numai. Au întrat în acest secol printr-o revoluție a desăvârșirii unității naționale (1918) care a creeat premisele accelerării modernității societății românești și au ieșit din acest veac printr-o revoluție anticomunistă (1989) care a reconectat țara la valorile occidentale. Aceste două momente -1918 și 1989- sunt pentru istoria românilor și a popoarelor din centrul și sud-estul continentului European un *turning point*. Sunt momente din care au început schimbări de esență și rapide în sistemul politic și administrației centrală și locală, în economie, în mentalitate, în structura socială dar și în cultură și spiritualitate.

La sfârșitul anului 1918 un uriaș val revolutionar, cu două component una socială în Est și o alta națională în centrul și sud estul continentului European, atingea apogeul evoluției sale. Sub presiunea sa Imperiile habsburgic, rus și otoman, care au dominat regiunea de-a lungul a mai multor secole, s-au prăbușit și iar pe ruinele acestora au apărut noi state-națiune. Se realiza în fapt pentru români o aspirație de secole unirea într-un singur stat și un singur sceptru. Este momentul care a generat în noua societate românească așteptări și speranțe de neînchipuit cu doar câțiva ani înainte.

La sfârșitul anului 1989 valul revoluţiilor anticomuniste cunosc o dezvoltare și intensitate care a făcut posibil să fie înlăturată *Cortina fier* care a despărţit estul de vestul continentului European mai bine de o jumătate de secol. Începea pentru popoarele aflate sub dominație sovietică un proces de răsturnare a regimurilor de dictatură comunistă pe cale revoluției pașnice sau cu violenţă cum s-a întâmplat în cazul românilor.

Ambele momente de cotitură/*turning point* au fost urmate de o perioadă de tranziție care trebuia să conducă România către modernitatea europeană printr-un amplu proces de reforme care s-au derulat pe parcursul a mai multor decenii. Din acest motiv în cercetarea evenimentelor s-a decis folosirea momentelor cheie *„1918"* și *„1989"* ca procese politico-sociale cruciale cu impact direct și vizibil în societate pentru o perioadă de cel puţin un deceniu. Astfel că arhitectura de idei care alcătuiesc prezenta carte este rezultatul unei analize sincronice la „capetele" secolului al XX-lea și nu o cercetare care să respecte canoanele cronologiei clasice ale tuturor evenimentelor ce s-au derulat în spaţiul românesc în acest secol.

Această procedură are dificultățile ei, deoarece tehnicile de analiză și comparare a diferitor aspecte ale vieții politice, economice și sociale nu sunt încadrate în logica dinamicii temporale ci a identificării elementelor de continuitate și de discontinuitate de la cele două „capete" ale acestui secol scurt. Acest tip de cercetare poate da răspuns la o serie de întrebări care uneori pare a nu fi ușor de dat. De ce entuziasmul și speranțele românilor din aceste două momente astrale ale istoriei secolului al XX-lea au durat atât de puțin? De ce procesele de schimbare din societate nu au putut dizloca nu metehnele răului din politică administrație și economie deși toată lumea era conștientă și împărtășea ideea că nu se poate construi o societate nouă cu mentalităţi și „apucături" ale celei vechi? Cum au rezistat și s-au perpetuat peste decenii stereotipurile psihofixațiile

de ordin istoric din mentalul colectiv? Dacă oamenii și contextele socio-politice și economice se schimbă în mod natural sub impactul modernizării tehnologice și al creșterii gradului de cunoaștere de ce nu se schimbă și mentalitățile? De ce de exemplu, corupția și demagogia prezente în societate și în discursul public în primul deceniu de după Marea Unire le găsim aproape în aceeași exprimare în anii '90? Cititorii vor descoperi în paginile acestei cărți comportamente din spațiul politic și social românesc al aniilor '20 în societatea postsocialistă cu o manifestare aproape identică!

Analiza a două fenomene și procese de o complexitate extrem de mare dar și cu reprezentări diferite în mentalul colectiv cum sunt revoluția și tranziția a impus nevoia unei analize multidisciplinare de rafinare a conceptelor și a schimbărilor produse atît la nivelul evoluțiilor theoretic, dar și în cel al percepției acestora în opinia publică. Pe de o parte cum era reprezentat fenomenul revoluției și a tranziției ce a urmat la nivelul elitei politice și intelectuale, iar pe de alta cum acesta era perceput la nivelul opiniei publice a celor care au fost implicate în procesele de schimbare. Cum și de ce s-au modificat percepțiile oamenilor despre evenimentele din cele două momente cruciale -1918 și 1989 - atît la nivelul societății profunde cît și la cel al cercetării academic. A fost necesară această analiză teoretică și metodologică pentru a se construi instrumentele de cercetare și o grilă de lectură adecvată evenimentelor și proceselor generate de revoluțiile din 1918 și 1989. Astfel că atât conceptul de revoluție cât și cel de tranziție vor fi testate ca instrumente pentru analiza a două momente revoluționare care au marcat acest secolul XX scurt. Cititorul va putea să afle motivul pentru care, de exemplu, evenimentele politice generate de activitatea Parlamentului, și a guvernului român din anii 1917-1918 nu mai au aceeași reprezentare ca în istoriografia clasică de până acum și au fost încadrate în ceea ce noi numim a fi fost o revoluție de tip sistemic în Vechiul

Regat. Lectura primul capitol oferă cititorului mijloacele și instrumentele necesare să facă propria judecată cu privire la aprecierea evenimentelor descrise în următoarele două capitole

Identificarea modului cum era înțeles și receptat în cele două momente – 1918 și 1989 – avute în analiză conceptul de revoluție a dat posibilitatea conturării unei noi grile de lectură a evenimentelor petrecute în spațiul locuit de români atît în Vechiul Regat cât și în provinciile aflate sub stăpânire străină. Utilizarea acestei noi grile de lectură ne-a condus la concluzia că și în România mică s-a desfășurat în anii 1917-1918 o revoluție dar care nu poartă caracteristicile celor care s-au derulat în Basarabia și Transilvania pentru că a fost vorba de o *revoluție de tip sistemic*. În epocă acest concept nu a existat deoarece teoria revolutiei sistemice a fost concepură și elaborată abia în a doua parte a secolului trecut. Iar pe de altă parte nici regele Ferdinand I și nici liderii principalelor partide de politice nu aveau conștiința că acționează potrivit unei scheme de acțiune de tip revoluționar. Conceptul de revoluție în epocă era asociat, atât de elita politică dar și cea intelectuală, cu ideea de mișcare socială și violență politică pentru răsturnarea de la putere a unui regim politic. Este poate și explicația de ce evenimetele din România acelor ani au fost definite ca fiind revoluționare de un număr extrem de mic de personalități ale vieții academice și politice. Această rafinare teoretică a conceptului de revoluție a permis conturarea unei noi imagini a evenimetelor desfășurate în spațiul locuit de români din anii 1917-1919. A fost un proces revoluționar care a cuprins trei forme de manifestare cu intensități diferite în cele trei teritorii locuite de românii în acea epocă. În Vechiul Regat o revoluție de tip sistemic ce a pregătit cadrul politico-juridic și social al realizării unității naționale depline pe cînd în Basarabia, Transilvania, Bucovina, Banat, Crișana și Maramureș o revoluție a desăvârșirii unității naționle însoțite și de manifestări

specifice revoluțiilor sociale. Istoriografia Marii Uniri nu a reţinut acest aspect deoarece în mentalul colectiv din perioada interbelică conceptul de revoluţie a fost asociat cu violenţa extremă a unor miscări sociale și politice cu valente totalitare–bolșevismul, nazismul, fascismul, franchismul, legionarismul etc.– care și-au pus amprenta negativă aspra secolului XX. Acest fapt l-a determinat pe cunoscutul istoric Eric Hobsbawm să lipească acestuia o etichetă ce va face carieră în lumea istoricilor și nu numai cea de *secol al extremelor.*

Analiza tranziţiei parcurse de societatea românească după 1918 și după 1989 nu a urmărit o recompunere a unui întreg tablou social, economic, politic, cultural și al mentalului colectiv ci depistarea acelor linii de continuitate din viaţa politică, socială și a mentalităţilor pentru a fi identificate cauzele perpetuării unor metehne și comportamente din viaţa politică și socială repudiate în orice timp și spaţiu istoric. Cititorii vor afla în acest capitol că anumite manifestării în planul acţiunii politice, economice sau al relaţiilor sociale sunt prezente într-o societate înainte ca elita intelectuală să le depisteze și să le supună analizei în baza unei anumite modelări teoretice aparţinînd ştiinţelor istorice, sociologiei sau politologiei. De exemplu conceptul de tranziţie a apărut în anii'60 în teoria politică, însă, fenomenul ca practică politică este mult mai vechi. Plecînd de la acestă ipoteză de lucru cel de-al treilea capitol al lucrării prezintă societatea românească în tranziţie și după 1 Decembrie 1918. Actanţii proceselor de unificare administrativă, de integrare economică și financiară, de remodelare a conţtiinţelor nu au denumit aceste procese *tranziţie* deoarece conceptul și reprezentarea teoretică a acestui tip de fenomen se va face cu cîteva decenii mai târziu. Actanţii politici și elita au avut conștiinţa unor schimbări radicale produse în societate și de intrăre a acesteia intr-o perioadă profund diferită de epoca anterioară primei conflagraţii mondiale.

Elită politică, indiferent de convingeri doctrinaire, considera că societatea în acestă perioadă de tranziţie trebuie să îşi formuleze idealuri noi, intelectulii şi oamenii de afaceri cereau noi direcţii de dezvoltare economică şi socială, elita cultural vedea nevoia unei schimbări radicale în domeniul culturii şi spiritualităţii româneşti toate pentru ca noua societate să capete în cel mai scurt timp cracteristicile modernităţii occidentale. Trebuiau redefinite rolul şi funcţiile instituţiilor politice, sociale şi culturale şi puse în accord cu cele ale occidentului prin procese generic denumite refomă dar mai ales era neceară o transformare radicală a mentalităţilor existente în societatea românească din cele două epoci. La ieşirea din cele două revoluţii elita intelectuală, dar nu numai ea, conştientiza că modernizarea instituţiilor politice, a raporturilor sociale şi a schimbărilor în mentalul colectiv nu s-au putut realiza fie că, nu a existat un efort programmatic fie că, a trebuit să aplice un model străin tradiţiilor societăţii române cum a fost cel marxist .

După cum Marea unire, rod al revoluţiei unităţii naţionale depline din 1918, nu s-a încheiat odată cu 1 decembrie 1918 sau cu recunoaşterea noului stat la nivel internaţional, nici trecerea de la totalitarism la regimul politic de democraţie liberlă specific societăţilor occidentale moderne nu s-a încheiat odată cu înlăturarea lui Nicolae Ceauşescu şi a structurilor de putere pe care şi-a construit regimul de dictatură. A fost nevoie şi într-un caz şi în altul de timp. Un timp istoric la fel de complex şi cu multe dificultăţi la fel de mari ca şi cele din perioada revoluţiilor. Pe de o parte pentru realizarea unirii depline era necesară aducerea pe acelaşi plan administrativ, economic şi financiar dar şi cultural a întregii populaţii, ori, în exprimarea epocii, „concepţia politică pe care trebuia să o primească şi noile provincii, nu este administrativă, ci este concepţia politică culturală" iar pe de alta după revoluţia din decembrie 1989 era nevoie de un timp pentru demantelarea structurilor şi mecanismelor

politice, economice și sociale care au funcţionat pe timpul regimului socialist și construirea altora pentru a pune societatea pe baze modern europene. Ținând cont de toate acestea, autorul s-a străduit să dezvolte un nou cadru sintetic de analiză și un *storytelling* concis a două momente cruciale din istoria românilor dintr-un secol scurt invitînd cititorul la o lectură interogativă pentru viitoare discuţii despre imaginea mereu mișcătoare în timp a evenimentelor aflate la un moment dat sub lupa cercetării ştiinţifice. Iar dacă cititorul va reține din această narațiune istorică doar faptul că este necesar ca după un timp utilizare *grila de lectură* a trecutului istoric să se perfecţioneze pentru o mai bună cunoaștere și înțelegere a a diferitor epoci istorice, această carte își va fi atins cu adevărat scopul.

Capitolul I
Revolutia si tranziția, între realitate socială şi categorii/ instrumente pentru analiza momentelor de răscruce/ turning points din istoria românilor (1918 şi 1989)

Românii au *intrat* în secolul al XX-lea printr-o revoluţie a unităţii naţionale (1918) care a desăvîşit construcţia politică statală şi a creiat premisele accelerării modernităţii în toate domeniile. Au *ieşit* din acest veac printr-o revoluţie anticomunistă (1989) care a reconectat societatea românească la valorile occidentale. Istoricul Toivo U. Raun, referindu-se la acest aspect, afirma că: „Secolul scurt 1917-1989 în centrul si sud-estul continentului European prezintă asemănări izbitoare. A început şi s-a sfîrşit cu un val revoluţionar fiecare cu o imagine răsturnată. În 1917-1919 sensul a fost dat de desăvârşirea revoluţiei construcţiei naţionale iar revoluţia socială a fost zăgăzuită în perimetrul fostului imperiu ţarist unde bolsevismul s-a substituit in mare parte revoluţiei naţionale. În 1989-1991 a însemnat răsturnarea regimurilor comuniste apărute ca o consecinţă directă şi indirectă a revoluţiei bolsevice dar a insemnat şi punerea sub semnul întrebării a naţionalismului şi construcţia statului naţiune. Interesul pentru cercetarea unor asemenea probleme este de data recentă".[1]

[1] Toivo U. Raun, *Baltic Independence, 1917-1920 and 1988-1994: Comparative Perspectives*, The National Council for Soviet and East European

Secolul al XX-lea poate fi analizat dintr-o perspectivă hobsbawm-iană. În interiorul acestui răstimp au avut loc evenimente politice, sociale, economice și culturale de ruptură în evoluția istorică a societății românești. Acestea au fost definite la un moment dat în spațiul public ca fiind revoluții, lovituri de stat, început de epocă nouă, cădere în barbaria comunistă etc., ca mai apoi să fie percepute diferit atît de publicul larg dar și de specialiști.

Această analiză istorică pornește de la premisa că între trecut și prezent există o frontieră pe care nu o putem „vedea" decît dacă avem instrumentele potrivite. Unii istorici precum Macaulay sau Marc Bloch pentru a da sens evenimentelor istorice și a obține o reprezentare mai apropiată de realitatea factual istorică au mixat în studiul istoriei cercetarea evenimentele din trecutul mai îndepărtat cu cele din prezent.[2] Ciocnirea dintre ideologii și dintre marile puteri și-au pus amprenta asupra modului cum s-a scris istoria secolului XX sau cel puțin asupra largilor narațiuni pan-europene. Acest fapt este ilustrat cu exemplul istoricului Lilly Marcou. Biografia sa relevă modul cum contextul socio-politic și-a pus amprenta asupra scrisului său. Născută la București dintr-o familie de evrei avea șapte ani când se confruntau la Staligrad două mari puteri Germania și URSS. Ulterior ea a înțeles foarte bine consecintele acestei confruntări pentru propriul destin. Faptul că Stalin a câștigat ea a putut să trăiască. Dacă Hitler ar fi câștigat ea cu siguranță ar fi murit. Pentru Lilly Marcou ideea potrivit căreia relațiile dintre marile puteri este irelevantă pentru viața oamenilor simpli era de neînțeles[3]. Evoluțiile

Research**,** made available by the U. S. Department of State under Title VIII (the Soviet-Eastern European Research and Training Act of 1983), June 30, 199 4, online https://www.ucis.pitt.edu/nceeer/1994-808-12-Raun.pdf, accesat la 30 mai 2017

[2] Apud, Richard Vinen, *A History in the Fragment. Europe in the Twentieth Centuries*, Abacus, London, 2000, p. 1

[3] Ibidem p. 3.

contextuale aruncă o lumină specială asupra istoriei, care au învăluit acţiunea politico-militară cele două date. Analiza contextualităţii a determinat ca anumiți cercetători să opereze cu alte limite cronologice în analiza fenomenelor și proceselor istorice. Așa a apărut ideea de secol XX scurt/ lung[4] care a avut la un capăt formarea statelor naţiune în centrul și sud-estul continentului și supremaţia a două ideologii antinomice bolșevismul și naţionalismul. La celălalt capăt dispariţia unor actori care au apărut după primul război mondial, Cehoslovacia, Iugoslavia și URSS și a ideologiilor politice care le-au legitimat existenţa. Astfel că istoria începutul de secol scurt (1918), pe anumite segmente de evoluție, are puncte comune cu cu dinamica politică și economică de după căderea comunismului.

Ideea de secol scurt este un excelent cadru de interpretare a evoluţiilor tumultoase care s-au desfășurat în Europa între două evenimente care pot fi, fără îndoială, adevărate *turning points*: valul revoluționar al anului 1918 și revoluţiile anticomuniste care a pus capăt războiului rece. Căderea regimurilor comuniste din Europa între anii 1989-1991 a oferit istoricilor un nou punct de reper pentru a stabili cronologic granița dintre istorie și prezent. Sfârșitul regimului comunist a fost mai clară decât sfârșitul celui nazist care a fost o ruptură generată de înfrângerea Germaniei în cel de-al doilea război mondial dar și cu unele consecinţe mult mai importante.

1.1. Revoluția și tranziția în secolul scurt între realitate istorică și reprezentare istoriografică

Din perspectiva cercetării și analizei istorice se poate observa că revoluția și tranziţia ca fenomene și procese prezintă un decalaj de imgine între ceea ce au trăit actaţii/obsevatorii și ceea ce au prezentat istoricii și analiștii care le-au cercetat și le-au prezentat de-a

[4] Ibidem p. 4.

lungul timpului publicului larg și specialiștilor. Nu este o problemă specifică doar românilor în secolul ale XX-lea[5], însă, ea a devenit de larg interes pentru societatea românească mai ales după căderea regimului comunist. În fapt avem de-a face cu o schimbare a discursului despre trecutul istoric românesc din această perioadă prin abandonarea grilei de interpretare marxistă, impusă de autoritățile comuniste și adoptarea uneia noi care este inspirată de ideologia anticomunistă care are un impact mare chiar dacă nu este la fel de dăunător pentru spiritul critic care trebuie să însoțească orice discurs științific.[6] Căderea Uniunii Sovietice și sfârșitul Războiului Rece nu au dus la o abordare mai obiectivă, mai puțin pasionată și ideologic orientată a istoriei secolului al XX-lea, ci mai degrabă un nouă val de anti-comunism: istoricul tinde să devină un „militant", luptător anticomunist, lucru paradoxal deoarece dușmanul său a încetat să mai existe.[7] În acest proces au intrat mai ales evenimentele de la mijlocul și sfârșitul secolului al XX-lea. După aproape trei decenii de la căderea comunismului în mentalul colectiv românesc nu s-a conturat o imagine adecvată asupra evenimentelor din Decembrie 1989. Disputa dintre partizanii revoluției și cei ai unei lovituri de stat pare a fi mai intensă ca niciodată.[8]

---

[5] Constantin C. Giurescu, *Probleme controversate în istoriografia română*, Editura Scripta,Bucuresti, 2011; Ioan Scurtu, *Istoria Romanilor de la Carol I la Nicolae Ceausescu*, Editura Mica Valahie, București, 2011, pp. 14-31

[6] A se vedea pe larg, Florin Abraham, *Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente*, în *Arhivele Totalitarismului,* nr. 3-4/2008, București, INST, p. 123-144; idem, *Istoriografie și memorie socială în România după 1989,* în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu"*, Cluj-Napoca", tom LI, 2012, pp. 145-172; Ruxandra Ivan, *A fi istoric al comunismului românesc, după 23 de ani*, în *Sfera Politicii*, no. 173, ian-feb 2013, online http://www.sferapoliticii.ro/sfera/173/art14-Ivan.php accesat la 12 iulie 2017

[7] Michael Mann, *The Source of Social Power*, vol. 3: *Global Empires and Revolution, 1890-1945*, Cambridge University Press, 2012, p. 167

[8] Prof. univ. dr. Constantin Hlihor, *Imaginea Revoluției Române din Decembrie 1989 Între controversă istoriografică și reprezentare ideologică în memoria socială,* în *Caietele Revoluției*, nr. 4 (59)/2015, pp. 8-14

Controversele si disputele dintre istorici privind semnificaţia şi consecintele unor evenimente istorice petrecute în acest secol scurt sunt firești și utile dacă nu sunt părtinitoare și nu se constituie ca suport/vector de propagarea unor imagini ale trecutului interesate politic sau ideologic.[9] Este firesc faptul ca un eveniment să aibă reprezentări diferite pe de o parte în memoria actanţilor/observatorilor iar pe de alta în scrierile istorice. Istoricii furnizează cititorilor lor date și informații – adică „fapte" – pentru a-și susține științific o anumită reprezentare a trecutului istoric. Și, cu rare excepții, toate faptele prezentate sunt exacte. Numai că, faptele istorice ca atare nu au un înțeles intrinsec. Ele capătă *înțeles* și *semnificație* numai atunci când sunt cercetate și prezentate de istoric cu un anumit punct de vedere rezultat al evaluarii cu ajutorul instrumentelor/conceptelor și aplicîndu-se o metodă adecvată de cercetare. Fraza deseori adusă în atenţia cititorlui de istorie „lăsaţi faptele să vorbească de la sine"[10] nu are valoare pentru cercetarea istorică. Despre un eveniment istoric, cum ar fi cel din Decembrie 1989, prin prezentarea aceloraşi fapte se lansează în sfera publică cel puţin două imagini profund contradictorii: revoluție și lovitură de stat[11] aducîndu-se acelaşi argument-faptele nu vorbesc de

---

[9] A se vedea pe larg, Ludwig von Mises, *Theory and History, An Interpretation of Social and Economic Evolution*, Yale University Press, 1957, Reprint in 2007 by the Ludwig von Mises Institute; Mark T. Gilderhus, *History and Historians. A Historiographical Introduction*, Seventh Edition, Pearson Education, Upper Saddle River, United States, 2010, p. 7, fragment online http://www.sparta.org/UserFiles/Servers/Server_956967/File/Curriculum/Student%20Summer%20Assignments/History%20and%20Historians.PDF accesat la 7iulie 2017; Robert J. Richards, *The Moral Grammar of Narratives in History of Biology—the Case of Haeckel and Nazi Biology,* p. 2, online http://home.uchicago.edu/~rjr6/articles/Moral%20Grammar%20of%20Narratives--illustrated.pdf

[10] Gary B. Nash, Charlotte Crabtree, Ross E. Dunn, *History on Trial*, New York, 2000, p. 12

[11] Șerban Papacostea, *Decembrie 1989: revoluție sau lovitura de stat? – o*

la sine.[12] Istoricii folosesc faptele într-un anumit mod și, prin urmare, ei, și nu faptele, vorbesc. Cu alte cuvinte, istoricii dau sens faptelor prin evaluarea semnificației lor și prin prezentarea lor într-o manieră particulară. Pe scurt, ei interpretează ceea ce intreprind oamenii politici sau instituțiile publice ale statului în plan intern și internațional la un moment dat. Deoarece istoricii au perspective de analiză și aplică seturi de valori diferite aceloraşi fapte istorice, interpretările lor diferă.[13] Doar dacă s-ar putea crea un model/cadru de interpretare/lectură a faptelor cu o valabilitate incontestabilă care să poată să explice complet comportamentul uman, ar fi posibil să nu mai fie dezacord în descrierea aceliași fapt istoric. Filozofia și teoria istoriei pînă la acest moment nu a furnizat un asemenea model explicativ care să reziste timpului. Nu ne putem aștepta să găsim unul nici în viitorul apropiat. Viața și acțiunea umană sunt mult prea complicate pentru a putea fi modelate chiar și în era revoluției informatice. Diferitele probleme dintr-o societate anume dintr-un un timp istoric anume necesită modele sau teorii explicative specifice. Din această perspectivă dezacordurile în privința semnificației unor evenimente istorice vor rămâne printre istorici și nu numai.[14]

Unele din aceste dezacorduri vin prin descoperirea de doi date si informații ce privesc revoluția și tranziția unei societăți. Prin

falsa alternativa – http://www.revista22.ro/decembrie-1989-revolutie-sau-lovitura-de-stat--o-falsa-alternativa--790.html, accesat la 12 mai 2017

[12] E.H Carr, *What is History*, Second Edition Edited By R. W. Davies, Penguin Books 1964, p. 12, on line, http://abuss.narod.ru/Biblio/eng/carr.pdf, a se vedea si E. H Carr dupa Morland, http://library.universalhistory.net/wp-content/uploads/2011/05/What-is-history.pdf, accesat la 12 ianuarie 2014; Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, in Constantin Hlihor, *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire,* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, p. 17

[13] Mark T. Gilderhus, *op.cit.,* p. 7; Ruxandra Ivan, *op.cit*., in *loc.cit*.

[14] Mark T. Gilderhus, *op.cit*., p. 7

efortul de cercetare si documentare în arhive și biblioteci istoricii vin, în mod constant, în contact cu informații și date noi pe care nu le-au avut predecesorii lor. Aceste noi informații susțin uneori și îmbogățesc interpretările anterioare prin furnizarea de detalii despre chestiuni pe care istoricii anteriori le sugerau sau le bănuiau deoarece le lipseau informațiile pentru că nu aveau acces la fondurile de arhivă. Adesea, însă, o informație nouă determină pe istorici să revizuiască total interpretările anterioare prin descoperirea altor motivații și cauze, relații decît cele cunoscute care au condus la o anume acțiune sau comportamente ale oamenilor implicați in evenimente istorice. Acest lucru nu inseamnă negarea cunoașterii istorice anterioare ci perfecționarea ei.

Cu totul altfel stau lucrurile dacă informațiile sunt ocolite de istoric din motiv de oportunitate politică sau socială. O mare parte din informațiile „noi" pe care istoricii le folosesc mai târziu nu sunt noi în sensul că nu erau cunoscute. Ele se aflau în arhive și biblioteci tot timpul, dar nu erau utilizate sau le foloseau în modalități foarte diferite. Exemplul clasic pentru cercetarea istorică din România sunt informațiile arhivistice privind evenimentele de la 23 august 1944[15]. Istoricii din perioada regimului comunist au formulat întrebări, ipoteze și obiective de cercetare diferite de cele care se pot formula astăzi, și astfel informațiile care priveau unele „fapte" nu aveau sens sau relevanță, iar istoricii le-au ignorat. Asemenea situații nu sunt specifice doar cercetării istorice din fostele regimuri comuniste.[16] Pentru cazul 23 august 1944 evenimentele au fost interpretate în grila convenabilă liderilor comunisti din România în

[15] Ioan Scurtu, *Un act istoric controversat: 23 august 1944*, online http://www.ioanscurtu.ro/un-act-istoric-controversat-23-august-1944/ accesat la 20 mai 2017; Florin Anghel, *Une évolution de la mystification des événements du 23 Aout 1944 dans le discours officiel communiste, 1945-1989,* în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXIII, nr. 3-4, iulie-decembrie 1994.

[16] Mark T. Gilderhus, *op.cit.,* p. 8

diferitele etape de evoluție a societății române, în funcție de cine era la putere în momentul respectiv.[17] Imediat după producerea evenimentelor percepția asupra lor era cea a unei lovituri de stat.[18] După preluarea puterii de către comuniști evenimentele de la 23 august 1944 au fost semnificate rînd pe rînd ca fiind insurectie,[19] revolutie antifascistă și antiimperialistă,[20] iar după căderea trgimului comunist se vorbește iar de lovitură de stat.[21]

Pentru că a devenit o modă politizarea unor momente din istoria recentă a românilor prin metoda indirectă a asocierilor și comparațiilor forțate Revoluția din Decembrie 1989 a fost o țintă predilectă.[22] Acest fenomen aduce în discuția cercetătorilor o problemă mai veche dar care nu are răspuns nici pînă astăzi. În ce raport trebuie să se găsească istoricul și produsul muncii sale cu omul politic și interesele politice ale acestuia, mai ales când se află într-o funcție publică? Este o observație elementară că istoricii sunt influențați în munca lor de politică.[23] Nu puține sunt opiniile exprimate

---

[17] A se vedea Vlad Georgescu, *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români*, Ed. Humanitas, București, 1991.

[18] *Cum s-a produs lovitura de stat de la 23 august 1944. Rolul Suveranului. Declarațiile d-lor: Iuliu Maniu, Lucrețiu Pătrășcanu și C. I. C. Brătianu*, București, Tipografia „Viața literară", 1944.

[19] A se vedea, Ion Popescu-Puțuri și colab., eds., *Ecoul internațional al insurecției armate și al participării României la războiul antihitlerist*, Editura Militară, București, 1964; Gh. Buzatu și colaboratori, *Din istoria unei zile. Contribuții la cronologia insurecției române din august 1944*, Iași, 1979

[20] Elena A. Barbulescu, *Lupta maselor populare in revolutia de eliberare sociala si nationala, antifascista si antiimperialista in judetele Dolj si Romanați, 1944-1947,* Editura Politică București, 1979

[21] Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat in Romania*, vol.3 *Cele trei dictaturi*, Editura Rao, Bucuresti, 2006

[22] Lt. Col. (r) dr. Petre Opriș, *Doua lovituri de stat: 23 August 1944 si 22 Decembrie 1989*, in Daniela Țurcanu Caruțiu, Marian Zidaru, coord., *Arc peste timp. 23 august 1939 – 23 august 1944. Semnificații și consecințe,* Editura Ex Ponto, Constanța, 2009, p. 156-172.

[23] Constantin Fasolt, *The Limits of History*, The Univetsity of Chicago Press, Chicago and London, 2004, p. XV

de specialiști ai domeniului care aduc în atenţia publicului ideea că „nu există discurs complet dezideologizat. Oricât ne-ar plăcea să credem în „obiectivitatea ştiinţifică" a ştiinţelor sociale şi umane, teza conform căreia acestea ar fi capabile de a produce cunoaştere ştiinţifică în acelaşi sens ca ştiinţele exacte este din ce în ce mai greu de acceptat"[24].

În efortul lor de a readuce trecutul în memoria colectivă contemporană istoricii se străduie să fie neutri din punct de vedere politic, dar, există un punct în care istoria şi politica se intersectează într-o alchimie inseparabilă. Acest punct este foarte uşor de demonstrat din punct de vedere teoretic deoarece partizanatul este cuantificabil dar mai greu de acceptat în practica socială.[25] Istoricii din punct de vedere profesional își desfășoră activitatea aplicînd metode și tehnici de cercetare care fac improbabilă posibilitatea ca *re*-compunerea unui fapt istoric să fie influenţată de *Ceva* din exteriorul „probelor" adunate și supuse analizei. Dacă se procedează așa, istoria nu poate fi influenţată niciodată de un interes politic. Ține de voința cercetătorului de a proceda într-un fel sau altul! Trecutul istoric care este *re*-compus de cercetător sub forma unei narațiuni/*storytelling* ar trebui să fie o formă de contemplare a evenimentelor analizate iar activitatea una specifică vieții academice[26]. Studiul trecutului nu trebuie să se finalizeze prin valorificarea acelor surse și informații care să „demonstreze" concluzii anterior formulate. Numai așa îstoricul „capătă" dreptul de a avea prin munca

[24] Ruxandra Ivan, *op.cit*., în *loc.cit*.

[25] Constantin Fasolt, *op.cit.* p. XVI

[26] A se vedea pe larg, David Carr, *The Reality of History*, in Tom Rockmore, Joseph Margolis, History, Historicity and Science, Ashgate Publishing Limited, 2006, pp. 121-137; Augusto Palombini, *Storytelling and telling history. Towards a grammar of narratives for Cultural Heritage dissemination in the Digital Era*, in *Journal of Cultural Heritage*, Vol. 24, March–April 2017, pp. 134-139; Agnes Heller, *A Theory of History*, pp. 79-89.

sa impact asupra politicii. Nu prin acțiuni de „cercetare" care să demonstreze validitatea unui interes politic, ci cu totul contrar. Prin abținerea de la asemenea acțiune și aducerea în atenția publicului și doveziile/sursele/informațiile care contravin interesului politic de la acel moment. Istoricul nu trebuie să participe prin munca sa la viața politică, ci adevărul prezentat în urma cercetării ştiințifice să aibă impact și să producă schimbări în mintea celor care fac politică. Elocvent în acest sens este discursul rostit de Nicolae Iorga în Parlamentul României retras la Iași, în ziua de 14 decembrie 1916. România, în urma înfrângerilor suferite pe teatrele de operațiuni militare se afla pe marginea prăpăstiei. Unii oameni politici se aflau la capătul puterilor și capacitatea de rezistență în fața primejdiilor scădea de la o zi la alta. In cuvîntul său isstoricul a adus în fața parlamentarilor fapte și acțiuni întreprinse de voievozii români în situații similare. Acest discurs a produs o schimbare radicală în voința politică a aleșilor neamului![27]

Marele savant arata parlamentarilor, în acel moment, cum s-a acționat în situații similare în istoria neamului românesc nu să justifice de ce s-a intimplat! Iorga a înțeles la acea dată că justificarea unei acțiuni prezente prin apel la un fapt istoric este contraproductivă deoarece așa cum subliniază astăzi unii istorici prin asemenea acțiuni se „plasează istoria în ideologie".[28] Nicolae Iorga a utilizat cunoașterea istorică prin discursul ca vector de pedagogie socială. Pamfil Șeicaru, unul dintre gazetarii de marcă ai perioadei interbelice, își amintea peste ani(1957) de impactul avut asupra soldaților evocarea istorică făcută de Iorga in Parlamentul României: „Iorga a ținut una din cele mal inspirate cuvântări. Emoția găsise expresia literară, elocvența care trebuia să exercite acea contopire

[27] *Rezistența pâna la capăt*, în N. Iorga, *Discursuri parlamentare*, 1939, vol. I. partea a II-a, p. 349-358

[28] Agnes Heller, *op.cit.,*p. 80.

a sensibilității ascultătorilor. În fața înfrângerilor, în fața durerii pe care o încerca tot Neamul Românesc, […], N. Iorga a rostit un adevărat imn de credință în victoria finală. Am citit, cu camarazii mei pe front […] numărul din „Monitorul Oficial" în care se publicase discursul lui Iorga. Încerc și astăzi [în 1957], scriind aceste evocări, emoția de atunci și-mi amintesc de finalul în care evoca pe Petru Rareș îmbărbătând, după o înfrângere, pe ostași cu vorbele: „Vom fi iarăși ce am fost și mai mult decât atât!". Acolo, într-un cotlon al tranșeelor, un camarad citea, cu glasul înecat de plâns, îndemnul pe care ni-1 trimitea N. Iorga de a nu ne lăsa cotropiți de îndoială, de a crede cu tărie în biruința finală a dreptății Nației noastre." Iar Alexandru Lepedatu, alt participant la cursurile de vară de la Vălenii de Munte, scria: „N. Iorga a fost acela oare a refăcut atmosfera morală a Iașilor și a Țării, cu puternica sa cuvântare în Parlament, care a zguduit, reînviind toată suflarea românească."[29]

Istoria a servit mult timp nu numai la români ca „lecții morale" pentru societate[30] iar acest lucru nu a fost pus sub semnul îndoielii de cei care au înțeles rolul social al cunoașterii istorice pus in slujba comunității și nu a unui lider sau a unei dictaturi. Referindu-se la aceste aspecte profesorul Richard Overy de la Universitatea Exeter (UK) aprecia că morala nu are același inteles peste tot și în orice regim politic: „Răul este într-adevăr o problemă pentru noi, dar nu și pentru Stalin și Hitler. Ambii au făcut apel la legile istoriei (primul la legitatea socio-economică a dezvoltării marxiste; al doilea la legile de fier ale biologiei) și le-au folosit pentru a defini un nou univers moral, în care moralitatea normativă – care a fost etichetată drept mijloc de dominație al burgheziei – a fost înlocuită cu o

[29] Pamfil Șeicaru, Nicolae Iorga, *București, 1990, p. 61,* citat de Prof. univ. dr. Petre Țurlea, *Cu privire la rolul lui NICOLAE IORGA în realizarea Unirii din 1918,* online, http://www.dacoromania-alba.ro/nr62/rolul_lui_iorga.htm accesat la 4 iulie 2017.

[30] Agnes Heller, *op.cit.,* pp. 80-81; 91-92.

moralitate relativă.(…) cu forme de orbire morală sau amoralitate, ci manifestări istorice ale unui univers moral temporal care au consolidat în mod semnificativ imperativele ideologice dominante."[31] Din păcate politizarea istoriei și amestecul autorităților statale în problemele cercetării istorice nu sunt specifice doar societăților cu trecut totlitar. În țări cu democrație consolidată[32] dar și în unele în curs de tranziție cum este și România statul a intervenit prin legi și acte normative care impune o anumită conduită istoricului ce își propune cercetarea trecutului istoric cu aspecte senzitive[33].

Dezbaterile pe această temă evidențiază faptul că relația istorie-politică nu este una care ține doar de profesia istoricilor ci are un impact mult mai mare in societate. Organizația internațională *Istorici fără frontiere* și *Institutul Suedez de Afaceri Internaționale (SIIA)* au organizat, la 20 februarie 2017, un seminar pe tema *„Politică și istorie – care ar trebui să fie rolul politicilor care se ocupă de istorie?"* Cu această ocazie cunoscutul profesor Timothy Garton Ash a respins ideea unor legi care să reglemeteze problemele de memorie istorică și a legislației privind problemele istorice, observând că acestea nu sunt compatibile cu libera exprimare. Istoria progresează cu realizări și uneori cu nereușite, dar statul nu trebuie să intervină în acest proces. El a susținut că, deși cunoașterea și recunoașterea publică a problemelor istorice sunt esențiale pentru a trata trecuturile dificile, ar trebui să evităm intrarea într-o stare de

---

[31] Richard Overy, *Lecții ale secolului XX*, in *Revista 22*, din 23 octombrie 2012, online http://revista22online.ro/18785/.html accesat la 4 iulie 2017.

[32] A se vede excelentul dialog purtat purtat pe această temă de doi mari istorici care au depășit, la un moment dat, limita corectitudinii politice în cercetare trecutului istoric, Francois Furet, Ernest Nolte, *Fascism și comunism,* Editura Art, București, 2007.

[33] *Istoria trebuie făcută de istorici și nu reglementată politic,* in *Monitorul de Făgăraș,* online http://www.monitorfg.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=8551%3Aistoria-trebuie-fcut-de-istorici-i-nu-reglementat-politicq&Itemid=28 accesat la 4 iulie 2017.

hipermnezie în care trecutul nu este lăsat ca trecut, ci continuă să distorsioneze și să dicteze politica actuală. O asemenea înțelegere a rolului și locului istoriei în societate conduce la o situația în care o anumită interpretare și semnificare a unui eveniment poate devini suport/ vector pentru propaganda politică în interesul unui regim sau a unui lider la un moment dat.[34] Cercetările efectuate de Yves Gingras arată că, istoria mai mult decât alte discipline este subiectul tentativelor de manipulare. În această situație cercetătorul trebuie să reziste la solicitări externe, nu prin refuzul de a răspunde, ci prin elaborarea cu instrumente și metode specifice, care sunt unice pentru istorie. Fără autonomie socială și respectarea deontologiei profesionale, cercetarea istorică ar regresa pînă la construcția de mituri.[35]

Referindu-se la această deplasare a interesului pentru ca un fapt istoric să aibă un anume înteles și o anume reprezentare socială[36] Eric Hobsbawm remarca un lucru mai putin recunoscut printre istorici: „M-am gândit că profesia de istoric, spre deosebire de cea a unui specialist în domeniul fizicii nucleare, de exemplu, ar putea cel puțin să nu facă rău. Acum știu că poate"[37]. Indirect acesta recunoaște ideea partizanatului și a faptului că sunt istorici a căror cercetare și scriere sunt influențate de opiniile lor politice și credințe lor religioase. Această aserțiune nu este ridicată la rang de

[34] *How History Affects Politics Today?* online http://www.historianswithoutborders.fi/en/how-history-affects-politics-today/ accesat la 4 iulie 2017.

[35] Yves Gingras, *L'historien dans la Cité: l'objectivation contre l'instrumentalisation*, in *Bulletin d'histoire politique***,** vol. 22, n° 3, 2014, p. 266, online http://www.chss.uqam.ca/Portals/0/docs/articles/2014/Gingras_BHP_2014.pdf accesat la 4 iulie 2017.

[36] A se vedea și James H. Liu, Denis J. Hilton, *How the past weighs on the present: social representation of history and their role in identity politics,* in *British Journal of Social Psychology,* no. 44, 2005, pp. 1-21

[37] Citat de Jan Marinus Wiersma*, Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, in Hannes Swoboda, Jan Marinus Wiersma, eds.*, Politics of the Past: The Use and Abuse of History*, Renner Institut, 2009, p. 17

concluzie generală. În secolul al XIX-lea istoricii din centrul si sud estul continentului european au jucat un rol decisiv în procesul de construcţie a statului naţiune. Mai intîi au realizat mari sinteze de istorie naţională care au contribuit la insuflarea în conştiinţa publică a unui sentiment al trecutului comun şi al unui viitor comun[38]. Majoritatea lucrărilor de istorie naţională a polihistorului Nicolae Iorga au fost scrise din perspectiva convingerilor sale politice potrivit cărora naţionalismul „iese din dezvoltarea istorică a societăţii româneşti, dezoltare care nu e bine să cunoască noutăţi din cale afară de noi (…) în afară de nevoile tradiţionale de dezvoltare seculară a poporului".[39] Nu au existat acuze sau polemici în epocă pe marginea angajării istoricului în promovarea idealurilor naţionale. Depăşind epoca regimurilor comuniste unde libertatea de miscare a istoricului era doar în limita ideologiei marxiste si apoi a celeia naţional comuniste. Odată cu sfârşitul războiului rece şi a opoziţiei ideologice dintre Occident şi Est, problema a revenit in forţă pentru istorici. Se duce o dispută extrem de aprigă privind perspectiva din care se rescrie istoria[40] nationalismul fiind considerat o ideologie inadecvată societăţii europene a secolului XXI. Din această perspectivă imaginea revolutiilor şi tranziţiei care au avut loc în acest secol scurt(1918-1989) se află într-o continuă dinamică cu tuşe şi retuşe. Aceste modificări de imagine ale evenimentelor sunt rezultatul firesc al cercetării şi descoperirii de noi surse şi date

[38] Wim van Meurs, *History and Politics: Recomandation from a New Comparative Agenda*, in Hannes Swoboda, Jan Marinus Wiersma, eds.*, op.cit.*, p. 87.

[39] Iorga, Nicolae, *Doctrina naţionalistă*, în *Doctrinele partidelor politice*, Bucureşti, Editura Cultura naţională, 1925, p. 31.

[40] Prof. Dr. Ioan Scurtu, *Asistăm la punerea în operă a unui program vizând ştergerea identităţii naţionale a poporului român,* interviu in *Cotidianul.ro* http://www.cotidianul.ro/prof-dr-ioan-scurtu-asistam-la-punerea-in-opera-a-unui-program-vizand-stergerea-identitatii-nationale-a-poporului-roman-255896/ accesat la 4 iulie 2017

dar și al schimbării de perspectivă în interpretarea documentelor. Cînd nu sunt noi surse pentru o re-interpretare se procedează la tehnicile analizei comparative[41]. La un eveniment istoric care are în mentalul colectiv o imagine puternic sedimentată și conturată se asociază cea a evenimentului supus de fapt reinterpretării.

Atunci când istoricii utilizează tehnici și metode adecvate analiza comparativă a unor evenimente diferite în timp și spaţiu rezultatele pot fi utile și valoroase. Dar ele pot fi și înșelătoare. Această metodă „serveste nu numai pentru a stabili fapte despre care nu exista informatii directe în izvoare, ci și pentru verificarea ipotezelor referitoare la explicațiile cauzale”[42]. Compararea a două sau mai multe evenimente istorice este menită să sugereze, cu ajutorul analogiei, forme de desfașurare a evenimentelor pentru care nu există în izvoare suficiente date sau informatii directe. Este cazul pentru unul sau altul din evenimentele petrecute la jumătatea si sfîrșitul secolului XX? Au evenimentele de la 23 august 1944 si 22 decembrie 1959 suficient de multe trăsături comune, pentru a îngădui o comparație pertinentă? Nu credem că autorul care și-a pus această întrebare a plecat de la premisa unei noi interpretări ci mai degrabă de la o prejudecată asupra evenimentelor din decembrie 1989. Dacă deosebirile dintre evenimentele supuse procesului de comparare sunt mai importante decât asemănările, atunci și validitatea raţionamentului prin analogie este mai slabă. Aplicând mecanic una sau alta din teoriile comportamentului uman luate din științele sociale sau folosind modele de comportament dintr-un loc sau timp pentru a explica comportamentul într-un alt loc sau timp istoricii își asumă riscuri duble atât ale determinismului cît și cele anacronismului.

[41] Pavel Osinsky, Jari Eloranta, *Comparative Historical Analysis: Some Insights from Political Transitions of the First Half of the Twentieth Century*, online http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/events/seminars-schedule/conferences/conf/eloranta.pdf accesat la 4 iulie 2017.

[42] Jerzy Topolski, *Metodologia istoriei*, Bucuresti, 1987, p. 325.

Atitudinile, percepțiile și perspectivele oamenilor dintr-un anumită epocă pot să difere considerabil de cele ale prezentului[43]. Reprezentările și percepțiile oamenilor din alte vremuri și locuri sunt de neprețuit – esențiale – pentru istorici. Dar ele trebuie folosite cu grijă, deoarece acestea poartă ipoteze despre comportamente care ar putea să nu fie potrivite atunci când sunt aplicate altor timpuri și locuri. Recunoscând teoriile și ipotezele care îi îndrumă pe istorici atunci când formulează întrebări pentru a investiga și apoi colecta, evalua și prezenta dovezile pentru a răspunde la aceste întrebări, oamenii pot înțelege mai ușor modul în care lucrează istoricii și de ce sunt de acord/ dezacord asupra semnificației unor fapte procese sau personalități ale istoriei naționale sau universale.[44] Analogiile istorice pot fi uneori utile atunci când sunt folosite pentru a informa o dezbatere și pentru a oferi audienței o perspectivă mai mare asupra evenimentelor actuale, dar ele sunt foarte des folosite în încercări brutale de a schimba evenimentele moderne în povești ideologice convenabile care pledează pentru un anumit set de politici a spune. În acest fel, analogiile sunt în mod necesar înșelătoare[45]. Acestea sunt menite să inducă oamenii în eroare, astfel încât să accepte o recomandare politică care poate sau nu ar fi avut sens cu zeci de ani în urmă într-o situație complet diferită. Ele sunt, de asemenea, folosite pentru a înlocui analiza situației actuale cu privire la presupunerea remarcabilă că „dacă ar funcționa acolo, va funcționa aici"[46]. În istoria recentă acest procedeu a fost folosit cu destulă priză la public pentru a *re*-compune/distorsiona grav

[43] Mark T. Gilderhus, *op.cit.,* p. 9.

[44] Ibidem.

[45] Daniel Larison, The Uses and Abuses of Historical Analogies, in The American Conservative, December 1, 2014, online http://www.theamericanconservative.com/larison/the-uses-and-abuses-of-historical-analogies/ accesat la 4 iulie 2017.

[46] Ibidem.

imaginea publică a liderilor revoluţiei române din Decembrie 1989. Acest tip de „analiză" a început cu Ion Iliescu, în zilele revoluţiei"[47] cu evoluţie graduală de la asemănarea unor gesturi în discursul public pînă la lansarea unei lozinci în sfera publică cum ar de exemplu „Iliescu pentru noi este Ceaușescu doi"[48]. Straniu pentru o analiză comparativă este ca un lider care a răsturnat de la putere un alt lider pentru a se înlocui un regim de dictatură să fie asemănat cu cel pe care tocmai l-a răsturnat. Este stranie comparaţia dacă este făcută cu pretenţii de analiză istorică, dar nu și dacă cititorul are capacitatea de a vedea că nu este o cercetare neutră ci comparaţia este făcută cu scop propagandistic în bătălia politică. S-a continuat și cu alţi lideri în așa fel încît astăzi asistăm la un paradox. În Decembrie 1989 s-a produs o mișcare revoluţionară a căror lideri, peste ani, au fost acuzaţi de propaganda politică pe suport istoric a adversarilor că nu au făcut o revoluţie! În istoria românilor fenomenul acesta pare a nu fi singular în acest secol scurt. După doar cîţiva ani de la revoluţia desăvîrșirii unităţii naţionale din anul 1918, în lupta politică din Parlamentul României idealurile pentru care s-au făcut atîtea jerfe erau târâte în mocirla unor dispute sterile și „în vălmășagul de patimi" personale.[49] Octavian Goga ilustra această situaţie de pe scena parlamentară făcând trimitere la un articol apărut în

[47] Cristian Preda, *Între Grexit și Brexit. Cronica politică a celor mai recente crize europene,* Editura Adenium, Iași, 2016, a se vedea acest articol *Semne exterioare ale unei certe și periculoase asemănări cu un dictator* si online http://www.ziare.com/nicolae-ceausescu/comunism/semne-exterioare-ale-unei-certe-si-periculoase-asemanari-cu-un-dictator-1406614 accesat la 20 mai 2017.

[48] Ibidem; A se vedea acest slogan utilizat ca element de analiză și la autori care au pretenţia unei cercetări știinţifice autentice: Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu. 1965-1989. Geniul Carpaţilor*, Editura Polirom, Iași, 2016; Alina Mungiu-Pippidi în dialog cu Vartan Arachelian, *Tranziţia. Primii 25 de ani,* Editura Polirom, Iași, 2014;

[49] Arhivele Naţionale ale României(ANR), fond Casa Regală Ferdinand, Diverse, dosar 1, 1926, ff. 10-11

ziarul *Patria* organ al Particului Naţional Român în data de 27 mai 1926. Citatul reprodus de Goga în faţa parlamentarilor părea a fi scris de cei mai mari adversari ai unităţii naţionale: „de opt ani de zile Ardealul este persecutat. Unirea nu i-a fost uşurarea sarcinilor. Ardealul românesc este împilat cu o singură deosebire: că împilarea nu mai vine de la Budapesta, ci de la Bucureşti. Atît. Încolo situaţiunea lui internă rămîne aceeaşi”[50].

Acest caz ilustrativ ar putea să conducă la ideea că istoricii repetă ceea ce au spus deja predecesorii lor, în cel mai bun caz ocazional retușând detalii minore ale imaginii. De fapt înțelegerea trecutului este un flux continuu. Anumite componente ale mentalului colectiv au linii de continuitate și tocmai aici este sarcina istoricului de a scoate la suprafață aceste trăsături pentru ca ele să fie conștientizate de prezent. Între revizuire și continuitate în scrierea și rescrierea istoriei trebuie să fie un echilibru. Tentația revizionismului în istorie este populară nu numai pentru zilele noastre, ci și pe toate meridianele. Nicolae Iorga aprecia că „E un adevăr la îndemînă că scrisul istoric se înnoieşte cu fiecare generaţie şi că e destul ca trecutul să treacă prin oameni noi pentru a deveni, de la sine, nou. Astfel citim istoria de fiecare dată. Dincolo de toaleta faptelor, lectura lor comportă inflexiuni și nuanțe noi cu fiecare tentativă, de aprofundare epistemică”.[51] Aserţiunea lui Nicolae Iorga este perfect valabilă cu o condiţie care este esenţială în acest proces continuu. Modelarea trecutului să nu fie făcută în funcţie de interesele contemporaneităţii deoarece se modifică *istoria-realitate*. Sunt impuse în acest mod contradicţii, tăceri, exagerări pozitive/negative, elemente care devin în cele din urmă istorie dar care nu aparţin

[50] Ibidem, ff. 18-19

[51] Apud, Iacob Mîrza, *Secvenţe istoriografice româneşti interbelice asupra anului 1918*, în Valer Moga, Sorin Arhire, coord., *Anul 1918 în Transilvania şi Europa-Central Estică. Contribuţii bibliografice şi istoriografice*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 3007, p. 34

istoriei realitate, ci sunt „făcute" de cel care re-modelează trecutul din perspectiva prezentului. Este vorba de o *istorie* în istorie. Aici se întâlnesc istoria-naraţiune cu politica. Între politică și istorie există un raport complex, cu asemănări și deosebiri căci amândouă sunt domenii ale cunoașterii umane. Cunoașterea istorică are un caracter strict reflexiv și este determinată de un interes academic. Cunoașterea politică are rolul să elaboreze un discurs persuasiv care să susțină puterea. Cele două domenii se interferează întrucât fiecare o poate instrumentaliza pe cealaltă. Totodată ambele domenii – scrisul istoric și discursul politic – sunt elaborate în plan simbolic. Amândouă se elaborează la același nivel cronologic și de aceea raportul politică-istorie se cere analizat pornind de la locul și momentul de elaborare. Politizarea istoriei este foarte veche dar apogeul acestui proces se produce în secolul al XX-lea. Acum, în același timp cu instrumentalizarea scrisului istoric se impune și instituționalizarea acestuia. Scrisul istoric a fost pus în slujba unor intense instituționale cu scopul de a legitima un regim politic, un stat, o clasă socială, un partid, un tip de societate.[52] Același lucru îl sublinia la rândul său, în esență, și Edward Saïd când concluziona că, până în prezent, nimeni nu a imaginat vreo modalitate de a-l izola ori de a-l priva pe istoric de societate, de împrejurările vieții reale, de subiectivitatea sa, de sentimentul apartenenței la o categorie socială, la un set de credințe, la o anume poziție socială[53] „întrebările pe care le pune [istoricul] sunt ale societăţii, ale vremii sale, al căror interpret se face"[54], scria cu decenii în urmă și istoricul

[52] Prof. dr. Gheorghe Gorun, Lect. univ. dr. Hadrian Gorun, I*storie și politică. instrumentalizarea și mitizarea istoriei în România comunistă,* in *Analele Universităţii „Constantin Brâncuşi"* din Târgu Jiu, Seria Litere și Științe Sociale, Nr. 3/2010, p. 90

[53] Edward Saïd*, Orientalism*, Editura Amarcord, Timișoara, 2001, p. 21.

[54] Petre P. Panaitescu, *Interpretări românești. Studii de istorie economică și socială*, Editura de stat, București, 1947, p. 7.

Petre P. Panaitescu. Este un truism, în mod evident, faptul că niciun istoric nu abordează materia inocent, ci ca deținător al unui fond aperceptiv prealabil, între nivelul personalității sale și nivelul realității obiective având loc un schimb permanent de informații, de „impulsuri și provocări"[55]. Profesorul și renumitul filozof Andrei Marga consideră că „nu ar trebui ca cea mai nouă ideologie, de pildă, neoliberalismul, să treacă drept viziunea finală asupra istoriei. În definitiv, la propriu, scrierea matură a istoriei nu este dependentă mereu de cea mai recentă ideologie, ci stă pe picioare proprii, impuse de cercetarea serioasă a arhivelor"[56].

Aparent această acțiune este întreprinsă pentru a re-compune și a re-evalua un fapt sau o personalitate pentru a obține o interpretare mai precisă. În fapt în majoritatea cazurilor scopul este în principal să se calmeze prejudecăți sociale, politice, economice, care sunt prezente la un moment dat în societate.[57] Referindu-se la relația dintre *re*-scrierea istoriei și interesul politic al unui regim sau a unui dictator Howard Zinn atrage atenția asupra unei realități sociale. În opinia sa „dacă se poate controla istoria, ce știu oamenii despre trecutul lor, dacă poți decide ce se află în istoria unui popor și ce a rămas după rescriere, poți să le ordonezi gândirea, le poți ordona valorile. Poți remodela conștiința prin controlarea cunoștințelor de care aceștia dispun. Cei care pot face asta, care

[55] Alexandru Zub, *Cum să privim trecutul*, în *Clio sub semnul interogației*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 42.

[56] Citat de Tiberiu Fărcaș, *Lucian Boia, despre Marea Unire: Cei mai mulți dintre români nu auziseră de „idealul național"* in *Ziua de Cluj*, din 28 aprilie 2014, online http://ziuadecj.realitatea.net/cultura/cutremur-in-tagma-istoricilor-ardelenii-nu-ar-fi-vrut-unirea-cu-romania-in-1918--126075.html accesat la 16 iulie 2016

[57] Ryan Malone, *How the search for a sanitized past is erasing its vital lessons*, in *the Trumpet*, August 2001, online https://www.thetrumpet.com/515-rewriting-history accesat la 20 mai 2017, citat și in Jr. Burns, *Our Dying Republic*, p. 50.

pot controla trecutul, sunt oamenii care controlează prezentul.[58] Întrebat de un reporter cine sunt acei oameni Zinn răspunde că astăzi aceştia nu sunt neapărat oamenii piolitici ca în trecutul nu foarte indepărtat ci şi cei care controlează media şi new media.[59] Acest lucru nu înseamnă că nu sunt lideri si regimuri politice care utilizează istoria ca un instrument de luptă politică.[60]

Procesul de schimbare a imaginii unor fapte şi procese istorice, cum ar revoluţia şi tranziţia, este declanşat pe de o parte de transformarea neîntreruptă a ideilor care determină acţiunea umană în general în orice societate. Dintre aceste schimbări cele care privesc înţelegerea istorică specifică a trecutului joacă un rol evident. Ceea ce se distinge astăzi de o epocă mai veche este, printre alte schimbări ideologice, şi schimbarea înţelegerii societăţii din epocile precedente. Pe de altă parte studiul trecutului istoric nu trebuie să aibă la aceleaşi întrebări care erau valide acum 50 sau 100 de ani. Schimbând aceste întrebări în acord cu evoluţiile societăţii dar şi al cunoaşterii în general este posibil să reconstruim „structurile temporale" şi „spaţile" ale trecutului şi, în acelaşi timp, să le transformăm în principii şi metode de bază ale cercetării istorice.[61] Continuând examinarea şi remodelarea înţelegerii noastre istorice, istoricii îşi aduc partea lor de contribuţie la ceea ce adesea numim spiritul veacului.[62]

---

[58] Howard Zinn, *A people's history*, citat in Jr. Burns, *Our Dying Republic*, p. 49.

[59] Howard Zinn, *Failure to Quit. Reflection of an Optimistic Historian,* South End Press, Cambridge, Massachusetts, 1993, pp. 10-11.

[60] Justyna Prus, *Russia's Use of History as a Political Weapon*, in *Policy Paper*, The Polish Institute of International Affairs, no. 12(114), May 2015, pp. 1-8.

[61] Detlef Junker, *Preface*, in Detlef Junker, Manfred F. Boemeke, Janine S. Micunek, The Meaning of Historical Terms and Concepts. New Studies on *Begriffsgeschichte,* German Historical Institute Washington, D.C. Occasional Paper No. 15, 1996, p. 5.

[62] Ludwig von Mises, *op.cit."* pp. 290-291.

Din această perspectivă istoria trebuie revizuită și rescrisă, dar nu pentru a fi în acord cu „cerintele timpului" sau cu ceea ce numim astăzi a fi *corect politic/ political correctness*[63]. Istoricul francez Jean Sévillia parafrazînd expresia americană a definit conceptul de *corectitudine istorică*. Potrivit istoricului francez aceasta este „o stratificare a prejudecăților ideologice care conduc la judecarea trecutului după criteriile prezentului. Este o istorie scrisă de oamenii prezentului pentru oamenii din prezent. Aceasta nu este o abordare științifică, un demers de cunoaștere este un procedeu ideologic, deoarece implică manipularea trecutului pentr a-l face să spună ceva pentru ziua de azi"[64]. Rezumînd putem spune că acest concept devenit o modă păguboasă printre istoricii occidentali si nu numai este corectitudinea politică aplicată istoriei. Această nouă ideologie permite omiterea unor fapte și fenomene istorice din trecut ce nu au relevanță pentru societatea de astăzi și supralicitarea altora care se înscriu în corectitudinea politică. Andrei Marga referindu-se la impactul noii ideologii asupra scriiturii istorice remarca faptul că „Istoria ca parte a promovării „corectitudinii politice (*political correctness*)", ce înflorește din nou, se încadrează de fapt în „istoria propagandistică" dintotdeauna. Oarecum neașteptat, aceasta se frecventează iarăși abundent, sub lustrul unui limbaj schimbat și sub iluzia a ceva nou".[65] Istoricul James Rodger Miller vede în noua ideologie a corectitudinii politice o încorsetare a cercetării istorice și pericolul apariției autocenzurii pentru ca autorul să se încadreze în cerințele epocii în care

[63] Ryan Malone, *op.cit*., în *loc.cit*.

[64] Jean Sévillia, *L'histoire, une passion française*, in *Le Figaro. fr.*, 30/05/2014, online http://www.lefigaro.fr/vox/histoire/2014/05/30/31005-20140530ARTFIG00345-jean-sevillia-l-histoire-une-passion-francaise.php accesat la 2 iulie 2017.

[65] Andrei Marga, *Scrierea istoriei*, in *Tribuna Magazine*, Cluj, online https://tribuna-magazine.com/scrierea-istoriei/ accesat la 18 iulie 2017.

trăiește.[66] Ana Blandiana, figură de marcă a Revolutiei Române din Decembrie 1989 este și mai tranșantă considerînd că această ideologie „limitează și chiar încalcă dreptul la libertatea opiniei, deci al gândirii, unul dintre drepturile esențiale; așa cum inchiziția nu descinde din creștinism pentru că încalcă legea lui fundamentală care este „iubește pe aproapele tău ca pe tine însuți".[67] Astăzi în istoriografia revolutiei din Decembrie 1989 s-au împământenit câteva clișee: lovitură de stat, confiscarea revoluției de către nomenklatura comunista, revoluția a fost furată etc. Dacă cercetarea documentelor și a surselor conduc cercetătorul către o altă idee automat acesta este perceput ca fiind în afara corectitudii politice și etichetat ca fiind criptocomunist sau nostalgic după regimul comunist. Asemenea manifestări se petrec și cu cei care ies din *corectitudinea istorică* când prezintă unele evenimente de la jumătatea veacului trecut (dictatura militară Ion Antonescu, mișcarea legionară și rezistența anticomunistă etc.) cu imagine puternic polarizată ideologic, diferența este făcută prin eticheta care se aplică acelui eveniment istoric.

Existența și manifestarea unui asemenea fenomen cum este cel al corectitudinii politice în istoriografia recentă nu poate conduce la concluzia că cercetarea istorică onestă cu respectarea principiilor deontologice nu mai există. Ar fi o greșeală o asemenea generalizare. Cunoscutul istoric Lawrence Levine, președinte al Asociației istoricilor americani, a reiterat necesitatea reevaluării continue a trecutului. Acesta consideră că este nevoie de o istorie realizată „prin prisma unui prezent în schimbare", iar acest lucru nu trebuie

[66] James Rodger Miller, *Reflections on Native-newcomer Relations: Selected Essays*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2004, p. 76.

[67] Ana Blandiana, *Corectitudinea politică limitează și chiar încalcă dreptul la libertatea opiniei*, in *Sinteza* din 7 iunie 2016, online http://revistasinteza.ro/ana-blandiana-corectitudinea-politica-limiteaza-si-chiar-incalca-dreptul-la-libertatea-opiniei/ accesat la 18 iulie 2017.

privit ca pe o „închisoare/constrângere" care condamnă istoricii la o „viziune defectuoasă". Dimpotrivă, prezentul este „nu doar o piedică, ci … oferă noi modalități de a vedea lucruri, instrumente noi, percepții noi despre motivația umană sau despre forțele economice care ne ajută să cunoaștem cum gîndeau si actionau generațiile trecute".[68] Acest efort de reevaluare a unor momente revolutionare/ruptură istorică (*turning points*) este necesar și pentru istoriografia română. Necesar nu numai pentru a elimina componenta ideologiei marxiste din cercetarea istorică a regimului comunist care a introdus în mentalul colectiv ideea unei revoluții care a condus la instaurarea unui „regim de democrație populară" care în fapt s-a dovedit a fi o dictatură ci pentru a aduce și clarificările necesare asupra evenimentelor din Decembrie 1989. Dar este la fel de necesară și reevaluarea istoriografiei scrise în grila ideologiei corectitudinii politice. Lordul englez Christopher Hill este de părere și el că „Istoria trebuie rescrisă de fiecare generație, deoarece, deși trecutul nu se schimbă, prezentul da. Fiecare generație pune noi întrebări pentru trecut și găsește noi noi răspunsuri în raport cu experiențele predecesorilor săi".[69] Argumentul său că o istorie scrisă din perspectiva unei noi interpretări nu compromite acuratețea, nu afectează procedurile clasice de documentare și verificare a surselor ceea ce poate conduce la o re-construcție adecvată și echilibrată a evenimentelor este valabil dacă istoricul nu este prizonierul unor prejudecăți sau a unor convingeri idelogice care să îi afecteze judecarea în mod neutru a trecutului istoric. Dacă nu se procedează așa istoricul se transformă în altceva! Nici un istoric nu dorește să fie etichetat de cititori ca fiind un propagandist, un mercenar în solda *Cuiva* sau un intelectual șarlatan. De fapt, scrierea istoriei astăzi se

[68] Citat in Gary B. Nash, Charlotte Crabtree, Ross E. Dunn, *op.cit.*, pp. 11-12.

[69] Ibidem, p. 13.

desfășoară într-un mod strict profesional, iar standardele revistelor științifice și ale editorilor academici sunt foarte ridicate. Unul dintre aceste standarde, scrie Joan Scott, este ideea că „semnificațiile atribuite evenimentelor din trecut variază întotdeauna, că re-compunerea trecutului pe care o producem este contextuală, relativă, deschisă revizuirii și dezbaterii și niciodată absolută”[70].

Cercetarea trecutului istoric este o acțiune de re-compunere a sa prin aducerea în atenţia contemporanilor a acelor evenimente, pe baza surselor indubitabile, care au valoare din perspectiva evolutiei unei societăți sub forma unui *storytelling*. Din această perspectivă istoria se ocupă de valori, însă ea în sine nu posedă valoare[71]. Istoricul fiind critic și metodic, nu implică și o poziție critică asupra valorilor, aceasta însemna doar eliminarea dovezilor neconcludente/ auzite în sfera publică.[72] Cercetătorul trebuie să privească la evenimente cu ochii unui observator neafectat de ceea ce studiază. Acesta este, desigur, semnul caracteristic al gândirii obiective și al căutării științifice a adevărului. Adevărul se referă la ceea ce este sau a fost, nu la o stare de lucruri care nu a fost, dar care ar corespunde mai bine dorințelor căutătorului de adevăr.[73] În tratarea datelor disponibile, istoricul are nevoie de toate cunoștințele furnizate de celelalte discipline, prin logică, matematică, praxeologie și științe naturale[74]. Aceste aserţiuni sunt extrem de valabile pentru cercetarea evenimentelor revoluţionare la români din acest secol scurt dar și a unor fapte și procese istorice din lungul sir de tranziții ce-au însoţit societatea românească în acest răstimp. Dacă ceea ce predică aceste discipline este insuficient sau dacă istoricul

[70] Ibidem, p. 12

[71] Ludwig von Mises, op.cit., pp. 290-291.

[72] Agnes Heller, *op.cit.*,p. 91.

[73] Ludwig von Mises, op.cit., pp. 290-291.

[74] Constantin Fasolt, *The Limits of History*, The Univetsity of Chicago Press, Chicago and London, 2004, p. 3

alege o teorie eronată din mai multe teorii contradictorii deținute de specialiști, efortul său este indus în eroare și performanța sa este indoielnică. Poate că el a ales o teorie incontestabilă pentru că era părtinitor și această teorie era cea mai potrivită pentru spiritul său de partid. Dar acceptarea unei doctrine defecte poate fi adesea doar rezultatul ignoranței sau al faptului că se bucură de o popularitate mai mare decât alte doctrine.

O altă sursă care generează dezacorduri între istorici în redarea unor momente de ruptură din istoria secolului scurt XX cum sunt revoluțiile este și modul cum aceștia văd raporturile istoriei și a meseriei de istoric cu morala și educația civică în societate la un moment dat[75]. Este foarte important acest aspect deoarece multe din imaginile și reprezentările Revoluției din Decembrie 1989 a liderilor ei dar și ale altor personalități politice ale acestui secol scurt sunt în cheia judecăților de ordin moral și etic. De-a lungul timpului problem judecății de ordin moral a generat și în istoriografia occidentală dispute în rândul cercetătorilor și a istoricilor. Nu puțini au fost cei care au considerat că neutralitatea axiologică trebuie să primeze și prin urmare istoricii nu ar trebui să se pronunțe în sensul eticii și a moralei atunci când judecă activitatea unei personalități istorice.[76] Pentru Herbert Butterfield, de exemplu, a face judecăți morale în istorie înseamnă a se angaja în „cele mai inutile și neproductive din toate formele de reflecție".[77] Dintre multele motive invocate cea care se referă la faptul că indignarea ce poate să o provoace unui cercetător un fapt istoric ce îl are sub analiză i-ar putea afecta obiectivitatea raționamentului este una de care trebuie

[75] Adrian Oldfield, *Moral Judgments in History,*in *History and Theory,* vol. 20. No. 3, Oct., 1981, 260-277, online http://historymethods.wikispaces.com/file/view/MoralJudgements.pdf accesat la 12 iulie 2017.

[76] Ibidem, p. 262.

[77] Herbert Butterfield, *The Whig Interpretation of History*, London, 1973, p. 79; citat în Adrian Oldfield, *op.cit.,* p. 62, nota 4.

să ținem seama. Alan Bullock referindu-se la acest aspect considera că „nu există forță mai mare de propagandă pentru mobilizarea sentimentelor de mânie și indignare și a pasiunilor politice, rasiale și religioase din oameni decât istoria falsificată".[78] Istoricul nu trebuie să se transforme în judecător și nu trebuie să devină un instrument al justiției sociale. Atunci când istoricul analizează un fapt istoric care are o imagine puternic controversată în mentalul colectiv cum ar fi de exemplu cine au fost teoristii sau cine se face vinovat de moartea celor care au căzut pe baricadele revolutiei din decembrie etc., rolul său se încheie odată cu descrierea a ceea ce el consideră că sa întâmplat și, în măsura în care istoria poate dezvălui acest lucru, de ce s-a întâmplat.[79]

Dacă am admite că istoricul ar putea să ajute instituțiile abilitate să facă dreptate și să restabilească ordinea morală cel puțin o intrebare trebuie să aibă răspuns clar. Ce trebuie să judece istoricul care analizează un fapt istoric prin prisma surselor de informare de care dispune: intențiile unor oameni politici, deciziile luate în anumite împrejurări sau consecințele pe care aceste decizii le produce?[80] Din această perspectivă, este important să înțelegem ce înseamnă utilizarea istoriografiei și a memoriei colective tezaurizată în lucrări de istorie și scrieri memorialistice, pentru scopuri juridice sau a justiției pentru înțelegerea evoluțiilor istorice. A le confunda nu este o problemă simplă sau lipsită de riscuri[81] deși nu lipsesc istoricii

[78] Alan Bullock, *Is it Possible to Write Contemporary History?* in M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*,Vallentine & Mitchell, London, 1960, p. 74-74.

[79] A se vedea și G. Kitson Clark, *The Critical Historian*, London, 1967, p. 208; Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică,* în Constantin Hlihor, ed., op.cit., pp. 87- 88.

[80] Pentru o discuție asupra acestor chestiuni a se vedea, Arthur Child, *Moral Judgment in History*, in *Ethics* no. 61, 1951, pp. 297-308; R. F. Atkinson, *Knowledge and Explanation in History*, London, 1978, pp.198-205.

[81] A se vedea, Jocelyn Néron, *La justice* et *l'histoire face* aux *procès pour crimes contre l'humanité: entre* la *mémoire collective* et la *procédure*, on line,

care cred că o descriere curată a indivizilor și acțiunilor despice ar provoca în mod firesc cititorilor să-și facă propria lor judecată morală despre trecut, fără ca istoricul să-și forțeze părerile.[82] Mai mult decît atît consideră că astăzi cercetătorii trecutului senzitiv trebuie să fie înzestrați cu „responsabilității istorice.[83] Adepți unei asemenea viziuni despre relația morală și justiție pe de o parte și munca de cercetare a trecutului de pe alta găsim și în sfera publică din România. Participarea istoricilor la procese legate de evenimente istorice, în calitate de experți, de martori-avizați, a devenit o practică răspândită[84]. În ultimii ani a fost creată o instituție cu atribuții de cercetare științifică în domeniul istoriei recente – ***Institutul pentru Investigarea Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*** – care și-a propus să studieze, documenteze și să susțină conștientizarea publică a istoriei comunismului în România, prin proiecte de cercetare, educaționale, editoriale și muzeale dar și „investigarea științifică și identificarea crimelor, abuzurilor și încălcărilor drepturilor omului pe întreaga durată a regimului comunist în România, precum și sesizarea organelor în drept în acele cazuri în care sunt depistate situații de încălcare a legii".[85]

Din punct de vedere al opiniei publice activitatea institutului nu numai că este acceptabilă dar și percepută ca un lucru benefic.[86] Problema este că această instituție se dorește a fi una de cercetare și nu de justiție socială. În activitatea de cercetare științifică, așa

http://www.archipel.uqam.ca/3844/1/M11955.pdf; Adrian Cioflâncă, I*storie și justiție Un model german pentru „procesul comunismului"*, on line,http://phantasma.ro/wp/?p=1546, Carlo Ginzburg, *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*, în „*Critical Inquiry*", Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), p. 79-92.

82 Robert J. Richards, *op.cit.,* p. 2.

83 Ibidem, p. 3.

84 Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică,* în Constantin Hlihor, ed., *op.cit*., pp. 88-89.

85 *Obiectivele IICCMER*, on line http://www.iiccr.ro/ro/despre_iiccr/institutul/ accesat la 12 iulie 2017.

86 Ibidem.

cum se întâmplă în oricare altfel de activitate bazată desfășurată de instituții publice există reguli și norme deontologice care impun o anumită conuită profesională. În asemenea instituții judecata tehnică este esențială, iar o astfel de judecată nu trebuie să fie influențată de etica și morală.[87] La o astfel de concluzie a ajuns și unul dintre foștii lidei ai IICCMER-lui după ce n-a mai fost în conducere acesteia. Într-o dispută, nu tocmai academică, dar cu împact asupra conduitei omului de știință acesta sublinia pe bună dreptate: „Meteorologia politică nu are dreptul să afecteze demnitatea actului științific autentic, nu trucat."[88]

Dacă istoria „ne spune" ceva în privința relației istoric-morală, ea ne spune că standardele, valorile și principiile au variat foarte mult de la o epocă la alta și de la societate la alta și comportamentele celor care au studiat trecutul au diferit de la o epocă la alta. Nu există valori univesal valabile oriunde și oricînd. Bertrand Rusell vorbind despre relativitatea valorilor morale considera că domeniul moralei cade în afara reglementării științifice: „Atunci când afirmăm că un lucru sau altul are „valoare", ne exprimăm propriile emoții, nu un fapt care ar rămâne adevărat și în cazul în care sentimentele noastre personale ar fi diferite."[89] Cercetarea faptelor istorice cu profund impact asupra moralei și eticii sociale cum ar fi crimele săvîrșite în timpul unei revoluții sau a unei crize sociale sau de către un regim politic nu are cum să nu aibă impact emoțional asupra celui care cercetează asemenea fapte dar nu îi este permis istoricului să facă

[87] Henry Steele, *Should The Historian Make Moral Judgments?* in *American Heritage,* Volume 17 Issue 2, February 1966, online http://www.americanheritage.com/content/should-historian-make-moral-judgments accesat la 12 iulie 2017.

[88] Vladimir Tismaneanu, *Betia puterii si stiinta: Tristul destin al IICCMER*, in *Contributors.ro,* 27 martie 2013, online http://www.contributors.ro/cultura/betia-puterii-si-stiinta-destinul-iiccmer/ accesat la 12 iulie 2017

[89] Apud, Doru Căstăian, *Bertrand Russell, despre relativismul valorilor morale*, in *Book Hub*, online https://bookhub.ro/bertrand-russell-despre-relativismul-valorilor-morale/ accesat la 12 iulie 2017.

judecăți cu valoare de generalizare. Ar fi absurd ca un cercetător să acuze un popor întreg pentru crimele nazismului, ale legionarismului sau ale regimului comunist. Misiunea sa nu este să judece faptele unor personalități sau ale unui grup la un moment dat. În cazul în care se angajează să judece, el nu are pregătirea profesională și practica necesară pentru a putea desfășura o asemenea activitate, așa cum o face atunci când cercetează și reconstruiește trecutul istoric. Dacă nu va reuși să *re*-constituie trecutul cercetat în totalitatea sa acest lucru nu este un handicap fatal. Alții vor completa golurile și vor crea o reprezentare completă. Dar, pentru a formula o judecată morală și a o aplica sistematic și imparțial în cercetarea istorică iar ulterior se dovedește că nu a fost corectă sau nu a respectat adevărul istoric este un handicap fatal. Rareori se rejudecă procesele în istorie! Și istoricul și juristul își asumă o mare responsabilitate în legătură cu investigațiile pe care le fac, dar aceasta este diferită pentru fiecare dintre ei. Ambii utilizează documente, informații de necontestat și alte probe pentru a afla adevărul dar o fac cu mijloace și instrumente diferite. Scopurile sunt diferite. Istoricul analizează sursele pentru a afla adevărul istoric și a aduce în memoria prezentului o imagine o reprezentare a unui fapt sau proces istoric pe cînd judecătorul află adevărul pentru a face dreptate socială în raport cu normele și principiile codului penal existent la acea dată în societate.[90] Din acest punct de vedere Mark Bloch avea dreptate când scria cu, cu peste o jumătate de veac în urmă că „Reducerea istoricului la poziția de judecător este o simplificare și sărăcire a cunoașterii istorice; dar reducerea judecătorului la poziția de istoric reprezintă o pervertire iremediabilă a actului de justiție."[91]

[90] Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică,* în Constantin Hlihor, ed., *op.cit*.,
pp. 90-91.

[91] Ibidem, p. 91.

Nu trebuie să confundăm aprecierea morală a unui fapt istoric cu judecarea acestui din punct de vedere profesional. În domeniul competenței sale profesionale, istoricul are aceeași obligație ca și judecătorul, profesorul, medicul, arhitectul. Judecătorul care pronunță sentința, profesorul care dă o notă, medicul care diagnostichează o boală, arhitectul care proiectează o clădire, nu au ca ghid norma morală ci exercită o judecată profesională pentru a-și face datoria cât mai bine în raport cu standardele de calitate. Vrem judecăți profesionale de la un medic, de la un avocat sau de la un inginer; Și avem un drept la judecăți profesionale de la un învățat, de asemenea. [92] Scriind istoria unui eveniment in această grilă de lectură cercetătorul lasă cititorului să facă judecăti de valoare în domniul moralității cu propria sa judecată, cu propriile sale standarde morale. Nu trebuie ca istoricul să pornească de la premisa greșită că astăzi cititorul nu este capabil să distingă în istoria universală între sclavie și libertate, persecuție și toleranță, crimă și genocid, holocaust și pierderi umane și materiale în cazul celui de-al doilea război mondial.

Cercetarea evenimentelor de ruptură/ revoluțiile și a celor de continuitate relativă/ tranziţiile care au urmat acestora presupune și utilizarea unui set de instrumente adecvat. Din această perspectivă istoricul sau altă persoană care se apleacă asupra informațiilor legate de ceea ce s-a petrecut în acest secol XX scurt din istoria românilor trebuie să aibă o bună cunoaștere a teoriei istorice pentru a fi in stare să utilizeze instrumente potrivite. Adam Schaff considera că „Orice alegere și orice ordonare a faptelor ce aparţin unui mare domeniu al istoriei, fie aceasta locală sau universală, istoria unei rase sau a unei clase sunt inexorabil controlate printr-un sistem de referinţă în spiritul celui care selecţionează sau ansamblează aceste

[92] Henry Steele, *op.cit.*,in *loc.cit.*

fapte”[93]. Sistemul de referinţă şi înţelesu aparte al faptelor şi proceselor analizate este construit de istoric cu ajutorul ***conceptelor*** şi a ***definiţiilor*** elaborate de teoreticieni ai istoriei. Deşi acest demers este decisiv în munca istoricilor Adam Shaff constata, cu decenii în urmă că uneori aceştia „ca şi ceilalţi intelectuali, au rareori conştiinţa conceptelor cu ajutorul cărora îşi organizează materialele doveditoare cu care operează în disciplina lor sau a principiilor după care le evaluează[94].” A cerceta conceptele şi semantica lor evolutivă reprezintă o condiţie minimă pentru a cunoaşte istoria[95]. Acest lucru este cu atât mai evident necesar pentru istoria revolutiilor politice unde înţelesul acestui concept este încărcat cu semnificaţii şi percepţii diferite in funcţie de grupul ideologic şi politic de care aparţine autorul. La rândul său Eric Hobsbawm observa că, în acest efort, uneori „Cuvintele sunt martori care adesea vorbesc mai apăsat decât documentele”.[96] Dar nu orice fel de cuvinte! O mare parte din opera lui Koselleck presupune identificarea şi descrierea diferitelor tipuri de concepte istorice. Pentru a reprezenta istoria este necesar să se utilizeze un vocabular care să distingă lucrurile de care trebuie să vorbim; Iar conceptele istorice permit aceste identificări. Aceasta, la rândul său, necesită un tratament conceptual şi istoric: modul în care conceptele sunt înţelese şi modul în care s-au schimbat în timp. Perioadele şi evenimentele sunt concepte care ne organizează înţelegerea şi cunoaşterea trecutului. Conceptele stabilizează discursul oferindu-se o bază intersubiectivă pe baza căreia putem compara ce ne gândim sau

[93] Adam Schaff, *Istorie şi adevăr*, traducere Alexandru Boboc şi Ion Mihăilescu, Editura Politică, Bucureşti, 1982, pp. 83-84.

[94] Ibidem p. 84.

[95] A se vedea şi Reinhart Kosellek, *Conceptele şi istoriile lor. Semantica şi pragmatica limbajului social politic*, Editura Art, Bucureşti, 2009.

[96] Eric Hobsbawm, *The Age of Revolution, 1789-1948*, Vintage Books, New York, 1996, p. 17.

despre care vorbim.[97] Istoricii folosesc conceptele ca subiecte stabile pentru a ilustra un proces de schimbare istorică. Chiar și atunci când un istoric dorește să descrie o situație relativ statică sau o „secțiune transversală a timpului", el trebuie să presupună un proces mai amplu de schimbare, dacă are doar o bază pentru a decide când secțiunea lui ar trebui să înceapă și să se încheie[98] iar pentru aceasta trebuie să găsească noțiunile și conceptele cele mai potrivite pentru a descrie aceasta dinamică. Prin această metodă de utilizare a conceptelor se obține cee ce Michael Oakeshott a numit o „identitate în schimbare".[99] Acesta atrage atenția asupra faptului că însăși conceptele istorice funcționează ca identități în schimbare. În opinia sa „Ceea ce este necesar este ca aceasta să fie stabil și să fie respectat în mod consecvent, nu că ar trebui să fie absolut clară și coerentă"[100].

Pentru a bună înțelegere și cunoaștere a fenomenului revoluție și a proceselor de tranziție din istoria scurtă a secolului XX pentru români este necesară o analiză pe două planuri a acestora. În primul rînd de identificat cum actanții/observatorii fenomenelor și proceselor avute sub lupa analizei le-au perceput și definit în epocă, la momentul când se produceau. Două exemple unul de la începutul secolului scurt și altul de la finalul său sunt edificatoare în acest sens. În primăvara și toamna anului 1918 în Basarabia și în Transilvania oamenii percepeau și defineau evenimentele ca fiind o revoluție su sensuri oarecum diferite. O revoluție socială

[97] Birger Hjørland, *Concept theory*, in *Journal of the American Society for Information Science and Technology,* issue, 60, no. 8 (2009), pp. 1519–1536, online http://doi.wiley.com/10.1002/asi.21082 accesat la 14 mai 2017.

[98] Robert F. Berkhofer, Jr., *Fashioning History: Current Practices and Principles*, New York: Palgrave Macmillan, 2008, p. 52.

[99] Michael Oakeshott, *Experience and Its Modes*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1966 p. 123

[100] Ibidem, p. 120.

care s-a transformat în una națională în Basarabia[101] și o revoluție națională pe teritoriul locuit de românii din imperiul austro-ungar.[102] Ulterior aceste definiri ale evenimentelor au fost lăsate de istorici și analiștii politici în plan secundar. În zilele cînd regimul Ceaușescu a fost răsturnat și imediat după societatea română percepea acest fapt ca fiind rezultatul unei acțiuni revoluționare. După organizarea opoziției politice și cristalizarea partidismului politic în România aceasta s-a definit prin opoziție la noua structură politică rezultată din revoluție și a contestat natura evenimentelor care au dus la răsturnarea regimului Ceaușescu. În anii următori a devenit o modă să se vorbească de lovitura de stat. Care sunt rațiunile acestor schimbări de percepție și reprezentare socială a evenimentelor în istoria acestui secol scurt? Aceeși evoluție o întîlnimși în ceea ce privește perioadele de tranziție din acest răstimp. Iată de ce considerăm necesară o abordare a conceptelor și a identificare a instrumentelor cu care semnificăm și/re-compunem imaginea istorică a evenimentelor.

1.2. Revoluția ca eveniment istoric/ realitate socială între percepția actanților/ observatorilor şi re-prezentarea ei în analiza istoricilor

Nu știm dacă, de-a lungul istoriei lor, românilor le-au plăcut sau nu revoluțiile[103] dar știm că, în ultimul secol, societatea română a trecut prin grave crize și schimbări fundamentale care au fost

[101] ANR, fond Ministerul de Interne, diverse, dosar 1/1918, vol. 2, ff. 1-39.

[102] Ion Clopoțel, *Frămîntările unui an, 1918,* Biroul de imprimate „Cosînzeana" Sibiu, 1919, pp. 12-13; Idem, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Editura Revistei Societatea de mîine, Cluj, 1926, pp. 50-69.

[103] Ion Iliescu, *Prefață,* în Ionuț Șerban, *Ideea de revoluție la români*, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 7.

asociate, la timpul lor, sau ulterior de către istorici, drept revoluții. Aceste „rupturi" ale continuității istorice în plan politic, social sau a cunoașterii și producției de bunuri au fost văzute de români, ca de altfel și de alte popoare[104], ca un nou început care să aibă ca finalitate realizarea modernității occidentale. Deși ordinea socială și economică din societatea română se aflau într-o transformare constantă[105], au fost necesare evenimente care să „accelerează" istoria. Revoluția a fost și pentru români un asemenea factor de accelerare a istoriei. Profesorul Harald Wydra de la Universitatea Oxford sublinia că „Indiferent de scopurile urmărite de actorii revoluționari și de rezultatele politice ale revoluțiilor, aceste „accelerări" ale istoriei elimină obstacolele care sunt mai mari în timpurile structurate ca „normale" decât în timpul „ne-normal" de schimbare nedeterminată".[106] Din această perspectivă avem de-a face cu revoluția ca eveniment al unei realități concrete cu oameni care acționează în numele unor idealuri și care au o anumită reprezentare politică, morală, etică sau religioasă asupra societății în care trăiesc care nu mai este dezirabilă. Alte reprezentări iau forma unor modele dezirabile care sunt promovate de adepții lor drept idei revoluționare oferite direct sau indirect societății[107]. Dacă acestea nu ating masa critică de aderenți atunci acțiunea revoluționară nu are nici o șansă de izbîndă. Exemplu elocvent este eșecul imensei propagande făcută de agenții bolsevismului, ai puterilor Centrale și a

[104] Perry Anderson, *Modernity and Revolution*, online www.warwick.ac.uk/fac/arts/english/currentstudents/pg/…/perry_anderson.pdf, accesat la 12 iulie 2017.

[105] A se vedea Ion Bulei, Sistemul politic al României moderne, București, Editura Politică, 1987, pp. 461-527.

[106] Harald Wydra, *Revolutions, Passions, and Modern Politics*, online https://www.uibk.ac.at/theol/cover/archives/…/innsbruck2003_wydra_paper.doc accesat la 12 iulie 2017

[107] Eduardo Colombo, The Revolution. A concept dissolvable in postmodernity, online http://raforum.info/spip.php?article5102&lang=fr

unor lideri socialişti pentru revoluţia bolşevică. În România neocupată, în primăvara şi vara anului 1917, s-a făcut o intensă propagandă din partea unor emisari ai bolşevismului pentru răsturnarea ordinii sociale şi înlăturarea regelui Ferdinand din fruntea statului român.[108] La această propagandă a emisarilor bolşevici ai revoluţiei ruse s-a adăugat şi activitatea depusă de Partidul Social Democrat pentru a deturna în societatea românească sensul revoluţiei dinspre idealul naţional spre unul de schimbare social-politică aşa cum se întâmpla în Rusia. Într-un manifest răspândit printre locuitorii din Moldova liderii acestui partid făceau următoarea chemare: „Vremuri noi se deschid pe ruinele răspândite de capitalism, este izbînda popoarelor! Triumful proletariatului socialist rus şi nu a strîmtului naţionalism războinic a adus libertatea nu numai poporului rus ci şi a moldovenilor basarabeni. Acest triumf va aduce libertatea şi viaţa nouă românilor din Regat şi din Transilvania"[109]. În Mentalul colectiv românesc „masa critică" pentru a izbucni o revoluţie era alcătuită din ideile şi aspiraţiile de unitate naţională şi construcţie a unui stat naţional unitar şi nu din cele care vizau răsturnarea regimului politic deşi problemele sociale nu erau puţine şi nici simple. Nu trecuse prea mult timp de la răscoala ţărănească din 1907! Acelaşi lucru este observabil şi la Revoluţia din Decembrie 1989 când am asistat la erodarea şi distrugerea mitului creat de liderii comunişti că statul este al muncitorilor şi ţăranilor. Orice ar fi încercat nomenclatura comunistă pentru a salva regimul era sortit eşecului! Aproape nimeni în România lui Decembrie 1989 nu mai credea în ideologia marxistă şi modelul social politic care dominase în societate mai mult de o jumătate de secol.[110]

---

[108] ANR, Fond Casa Regală Ferdinand-Diverse, dosar 1, 1917, f. 25, telegramă cifrată expediată din Iaşi la 19.04/02.05 1917 la Petrograd.

[109] Ibidem, dosar 8, 1917, ff. 9-10.

[110] A se vedea, Constantin Hlihor, România. *Căderea comunismului şi naşterea democraţiei*…, pp. 114-124.

Privit în ansamblul său secolul al XX-lea european pare a fi dominat de schimbarea evoluționistă, deoarece progrese semnificative înregistrate în cursul acestui secol au urmat o cale naturală în ansamblul ei. Structurile de putere care au inceput procesul de modernizare în Europa occidentală, la începutul secolului, au fost apoi difuzate la nivel global – economia de piață statul-națiune și democrația. Două revoluții au dominat prima jumătate a secolului, cea lansată de bolșevici și cea generată de prăbușirea imperiului austro-ungar și desăvîșirea procesului de creare a statului națiune în centrul și sud-estul continentului european. Acestea au inspirat noi revoluții și contrarevoluții – inclusiv fascismul[111]. Această dualitate a naturii revoluțiilor de la începutul secolului XX scurt a generat o rivalitate dintre două ideologii care au dominat a doua jumătate a secolului cunoscută ca fiind epoca războiului rece. Sfârșitul secolului a fost apoi dominat de revoluțiile anticomuniste care au pus capăt rivalităților dintre ideologiile majore.

Cu riscul simplificărilor de ordin metodologic și analitic – revoluția fiind un proces extrem de complex – este necesară identificarea cîtorva elemente și trăsături comune sau care particularizează mișcările sociale și politice din acest val revoluționar al acestui secol scurt pentru a înțelege nu numai natura schimbărilor ci mai ales consecința acestora pentru societatea contemporană. Apariția undelor revoluționare corespunde creșterii relativ rapide și sistemic a culturii în societate la nivel mondial. În mod specific, noile modelele de guvernare, de autoritate și practică politică din mentalul elitei politice ce propunea schimbarea au pătruns și în mentalul colectiv al opiniei publice. Legitimitatea regimurilor s-a șubrezit,

[111] Michael Mann, *The sources of social power*. Volume 3, Global Empires and Revolutions, 1890/1945, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paulo, Delhi, Mexico City, 2012, p. 167.

opoziția politică, ce reprezenta în ansamblul ei națiuni și minorități naționale în cadrul unor state de tip imperial și multietnic, a provocat erodarea coeziunii elitei guvernante și a multiplicat în societate nevoia de schimbare. Aceste procese au condus la declanșarea valurilor revoluționare. Revoluțiile și valurile revoluționare sunt diferite de acțiuniele specifice loviturilor de stat sau altor schimbări de putere de acest gen, deoarece includ idei și ideologii alternative de acțiune politică și autoritate.[112] Astfel, mentalitățile politice exogene pentru fiecare societate pot avea un rol crucial în provocarea unui ciclu de revoltă. Schimbarea punctelor de vedere ale guvernării și rolul statului în societate poate oferi atât o resursă cât și o rațiune pentru revoluționari, indiferent dacă doresc să realizeze modele emergente sau să le reziste și să promoveze forme existente sau alternative. În ambele cazuri, atunci când ideile sunt modelate de schimbări culturale largi, evenimentele unei societăți devin relevante pentru cealaltă, deoarece problemele locale devin înțelese în termeni universal, transnațional. Astfel, creșterea unei culturi globale poate promova legătura dintre multiplele mobilizări într-un val distinct de controversă.[113] Este cazul ideii de stat național și modernitatea societății. O problemă esențială pentru teoretizarea valurilor revoluționare este modul în care trebuie conceptualizate cel mai binelor. În special, sunt necesare răspunsurile la două întrebări: (1) ceea ce contează pentru ca o revoluție să existe și (2) cum pot fi percepute evenimentele unor asemenea valuri în timp și spațiu? Pentru a răspunde la prima întrebare, mulți cercetători apelează la una dintre autoritățiile în materie de teorie a revoluției sociale Theda Skocpol. Aceasta vede revoluția ca o revoltă a maselor de jos care acționează pentru o transformare durabilă a

[112] Colin J. Beck, *The World-Cultural Origins of Revolutionary Waves*, in *Social Science History* Volume 35, Issue 2; July 2011, p. 168.

[113] Ibidem.

structurilor statale și sociale – cu alte cuvinte, o revoluție socială. Această definiție, însă, exclude posibilitatea altor tipuri de acțiuni care au caracter revoluționar dar nu se soldează cu un rezultat care să se înscrie în tiparul definirii date de Theda Skocpol cum ar fi transformarile radicale ale unui sistem politic realizate de cei care exercită puterea[114] sau prin consultare populară, nu prin acțiuni de violență și gloanțe[115]. Dacă am vedea transformările revoluționare, doar ca pe niște revolte violente ale celor „de jos", ar fi posibil să excludem din valul prăbușirii comunismului din 1989 multe state, dat fiind că unele din acestea nu au fost realizate de violență ori „acest lucru este nesatisfăcător"[116] dar și schimbările de ordin revoluționar în sistemul politic și economic efectuate de Parlamentul român în sesiunea ieșeană a anului 1917.

Cunoscutul sociolog american de origine poloneză Zigmunt Bauman, oferă o excelentă bază teoretică pentru înțelegerea revoluțiilor politice care nu presupun nici violența socială care să conducă la schimbarea de regim politic și nici ridicarea generală a maselor. Acest tip de mișcari revoluționare le denumește revoluții sistemice deoarece se produc sub influența unui „agent care acționează în numele anumitor interese colective bine stabilite, sau o avangardă activă și conștientă de forțe relativ integrate. Revoluțiile politice de acest fel elimină pur și simplu un obstacol pe drumul deja luat; Ajustează dimensiunea politică a sistemului la alte dimensiuni economice și sociale. Aceasta a fost, într-adevăr,

[114] Daniel Bensaid, *Revolutions: Great and Still, and Silent*, in Mike Haynes, Jim Wolfreys, eds., *History and Revolutions, Refuting Revisionism,* Verso, London, New York, 2007, pp. 202-208.

[115] Thomas Nail, *Returning to Revolution – Deleuze, Guattari and Zapatismo*, Edinburg University Press, 2012, p. 1; Kosmas Psychopedis*, Social critique and Logic of revolutions: From Kant to Marx and from Marx to Us*, în Werner Bonefeld, Kosmas Psychopedis, *Human Dignity: Social Autonomy and the Critique of Capitalism,* Ashgate Publishing, 2005, p. 70.

[116] Colin J. Beck, *op.cit.*, p. 169.

viziunea inițială a revoluției: după maturizare, societatea trebuie să împiedice constrângerile opresive și gratuite care împiedică dezvoltarea ei"[117]. Bauman creionează imaginea unei astfel de revoluții care nu se încadrează în schemele clasice dar care poate deveni un cadru de interpretare pentru situațiile de criză dintr-o anumită țară, cum a fost, de exemplu, cea din România din anul 1917. Există situații când un sistem politic se confruntă cu crize majore acestea sunt gestionate dar nu rezolvate iar factorii care le-au generat rămân în adormire. O nouă situație politică internă sau una externă pot readuce acești factori la un *„punctul de rupere*" [118], iar sistemul politic să nu mai fie capabil să gestioneze criza. În acest moment poate interveni o soluție de rezolvare prin apel la *revoluția sistemică*. „Este un atribut constant al revoluțiilor sistemice pe care forțele care distrug regimul vechi nu sunt interesate în mod conștient de felul prin care ar urma, în cele din urmă, distrugerea; Înainte ca vechiul să dispară, designul noului sistem există, cel mult, ca viziunea a unei elite intelectuale selecte, și nu o platformă a oricărei mișcări populare masive."[119] Cu alte cuvinte *revoluțiile sistemice* nu sunt rezultatul mobilizării maselor ca suport pentru o schimbare de sistem. Prima etapă a revoluției sistemice – răsturnarea vechilor conducători care se țin de ordinea trecută a societății – poartă toate semnele crizelor sistemice, dar nu determină prin ea însăși alternativa la sistemul care a eșuat. Legătura dintre eșecul vechiului sistem și trăsăturile necesare ale celui nou este o luptă politică între teoriile concurente concepute și făcute public de intelectuali[120] și oamenii politici preocupați de modernizarea societății.

---

[117] Zigmunt Bauman, *A Revolution in the Theory of Revolutions*, in *International Political Science Review*, vol. 15, no. 1, 1994, p. 16.

[118] Ibidem, p. 17.

[119] Ibidem.

[120] Ibidem, p. 18.

Mișcările politice și sociale din interiorul valului revolutionar apărut în primele lunii ale anului 1917 au transformat din temelii construcţia statală în centrul și sud-estul continentului european, însă, nu cu acelaeși consecinţe. În spaţiul politic al fostului imperiu austro-ungar s-a produs o revoluţie a desăvîrșirii construcţiei statul-naţiune și a regimului de democraţiei liberale, bazate pe o serie de principii constitutive, cum ar fi reprezentarea, sufragiul, naţiunea, republicanismul, drepturile minorităţilor și constituționalismul.[121] Faptul că în imperiul habsburgilor nu a fost, cu doar câteva episoade-excepţii, o revoluţie socială, așa cum s-a întâmplat în cel ţarist, ci una națională, o recunoștea, în epocă, și ziaristul dar și unul dintre principalii ideologi ai social democraţiei austriece Otto Bauer.[122] Acesta referindu-se la evenimentele din toamna anului 1918 remarca: „Revoluția care a distrus vechea monarhie habsburgică nu a fost a noastră. Nu a fost revoluția proletariatului austro-german, ci a burgheziei cehe, iugoslave și poloneze”[123]. Noi am adăuga și a burgheziei naţionale române din Transilvania, Banat, Bucovina, Maramureș și Crișana.

Pe ruinele fostului imperiu ţarist revoluția s-a concentrat, în special, pe problemele grave de ordin social care existau la acel moment în imperiul ţarilor iar cele legate de naţiune și organizarea puterii politice pe principiile naţionalismului au fost marginalizate și apoi combătute. Regimul politic înstaurat în Rusia, deși, se revendica a fi unul care să administreze puterea în numele clasei

---

[121] Pieter van Duin, *Central European Cross-roads: Social Democracy and National Revolution in Bratislava (Pressburg), 1867-1921,* Leiden, 2006, pp. 15-24; Ion Clopoţel, *Revoluția din 1918…* pp. 50-51.

[122] Otto Bauer, *The Austrian Revolution*, in Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *MODERNISM: THE CREATION OF NATION-STATES. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945: Texts and Commentaries,* volume III/1, online http://books.openedition.org/ceup/2025?lang=en, accesat la 26 februarie 2017.

[123] Ibidem.

muncitoare s-a dovedit a fi unul de dictatură și teroare pentru aceasta. Cît privește caracterizarea evenimentelor din valul revoluționar al aniilor 1917-1918 pe cele două componente, revoluție a constructiei statului națiune în spațiul fostului imperiu austro-ungar și socială în cel al imperiului țarist aceasta trebuie luată ca tendință majoră și ca acțiune absolută.

În primul rînd pe ruinele celor două imperii au existat cel puțin cîte o acțiune revoluționară care nu s-a încadrat în „patern". În cadrul revoluției bolșevice s-a manifestat, cel puțin la începuturile sale, și o componentă națională cum a fost cazul revoluției naționale ucrainene[124] iar în cadrul revoluțiilor naționale din imperiul austro-ungar la Budapesta s-a instaurat un regim bolșevic condus de Bela Kuhn.[125] Ivan T. Berend este unul dintre puținii istorici care în urma cercetărilor evoluțiilor militare, politice și sociale de la sfîrșitul primului război mondial ajunge la concluzia că aceste mișcări apariţin unui val revoluționar cu două componente socială și națională. Astfel că spre deosebire de estul continentului componenta națională care s-a manifestat în centrul si sud estul Europei a oferit soluții pentru cîteva probleme politice care frămîntau popoarele din această parte a lumii. Polonia și statele baltice redevin independente și își organizează statul în baza principiilor naționalităților. În baza principiului autodeterminării și a votului popular a avut loc unirea națiunilor surori slave (Cehii și slovacii; slavii din sud care vor forma ulterior Iugoslavia) și unirea tuturor românilor într-o construcție politică nouă cu reforme politice și sociale profunde. Ivan T Berend consideră că atractia revoluției construcției statului națiune s-a dovedit a fi irezistibilă, în unele cazuri a

[124] A se vedea pe larg, Ghennadii Korolov, *Ukrainean Revolution of 1914-1921: The European and Russian dimension,* in Sensus Historiae, vol.XVI, 2014/3, pp. 237-261.

[125] Michael Mann, *The sources of social power,* volume 3, *Global Empires and Revolutions, 1890-1945,* Cambridge University Press, 2012, p.168.

ademenit oamenii spre revoluție înainte ca mișcarea lor națională să fi atins etapa adecvată a procesului de construire a statului națiunii.[126] În epocă această percepţie o întîlnim atît la oamenii politici care s-au implicat în evenimentele din toamna și iarna anului 1918 cît și în presa epocii. Ziarul „*Adevărul*" din 21 octombrie/3 noiembrie 1918, consemna printre altele despre evenimentele din Transilvania: „Revolutia a învins. S-a constituit Consiliul National Roman"[127]. Vestea victoriei a fost semnalul care a provocat importante miscari de organizare a romanilor transilvaneni. În Brașov de exemplu, întruniți în casele parohiale ale Bisericii Sf. Nicolae, în ultimele zile ale lui noiembrie 1918, un grup de inițiativă au decis constituirea *Sfatului National Roman din Tara Bârsei*, având în frunte un Comitet Executiv. Acesta și-a asumat sarcina de a se ocupa de organizarea gărzilor naționale în comunele din zonă. În primul numar din „Glasul Ardealului" (apărut între 9 noiembrie 1918 și 12 ianuarie 1919), se lansează un apel la organizare politică și militară. În acest scop au fost publicate Regulamentul de organizare și funcționare a gărzilor naționale, comunicatele oficiale și Ordinele de zi ale organelor naționale române din Brașov. Încă de la începutul activității sale, Sfatul National Român din Țara Bârsei a apelat „la conștiinta tuturor fiilor neamului rugând să-și păstreze cumpătul, să nu dea naștere la certuri, neînțelegeri, tulburări", în interesul „fiecăruia și viitorul întregului neam românesc".[128]

În partea de est a continentului european componența socială a fost atît de puternică încât a anihilat componenta națională pentru aproape opt decenii în fostul imperiu țarist și pentru doar

[126] Ivan T. Berend, *Decades of Crisis: Central and Eastern Europe before World War II,* University California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1998, p. 178.

[127] Apud, Diaconu Florin, online https://diaconuflorin.wordpress.com/2006/12/01/brasovenii-si-unirea/ accesat la 12 iulie 2017.

[128] Ibidem.

câteva luni în Republica Ungară a Sfaturilor Sovietice instaurată de Bela Kuhn și în alte cîteva regiuni ale Germaniei înfrânte în primul război mondial. Obiectivele revoluțiilor naționale au trecut în plan secundar și apoi negate și înlocuite cu așa numitul principiul al solidarității sociale. Statul nu era unul al unei majorități etnice așa cum era în toată lumea occidentală ci proclamat a fi al muncitorilor și țăranilor dar în fapt al unei minorități revoluționare radicale și cu viziuni totalitariste.

Caracterul național sau social a mișcărilor și acțiunilor politice și militare produse în spațiul fostului imperiu austro-ungar a fost generat de condițiile specifice de ordin istoric ale fiecărei societății componente cît și de natura aspiraților care dominau acea societate. În toamna anului 1918 când a izbucnit revoluția în imperiul habsburgilor pentru românii din Ungaria dominanta era componenta națională iar pentru unguri dominanta s-a dovedit a fi cea socială de inspirație bolșevică. În ultimul an al primului război mondial autoritățiile austro-ungare în tentativa de a încheia o pace separată cu Antanta,[129] iar în imperiu se instaurează o situație revoluționară. Națiunile componente declanșează mișcări de autodeterminare și construcție a statului națiune prin acțiuni militare și populare. Ungaria constituit un caz aparte. Se dorea apariția unui stat independent dar organizat pe baze imperiale deoarece părți importante locuite de români, sloveni, slovaci etc., ar fi trebuit să rămână în componența noii construcții statale. Aceste lucruri suprapuse pe o situație socială explozivă va genera haos și incapacitatea administrativă. Inflatia era de necontrolat, somajul în creștere accelerată datorită încetării contractelor cu armata, de pe front se întorceau acasă soldații care nu găseau de lucru. În aceste condiții guvernul

[129] Eric Roman, *Austria-Hungary & the Successor States: A Reference Guide from the Renaissance to the present*, Facts On File, Inc., New York, 2003, p. 214.

democratului Karolyi a hotărât să facă unele reforme prima fiind cea agrară. Modul haotic în care s-a făcut această reformă amintea mai mult de revoluția bolșevică din Rusia.[130] O parte a prizonierilor de război unguri aflați în Rusia s-au bolșevizat și au intrat in rîndurile Armatei Roșii. În martie 1918 ei au format o secțiune a maghiară a partidului bolșevic condusă de Bela Kuhn. În fruntea unui mic detașament acesta s-a întors, la sfârșitului lunii noiembrie 1918, în Budapesta. Au editat o gazetă *The Red News* care va tipări primul său număr sub titlul *A sosit timpul.* Scopul a fost preluarea puterii politice și instituirea dictaturii proletariatului. În politica externă s-au delimitat de Coaliția Antantei și s-au apropiat de Rusia lui Lenin bolșevică. Liderul forțelor maghiare bolșevice afirma în acest sens „Dacă revoluția socialistă va triumfa alianta cu Rusia sovietică va deveni o realitate și lumea largă se va deschide în fața noastră. Revolutia roșie va spulbera toate liniile de demarcatie impuse Ungariei de Antanta".[131] Guvernul maghiar sovietic a chemat muncitorii si țăranii din țările vecine să li se alăture și să se ridice împotriva conducătorilor imperialiști și a burgheziei. Această chemare a rămas fără ecou deoarece în Transilvania și alte teritorii locuite de români, în Slovacia, Slovenia Croația Serbia, Cehia și Polonia obiectivele revoluției aveau un alt scop și anume desăvârșirea unității naționale și construcția statului național. Savantul sociolog Dimitrie Gusti avea să explice, ulterior, de ce românii și alte naționi din cadrul imperiului dualist nu au îmbrățișat ideea de revoluție socială și s-au manifestat cu forța armelor impotriva bolșevismului atît în vest cât și în est: „natiunea era amenințată din punct de vedere social de a se dizolva într-o solidaritate internațională a clasei muncitorilor din toate părțile"[132]. Pe de altă parte revo-

[130] Ibidem, p. 215.

[131] Ibidem, p. 216.

[132] Apud Dan Dungaciu, *Elita Interbelica: Sociologia romaneasca in context european* p. 81.

lutia construcţiei statului naţiune spre deosebire de cea socială avea ca finalitate şi o noua construcţie statală deosebită de cea propusă de adepţii ideologiei marxist-leniniste cea statul naţiune. Acesta urma să fie, în mod obligatoriu, spaţiul şi principalul instrument de dezvoltare al naţiunii române, în sfârşit reunite în cadrul aceloraşi graniţe, însă cadrele instituţionale unitare ale acestuia trebuiau să fie dublate de o acţiune de unificare sufletească a românilor împrăştiaţi de veacuri în structuri socio-statale diferite. Elitele româneşti ale vremii erau conştiente că naţiunea presupune un permanent proces de „făurire" şi că exista ceea ce am putea numi „diversitate malefică", adică acele elemente de cultură, moravuri, realităţi sociale etc. care împiedicau o reală „unificare sufletească" a naţiunii române, făcând imposibilă generarea unui „sens" care să confere semnificaţii superioare existenţei româneşti în istorie.[133]

Evenimentele revoluţionare din Ungaria erau de neînţeles pentru Marile Puteri Aliate iar delegaţii acestora aflaţi la Conferinţa de pace de la Paris au fost şocaţi[134]. Guvernele aliate în special cel francez privea cu mare îngrijorare evoluţia evenimentelor de la Budapesta şi au decis să reacţioneze elaborînd un plan de intervenţie în care un rol determinant l-au jucat trupele române care pe 3 august 1919 au ocupat Budapesta şi au pus capăt regimului revoluţionar bolşevic maghiar.[135]

Revoluţia bolşevică din octombrie 1917 din Rusia este, de obicei, asociată cu începutul unui nou tip de regim politic care mai târziu a devenit cunoscut sub numele de comunismul sovietic[136]. Acest tip de regim fost impus, prin forţa împrejurărilor la

[133] Lect. dr. George Enache, Biserică – societate – naţiune – stat în România interbelică I. Explorări în orizont liberal, in Revista teologică p. 167, online, http://revistateologica.ro/wp-content/uploads/2016/01/oriy-lib.pdf

[134] Eric Roman, *op.cit.,* p. 216.

[135] Ibidem, p. 218.

[136] A se vedea, Hugh Seton-Watson, *The East European Revolution*,

jumătatea secolului XX și în unele țări, printre care și România, care au reușit să îl evite în 1917-1919. O menţiune se impune și merită a fi discutată cea a revoluțiilor impuse din afara și împotriva unei societăţi cum a fost cazul comunizării de către sovietici a teritoriilor ocupate în timpul celui de-al doilea război mondial inclusiv a României. Schimbările majore și transformările radicale ale societăţii petrecute în societatea românească între anii 1945-1948 au fost asociate unui proces revoluționar. Această asociere a fost făcută în primul rînd de liderii comuniști pentru ascunde oamenilor faptul că au fost înstaurați la putere de către o forță imperialistă străină. Masa critică a societăţii românești nu au avut în epocă această percepție.[137] Unul dintre liderii comuniști, Gheorghe Gheorghiu-Dej, într-o discuţie ce a avut loc în una din ședințele unei plenare a Partidului Muncitoresc Român din aprilie 1964, referindu-se la modul cum s-a instaurat „*democrația*" *populară* în România încerca să inducă ideea de revoluție pentru a legitima luarea puterii politice: „Trecerea de la capitalism la socialism este un proces neîntrerupt; există o fază unde este necesară violența. Nu spunem în toate părțile, dar la noi așa a fost, am folosit violența pentru răsturnarea lui Antonescu."[138] Discuţiile de la acel moment dintre liderii partidului comunist despre natura și căile de trecere la socialism fie prin revoluție și război civil ca în cazul sovietic sau fără violență prin schimbarea raportului de forțe din societate ca în alte cazuri ne arată că și aceștia erau profund interesați de percepția

London, 1950; Francois Fejto, *Histoire des democraties populaires,* Paris, 1952; Zbigniew Brzezinski, *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge, 1960.

[137] A se vedea, Ghița Ionescu, *Comunismul în România*, Editura Litera, București, 1994; Deletant, Dennis, *România sub regimul comunist*, București, 1997;

[138] *Stenograma sedintei plenare a CC al PMR, aprilie 1964*, citat în Alexandru Oșca, Vasile Popa, *România. O fereastră în Cortina de fier. Declaratia de independență din aprilie 1964,* Editura Vrantop, Focșani, 1997, p. 30-31.

socială, de ce ar putea să creadă oamenii despre modul cum s-a ajuns la edificarea societăţii socialiste. Acest lucru era generat şi contextul internaţional. În URSS după moartea lui Stalin Nikita Hruşciov a declanşat un aşa zis dezgheţ al regimului de dictatură cu impact asupra opiniei publice internaţionale. Cît priveşte cercetarea istorică a momentului trecerii de la capitalism la socialism în România există o bogată literatură[139]. Iată cum percepea Gheorghe Vasilichi revoluţia: „pentru mine a vorbi de revoluţie paşnică, aceste două cuvinte, este ca şi cum ai vorbi de un război paşnic, sau de un război uman (…) Cred că problema revoluţiei paşnice este ceva de neînţeles: revoluţie paşnică, război paşnic? Eu am citit încă odată cu atenţie materialele consfătuirii. De exemplu şi în Rezoluţia Congresului şi în Raportul lui Hruşciov se spune acelaşi lucru. Da, răspunde Hruşciov: În urma profundelor transformări ş.a.m.d. ţările vor trece la socialism pe căi diferite. Este absolut firesc ca formele de trecere a ţărilor la socialism să devină pe viitor tot mai variate. Nu este însă obligatoriu ca înfăptuirea pe viitor acestor forme de trecere la socialism să fie legate în orice condiţiuni de război

[139] Istoriografia românească a dezbătut pe larg natura şi impactul intern şi international a actului de la 23 august 1944. Dintre sutele de reprezentări existente in istoriografia naţională repreoducem doar una care ni se pare relevantă pentru discuţia noastră: *„[…] militarii români, indiferent de gradul sau de instituţia în care-şi desfăşuraseră activitatea (armată, jandarmerie, S.S.I.) au reacţionat în mod firesc faţă de actul de la 23 august 1944, în sensul că s-au alăturat din primul moment şi fără şovăire noii orientări politice şi strategico-militare a României […] după opinia semnatarului acestor rânduri, din punct de vedere strict legal, actul de la 23 august 1944 nu reprezenta, la momentul acela, nici „lovitură de stat", nici „insurecţie", ca să nu mai vorbim de „revoluţie antifasctistă şi antiimperialistă", ci pur şi simplu exercitarea unui drept al regelui prevăzut în Decretul nr. 3072, lit. „e", din 6 septembrie 1940, prin care Preşedintele Consiliului de Miniştri – care era un militar (mareşalul Ion Antonescu) – a fost înlocuit, datorită pierderilor dezastruoase suferite de armata română pe Frontul de Est, cu un alt militar (generalul Constantin Sănătescu)."* În Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu. Asul serviciilor secrete româneşti. Memorii 1916-1944*, Editura Roza Vânturilor, Editura R.A.I., pp.20-21.

civil… Eu așa am înțeles: că există posibilitatea ca revoluția să se facă și fără război civil, fără vărsări de sînge și că raportul de forțe determină, dacă ea este să fie sîngeroasă sau nesângeroasă, cu sau fără război civil, că ea poate să fie făcută și pe alte căi, dar fără vărsări de sânge. În nici un caz nu pașnică. Am impresia că de aici de la aceste două noțiuni război civil cu vărsări de sânge sau revolutie fără război civil, s-a trecut ușor la o poziție, după mine, oportunistă, la revoluție pașnică pe calea cuceririi majorității parlamentare.[140] Indirect Vasilichi recunoaște că puterea politică a fost obținută nelegitim cu ajutorul forțelor Armatei Roșii și manipularea maselor: „prin acțiuni neparlamentare am cucerit masele, fiind în stare să scoatem sute de mii de oameni în stradă. Am făcut reforma agrară. Am luat pământurile cu forța. Naționalizarea tot cu forța. Am debarcat monarhia cu forța. Nu putem să spunem că am debarcat monarhia în mod pașnic. Am debarcat-o cu forța, dar raportul de forțe nu i-a permis să opună rezistență, să provoace război civil și lupte sîngeroase. Burghezia termină revoluția cu luarea puterii politice, proletariatul începe revoluția cu luarea puterii politice. Ca să iei puterea politică și pe urmă să continui și schimbările celelalte trebuie să folosești forța. Burghezia nu va merge pînă acolo încât singură să vină și în mod pașnic să meargă cu noi în comunism”[141]

Înteresant că, în epocă, unul dintre adversarii de marcă ai regimului comunist din România Grigore Gafencu consideră că procesul politic impus de sovietici poporului român poartă amprenta unuia de tip revoluționar. În cadrul unui interviu acordat postului de radio *Europa Liberă* acesta aprecia: „Și în sfârșit, am vorbit de a treia pricină, de disperare, care după părerea mea poate este cea mai însemnată deși se vorbește puțin despre ea. Revoluția care

[140] Ibidem.

[141] Ibidem, Dezbateri, f. 122-125, in Alexandru Oșca, Vasile Popa, op.cit., p. 36-39.

bântuie la noi în țară și care e o revoluție adâncă fiindcă schimbă toate lucrurile, schimbă toată structura statului, nu este o revoluție națională, o revoluție românească care să fi pornit din adâncul trecutului, din adâncul pământului nostru românesc… […] E o revoluție impusă din afară, care nu face decât să distrugă, care nu crează nădejdi noi, care nu întreține viața, care nu dă simțământul unei veșnice reînoiri, care este icoana morții și în fața acestei icoane a morții disperarea poporului e fără margini."[142]

Perceperea evenimentelor din primii ani ai războiului rece, care au condus la instaurearea regimurilor de dictatură a proletariatului în România, drept revoluții o întîlnim și la unii cercetători americani ai fenomenului. Ronald Grigor Suny aprecia că „Istoria Europei de Est, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, se poate spune ca o poveste a două serii de revoluții: revoluțiile comuniste din anii de după cel de-al doilea război mondial care au alungat fostele elite conducătoare și au transformat societățile în mare parte rurale în una de tip urban industrial; și revoluțiile anticomuniste din 1989, în cea mai mare parte pașnice, într-un caz chiar de „catifea", care au răsturnat regimurile puternic controlate de partid deja slăbite de scleroză politică".[143]

Am ilustrat percepția actanților dar și a istoricilor despre momentele și procesele te tip revoluționar cu o secvență care a marcat istoria românilor la jumătatea secolului trecut deoarece în istoriografia postdecembristă este departe de a-și fi definit o imagine definitivă deși s-a scris enorm pe această temă. Liderii comuniști

[142] Un interviu inedit al diplomatului Grigore Gafencu realizat de Noël Bernard, online http://www.europalibera.org/a/27764091.html accesat la 13 iulie 2017.

[143] Ronald Grigor Suny, *Empire Falls: The Revolutions of 1989. The story of communism's rise and fall in Eastern Europe is a tale of two revolutions,* în *The Nation,* October 28, 2009, online https://www.thenation.com/article/empire-falls-revolutions-1989/ accesat la 13 iulie 2017.

aveau o grilă de lectură a fenomenului revoluționar dată de ideologia marxistă. Nu este nimic surprinzător pentru un lider comunist român iar pe de altă parte trebuie să subliniem că „marxismul a dominat atât revoluțiile, cât și teoria revoluționară în secolul douăzeci”[144].

Consecințele cele mai evidente care s-au manifestat și în societatea românească cum ar fi eliminarea și distrugerea altor partide politice, cenzura și abolirea libertății presei, concentrarea tuturor mijloacelor de putere în mâinile unei nomenlaturi restrinse, confiscarea controlului asupra tuturor administrațiilor economice, de stat, a instituțiile juridice și culturale și instituționalizarea terorii revoluționare. Acest regim politic a dominat timp de o jumătate de secol o mare parte a continentului european cu rezultate contradictorii. Au existat și unele aspecte pozitive care s-au încadrat în ceea cea trebuia să se întîmple și în acest spațiu inclusiv în România construcţia modernităţii[145] dar și unele care au fost total în contradicţie cu trăsăturile unei societăţi moderne. Acest fapt a făcut ca la sfârșitul acestui secol să asistăm la prăbușirea regimurilor politice instaurate prin revoluția bolșevică/ impuse de urmașii lor și la victoria principiilor democrației liberale constituționale. Desi despre modul cum s-au prăbușit regimurile politice în 1989 în diferite părți ale Europei de Est, cu excepția României, sunt aprecieri care nu încadrează aceste evenimente în categoria revoluțiilor dacă ar fi raportate la criteriile clasice (proeminența actorilor revoluționari, ideologia revoluționară, rolul maselor sau apariția unei noi clase revoluționare ca în Franța – 1789-1799 sau în Rusia între anii 1917-1921) ele nu pot fi exceptate acesteui tip de mișcare politică.

[144] Michael Mann, *op.cit.,* p. 168.

[145] A se vedea, Claude Karnoouh, *Raport asupra postcomunismului* online http://www.argumentesifapte.ro/2014/05/27/raport-asupra-postcomunismului/, accesat la 22iulie 2017.

Acestea au caracterul revoluțiilor, dacă înțelegem prin revoluție o schimbare bruscă, indusă de oameni, de un sistem de dominare politică într-o țară,[146] iar oamenii care au acționat pentru răsturnarea lor sau au fost martorii acestui proces, cu rare excepții, le-au definit a fi revoluții.

Un alt moment controversat a jumătății veacului trecut care în epocă a fost perceput ca fiind o revoluție este calea prin care mișcarea legionară ajunge la putere în România. Criza generată în societatea românească de impunerea Dictatului de la Viena[147] a generat un val de profundă nemulțumire exploatat la maximum de Garda de Fier care, prin acțiuni de violență și anarhie socială, combinată cu asaltul asupra autorităților publice locale și centrale, a cerut căderea regimului de dictatură personală a regelui Carol al II-lea. Aceste acțiuni de stradă care au condus la căderea regimului personal al regelui Carol al II-lea au avut definiri diferite în funcție de modul cum le-au perceput și interesul de a fi definite. Regele Mihai care în urma acelor evenimente îi succede pentru a doua oară tatălui său la tronul României le descrie astfel: „La 2 septmbrie 1940 au avut loc, sub ferestra Palatului o mare manifestație… care a degenerat repede. Toată noaptea, am auzit strigăte și focuri de armă. Această zi marchează începutul *unei mișcări de insurecție* (sublin. C.H.) împotriva Regelui Carol al II-lea, orchestrată de credincioșii

[146] Harald Wydra, *op.cit*., în *loc.cit*.

[147] A se vedea pe larg, Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991; *Istoria României. Transilvania*, Volumul-II-, Capitolul -VII- *Transilvania în cel de-al II-lea Război Mondial*, subcap. 7.1. Dictatul de la Viena din 30 august 1940, Editura „George Barițiu", Cluj-Napoca, 1997, p.1595-1642; Olimpiu Matichescu, *Istoria nuface pași înapoi*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p.206-209; Ion Stanciu, *Situafia internă și externă a României în perioada septembrie 1940-decembrie 1941 în noi surse documentare străine,* în *Revista de istorie*, nr. 4, București, 1985, p.338-40; Nicolae Dascălu, Dictatul de la *Viena în viziune americană, în Relați româno-americane în timpurile moderne,* Editura Universității „ Al.I. Cuza", Iași, 1993, p. 23 1-238;

Gărzii de Fier, asociaţi cu partizanii generalului Antonescu".[148] Colonelul Gheorghe Magherescu referindu-se la aceleași evenimente le descrie ca pe o lovitură de stat dată de Ion Antonescu după ce conducerea armatei a trecut de partea sa inclusiv a comandantului Diviziei de Gardă, generalul Coroamă care asigura paza și securitatea regelui Carol al II-lea. Acesta își amintea: „Am văzut cum generalul Antonescu, mai înainte de a cere regelui Carol al II-lea să abdice, a cerut și părerea aghiotanţilor regali, ca și a generalului Coroamă, comandantul Diviziei de Gardă și cum acesta a răspuns: „Nu trag în popor, nu apăr pe rege"[149]. Această luptă pentru putere purtată cu manevrarea maselor în stradă a continuat și în cadrul regimului politic instaurat în România după 6 septembrie 1940. Dan Amedeo Lăzărescu student la acea vreme a perceput evenimentele din timpul rebeliunii legionare[150] ca fiind o revoluţie. Referindu-se la începuturile rebeliunii acesta o prezenta astfel: „Legionarii, instigaţi de serviciile secrete germane, au dezlănţuit revoluţia de la jumătatea lunii ianuarie 1941, folosind un pretext și anume, un maior german din serviciile de informaţii, Doring fusese omorât de un agent secret britanic, de naţionalitate greacă, mi se pare."[151]

---

[148] Regele Mihai I, *Începutul și sfîrșitul mareșalului Ion Antonescu*, in *Viața și moartea mareșalului Ion Antonescu. Almanah istoric(50 de ani de la moartea Mareșalului),* Editura Tess-Expres, 1996, p. 29.

[149] George Magherescu, *Întîmplări din viața lui Ion Antonescu povestite de aghitantul său col. George Magherescu,* in *Viața și moartea mareșalului Ion Antonescu. Almanah istoric(50 de ani de la moartea Mareșalului),* Editura Tess-Expres, 1996, pp.66-67.

[150] A se vedea pe larg, *Pe marginea prăpastiei. 21-23 ianuarie 1941*, vol. I, București, Editura Scripta, 1992; Aurică Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940-ianuarie 1941*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976; Ottmar Trașcă, Ana-Maria Stan, *Rebeliunea legionară în documente străine (germane, maghiare, franceze),* București, Editura Albatros, 2002.

[151] Dan Amedeo Lăzărescu, *Cele trei acțiuni salvatoare pentru România ale generalului Ion Antonescu*, in *Viața și moartea mareșalului Ion Antonescu. Almanah istoric(50 de ani de la moartea Mareșalului),* Editura Tess-Expres, 1996, p. 52.

Acest tip de manipulare a percepţiei publice asupra unor evenimente politice extrem de controversate cum a fost pentru români ascensiunea spre putere a Gărzii de Fier este prezent și în istoria altor societăți occidentale. În Franţa regimul lui Philippe Pétain a încercat să se legitimeze printr-o formulă de „revoluție națională". Și în Italia apologeții regimului fascist a lui Benito Mussolini au încercat același lucru[152], însă, operațiunea nu a avut succes în mediul academic din societatea italiană postfascism. Majoritatea italienilor consideră astăzi că fascismul a fost o revoluție falsă. Facea un apel revoluționar fără a fi făcut o revoluție reală. A promovat o Nouă Ordine proclamată pe scară largă în timp ce deservea interesele noii elite în aceași manieră a vechilor obieceiuri.[153]

1.3. Revoluția instrument de analiză şi interpretare a schimbărilor sociale şi politice în societatea secolului XX

Toate mișcările care au generat schimbarea în societate în acest timp atît de intens trăit de lumea occidentală, indiferent de cum au fost ele percepute, la timpul său, sau de cum au fost, ulterior, definite de specialiști și istorici, au ceva în comun. Au fost generate de dorința oamenilor de a răsturna un regim politic în favoarea unuia mai bun și mai performant,[154] de a schimba structura cunoașterii și formele sale de manifestare în societate pentru a se obține un plus

[152] Clément Jean-Louis, *La hiérarchie catholique et les principes de la révolution nationale*, in *Guerres mondiales et conflits contemporains,* 2005/2 (n° 218), p. 27-36, online http://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2005-2-page-27.htm accesat la 3 iulie 2017.

[153] Dandelion Salad, *Fascism: A False Revolution*, online https://dandelionsalad.wordpress.com/2007/09/27/fascism-a-false-revolution-by-michael-parenti-1996/ accesat la 3 iulie 2017.

[154] Chad R. Fulwider*, Revolutions*, in *International Encyclopedia of the First World War. 1914-1918*, online http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/revolutions accesat la 13 aprilie 2017.

de civilizaţie şi modernizare a societăţii în ansamblul ei. Percepţia şi reprezentarea acţiunilor de tip revoluţionar nu au fost aceleaşi nici pentru actanţi/ martori ai evenimentului și nici pentru cercetătorii fenomenului și proceselor generate de acestea. Teoriile care au dominat prima jumătate a veacului al XX-lea au pus accentul pe schimbarea în societate generată de violenţă și au avut ca realităţi pentru analiză marile revoluţii ale istoriei: Anglia (1640); Franţa (1789); Rusia (1917-1918) și China (1949)[155].

În ultimile decenii ale secolului trecut au loc schimbări radical în plan politic, social și religios cum ar fi revoluţiile din Iran și Afganistan (1979), revoluţiile antidictatoriale din lumea africană (Angola, Zair, etc.) dar mai ales așa zisele revoluţii colorate care au fost ample mișcări de stradă impotriva unor dictaturi care nu au mai putut fi suportate. Aceste miscări poartă caracteristica rupturilor de tip revolutionar, dar nu se mai încadrează în tipul anterior de modelare teoretică. Aceste evenimente atipice pentru teoriile clasice ale revoluţiei au direcţionat cercetarea teoretică a fenomenului pe trei direcţii de analiză. Prima dintre acestea a vizat extinderea ariei de cercetare a fenomenelor de ruptură chiar dacă ele nu se încadrau în schema clasică de la războaiele de guerilă din America de sud la revoluţiile anticoloniale sau revoluţiile generate de factori de ordin religios. O alta a vizat rolul ideologiilor și a coaliţiilor de forţe care doreau schimbarea în societate și se află ca structură social pe poziţii antagonice raportate la schema clasică. Cea de-a treia direcţie s-a concentrat pe analiza structurală a schimbărilor revoluţia fiind incorporată în studiul miscărilor sociale.[156]

---

[155] Jack A. Goldstone, *Toward a fourth generation of revolutionary theory*, in *Annual Reviews Political Science,* no. 4, 2001, p 140.

[156] Idem, *Rethinking revolutions: Integrating origins, processes and outcomes*, in *Comparatives Studies of South Asia, Africa and Middle East,* no.1, vol. 29, 2001, pp. 18-20.

Concentrîndu-se pe evenimente revoluționare bine definite în istorie cercetătorii din domeniul științelor politice și sociale dar și istoricii au încearcat să stabilească un cadru teoretic de la care ar fi posibil să se analizeze schimbările profunde din cadrul unei societăți ca îndeplinind criteriile sau nu atribuite conceptului de revoluție. Un asemenea cadru de interpretare este util și pentru înțelegerea evenimentelor de tip revoluționar care s-au produs în societatea românească în acest secol scurt. Includerea unui număr mai mare de posibile evenimente care au generat schimbări radicale în societate permite înțelegerea și explicarea cauzelor și a mecanismelor, se face diferența între situația de tip „revoluționar" și cea „non revoluționară"[157]. Actanții și apoi unii istorici și sociologi au definit evenimentele din Basarabia din toamna 1917 și primăvarea celui următor[158] și pe cele teritoriile locuite de românii din imperiul austro-ungar[159] din toamna anului 1918 ca fiind revoluționare. Istoriografia română din ultima jumătate de veac nu a mai operat cu asemenea cadre interpretative. A fost sau nu o mișcare revoluționară acțiunea de unire a tuturor românilor și construcția statului național unitar? Dacă da, ce re-interpretări se pot face și cum pot acestea influența imaginea Marii Uniri care s-a sedimentat în memoria colectivă timp de un secol. La final de secolul XX în România are loc o revoluție care este contrapusă unei situații non-revoluționare, unei lovituri de stat, unei conspirații etc. Actanții și martorii evenimentelor de la sfîrșitul anilor 1918 si 1989 în majoritatea lor le-au perceput ca fiind revoluționare. După trecerea

[157] Raphaël Chapdelaine, *Le concept de révolution dans le discours indépendantiste des années 1960 au Québec*, online http://www.archipel.uqam.ca/2814/1/M9589.pdf accesat la 9 iunie 2017.

[158] Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limbă, școala și cultura națională.* Extras din *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1938, p. 3;

[159] Ion Clopoțel, *op. cit*., pp. 50-59.

timpului oamenii politici pe de o parte, istoricii și analiștii de pe alta au schimbat semnificaţia acestora în funcţie de propriile percepţii și nu de puţine ori în funcţie de intersele de partid pe care le aveau în acel moment sau le slujeau. Apare astfel in istoriografia naţională problema *autenticităţii* acestor evenimente. Referindu-se la acest aspect Bogdan Jolan afirmă că înainte de a vedea dacă aceste evenimente apartin unei autentice revolutii, a unei lovituri de stat sau false revolutii „trebuie să înțelegem pe deplin complexitatea acestui exemplu politic foarte recent. Având în vedere că fiecare dintre citirile de mai sus depind de rolul televiziunii, întrebarea privind rolul tehnologiei apare ca un prim pas crucial spre o investigație a modului în care se formează identitatea politică."[160]. De ce apar asemenea percepţii și cum pot influența pentru deceniile următoare imaginea evenimentelor din decembrie 1989 în mentalul colectiv. Iată doar câteva din întrebările a căror rezolvare nu o putem găsi în afara unei bune înțelegeri a conceptului de revoluție și mai ales cum a evoluat semnificația și reprezentările ei în istoriografie și opinia publică deopotrivă. Profesorul și istoricul Reinhart Koselleck atrăgea atenția că din perspectivă conceptuală „revoluția ca o categorie de analiză a schimbărilor în societate"[161]. Aceasta se constituie într-o categorie metahistorică pentru a defini evenimentele sociale și industriale în termeni de procese auto-accelerate[162]. Problema capitală a oricarei revolutii este legitimitatea ei si a revolutionarilor de a utiliza orice mijloace pentru răsturnarea unui regim politic[163]. De acest lucru trebuie să țină seama și istoricul

[160] Jolan Bogdan, *Technology and the Romanian Revolution: performative contradiction in the nation-state*, in *PARALLAX*, 2008, vol. 14, no. 3, p. 63-64.

[161] Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, p.54 online https://rethinkingrevolution.files.wordpress.com/2014/01/koselleck_modern-concept-revolution.pdf.

[162] Ibidem, p. 54.

[163] Ibidem, p. 56.

atunci cînd analizează fenomenul revoluție și procesele declanșate de acesta. John Dunn consideră că „A scrie despre revoluție – nu poți fi absolut neutru în analiza evenimentelor pe care le descrii. Însă cu toate acestea responsabilitatea istoricului pentru aflarea adevărului trebuie să fie absolută."[164] Acesta înainte de a-și asuma unele teorii ca instrumente de cercetare și analiză a revoluției, trebuie să-și asume și „o poziție politică"[165].

Conceptul de revoluție are, în evoluția gândirii și filosofiei sociale și politice universale, propria sa istorie cu reprezentări diferite la nivelul simțului comun și la cel al mediului academic.[166] Alex Callinicos, referindu-se la extraordinara polisemie a cuvîntului revoluție aprecia că „puține subiecte din teoria socială și politică prezintă astăzi mai multe dificultăți decât revoluția"[167]. Opinia publică, cel puțin în societatea modernă și contemporană, a asociat termenul de revoluție cu un conținut moral pozitiv. Acesta este motivul pentru care cei care doresc schimbarea unui regim politic „fac apel la ideea de revoluție ori de cîte ori este nevoit să își construiască legitimitatea prin raportare la puterea de curînd abolită".[168] Pentru masa critică a unei societăți care nu mai poate suporta un regim politic și condițiile sociale și economice generate de modul cum acesta administrează puterea *revoluție* înseamnă nu numai ruperea cu trecutul, dar și edificarea unei lumi mai bune și prospere, altfel

[164] John Dunn, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*, p. 1

[165] Ibidem, p. 2.

[166] Peter Clavert, *Revolutions and International Politics*, St. Martins's Press, New York, 1984, p. 1

[167] Alex Callinicos, „What does Revolution Mean in the Twenty-First Century?" în John Foran, David Stuart Lane and Andreja Zivkovic, Revolution in the Making of the Modern World: Social Identities, Globalization, and Modernity (London; New York: London; New York: Routledge, 2008).

[168] Ștefan Stăncigelu, *Violență, mit și revoluție. De la violența rituală la violența simbolicăși donjuanismul politic al democrațiilor*, Editura ALL EDUCAȚIONAL, București, 1998, p. 143.

ordonată și guvernată ca cea trecută. Această schimbare de lumi capătă la nivelul comunității științifice atributul de schimbare revoluționară în condiții speciale. Reprezentările și percepțiile unei anume revoluții sunt construite cu instrumente și metode specific domeniul în care are loc cercetarea-filozofic, politic, social, cultural, științific sau istoric. Aceste definiri păstrează un elemnt comun cel al ideii de schimbare dar în rest diferă uneori fundamental. Din acest motiv nu este posibil construirea unui concept universal valabil pentru a cerceta orice tip de acțiune revoluționară care apare la un moment dat în societate. Din această perspectivă are dreptate Crane Brinton când afirma că „Revolution is one of those looser words".[169] Pe de altă parte în fiecare epocă istorică o anumită societate a operat cu un anume înțeles sau reprezentare a revoluției specifice nivelului de cunoaștere în care se găsea societatea la acea dată dar și în funcție de tradițiile culturale și spirituale proprii. Profesorul Colin Tyler de la Universitatea Hull aplicînd metoda de analizei de conținut în cercetarea fenomenelor istorice observa că uneori semnificația și semnificantul unui fapt istoric ține și de modul cum s-a structurat lingvistica și comunicarea în societate: „Cuvintele pot avea sensuri și înțelesuri diferite în locuri și epoci diferite.[170] Vom exemplifica aceste lucruri cu două exemple care ni se par concludente. În epoca modernă și contemporană noțiunea de revoluție era asociată cu revolta maselor care era totodată

[169] Crane Brinton, *The Anatomy of Revolution*, Vintage Books, New York, 1965, p. 3.

[170] Colin Tyler, *Performativity and the Intellectual Historian's Re-enactment of Written Works*, in *Journal of the Philosophy of History* 3 (2009), p. 169, online http://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/43349412/Performativity_Historiography.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1496591865&Signature=8UPQn0qwWcjw%2FUHuOCpYsNCAFGs%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DPerformativity_and_the_Intellectual_Hist.pdf accesat la 3 iunie 2017.

și suportul de legitimitate pentru liderii care cereau schimbarea unui regim politic. Conceptul cu înțeles de mișcare de schimbare în societate apare în opera lui Jean-Marie Goulemot în lucrarea *Histoire de la Conjuration du Portugal* apărută în anul 1689 retipărită sub denumirea de *Histoire des revolution*[171] *în editia apărută în 1711. Schimbarea ca rezultat al acțiunii maselor revoltate apare doar după revoluția franceză de la 1789.*[172] *În antichitatea greco-romană ideea de schimbare a puterii politice era legată de voința unei elite. Aristotel, de exemplu, în Politica, Cartea VIII* considera că dreptul de a face revoluții aparține „cetățenilor cu merite superioare, deși aceștia nu se servesc niciodată de dreptul acesta".[173] Ideea de inegalitate este asociată și de savanții antichității, in speță de Aristotel, dar și deci ai secolului XX ca un factor important ce contribuie la apariția și manifestarea revoluției în societate, dar aveau acestea același înțeles și reprezentare? Referindu-se la acest aspect Aristotel nota în lucrarea Politica: „Inegalitatea este întotdeauna cauza revoluțiilor, cînd nimic nu o cumpănește în folodul acelor pe care îi love̦ște. Între egali, o regalitate perpetuă este de nesuferit, și în general numai pentru a cuceri egalitatea se răzvrătesc oamenii".[174] Dacă luăm acest fragment și îl analizăm fără a ține cont de contextul social politic al societății ateniene în care problema raporturilor de egalitate și libertate viza doar o categorie de oameni respectiv pe cei care aveau calitatea de cetățeni și nu și pe sclavi atunci putem conchide că Aristotel avea dreptate. Inegalitatea socială în epoca modernă și contemporană este o

[171] Jean-Pierre Bardet, *Introduction. Autour du concept Revolution: jeux des mots et reflets culturels*, in *Concept de Revolution,* XVIIe Colloquede l'Institut des Recherches sur les civilisations de l'Occident moderne, sous la direction de F.M. Crouyet, 1990, Presses de l'Universite de Paris Sobonne, 1991, p.8.

[172] Ibidem, p. 14.

[173] Apud Ștefan Stănciugelu, *op.cit.,* p. 144

[174] Ibidem, p. 145.

categorie analitică ce este aplicată în cercetarea raporturilor dintre toți oamenii indiferent de condiție socială, sex, religie sau etnie. Înțelegerea conceptului are importanță și pentru că potrivit unor apreciați teoreticieni „Revoluțiile fac parte din fundamentele unei organizări politice, din procesul de formare al statelor moderne, al politicii moderne și al sistemului internațional modern."[175] Pe de altă parte revoluția ca fenomen și acțiune practică în societate nu are un caracter general universal ea se particularizează în funcție de domeniul din societate unde se petrece o schimbare cu caracter revoluționar. Urmând acest raționament, în analiza noastră, se poate observa la nivelul unei cercetări empirice că în societatea modernă și contemporană s-au petrecut diferite tipuri de revoluții: politice, sociale, cultural-spirituale și științifice. Fred Halliday, pornind de la această observație a sesizat evoluția „conceptului de revoluție de-a lungul timpului și ce sensuri a avut"[176]. Dacă am utiliza conceptul de revoluție așa cum l-a înțeles, la timpul său, Montesquieu „o situație în care nu s-ar schimba forma guvernului sau Constituția nu este revoluție"[177] nu am putea să înțelegem multe dintre mișcările revoluționare din societatea engleză de exemplu care sunt menționate în istorie ca fiind revoluții. Însăși Martin Luther King, Jr. vorbește în mod specific despre existența" revoluției sociale" în scrisoarea sa din închisoarea Birmingham în legătură cu politica și lupta sa pentru drepturile civile ale tuturor cetățenilor indifferent de rasă sex sau religie[178]. Această definiție

[175] Fred Halliday, *Revolution and World Politics : The Rise and Fall of the Sixth Great Power*, Duke University Press, Durham, NC 1999, p. 23.

[176] Fred Halliday, *Rethinking International Relations* UBC Press, Vancouver, 1994, p. 128.

[177] Anne M. Cohler et al., *The Spirit of the Laws*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1989, p. 327, citat de Samuel Kent, *op. cit*., p. 28.

[178] Martin Luther King, Jr., *Letter from a Birmingham Jail, April 1963*, online http://www.africa.upenn.edu/Articles_Gen/Letter_Birmingham.html accesat la 20 februarie 2017.

perfect adaptabilă analizei și cercetării fenomenelor sociale din America anilor imediat de după cel de-al doilea război mondial, dar inoperabilă pentru a înțelege mișcările revoluționare din imperiul otoman și cel austro-ungar unde centrul de greutate au fost schimbările de ordin politic prin modificarea radical a statului și nu de ordin social. După cum definiția revoluției elaborată de renumitul sociolog Anthony Giddens – „schimbarea celor ce dețin puterea în stat, prin mijloace violente de către liderii unei mișcări de masă, iar puterea respectivă este folosită pentru a iniția procese majore de reform socială"[179] este un excelent instrument de analiză pentru căderea regimului Nicolae Ceaușescu în România. Giddens ne oferă, în încercarea de a construi un instrument excelent de analiză a revoluțiilor de la sfârșitul veacului trecut, și explicații care diferențiază conceptual de revoluție de altele care de obicei sunt forțat lipite de evenimentele din Decembrie 1989. Acesta spune că o revoluție nu este același lucru cu o lovitură de stat deoarece aceasta din urmă vizează înlocuirea unor lideri de la vârful puterii unui regim politic cu alții fără să fie afectată natura acelui regim politic.[180] John Dunn consideră și el că „Revoluțiile sunt o formă masivă și rapidă schimbare socială,[181] însă, această schimbare are două componente precum „templul lui Ianus cu două fețe. Una este elegantă, abstractă și cu față umană, o imagine idilică care este visul oricărei revoluții. Alta este crudă, violentă foarte concretă mai degrabă de coșmar."[182] El identifică prima dominantă cea distructivă la revoluționarii care cer schimbarea în acord cu doctrina și ideologia marxistă în contrast cu ideile lui Alex de Toqueville din scrierile sale despre revoluția franceză[183].

---

[179] Apud Ștefan Stănciugelu, *op.cit.,* p. 155.
[180] Ibidem.
[181] John Dunn, *op.cit.*, p.12.
[182] Ibidem, p. 11-12.
[183] Ibidem.

O definire foarte aproape de concepția despre revoluție a lui John Dunn o găsim la Samuel Huntington care vede în acest fenomen social o „acțiune de distrugere-construcție în egală măsură".[184] Dar spre deosebire de Dunn, Huntington leagă revoluția de nevoia de modernizare a unei societăți decît de nevoia de schimbare socială. Huntington susține că violența și instabilitatea domestică răspândită în anii 1950 și 1960 în multe părți ale lumii „a fost în mare parte produsul unor schimbări sociale rapide și mobilizarea rapidă a unor noi grupuri în politică, cuplate cu dezvoltarea lentă a instituțiilor politice".[185] Politologul american consideră că o societate poate evita o revoluție dacă poate să mențină un nivel ridicat de comunitate, să extindă participării politică care trebuie însoțită de dezvoltarea unor instituții politice mai puternice, mai complexe și mai autonome. El atrage atenția și asupra faptului că efectul unei extinderii masive a participării politice poate să submineze instituțiile politice tradiționale și să obstrucționeze dezvoltarea politicilor moderne. Modernizarea și mobilizarea socială, în special, au tendința de a produce dezintegrare politică, cu excepția cazului în care sunt luate măsuri de atenuare sau de limitare a impactului acesteia asupra conștiinței politice și implicării politice. Cele mai multe societăți, chiar și cele cu instituții politice tradiționale destul de complexe și adaptabile, suferă o pierdere a comunității politice și o descompunere a instituțiilor politice în cele mai intense faze ale modernizării.[186] Huntington aplică în mod deliberat acest model de întârziere a revoluțiilor occidentale, tratându-le drept cazuri

[184] Apud, Ștefan Stănciugelu, *op.cit.,* p. 157.

[185] Apud, Charles Tilly, *Does Modernization Breed Revolution?*, in *Comparative Politics*, Vol. 5, No. 3, Special Issue on Revolution and Social Change, Apr., 1973, p. 430, online, http://www.dispes.units.it/sites/dispes.units.it/files/all_pers/TILLY%20Does%20Modernization%20Breed%20Revolution.pdf accesat la 3 iunie 2017.

[186] Ibidem.

extreme ale conflictelor care apar atunci când instituționalizarea politică se desfășoară prea lent pentru pașii de schimbare socială pe scară largă pe care Huntington le tratează mai mult sau mai puțin identic cu „modernizarea". Revoluția este deci un aspect al modernizării. Nu este ceva care poate să apară în orice tip de societate în orice perioadă din istoria sa. Nu este o categorie universală, ci mai degrabă un fenomen limitat din punct de vedere istoric. Nu se va întâmpla în societăți foarte tradiționale cu niveluri foarte scăzute de complexitate socială și economică. Nici nu se va întâmpla în societățile extrem de moderne. Ca și alte forme de violență și instabilitate, este foarte probabil să apară în societăți care au cunoscut o dezvoltare socială și economică și în care procesele de modernizare politică și dezvoltare politică au rămas în urma proceselor de schimbare socială și economică[187]. Această definire a revoluției propusă de Samuel Huntington poate fi un posibil cadru de interpretare-explicare a condițiilor și factorilor din societatea românească care nu au permis un experiment de tip *revoluție bolșevică* în anii de sfîrșit al primului război mondial pe de o parte, iar pe de alta, de ce regimul lui Nicolae Ceaușescu a sucombat sub loviturile acțiunilor revoluționare declanșate la Timișoara și extinse la nivel național.

Definiția și interpretările revoluției oferite de către cele două personalități marcante ale cercetării politice și istorice din occident – Dunn și Huntington – s-au bucurat de un mare succes, însă, nu au fost elemente de noutate în teoria schimbării de regim politic. Le întâlnim aproape identic în studiile de sociologie publicate la începutul secolului XX de Petre Andrei. Profesorul ieșean, în urma cercetărilor efectuate, constata că „orice revoluție adevărată constă, în fapt, din două părți:

– Una distructivă care se face încetul cu încetul, care se pregătește treptat în sânul organizațiilor vechi și

[187] Ibidem, p. 434.

– Alta constructivă care e noua ordine socială și stabilirea noilor valori. Revoluţia în principiu nu este contra oricărei valori, oricărei autorităţi, ci numai în contra acelora necorespunzătoare vremii și trebuinţelor; de aceea ea trebuie să pună ceva în locul a ceea ce a înlocuit. Revoluţia adevărată are caracter reformator. Tocmai prin aceasta se deosebește revoluţia de revoltele, de răscoalele obișnuite care nu au decît o ţintă imediată, distructivă"[188].

Deși, după cum am văzut, Petre Andrei nu exclude componenta distructivă din acţiunea revoluţionară el critică pe cei care reduc revoluţia la violenţă. „Când s-a descoperit în mod ştiinţific că Pământul este rotund s-a produs o revoluţie. Unde este violenţa?"[189] Revoluţiile, în opinia lui Petre Andrei, pot apărea și ca urmare a schimbărilor produse în mentalul colectiv de unele idei religioase cum a fost cele care au dat consistenţă Reformei lui Marin Luther[190] sau a unora din domeniul politic și ideologic cum a fost naţionalismul care a reformat din temelii organizarea și funcţionarea statului în lumea occidentală. De altfel sociologul ieșean era convins de faptul că „Revoluţia trebuie să fie reformatoare. Revoluţia care nu aduce nimic nou și util societăţii este un fenomen patologic condamnabil."[191] Întâlnim aici și o idee care este rară în teoria revoluţiei și anume faptul ca nu toate revoluţiile sunt pozitive și benefice pentru o societate. Din acest punct de vedere avem un cadru de interpretare și analiză a schimbărilor petrecute în România prin forţă de Moscova după ce au ocupat ţara la sfârșitul celui de-al doilea război mondial. În istoriografia românească post 1989 se evită, oarecum justificabil, a se mai vorbi

[188] Petre Andrei, *Sociologia revoluţiei*, Tipografia „Lumina Moldovei", Iași, 1921, p. 24.

[189] Ibidem, p. 18.

[190] Ibidem, p. 21.

[191] Ibidem, p. 24.

de caracterul revoluționar al evenimentelor care s-au derulat după 6 martie 1945 pentru că în mentalul colectiv românesc s-a imprimat doar imaginea pozitivă a unei revoluții. Ori consecințele instaurării regimului de „democrație populară" în ansamblul lor nu sunt pozitive.

Petre Andrei precede în studiile sale și cercetările făcute în occident în anii '80 privind definirea unei situații revoluționare și raportul dintre individ și mase în răsturnarea unui regim politic. Samuel Huntington vede revoluția în practica socială ca „un act colectiv conștient și conștientizat" iar Ted Gurr ca o acțiune a unui segment social care a acumulat o frustrare majoră.[192] Andrei pleacă de la premisa ancorată în psihologia socială cu precădere a studiilor efectuate de Constantin Rădulescu Motru[193] că toate revoluțiile sunt făcute de mase și nu de indivizi. „Omul nu devine revoluționar decît atunci când este înglobat într-o mulțime când dispare timiditatea și raționamentul obiectiv și clar. (…) Individul izolat nu îndrăznește să se ridice împotriva autorităților căci se teme de consecințe, rațiunea îl oprește. Este doar un revoltat un neadaptat cu atitudine critică față de realități. În masă, în mulțime individul lucrează sub impresia sugestiei colective."[194]

În cercetarea istorică românească a secolului al XX-lea preocuparea pentru a conceptualiza fenomenele și procesele legate de revoluție și schimbarea de regim politic este cvasiabsentă. Totuși găsim la Nicolae Iorga câteva aprecieri indirecte referitoare la evenimentele de tip revoluționar în prelegerile pe care acesta le-a ținut la Universitatea din București. Aceste 18 prelegeri au fost editate în anul 1928 sub titlul „Evoluția ideii de libertate".[195]

---

[192] Apud, Ștefan Stănciugelu, *op. cit.,* pp.158-159.

[193] A se vedea, Constantin Rădulescu Motru, *Din psihologia revoluționarului*, București, 1919, p. 12 și următoarele.

[194] Petre Andrei, *op.cit*., p. 46.

[195] Nicolae Iorga, *Evoluția ideii de libertate,*

Savantul polihistor aduce în discuţie contextul social politic în care o societate evoluează de la criză la revoluţie prin prisma a trei libertăţi fundamentale ale omului: libertatea muncii; libertatea politică și libertatea gândului. Cercetînd evoluția societății occidentale Nicolae Iorga observa că „se poate întâmpla ca într-o anumită epocă și la un anumit popor să aibă cineva libertatea muncii și să nu beneficieze de celălalte două. (…) Cazul se poate schimba. Se întâmplă ca într-o anumită vreme și într-o anumită societate să aibă cineva libertatea politică și libertatea gîndului – fără să fie sigur pe agonisirea muncii sale. N-au plâns odinioară ţiganii noștri eliberaţi după robia pe care o pierduseră? (…) Se vorbește mult de Magna Charta englezilor. Se vede în ea originea tuturor libertăţilor politice. De cele sociale ar îndrăzni cineva să vorbească în Anglia de la începutul secolului al XIII-lea sau de cea a gîndului, subt suveranitatea asolută a bisericii?[196] Această idee va sta la baza întregii sale activităţi puse în slujba realizării idealului de unitate naţională cînd va milita pentru a aduce în hotarele naţionale pe fraţii din imperiul austro-ungar și pe cei din Basarabia unde nu aveau nici libertăţi politice și nici pe cea a gîndului. În Parlamentul de la Iași, Nicolae Iorga aducea în discuţie una dintre aceste libertăţi cea politică: „Este astăzi în România o singură chestiune, toate celălalte sunt numai ajutătoare pentru dînsa: chestiunea liberării teritoriului naţional, chestiunea revansei noastre biruitoare, a răsbunării contra acelora care au umilit un neam nedeprins a pleca fruntea înaintea nimănuia. Singura chestiune care trebuie imediat rezolvată prin braţele unite ale noastre și ale fraţilor de peste hotare, e a dreptului românimei de a se impune ca stăpână în orice colt al pământului pe care l-a locuit, l-a fructificat prin munca prin munca ei și l-a adăptat cu sudorile si single ei și ale strămbunilor. Ce suntem noi? Noi suntem doar crainicul care merge inainte de

[196] Apud, Ștefan Stănciugelu, *op.cit*., pp. 239-240.

anunță că vine Neamul care se pregătește! Întors de la luptă acesta va veni și va hotări”[197].

Dintre toate revoluțiile care s-au manifestat în societatea modernă și contemporană revoluția națională a parcurs un drum extrem de sinuos. De la ideal și aspirație legitimă pentru un popor care dorea în numele modernității să construiască un stat națiune la o exacerbare a sentimentelor naționale și radicalizare ideologică. Acestea au condus la alterarea sensului și idealurilor naționale și a determinat o reacție de respingere a ideologiei naționaliste în ansamblul ei nu doar pe cele de tip radical. Regimurile totalitare de dreapta din Europa primelor decenii de după Primul Război Mondial au confiscat și apoi au alterat profund sensul revoluției naționale care a stat la baza construcției statului modern și a modernității în societatea occidentală. Cercetînd raporturile dintre național și revoluția fascistă istoricul Florin Muller aprecia că „Naționalul formulă a revoluțiilor democratice era transferat exclusivist în categoria revoluțiilor novatoare ale fascismului care propunea(u) o etică a dizolvării individualului în corpul social de tip nou”[198]. Prin această operație de transfer a imaginii și simbolisticii specifice revoluției naționale, pentru a se legitima fascismul, nazismul, legionarismul etc., regimuri politice ilegitime și nefaste s-a creat o confuzie în mentalul colectiv și în multe situații nu s-a mai putut face separația între valorile pozitive ale revoluției naționale și ale celor care aveau ca suport ideologiile totalitare[199]. Această confuzie a fost

[197] *Desbaterile Adunării Deputaților*, Sesiunea extraordinară prelungită 1916-1917, ședinta din 9 iunie 1917, publicat în Anexa la Monitorul Oficial, no. 4, 5 aprilie 1918, p.598, in continuare se va cita D.A.D. Sesiunea….

[198] Florin Muller, *Revoluția fascistă-dimensiuni teoretice; Cazul românesc*, în *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale***,** tom VII, nr. 1, 2010, p. 106.

[199] A se vedea pe larg, James P. Niessen, *Romanian nationalism: An Ideology of Integration and Mobilization*, Rutgers University, Community Repository, online https://rucore.libraries.rutgers.edu/rutgers-lib/23061/story/

sporită prin adugarea sintagmei de „*național*" la însăși titulatura acestor regimuri. Această confuzie a fost sporită prin asocierea și mixarea de către liderii comuniști a ideologiei naționale cu idei ale marxismului și altor teorii totalitare de stânga.[200]

Aceste câteva considerații arată de ce este necesară o (re)definire a revoluției naționale din punct de vedere atît a conceptului cât și a rolului jucat în istoria popoarelor din centrul și sud-estul continentului europan în ceea ce privește construcția statului modern și modernitatea societății însăși. Acest efort de conceptualizare permite construirea instrumentelor de lucru și a cadrelor de interpretare a revoluțiilor naționale și anticomuniste de la începutul și sfârșitul acestui secol scurt. Iată de ce revoluțiile ca practică/ acțiune socială ca să poată fi explicate, ele trebuie mai întâi definite. Referindu-se la acest aspect unii specialiști au ajuns la concluzia că expresia „revoluție" a fost atât de mult folosită în literature istorică încît „a devenit aproape lipsită de sens[201]." Pentru unele acțiuni politice cum a fost construcția/ desăvîrșirea statelor națiune o definiție a revoluției ar trebui recuperată din scrierile epocii în care s-au petrecut evenimentele sau din anii imediat următori.

accesat la 23 aprilie 2017; Dragos Zdrobiș, *Naționalism și național în educația românească interbelică (1918-1939)* în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu"* din Cluj-Napoca, tom L, 2011, pp.341-354; Jonathan M. Adams, *Winning Bodies and Souls: State Building and the Necessity of Nationalism*, Naval Postgraduate School, December 2008;

[200] A se vedea, Mikhail A. Molchanov, *Post-Communist Nationalism as a Power Resource: A Russia-Ulraina Comparison*, în Nationalities Papers, vol. 28, no. 2, 2000, pp. 263-288; Constantin Adrian Simion, *Bibliografia naționalismului comunist în România perioadei ceaușiste,* on line http://www.cclbsebes.ro/docs/sebus/29_Simion_Adrian.pdf ; Emanuel Copilaș, *Ideologie și politică. Helsinki 1975 și problematica drepturilor omului în România socialistă*, în *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu"* din Cluj-Napoca, tom L, 2011, pp. 227-247.

[201] Stephen Chan, Andrew J. Williams, *Renegade States: The Evolution of Revolutionary Foreign Policy*, Manchester University Press Manchester, Manchester, New York, 1995, p. 6.

Revoluția, dincolo de polisemia ei, este un concept profund istoric. Drept urmare, așa cum constată Antonio Negri: „În ultimii două sute de ani ea a însemnat totul și opusul său, binele și răul, emanciparea și teroarea etc".

Cele mai ample controverse și dispute s-au purtat, în ultimile două secole, pe marginea revoluțiilor politice iar *revoluția națională* este una esențialmente politică care prin strategiile de construcție a statului natiune modifică și alte componente ale societății de la economie la social și cultură[202]. Constructia unei natiuni presupune două sarcini majore: deconstrucția vechilor forme și integrarea politică[203]. Aceste două procese sunt, la rândul lor, legate de procesul de industrializare și instituționalizarea unui leadership modern. Deconstructia prosupune o alterare esentială a valorilor, structurilor și comportamentului care este perceput de o elită revoluționară ca reprezentând sau contribuind la existența reală sau potențială a unor centre alternative de putere politică. Integrarea politică înseamnă crearea unei noi formule politice, noi institutii politice și noi cadre de comportament politic. Deconstrucția trebuie să fie văzută ca o problemă, un proces dar și ca un rezultat. Este o sarcină a elitei politice care poate fi observată neutru de întreaga elită angajată în construcția unei națiuni. Este o întrebare concretă dacă sau nu și pe ce căi aceasta este percepută de întreaga elită. Esența deconstrucției constă în aceea că alegerea și eliminarea acelor valori și structuri politice, administrative, economice etc., care nu sunt compatibile cu cele ale societății noi. În acest proces elitele nationale pot avea păreri și idei diferite în ceea ce priveste procesul deconstructiei. Lucrările primului Parlament român de după 1918 pune în evidență cu asupra măsură acest aspect. Au existat dispute

[202] Kenneth Jowitt, *Revolutionary Breakthroughs and National Development: The Case of Romania 1944-1965,* University of California Press, Berkeley and Los Angelos, 1971.

[203] Ibidem, p. 7.

majore în ceea ce privește deconstrucția nu numai între elita politică din „vechiul regat" și cea din provinciile unite dar chiar și în interiorul elitei transilvănene sau a celei basarabene.[204] Trăsăturile acestei deconstrucții sunt definite de strategiile alese si utilizate de elita respectivă. În aceste strategii două sunt mai importante: revoluția și reforma care îi urmează. Este concluzia la care ajunge Kenneth Jowitt care consideră că procesul de construire a națiunii este dependent de succesul strategiei inițiate de revoluție[205]. Reformismul subliniază nevoia de *muddling through* care procedează prin formula să testăm ce este mai bine. Strategia revoluției presupune confruntrea directă a tot ce înseamna obstacol în calea schimbării. O strategie revoluționară presupune existența unei conștiințe a aderării la noua ordine politică și a realităților ce apar dintr-o acțiune revoluționară. În ceea ce privește strategiile de care au dispus liderii mișcărilor naționale pentru unitatea și desăvârșirea construcției statului națiune ele au existat și s-au manifestat ca voință a întregii societăți și nu ca o soluție impusă din afară. În epocă nu au fost denumite strategii, conceptul ca atare nu era uzual în limbajul politic al vremii ci proclamații, programe etc. Această percepție a dominat și societatea ardeleană, dar și cea basarabeană. Unul dintre fruntașii ardeleni nota imediat după realizarea unirii: „Împrejurările au vrut ca Ardealul să hotărască singur asupra soartei lui și a hotărît fără șovăire Unirea cu România! Ascultând de porunca conștiintei moștenite printr-o măreață manifestare a voinței obștești întrunite la Alba Iulia, și-a scuturat singur jugul robiei care l-a umilit atitea veacuri. Ardealul n-a fost deci nici desrobit nici cucerit. Liberarea lui se datorește vredniciei oamenilor de acolo. Așa au făcut dealtfel

[204] ANR, fond Casa regală Ferdinand, Diverse, dosar 1, 1926, ff. 10-11; 15-16; 17-21.

[205] Kenneth Jowitt, *op.cit.*, p. 8.

și provincile surori liberate: Basarabia și Bucovina[206]. Iar despre strategia liderilor din Basarabia întâlnim însăși expresia de revoluție națională. În zilele lunii martie 1917 se găseau la Odessa, care era un vast centru de instrucție, mai multe mii de moldoveni, ofițeri și soldati, cari organizară un comitet al ostașilor moldoveni din Odesa, cu filiale la Sevastopol, Novo-Giorgievsk, Nicolaevsk și în alte garnizoane mai mici. Sub ocrotirea acestor ostași s-a ținut Congresul Partidului National la Odessa, la 18 aprilie, cînd odată cu proclamarea revendicărilor moldovenești s-a ridicat și steagul revolutiei naționale[207].

Un punct de vedere mai recent asupra caracterizării evenimentelor din spațiul central și est european îl găsim în studiile lui Geoff Eley.[208] Acesta constată că după prăbușirea frontului bulgar, prăbușirea Austro-Ungariei și destructurarea puterii imperiale a Germaniei, „primul act a fost o secvență de „revoluții naționale", care au construit noi suveranități republicane pe ruinele monarhiei habsburgice: prima Cehoslovacia (proclamată la 28 octombrie 1918), urmată de Iugoslavia (29 octombrie), Ungaria (31 octombrie), Polonia (28 octombrie-14 noiembrie) și Ucraina de Vest (Galicia de Est), în care Republica Populară a fost proclamată la 31 octombrie. Aceste noi state, cu excepția Ucrainei de Vest, Iulie 1919, și-au asigurat legitimitatea constituțională, nu în ultimul rând prin recunoașterea internațională la conferința de pace de la Versailles. Lanțul revoluțiilor republicane a fost încheiat, în plus, cu răsturnarea monarhiei Hohenzollern și cu proclamarea unei

[206] Oct. C. Tăslăuanu, *Ardealul,* în Luceafărul, no.3-4, 1919, p. 49, online http://dspace.bcucluj.ro/bitstream/123456789/7391/1/BCUCLUJ_FP_280091_1919_014_003_004.pdf

[207] H. Dăscălescu, *Revoluția de la 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limbă, școala și cultura națională.* Extras din *Omagiu lui Constantin Kirițescu*, Chișinău, Tiparul Moldovenesc, 1938, p. 19.

[208] Geoff Eley, *Forging Democracy:The History of the Left in Europe, 1850-2000*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2002.

Republici Germane la 9 noiembrie 1918.[209] Geoff Eley explică și de ce „În Europa de Est mișcările revoluționare din anii 1917-23 aveau și dimensiuni naționaliste puternice, deoarece soluționarea politică de după 1918 nu implica doar schimbări sociale și reforme politice, ci și revizuirea teritorială și noi relații între state. Tratatul de la Versailles (iunie 1919) a fost urmat decompletările est-europene, dintre care majoritatea au fost precedate de războaie[210]". În strânsă legătură cu dispariția imperiilor și a violenței paramilitare și para-statale în perioada 1917-23, rolul din ce în ce mai influent al naționaliștilor și naționalismul este o forță politică în aria noastră de studiu. Naționalismul aici este considerat un program politic al cărui scop este formarea unui stat-națiune ca alfa și omega a suveranității teritoriale și a legitimității politice[211]. Este clar că, cu o excepție semnificativă a Rusiei, forțele naționaliste erau în ascensiune În perioada post-imperială și că, până în 1923, programele naționaliste au fost consolidate cu succes în toată Europa central-est-europeană (prin formarea statelor succesorale în Austria-Ungaria) și în fostul Imperiu otoman (republica kemalistă).[212]

De precizat faptul că nu există în literatura de specialitate o unanimitate de păreri privind existența și manifestarea unei revoluții naționale în spațiul politic al fostelor monarhii imperiale angajate în vâltoarea primei conflagrații mondiale. Unii istorici au afirmat că dizolvarea imperiului habsburgic în octombrie 1918 nu s-a făcut printr-o revoluție, ci a fost doar o răsturnare națională și constituțională, dat fiind că ordinea socială și economică

[209] Ibidem, p. 154.

[210] Ibidem, p. 158.

[211] John Breuilly, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, 1982, 1–35.

[212] Rogers Brubaker, *Aftermaths of Empire and the Unmixing of Peoples: Historical and Comparative Perspectives,* in *Ethnic and Racial Studies*, vol.18, no. 2, 1995, p. 194.

existentă a fost păstrată în fostele provincii ale monarhiei habsburgice. Într-adevăr, implozia imperiului Habsburgic nu a fost generată de forța ideologiei marxiste cum s-a întîmplat în cazul monarhiei țariste a Romanovilor, ci prin forța revoluțiilor naționale care nu și-au propus schimbarea ordinii sociale. Ceea ce s-a întâmplat nu a fost doar o schimbare de „conducere".[213] Acest raționament este corect dacă analizăm evenimentele din centrul și sud-estul continentului european prin grila de interpretarea a revoluției sociale în forma ei clasică de manifestare așa cum a fost teoretizată de Theda Skocpol, Tilly sau Huntington. Aplicînd grila de analiză specifice revoluției construcției naționale lucrurile par a sta tocmai invers. Schimbările politice au fost superficiale iar structurile sociale au rămas neatinse, sistemul economic a fost zguduit de crize dar i-a rămas intactă structura, valorile morale politice ale vechiului sistem politic au rămas neschimbate pentru că nu a fost vorba de o revoluție socială, ci de una politică generată de ideea unității și de credința că forma de organizare de tip stat națiune pe ruinele unui imperiu care, chiar și modernizat. păstra caracterul și trăsăturile unui stat specific evului mediu. La întrebarea de ce nu s-a produs pe ruinele fostului imperiu austro-ungar o revoluție socială, istoricul Hugh Seton-Watson considera că acest lucru nu s-a întâmplat deoarece în acest spațiu a prelevat ideile revoluției franceze de la 1879[214]. Acest lucru avea să îl sesizeze și sociologul român Petre Andrei care remarca faptul că nu se pot analiza mișcările revoluționare cu specific național care au avut loc la sfîrșitul primului război mondial cu un cadru de interpretare din teoria marxistă deoarece „Marx și Engel nu au dat valoarea cuvenită principiului autodeterminării"[215] popoarelor. Ilie Bădescu este tranșant în această privință afirmând că „tocmai

[213] Robert Bideleux, Ian Jeffries, *A History of Eastern Europe: Crisis and Change*, Routledge, New Fetter Lane and London, 1998, p. 423.

[214] Ibidem.

[215] Petre Andrei, *op.cit.,* p. 37.

revoluţiile naţionale din sud-estul european au constituit cadrul istoric al prăbuşirii imperiilor din această zonă, astfel încât adevăratele forţe revoluţionare au fost în acest caz naţiunile însele. Nici un moment din lunga serie a revoluţiilor care au zguduit structurile vechi şi opresive ale acestei arii nu poate fi înţeles decât în şi prin *mişcarea naţiunilor*"[216].

Deşi în epocă evenimentele din Basarabia, Bucovina şi Transilvania au fost percepute, aşa cum s-a arătat şi anterior, ca mişcări ce ţin de o revoluţie politică naţională cercetările teoretice şi sociologice privind revoluţia naţională, identificate pînă la această dată în domeniul istoriei şi a sociologiei, sunt extrem de puţine. Petre Andrei, cercetând fenomenul revoluţiei politice de tip naţional, constata că acestea sunt generate de „tendinţa democratică, de ideea de stat naţional şi aspiraţiunea către libertate şi autodeterminare a popoarelor."[217] Ideea de stat naţional observa sociologul ieşean a generat multe revoluţii deoarece „Naţiunile conştiente tind să se dezvolte independent, cu organizare politică proprie, ele tind să devină state naţionale. Conştiinţa unei comunităţi spirituale la mai mulţi indivizi dă naştere tentaţiei de a fi împreună, de a forma o colectivitate unitară. Aşa se naşte conştiinţa naţională care tinde mai departe către înfiinţarea statului naţional independent."[218] Interesant este cazul social-democratului Ion Clopoţel care deşi adept al ideologiei de stânga nu analizează evenimentele revoluţionare din Transilvania şi Bucovina prin prisma grilei de lectură oferită de ideologia marxistă.[219]

În practica socială acest tip de revoluţie a desăvârşit construcţia statală pe ruinele fostelor imperii multinaţionale din centrul

[216] Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească. (Occidentul, Imperiile şi Românii în marea tranziţie)* Ediţie revizuită, modificată şi adăugită, TipoMoldova, Iaşi, 2016, p. 36.

[217] Petre Andrei, *op.cit.,* p. 37.

[218] Ibidem.

[219] Ion Clopoţel, *op.cit*., p. 50-130

Europei și din Imperiul otoman. În timp ce Rusia a trebuit să experimenteze venirea la putere a bolșevicilor în 1917, Europa Centrală a intrat într-o perioadă de *revoluție națională* și fragmentare politică ca urmare a prăbușirii Imperiului Habsburgilor care a condus la formarea unui număr de noi state precum Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, și desăvârsirea unității pentru altele[220]. Referindu-se la rolul revoluţiilor naţionale în istoria primei jumătăţi a secolului al XX-lea Ilie Bădescu afirma: „Dacă mișcările liberale și-au atins apogeul în aria societăților occidentale, revoluțiile naționale vor atinge culminaţii neobișnuite în aria răsăriteană. Ridicarea naţiunilor sud-est europene a constituit evenimentul dominant al istoriei europene în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului următor, așa cum ridicarea burgheziilor urbane în Occident a reprezentat evenimentul decisiv în geneza civilizaţiei moderne".[221]

Așteptările generate de revoluția națională care a avut loc în provinciile unite in primăvara și toamna anului 1918 cu România au fost atât de mari încît neîmplinire unor obiective au generat un uriaș sentiment de frustrare care avea să coaguleze un important segment radicalizat al societății pentru a înfăptui „adevărata revoluție națională". Unul dintre reprezentanții acestui val, Ernest Bernea scria: „Sfârșitul războiului cel mare și întregirea neamului au fost pentru noi încheierea unei epoci, încheierea veacului al XIX-lea, cu gândul și fapta lui. Ce-au înțeles și ce-au putut să ne lase în urmă oamenii acestui veac, aici are piatra de hotar. Iată, sunt cinsprezece ani de atunci; vreme de îndelungată așteptare, vreme de liniște și mărire națională în care tăria noastră trebuia să devină o realitate. Ce am făcut noi în acești 15 ani ca să meritǎm destinul unirii făcut cu atîtea jertfe? Ce au gândit și făptuit pentru întărirea noastră prezentă și

[220] Pieter van Duin, *Central European Crossroads: Social Democracy and National Revolution in Bratislava(Pressburg), 1867-1921*, Berghahn Books, New York, Oxford, 2009, p. 3

[221] Ilie Bădescu, *op.cit*. p. 34.

pentru creșterea continuă în viitor? Uneori am găsit uitare, ca și gînd destinul nostru de neam ar fi încheiat, ca și când nimic nu ne mai poate sdruncina dintr-o așezare ce pare a fi cea din urmă. Alteori am găsit, atît în rîndul oamenilor politici, dar mai ales al intelectualilor, înclinarea către o adâncire a ființei noastre pentru înfăptuirea golurilor lăsate de precipitata schimbare a vremurilor din umbră."[222] Această discordanţă dintre aşteptări şi realizări a generat ideea unei revoluţii naţionale de tip radical, specific regimurilor totalitare de extremă dreapta din Europa. În România ideea de revoluţie naţională a fost confiscată de Mișcarea legionară care prin acvititatea ei și mai ales prin acțiunile politice îndreptate împotriva minorităților și a liderilor politici care reprezentau partidele democratice au compromis însăși ideea de revoluție națională.

În acest context evenimentele din septembrie 1940 și ianuarie 1941, care au marcat profund societatea română la jumătatea secolului trecut, pentru a fi analizate și înțelese, au nevoie de o grilă de interpretare teoretică și analitică extrem de fină deoarece pînă în prezent grila de interpretare a fost eminamente de factură ideologică. Abordările conceptuale prezentate anterior in acest studiu nu par a fi relevante ăentru a înțelege înlăturarea regimului carlist din România cu ajutorul/ pe fondul amplelor mișcări de stradă generate de Garda de fier la începutul lunii septembrie 1940. Bătălia s-a dat pentru cucerirea puterii politice fără ca cei care au pretins-o să o ceară în numele unui ideal revoluționar. Dacă luăm drept cadru de interpretare ideia lansată de John Holloway care consideră că „obținerea puterii în stat este cheia oricărei revolutii in secolul XX[223] și cel potrivit cărora revoluțiile pot avea și consecințe nefaste

[222] Ernest Bernea,*Tradiție și revoluție*, in *Rânduiala*, Arhivă de gând și faptă românească, Anul I, nr. 3, iulie septembrie 1935, p. 250.

[223] John Holloway, *Change the World Without Taking Power: The Meaning of Revolution Today*, Pluto Press, 2005, online http://libcom.org/library/chapter-2-beyond-state accesat la 06 iulie 2017.

pentru evoluţia pe termen scurt al unui popor[224] atunci acest moment controversat ar putea fi adăugat la şirul de acţiuni revoluţionare eşuate din istoria noastră naţională din acest secol scurt. Problema este dacă ascensiunea şi criza politică în care Garda de fier şi-a croit drumul spre putere constituie o reală revoluţie fascistă/ legionară. Actanţii şi observatorii acelor evenimente le-au perceput şi apreciat ca fiind revoluţii. Istoricul Petre P. Panaitescu scria în acele zile: „Noi trăim astăzi o mare revoluţie, cea mai adâncă şi răscolitoare de suflete şi temelii economice şi politice din cîte a cunoscut neamul românesc… Mişcarea Legionară e dinamică prin esenţa ei, ea luptă în continuu pentru mai bine, va descoperi noi ţeluri de izbîndă, după ce cele vechi vor fi atinse; istoria cârmuirii legionare nu poate cuprinde opriri ci numai mersul neobosit spre noi orizonturi. Revoluţia legionară este deci permanentă şi ea coincide cu însăşi istoria mişcării."[225] În discursul celor care aparţineau sau au sprijinit această mişcare politică ideia de revoluţia este prezentă şi proclamată fără ca să şi înţeleagă în ce constă esenţa unui asemenea fenomen. P.P. Panaitescu afirma că „ruptura totală cu trecutul recent reprezintă esenţa revoluţiei legionare",[226] idee reluată într-un discurs public ţinut de Horia Sima în 10 decembrie 1940 prilejuit de aniversarea declanşării miscărilor antisemite studenţeşti din 1922,[227] dar această ruptură nu însemna şi schimbarea ordinii politice din ţară ci doar „să dispară lumea consiilor de administraţie, a

[224] Mariam Waheed, *Revolution and state-building: A historico-Political Perspective on the political outcome of Revolutions,* online http://www.lse.ac.uk/middleEastCentre/research/Collaboration-Projects/collaboration-2011-2012/LSE-Collaboration-with-FEPS/MariamWaheed.pdf accesat la 20 mai 2017.

[225] P.P. Panaitescu, *Revoluţie şi tradiţie în Mişcarea Legionară*, în *Cuvântul***,** Anul XVII, Serie nouă, nr. 10, 23 octombrie 1940, citat în Florin Muller, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 102.

[226] Florin Muller, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p.101.

[227] Ibidem p. 102.

jafului din averea statului, a fondurilor secrete, a exploatării țăranilor, muncitorilor și intelectualiilor" și înlocuirea ei cu o elită eroică, revoluționară[228]. Potrivit unuia dintre fruntașii Mișcării Legionare „Burghezia înlocuită de la cîrma Statului prin noua elită politică își poate vedea mai departe de ocupația ei specifică, cu finanțele, industria și comerțul, dar cu condiția ca din prisosul ei de bogăție acumulată să dea Statului cele de trebuință pentru împlinirea menirii sale."[229] Este o schimbare de regim produsă prin violență și revoluție? Este mai degrabă o lovitură de stat realizată de o facțiune politică. Schimbarea nu afecta în nici un fel nici statutul altor clase sociale, ci doar impunerea unui model de conduită și de norme pe care Mișcarea le percepea a fi revoluționare. Traian Herseni unul din ideologii acestei mișcări politice creiona locul și rolul „țărănimii legionare" în așa zisa-nouă organizare politică a statului, cu alte cuvinte doar detașamentul înscris în partid și nu toată țărănimea română. Aceasta „trebuie să devină elita țărănimii românești, adică un model pentru ceilalți țărani și factor de înaintare și înălțare pentru neam. Țăranii legionari dintr-un sat trebuie să formeze o singură familie, de dragoste și încredere reciprocă. Ei trebuie să se ajute între ei. Cel mai sărac trebuie ajutat cel dintîi. Toți legionarii dintr-un sat să ajute pe cel mai sărac dintre ei, să îi dreagă casa, să îi pună ordine în gospodărie, să-i curețe ograda etc. Și așa pe rând până la cel mai bogat."[230] Nici locul și rolul muncitorimii sau a intelectualității nu se schimbau în ansamblul lor. Toate acestea cât și lupta deschisă pentru putere de la mijlocul lunii ianuarie 1941 dintre elita gardistă și generalul Ion Antonescu ne arată că ceea ce

[228] Traian Brăileanu, *Statul și Mișcarea Legionară,* Conferință ținută la Bârlad, în *Cuvântul***,** nr. 11, din 24 octombrie 1940, citat în Florin Muller, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 103.

[229] Ibidem.

[230] Traian Herseni, *Țărănimea legionară*, in *Cuvântul***,** nr. 9, din 22 octombrie 1940, citat în Florin Muller, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 104

s-a perceput și aclamat de către legionari a fi o revoluţie a fost un puci/ lovitură de stat posibilă, în situații de criză politică, în orice societate.

Secolul scurt, pentru români, s-a încheiat cu o revoluţie care a condus la răsturnarea regimului Nicolae Ceaușescu. Acest eveniment a generat, poate, una dintre cele mai mari și intense controverse ale istoriografiei române a ultimiilor decenii. Pentru o dezbatere desfăţurată în limitele neutralităţii axiologice și cu o bună acurateţe metodologică este necesară și o clarificare teoretică în privinţa conceptelor și a mecanismelor de derulare a acţiunilor de tip revluţionar. Asupra acestor elemente am stăruit într-un amplu studiu publicat cu doar cîţiva ani în urmă,[231] însă, la cîteva întrebări se impune un răspuns pentru înţelegerea fenomenului revoluţionar din Decembrie 1989. În primul rînd un răspuns la întrebarea dacă prăbușirea regimurilor comuniste din URSS și tările central și sud-est europene este asemănătoare marilor revoluţii care, în linii generale, au inaugurat modernitatea și au creat sistemele politice moderne. Sunt susceptibile aceste revoluţii de a conduce – după o perioadă de tranziţie, eventual turbulentă – într-o relativă lume a modernităţii sau ne spun altceva?

Sunt istorici și analiști politici care consideră că evenimentele din 1989 diferă de celelalte revoluţii ale secolului al XX-lea, iar pentru a fi înţelese definiţiile clasice date revoluţiei nu sunt adecvate înţelegerii fenomenului. Una dintre diferenţe se referă la dispariţia confruntării dintre stat și o anumită de clasă socială. În acest caz sunt utile teorii ale psihologiei sociale și ale studiilor culturale pentru a înţelege articiparea pe baricadele revoluţiei a unui segment de societate revoltat împotriva regimului politic și a liderilor săi. În acest context se consideră că rol determinant în mobilizare îl au afectele și sentimentele de mînie, ură pe de o parte și de speranţă și

[231] Constantin Hlihor, *op.cit*., în *loc. cit*., p.

încredere pe de alta.[232] Acest cadru de interpretare ne ajută să înțelegem, de exemplu, de ce împotriva regimului Nicolae Ceaușescu s-au ridicat oameni aparținând, practic tuturor categoriilor sociale și profesionale. Se poate explica de ce s-a produs aderarea la idealurile revoluției a instituțiilor de forță – armata, miliția și o parte a aparatului de securitate când misiunea lor de bază era apărarea regimului politic pe care îl slujiseră atâtea decenii fără nici o defecțiune.

O altă diferență rezultă din modul cum este perceput rolul revoluției în modernizrea social. Modernitatea a fost o preocupare majoră a elitelor politice și intelectuale din societatea română a ultimilor 200 de ani. Au diferit doar căile și mijloacele prin care se poate realiza modernitatea și sincroniza societatea română cu civilizația postindustrială de tip occidental. Impunerea regimului de tip sovietic la sfârșitul celui de-al doilea război mondial în România și estul continentului nu a permis acestor țări să facă un salt multidimensional la modernitatea politică. S-a dezvoltat o modernitate de tip al treilea val tofflerian în timp ce occidentul intra în cel de-al patrulea val al modernității.[233] Astfel, revoluțiile din 1989 diferă de revoluțiile anterioare deoarece au înlocuit o formă de modernitate (sistemele tip sovietic) cu o alta de tip democratic-liberală și economie de piață. În al treilea rând, revoluțiile post-comuniste, în pofida multor nuanțări și chiar contestări ale unui important segment al societății, mai ales în România au produs regimuri democratice. Acest lucru este în contrast evident cu alte revoluții sociale

[232] A se vedea, Michael Kimmel, *Revolution: A sociological interpretation*, Polity Press, Cambridge, 1990; Jeff Goodwin, James M Jasper, Francesca Polletta, eds., *Passionate Politics: Emotions and Social Movements*, Chicago University Press, Chicago, 2001; Jean-Pierre Reed, *Emotions in context: Revolutionary Accelerators, Hope, Moral Outrage, and Other Emotions in the Making of Nicaragua's Revolutions*, în *Theory and Society*, vol. 33, no. 6, 2004, pp. 653-703.

[233] A se vedea, Constantin Hlihor, *op.cit*., pp. 14-21; idem, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece.1980-1991*, Editura IRDD, București, 2016, pp. 93-185

ale secolului al XX-lea, care au înlocuit cu toții o formă de regim nedemocratic cu o alta de tip totalitar dacă ne referim la clasicele revoluții rusă și chineză, amintite deja.

Un alt element care particularizează revoluțiile anticomuniste în raport cu cele clasice rezultă și din căile prin care acestea s-au realizat. Violența a fost o trăsătură generală a tuturor revoluțiilor clasice însă în cazul celor anticomuniste doar în cazul românesc s-a confirmat. Majoritatea regimurilor de dictatură din Europa de Est au fost înlăturate de la putere prin revoluții pașnice de tip negociat[234]. Același lucru pare a se întâmpla și pe alte meridiane. Exemplul Cubei este relevant![235] Pe de altă parte mișcările de protest care au condus la schimbări de regim politic în Egipt, Libia, Tunisia etc., au determinat pe unii specialiști să se întrebe „Evenimentele actuale din lumea arabă se califică drept o revoluție sau o explozie socială?"[236] Pornind de la aceste observații unii oamenii de știință nu sunt de acord cu ideea că violența este inseparabilă de revoluție în sensul ei politic. Ekkart Zimmermann referindu-se la acest aspect apreciază că „Mulți autori tind să echivaleze revoluția cu utilizarea excesivă a forței. Folosirea violenței nu este caracteristică revoluțiilor, totuși violența este adesea un ingredient inevitabil în realizarea unei revoluții"[237]. Totuși, când Zimmermann definește o revoluție, el conchide că „[o revoluție]

---

[234] Thomas Nail, *Returning to Revolution – Deleuze, Guattari and Zapatismo*, Edinburg University Press" 2012, p. 50-85.

[235] Julia E. Sweig, Michael J. Bustamante, *Cuba After Communism. The Economic Reforms That Are Transforming the Island,* in *Foreign Affairs,* July/ August 2013 Issue, on line https://www.foreignaffairs.com/articles/cuba/2013-06-11/cuba-after-communism

[236] Rita Farah, *the Arab Spring: A revolution, or just an outburst?* online http://www.al-monitor.com/pulse/culture/2012/01/arab-societies-and-bedouin-cultu.html#ixzz3oFpSVeIy

[237] Ekkart Zimmermann, *Political Violence, Crisis and Revolutions*, Routledge, 2011, p. 296.

implică de obicei folosirea unei violențe considerabile […] [238] de bună pentru revoluții"[239].

Așa cum se poate vedea din cele prezentate că există un adevărat val de publicații care au în titlul lor cuvântul revolutie. Dacă doar o fracțiune ar trata revolutia ar fi excelent pentru scopul studiului nostru de a întelege ce este acest fenomen, din păcate nu este așa. Excludem pe Marx pentru că definiția lui nu mai are relevanță pentru niciuna dintre mișcările revoluționare care au avut loc în ultimile decenii ale secolului trecut. În viziunea sa revoluția este posibilă doar ca rezultat al unei crize profunde dintre clase sociale între cei care dețin forțele de producție și cei care au la dispoziție doar forța de muncă. Au existat nenumărate crize profunde în a doua jumătate a secolului XX în Europa și America și nu s-au declanșat revoluții anticapitaliste[240].

Utile pentru înțelegerea particularităților revoluțiilor anticomuniste sunt și cercetările istoricului și analistului Charles Tilly. Acesta constata, la începutul anilor '90, o schimbare de paradigmă în ceea ce privește revoluția ca fenomen[241] și propunea o nouă viziune în cercetarea și analiza procesului revoluționar. La concluzia că este necesară o îmbinare a metodelor specifice observării dinamicii maselor revoltate cu cele ale cercetării schimbării instituțiilor, a ideologiei și a mentalului colectiv au ajuns și alți cerceători ai fenomenului[242]. Memoria colectivă reține de cele mai multe ori

[238] Ibidem, p. 298.

[239] Ibidem, p. 292.

[240] Ibidem, p. 293.

[241] Charles Tilly, *To Explain Political Processes*, in *The American Journal of Sociology*, vol.100, no.6, 1995, p. 1600, on line http://political.soc.uoc.gr//wp-content/uploads/2014/01/Tilly-1995.pdf

[242] Jack A. Goldstone, *op., cit.,* p. 4; Idem, *Rethinking Revolutions: Integrating Origins, Processes, and Outcomes,* in *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East,* Volume 29, Number 1, 2009, p.23; Idem, *Comparative Historical Analysis and Knowledge Accumulation in the Study*

momentul de apogeu care are o durată scurtă si intensitate maximă și rareori schimbările lente din societate care nu au nimic spectaculos in derularea lor. Dimpotrivă unele pot genera costuri și evoluții pe care revoluționarii, în momentul în care răsturnau dictatura de la putere, nu își imaginau că le vor suporta. Este una dintre explicațiile posibile pentru faptul că, în majoritatea cazurilor, Revoluția Română din Decembrie 1989 este localizată în timp doar între 17-25 decembrie 1989 și nu este văzută ca un proces istoric început la Timișoara în 16-17 decembrie 1989 și continuat în anii următori prin schimbarea instituțiilor, transformarea economiei și modificarea structurilor sociale, dar mai ales prin modificarea mentalului colectiv[243] prin ceea ce memoria colectivă a reținut ca făcând parte din tranziția de la un regim politic la altul[244]. Aparent Revoluția din Decembrie 1989 s-a încheiat odată cu părăsirea *„pupitrului de comandă a țării"*[245] de către liderii partidului communist în frunte cu Nicolae Ceaușescu și instituționalizarea noilor structuri de putere și preluarea gestiunii ministerelor, a instituțiilor publice de către FSN. În realitate acest proces se va finaliza succesiv printr-o lungă perioadă de tranziție în care au fost transpuse în practica politică, socială și economică a principiile asumate de puterea revoluționară în seara

of Revolutions in vol. James Mahoney, Dietrich Reuschemeyer, *Comparative Historical Analysis in the Social Sciences*, Cambridge University Press, 2003.

[243] A se vedea pe larg, Alina Mungiu-Pippidi, *Cât de revoluționară a fost revoluția română?,* on line, http://www.revista22.ro/cat-de-revolutionara-a-fost-revolutia-romana-3416.html; Cristian Tileaga, *What is a `revolution'?: National commemoration, collective memory and managing authenticity in the representation of a political event*, in *Discourse Society* 2008; 19; 359, on line, http://das.sagepub.com/cgi/content/abstract/19/3/359 accesat la 20 iulie 2014; Constantin Hlihor, *România. Căderea comunismului și nașterea democrației, 1989-2000,* Editura Universității din București, 2006

[244] Constantin Hlihor, op., cit., p. 133-137;

[245] Ioan Scurtu, *Revoluția Română din Decembrie 1989 în context internațional*, Editura Redactiei Publicațiilor pentru Străinătate, 2009, p. 238.

zilei de 22 decembrie 1989.[246] Unul dintre liderii acestui moment de schimbare radicală și, apoi, ales primul președinte al perioadei de tranziție, Ion Iliescu, surprindea cu acuitate această caracteristică: „Revoluția română nu a fost punctul culminant al unor acumulări treptate în direcția schimbării, ci punctul critic, în care ne-a adus tocmai absența schimbărilor, imobilismul unui sistem opresiv"[247]. În ora următoare căderii lui Ceaușescu, România se afla într-o situație dramatică. Vechiul sistem se prăbușise, instituțiile nu mai funcționau, o nouă putere nu se configurase. Era într-adevăr o bucurie generală că dictatorul fugise, că armata fraternizase cu Revoluția, că, în sfârșit, libertatea venise și în România. Au fost câteva ore de atmosferă înălțătoare, toată lumea se privea cu bucurie și speranță, fără suspiciune, fără adversitate, fără încordare. Acest cadru social al revoluțiilor nu apare la nici una dintre cele de tip clasic.

Nu toți cercetătorii fenomenului au căzut de acord asupra modului cum trebuie privită revoluția anticomunistă ca pe un proces transformational sau ca pe o schimbare scurtă si radicală. Revoluția pe termen lung pare să indice atât un proces de transformare, cât și unul de tranziție de esentă. Subliniind doar aspectul transformator pe termen lung al unei revoluții pare să diminueze diferența crucială dintre un proces evolutiv „normal" și un proces revoluționar „anormal". Pe de altă parte, „revoluția" nu ar însemna decât să se schimbe dacă aspectele transformării pe termen lung ale cuvântului au fost trecute cu vederea. Unii analiști consideră că o revoluție este o schimbare „transformațională", care este generată de cauze cu profunde rădăcini istorice și cu efecte pe termen lung, și care culminează într-o schimbare radicală.[248] Studiile care au conceptu-

[246] Ibidem, p. 259-261.

[247] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 13.

[248] Cecil R. Lindholm, *The First and the Fourth Generation of Revolutionary Theories: A Common Ground for a Clinical Theory, p. 1* online http://www.abo.

alizat revoluția ca un proces cu diferite etape (din care fiecare etapă necesită prelucrare teoretică diferită) au fost prolifice[249] și sunt cadre eficiente de interpretare a revoluțiilor anticomuniste.

Un aspect extrem de important pentru tranșarea disputei asupra evenimentelor din Decembrie 1989 este raportul dintre revoluție și lovitură de stat. Din punct de vedere teoretic părerile sunt la fel de împărțite ca și percepțiile pe care actanții le-au avut sau încă le mai au asupra evenimentelor din România din Decembrie 1989. Unii specialiști consideră că „Cea mai gravă greșeală care se face este de a se atașa la revoluție conceptul de lovitură de stat"[250] iar alții văd lovitura de stat ca etapă a revoluției[251]. Ekkart Zimmermann în analiza evenimentelor care au dus la schimbarea unor regimuri comuniste sau autoritare face un adevărat mix de concepte: Revoluția de mase, lovitura revoluționară, revoluție de palat și lovitură reformatoare[252]. El nu suprapune conceptele, ci vede o strânsă legătură între revoluție și lovitură de stat. Aceasta din urmă poate să existe în interiorul unei revolutii ca etapă separată. Este o eficientă cale pentru a înlătura o elită și a aduce un guvern revoluționar la putere. Dar aceasta nu trebuie să se confunde cu revoluția ci poate fi o strategie utilizată de revoluționari. Loviturile de stat nu numai că au precedat revoluțiile, dar și că au încheiat activități revoluționare cum s-a întâmplat în Chile.[253]

Referindu-se la modul cum s-au analizat evenimentele din Decembrie 1989 în România în raport cu ceea ce s-a petrecut din acest punct de vedere în alte țări din centrul și estul continentului

fi/fakultet/media/22103/cecillindholm.pdf accesat la 17 iunie 2017.

[249] Ibidem, p. 2.

[250] Ekkart Zimmermann, *op.cit.*, p. 301.

[251] Katherine Verdery, Klingman Gail, *România after Ceaușescu: Post-communist communism?* în Ivo Banac, *Eastern Europe in revolution*, Cornell University Press, Ithaca, 1992.

[252] Ekkart Zimmermann, *op.cit.*, p. 303.

[253] Ibidem, p. 305.

european, Dan Pavel observa că „La noi cu greu găsești teoreticieni ai revoluţiei anticomuniste autohtone ori gânditori capabili să explice apartenenţa la aceeași categorie istorică a evenimentelor din celelelte țări și a celor din România, dar în schimb abundă teoriile conspiraționiste ori abordările nostalgice, în care istoricii și jurnaliștii se întrec cu politicienii ori pseudoanaliștii pentru a-și exprima îndoielile privind caracterul anticomunist al revoluţiilor, regretul pentru soarta clanului Ceaușescu și executarea dictatorului, resentimentele față de generalul care a pus la cale arestarea fostului dictator, împiedicînd planurile sale de reprimare care ar fi dus la un masacru cu mult mai sângeros decât ceea ce s-a petrecut în realitate, pe care l-au condamnat la pușcărie înainte să o facă și instanţele de judecată. Oare de ce? Generalii comuniști Jaruzelski și Kiszczak în Polonia au avut parte de lungi convorbiri și interviuri cu cel pe care l-au persecutat și întemniţat, Adam Michnik. La noi, generalul Stănculescu este ridiculizat periodic, indiferent că se găsește în închisoare, la cazinou, internat în spitalul penitenciarului ori la premiera unui spectacol în care unul dintre personajele principale este chiar el. Oare de ce? Răspunsurile sunt complicate, nu voi încerca aici să le formulez și oricum nu pe toate, pentru că unele răspunsuri nici nu au fost încă găsite. Însă diferenţa are de-a face cu modul în care ei/ ceilalţi/ occidentalii & central-europenii au sărbătorit cele două decenii care au trecut, prin organizarea „Festivalului Libertăţii", la Poarta Brandenburg, având ca invitaţi șefi de state, lideri istorici faimoși din lumea întreagă (de la Walesa la Gorbaciov), în vreme ce noi întîmpinăm aceleași evenimente într-o țară divizată de ură și resentimente, manipulare și dezinformare, după alegeri „libere și corecte", însă contestate la fel ca primele alegeri „libere și corecte". De ce oare?"[254] Aceste remarci erau făcute de profesorul

[254] Dan Pavel, *Două decenii de revoluție. Eseu antirevizionist*, în *Sfera Politicii*, nr. 142, pp….online

Dan Pavel la trecerea a două decenii de la prăbușirea regimurilor comuniste din această parte a lumii și avea dreptate. Românii tot nu știu, încă, adevărul despre cele întâmplate pentru că îl caută în ceața disputelor partizane și puternic ideologizate. Reconstituirea faptelor a fost făcută, în mare parte, plecându-se de la prejudecăți și clișee ideologice. Au lipsit aproape cu desăvârșire studiile teoretice și un aparat conceptual adecvat; cele câteva studii publicate în volume apărute în unele țări din Europa și America nu sunt cunoscute și prin urmare nu sunt utilizate pentru alcătuirea unei grile de lectură adecvate. Lipsește din analizele consacrate revoluției perspectiva de tip comparative politics, atât pentru studiile de diacronie cât și pentru cele de sincronie ceea ce conduce la limitarea chiar înțelegerea propriilor obiective cognitive[255]. Fără o analiză a tranziției în strânsă legătură cu idealurile și obiectivele revoluției din Decembrie 1989 nu se va putea înțelege nici esența revoluției. Procesul de reformă din România a fost generat de schimbările revoluționare și reprezintă calea de înfăptuire a idealurilor din Decembrie 1989.

1.4. Tranziția între realitate obiectivă a societății moderne şi contemporane şi instrument de analiză a proceselor postrevoluție

Pentru a înțelege trnsformările petrecute în societatea românească post revoluția construcției unității naționale (1918) și post revoluție anticomunistă este necesară elaborarea de instrumente specifice dar și o trecere în revistă a teoriilor despre tranziție. La nivelul percepțiilor comune și chiar a mediului academic, tranziția societății, spre modernitate „ca orizont de așteptare" a fost un „obiectiv ratat al societății românesti"[256]. Dacă aceasta este percepția

[255] Dan Pavel *op.cit*., în *loc.cit*.

[256] Cornel Codiță, *Modernitatea ca orizont de așteptare și obiectiv ratat*

asupra tranziției ca practică socială în istoria modernă și contemporană cea referitoare la preocupările teoretice și dicursul politic privind necesitatea tranziției și modernizării lucrurile sunt percepute total diferit. Tranziția a fost „un cal de bătaie „încălecat" rând pe rând de intelectuali de elită, de remarcabili oameni de carte și de spirit, sau de simpli veleitari, până în zilele noastre. Nici unul, însă, nici o generație luată ca unitate de coerență a gândirii asupra socialului, nu a rămas în șa până la linia de sosire, acolo unde ar fi trebuit să găsească sau să formuleze răspunsul mult căutat".[257] O altă percepție în spațiul comun este că tranziția societății în acest secol scurt nu a condus la modernitate ci a creat două Românii, atât pentru perioada interbelică[258] cât și pentru tranziția postcomunistă. Vintilă Mihăilescu, într-un interviu recent pe tema fracturii societății românești, preciza: „Tema celor *două Românii* nu a fost lansată de Adrian Năstase, și nici măcar de Gabriela Adameșteanu, ci de Mircea Vulcănescu în 1932. Nebotezată ca atare, problema exista însă mai de mult, aș spune de la începuturile statului român modern. Și continuă și astăzi. Problema era atunci, ca și acum, aceeași – chiar dacă, evident, în cu totul alte haine: cum să construiești modernitatea (dezvoltarea) cu o majoritate „tradițională" (subdezvoltată)?[259]

La nivel european primele cercetări privind tranziția apar în secolul al XVII-lea prin scrierile lui Condorcet au continuat cu

al societății românesti, în *Bursa* 28.07 2017, online, http://www.bursa.ro/modernitatea-ca-orizont-de-asteptare-si-obiectiv-ratat-al-societatii-romanesti-327890&s=editorial&articol=327890.html accesat la 10 august 2017.

[257] Ibidem.

[258] Mircea Vulcănescu, *Cele două Românii*, în *Dreapta. Foae de cultură, informație și luptă națională*, an II, nr. 2, p. 1, 3.

[259] Vintilă Mihăilescu, *PSD-ul nu știe ce garanții să dea fără să piardă totul. Strada nu știe exact ce garanții să ceară pentru a fi mulțumită că a câștigat totul* în *News.ro*, 16 feb 2017, online https://www.news.ro/politic-intern/interviu-vintila-mihailescu-psd-ul-nu-stie-ce-garantii-sa-dea-fara-sa-piarda-totul-strada-nu-stie-exact-ce-garantii-sa-ceara-pentru-a-fi-multumita-ca-a-castigat-totul-19224000160020170211166464 68 .

teoriile lui Lamark și Darwin în secolul următor însă centrul de greutate se găsește în cea de-a doua parte a secolul XX, cînd specialiștii au fost interesaţi de o bună cunoaștere a căilor și a mijloacelor prin care societăţile au intrat în modernitate. Prăbușirea regimurilor de dictatură în unele state latino-americane și apoi a celor comuniste au accelerat cercetările și căutarile de soluţii rapide pentru a se racorda societăţile postsocialiste la modernitatea occidentală și economia de paţă. Deși modelul de analiză oferit de teoria marxistă nu mai are relevanţă pentru analiza societăților în tranziţie ale secolului al XX-lea nu putem să nu amintim că și Marx vorbește de o asemenea perioadă. Pentru acesta tranziţia era drumul parcurs de o societate de la un stadiu de dezvoltare la altul.[260] Cercetarea acestui fenomen complex în ultimile decenii nu numai că a aglomerat domeniul ci a condus la coagularea unei ştiinţe aparte, interdisciplinară, cunoscută sub denumirea de *tranzitologie*.[261]

În România ideea de tranziţie apare, în opinia profesorului Grigore Georgiu, odată cu scrierile luminiștilor în special a Școlii ardelene, însă, „Înscrierea consecventă a spaţiului românesc în tranziţia spre modernitate are loc în prima jumătate a secolului al XIX-lea, cînd, pe suportul unor elemente culturale anterioare, influenţa occidentală devine precumpănitoare atît în sfera spirituală cât și în mediile politice”[262]. Cercetările asupra tranziţiei efectuate

[260] Dorina Maria Ofrim, *La Roumanie postcommuniste au prisme des theories de la transition democratique*, These dirigee par M. Pilippe Claret, Universite Montesquieu, Bordeaux IV, 2012, p. 31.

[261] Kristian Petrov, *Transition in Hindsight:1990s Transitology as an Object of Intellectual History*, in Barbara Tornquist-Plewa, Niklas Bernsand, Eleonora Narvselius, *Beyond Transition? Memory and Identity Narratives in Eastern and Central Europe,* Lund University, Lund, 2015, pp. 11-23.

[262] Grigore Georgiu, *Tranziţia spre modernitate. Epoca Luminilor și Școala Ardeleană. Programe de modernizare în prima jumătate a secolului al XIX-lea,*în vol. *Istoria culturii române moderne,* Editura Comunicare .ro, Bucuresti, 2008, p. 73.

de sociologul Dumitru Sandu arată că începutul tranziţiei românești spre modernitate este anul 1830[263] de când practic ne aflăm într-o permanentă tranziţie.

Fără a face apel la teoria care dă aceste cadre de interpretare nu putem obţine noi perspective de înţelegere a perioadelor tranziţie a societăţii românești în acest secol scurt. Dincolo de faptul că, de la intrarea sa în epoca modernă, societatea românească a fost într-o permanentă „tranziţie cu suișuri și coborîri"[264], românii au trăit din plin speranţa tranziţiei spre modernitate în epoca anilor imediat următori ai Marii Uniri, au suportat consecinţele tranziţiei de la democraţie liberală (atîta cât a fost!) și economie de piaţă la democraţia populară/ socialistă și o economie de comandă, iar după 1989 au intrat într-o perioadă de tranziţie care pare a nu se mai sfârși.[265]

Ca și în cazul revoluţiei și în cel al tranziţiei avem de-a face cu o dublă perspectivă. Pe de o parte există tranziţia de la o societate/ regim politic alta ca o realitate a practicii sociale în care sunt angajaţii oameni și resurse, viaţa reală iar pe de alta sunt percepţiile despre această realitate care sunt decisiv influenţate de cadrele teoretice de interpretare dar și de interesele politice sau strategice pe care un alt actor le are cînd „privește" această realitate. Dumitru Sandu atrage atenţia asupra faptului că este „corect este să distingem între tranziţie ca perioadă și tranziţie ca mod de abordare"[266]. Din această perspectivă nu odată istoricii și-au exprimat păreri și opinii divergente despre tranziţia deceniilor doi și trei, dar mai ales despre cea postcomunistă. Referitor la percepţiile occidentale privin „tranziţia

[263] Dumitru Sandu, *Spaţiul social al tranziţiei*, Polirom, Iași, 1999, p. 2.

[264] Ion Iliescu, *Roumanie a l'heure de la verite,* Edition Henri Berger, Paris, 1994, p. 246; despre tranziţia societăţii românești la modernitate a se vedea și Grigore Georgiu, *op.cit.,* pp. 71-115.

[265] Dorina Maria Ofrim, *op.cit.,* p. 22.

[266] Dumitru Sandu, *op.cit*., p. 3.

postcomunistă" mult timp România a fost „mauvais eleve"[267] chiar și după ce a aderat la Alianța Nord Atlantică și s-a integrat în Uniunea Europeană deși state cu aceleași ritmuri de tranziție erau percepute eufemistic „țări în tranziție în curs de democratizare". De remarcat faptul că de acest tratament nu s-a bucurat doar România. [268] Ciudat este faptul că aceste percepții sunt considerate de către media și o parte a analiștiilor tranziției drept realități! Nu există un „tipar" universal de parcurgere de către o societate anume acest tip de timp istoric[269] după cum nu există nici indicatori relevanți pentru a măsura progresele/ regresele tranziției în orice societate. Tranziția are modele teoretice, dar specificul societății, tradițiile istorice și nu în ultimul rând mentalitățile și stereotipiile ce domină acea societate influențează atît ritmul cît și intensitatea proceselor de tranziție.

Teoriile tranziției s-au dezvoltat exploziv, în ultimii ani, însă nu același lucru se putea spune cu doar câțiva ani înainte de a se prăbuși regimul comunist în Europa Centrală de sud est si în URSS. Cunoscutul politolog și specialist în studiile de tranzitologie profesorul american de origine poloneză Adam Przeworski, într-un interviu acordat lui Gerardo L. Munck, în 24 februarie 2003, pentru un cotidian din New York, afirma că „În 1984, Huntington, marele teoretician al tranzițiilor către democrație, a scris un articol în care spunea că tranziția în Europa de Est nu este posibilă.[270] Juan Linz

[267] Ibidem, p. 10.

[268] A se vedea, T.M. Nichols, *Putin's first two years: Democracy or authoritarianism?* in *Curent History*, no. 101(657), 2002, pp. 307-313; M. McFaul,*The second wave of democratic breakthroughs in post-Communist world: Comparing Serbia 2000, Georgia 2003, Ukraine 2004, and Kyrgyzstan 2005*, in Danyliw/ Jacyk *Working papaers*, no. 4, 2005, *Centre of Russian and East European Studies*, University of Toronto, online, www.utoronto.ca/jacyk/files/wp4-mcfaul.pdf., accesat la 9 august 2017 ; M. Lavigne, *Ten years of transition: A review article*, in *Communist and Post Communist Studies***,** vol. 33, no. 4, 2000, pp. 475-483.

[269] Kristian Petrov, *op.cit*., pp. 12-13.

[270] Samuel Huntington, *Will More Countries Become Democratic?* in *Political Science Quarterly* Vol. 99, no. 2, Summer 1984, pp. 193-218.

a scris în 1989 dar publicat ceva similar în 1990.[271] În 1988 am fost la un Congres în Brazilia , și am vorbit despre tranzițiile la capitalism în Europa de Est. Am fost huiduit din sală și am fost acuzat că sunt trădător, idiot, dușman de clasă și orice altceva"[272]. Astăzi o asemenea situație nu numai că nu ar mai fi posibilă, dar nici nu mai putem vorbi despre o singură paradigmă care să fie utilizată drept cadru de interpretare pentru înțelegerea tranzițiilor postsocialiste și nu numai.[273]

Societăţile est și sud est europene, inclusiv cea românească, au trecut printr-un proces complex și dificil de transformare a societății de tip rural tradiţional în societăţi moderne. Această trecere a presupus impunerea unor reforme structurale de ordin politic, economic dar și spiritual-cultural pentru a schimba din temelii societaea. Au fost redefinite constituţiile pentru a se lărgi bazele democrației liberal participative, a crescut gradul de industrializare și urbanizare, s-au dezvoltat și modernizat rețele de drumuri și căi ferate etc. Acestă formă de tranziție a fost definită de Emile Durkheim care scria în 1897: „Prăbușirea structurilor tradiționale a condus la o reașezare a tuturor vechilor cadre sociale. Una după alta au dispărut fie prin uzura lentă a timpului, fie prin mari lovituri primite, dar fără să le înlocuiască cu nimic altceva"[274].

---

[271] Juan J. Linz, *Transition to Democracy*, in *The Washington Quarterly* Vol. 13, no. 3, Summer 1990, pp.143-64.

[272] Adam Przeworski, *Capitalism, Democracy and Science*, Interview conducted and edited by Gerardo L. Munck, February 24, 2003, New York, Prepared for inclusion in Gerardo L. Munck and Richard Snyder, *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*, pp. 13-14, online http://www.nyu.edu/gsas/dept/politics/faculty/przeworski/przeworski_munck.pdf , accesat la 9 august 2017

[273] J. Gans-Morse, *Searching for transitologists: Contemorary theories of post communist transitions and the myth of dominant paradigm*, in *Post Soviet Affairs*, vol.20, no. 4, p. 436.

[274] Emile Durkheim*, Le suicide. L'etude de sociologie,* Press Universitaire du France, paris, 1897, p. 447, citat in Dorina Maria Ofrim, *op.cit.,* p. 34.

La sfârșitul veacului XX prăbușirea regimurilor comuniste a obligat aceste societăţi să intre din nou în epoca tranziţiei iar studiile necesare înţelegerii acestui fenomen au fost centrat pe cercetarea societăţii post totalitară.[275] Unii specialiști ai tranziţiei din occident constată că prăbușirea regimurilor comuniste a determinat apariţia a două tendințe în studiul tranziției. Una care se originează în concepția clasică în care se pune accentul pe studiul actorului raţional care ia decizii pentru a se produce o transformare dorită. Este o abordare considerată a fi „deterministă" și inspirată din teoria *path dependence* lansată de economiști. A doua abordare ia în considerare realităţiile din fiecare societate care a pornit pe cakea tranziţiei. Potrivit lui Michel Dobry aceasta prezintă două avantaje[276]:

- nu este teleologică și ia în considerare toate dificultăţile pe care o societate trebuie să le depășească. Acestea nu se pot plia în același mod și în același ritm cu cerinţele unui model democratic definit în mod abstract;
- Prin urmare, această abordare poate reflecta mai bine diversitatea și complexitatea proceselor specifice ale tranziţiei din fiecare naţiune.

Politologul german Wolfgang Merkel, în cercetările sale a identificat, patru abordări ale „transitologiei" care își găsesc suport de argumentare în:[277]

- teorii sistemice;
- teorii structurale;
- teorii culturale;
- teorii ale actorului.

---

[275] Michel Dobry, ed., *Democratic et Capitalist transition in Eastern Europe. Lessons for the Social Sciences*, Kluwer Académich Publishers, Dordrecht, Boston, London, 2000, pp. 3-5.

[276] Ibidem.

[277] Citat de François Genton, *Penser les transitions démocratiques en Allemagne après 1945* , ILCEA on line http://ilcea.revues.org/876 accesat la 12 iunie 2017.

Înainte de a prezenta elementele esențiale ce caracterizează fiecare dintre cadrele de interpretare construite pe cele patru teorii este necesar de a preciza că acestea nu sunt singurele,[278] însă, le considerăm potrivite pentru demersul nostru de cercetare.

Cadrul de interpretare a tranziției din perspectiva *teoriei sistemice* este inspirat din cercetările lui Talcott Parsons. Acesta pornește de la premisa potrivit căreia disfuncționalitățile unui sistem politico-social și economic sunt de așa natură încât acesta merge spre eșec. Pentru a se corecta sistemul trebui să fie reconfigurat, iar stabilitatea viitoarei entități este dependentă de acceptarea de către actorii care contribuie la reconfigurare, a valorilor pe care aceasta se sprijină. Aceste idei au fost dezvoltat ulterior de alți gânditori, precum sociologul german Niklas Luhmann (1927-1998), care a fost un student de Talcott Parsons. Luhman consideră că societatea este mai stabilă dacă promovează o „diferențiere funcțională" a diferitelor subsisteme ale sistemului social-economic, politic, cultural, social etc.) Controlul de către politic a tuturor subsistemelor politică, conduce la destabilizarea întregii societăți.[279] Acest cadru de interpretare poate fi util pentru înțelegerea cauzelor care conduc sistemele socialiste/totalitare mai devreme sau mai târziu la o perioadă de tranziție care poate fi impusă de o revoluție cum a fost cazul românesc, de o negociere cum a fost „masa rotundă" poloneză sau chiar de o elită reformatoare din cadrul sistemului politic aflat

[278] A se vedea, printre altele și abordările de tip *funcționalist* la Walt Rostow în Diana Hunt, *Economic Theories of Development: An Analysis of Competing Paradigms* Harvester Wheatsheaf, 1989, cele ale *instituționalismului* la S. Steinmo, K. Thelen, Historical Institutionalism in Comparative Politics , in S. Steinmo și al., eds., *Structuring Politics, Historical Institutionalism in Comparative Analysis*, Cambridge University Press, Cambrigde, 1992 și cele care pun accent pe *factorul extern* la Laurence Whitehead, ed., The intenatinal Dimensions of Democratisations: Europe and Americas, Oxford University Press, New York, 1996 etc.

[279] François Genton, *op.cit.,* p. 2.

în dificultate/ criză majoră cum este cazul Chinei și a Cubei ca să ne referim doar la tranziţiile cele mai des date ca exemplu în acest sens.

Teoriile structurale s-au dezvoltat în anii '60-'70 ai secolului trecut și au construit cadrul de interpretare pe baza studiile consacrate modernităţii și modernizării[280]. Acest model are la bază ipoteza potrivit căreia în societate trebuie să existe un echilibru de putere între clase sau între stat și clasele care asigură leadership-ul în administrarea puterii politice și economice. Cu cât este autonomia sectorului economic este mai mare în raport cu statul cu atât mai mare probabilitatea ca democraţia să prindă rădăcini.[281] O altă reflecţie se referă la capacitatea societăţii de a produce bunăstare care la rândul ei să producă mai multă democraţie.[282] Acest cadru de interpretare se bazează și pe o perspectivă de diacronie istorică deoarece pleacă de la premisa că trecerea „de la societatea tradiţională la modernitate este un proces istoric prin care trec toate statele iar construirea unui regim de democraţie este una dintre ultimele faze".[283] Studiile empirice efectuate în dececiul al șaselea al secolului trecut pentru a testa modelul s-au bazat pe patru indicatori: nivelul de educaţie, de urbanizare, avuţia naţională și gradul de industrializare.[284] Acest model a generat o amplă dezbatere privind tranziţia la democraţie[285] dar și unele contestări deoarece aceeași analiză empirică de ordin istoric

[280] A se vedea, Adam Przeworski, Fernando Limongi, *Modernization: Theory and Facts*, in *World Potitics* vol. 49, no. 2 1997, p. 156; Constantin Schifirneţ, *Mass media și modernitatea tendenţială în procesul tranziţiei de la societatea naţională la Comunitatea europeană,* în *Revista română de comunicare și relaţii publice*, nr. 14, 2008, pp. 149-160.

[281] François Genton, *op.cit.*,p. 2.

[282] Seymour Martin Lipset, *Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Potitical Legitimacy*, in *The American Politicat Science Review*, no. 3, 1959, p. 75.

[283] Ibidem, p. 82.

[284] Ibidem, p. 71.

[285] Guillermo O'Donnell, *Modernization and Bureaucratic Authoritarianis*, in *Studies in South Arnerican Politics*, Institute of International Studies, University of Berketey, Berkeley, 1973, p. 3.

ne arată că în prima parte a secolului al XX-lea au fost societăți cu economii puternice, capabile să furnizeze un grad înalt de prosperitate cum a fost cazul Germaniei naziste sau a Italiei fasciste însă cu regimuri politice opuse celor democratice. Cu precauţia necesară credem că acest cadru de interpretare ne poate ajuta să înțelegem suișurile și coborârile tranziției societății românești atît pentru primele decenii de după Marea Unire cît și pentru tranziția de la socialism la capitalism. Pentru tranziţia din prima parte a secolului scurt (1918-1928) la acest cadru de interpretare trebuie adăugate și studiile lui Dankwart Rustow care în cercetările sale ajunge la concluzia că există o legătură indisolubilă între realizarea unității naţionale și tranziţia spre un regim de democraţie liberală.[286]

Teoriile culturale aduc un plus de nuanțare și de înțelegere a modelelor de intrepretare a tranzițiilor care au în centrul lor fie actorul care face o alegere rațională fie sistemul și relaţiile structurale din cadrul unei societăți. Cadrul de interpretare pleacă de la premisa că tranziția democratică are nevoie și un factor care să mărească aria și capacitatea societății de a internaliza un ideal democratic. Studiile privind democrația elaborate de-a lungul secolelor de către cercetătorii din domneiul istoric, umanist și socio-politic, dincolo de nuanțe și diferențieri pun în evidență faptul că democrația se caracterizează atât prin „instituții", în sens formal (texte de legi și alte acte normative, practici politice, sisteme juridice sau metode de organizare și structurare a societăților etc.), ci și de „instituții" în sensul informal (de principii și reguli, valori, standarde pentru a îndeplini sau de a realiza un regim politic democratic)[287]. Din

[286] Dankwart Rustow, *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model*, in *Comparative Politics*, vol. 2, no. 3, 1970, pp. 337-363.

[287] Emmanuelle Moustier, Edina Soldo, *Culture et d´emocratie: Vers un changement de regard?* Ce papier a fait l'objet d'une communication dans le cadre des „Grandes Rencontres de l'Universite, 2013, p. 5 online https://hal-amu.archives-ouvertes.fr/hal-01235375.

această perspectivă este extrem de important să construiești, în perioada de tranziție, instituții atît formale cît și informale dar este la fel de important ca oamenii care alcătuiesc acea societate să le cunoască și să și le apropie ca pe un „bun" absolut necear pentru viața în comunitate. Tranziția la regim democratic presupune însușirea unor reguli și norme care reglementează viața socială, politică și morala într-o societate. Democrația apare, astfel, ca o formă de organizare politică care a generat instituțiile necesare pentru a gestiona complexitatea statelor moderne. În acest sens, după cum afirmă Paul Ricoeur, regimul democratic nu elimină conflictele, ci garantează confruntarea de interese, negocierea și, prin urmare, de gestionarea „non-violentă" a acestor conflicte din societate. Din această perspectivă filozoful francez afirmă: „Democrația nu este un sistem politic fără conflicte, ci un regim în care conflictele sunt deschise și negociabile în conformitate cu regulile cunoscute de arbitraj. Într-o societate tot mai complexă, conflictul nu se va diminua în număr și intensitate, ci se va multiplica și aprofunda"[288]. Din această perspectivă analiza unei societăți în tranziție trebuie apreciată nu numai după tipul de instituții create în practica politică sau doar după sistemul de norme și legi care reglementează funcționrea societății, ci și după cultura politică existentă în acea societate. Egalitatea în drepturi, libertatea persoanei și a cuvîntului, dreptul la libera conștiință etc., sunt valori fundamentale pentru orice democrație cu condiția ca acestea să nu fie supuse dictatului unei majorități.[289] Egalitatea în drepturi este instituită prin actele normative apare astfel ca prima valoare care stă la baza oricărui regim democratic. Democrația „afirmă dreptul majorității, și cel puțin egalitate de opinii, în caz contrar dreptul majorității are

[288] Paul Ricoeur, *Soi-même comme un autre,* Éditions Seuil, Paris, 1996, p. 300, citat de Emmanuelle Moustier, Edina Soldo, *op.cit.,* p. 7.

[289] Emmanuelle Moustier, Edina Soldo, *op.cit.,* p. 9-12.

nici un sens"[290]. În această cultură egalitară, diferențele de statut, bogăție, educație, influență sau putere sunt considerate ilegale și poate fi denunțat. Este demn de remarcat faptul că aspirațiile egalitariste de multe ori sunt baza cererilor democratice, susținute de clasele de mijloc, care dincolo cultura egalităţii în drepturi. Se pare că unele culturi „teocratice" (din aria Islamică) sau puternic ierarhizate (din cea a confucianismului) reprezintă obstacole în calea modernizării democratice.[291]

Teoriile tranziției centrate pe rolul unui actor implicat în acest proces sunt considerate a fi o fază superioară în raport cu teoriile prezentate pînă acum. Cadrul de interpretare se concentrează asupra strategiilor adoptate de diferite grupuri/ partide politice din cadrul elitei angajate în tranziție. Acest model pare a fi funcționat, în multe societăți ale fostului blocul sovietic, unde o „alegere rațională" a condus ca unele grupări din elita dominantă să se alieze cu opoziția față de regim. Această alianță de conjunctură strategică și temporară a condus la voința conștientă de a reforma sistemul care nu mai funcționa. Radicalitatea reformelor, „de multe ori a dus, la o schimbare de regim, sau la o revoluție."[292] Această schimbare în redefinirea tranzițiilor democratice, a condus și la o schimbare de percepție a procesului ca practică politică. acesta este văzut ca un proces complex alcătuit din patru etape principale – ruperea de vechiul regim, liberalizarea economică și a relațiilor sociale, tranziția propriu-zisă și consolidarea transformările care au avut loc[293]. În acest proces actorii politici au rol major în deciziile

[290] Cornelius Castoriadis, *Démocratie et relativisme, Débat avec le MAUSS,* Mille et Une Nuits, 2010, p. 54.

[291] Ibidem.

[292] François Genton, *op.cit.,*p. 2.

[293] Guitiermo O'Donnell, Philippe C. Schmitter, *Transition from Authoritarian Rule*, Johns Hopkins University Press, Battimore, London, 1986, pp. 5-19.

și strategiile adoptate considerate care trebuie să aibă ca rezultat transformarea politică a societăţii. Modelul de analiză conceput de O'Donnell și Schmitter în 1986 care are ca centru de greutate opțiunile strategice ale actorilor în tranziția unei societăți a fost preluat și dezvoltat ulterior de alţi cercetători ai tranziţiei. Între actorii centrali ai tranziţiei apar grupurile societăţii civile care pot fi, fie o opoziție față de regimul și strategiile aplicate pentru o etapă de tranziţie fie parteneri în negocierile cu elitele politice pentru a se corecta unele erori produse în aplicarea unor strategii de reformă. În România postcomunistă societatea civilă, în primii ani ai tranziţiei, a fost doar parte a opoziţiei radicale și nu un partener de negociere pentru a se corecta o strategie sau alta a tranziţiei[294]. Juan Linz și Alfred Stepan s-au concentrat pe studiul strategilor și aliaţelor actorilor politici implicaţi în tranziţiile democratice. Aceștia au identificat tipurile de tranziţii de acest gen deseori denumite și „de sus". Potrivit acestora, tipurile de interacţiuni între diferiţii actori ai procesului de tranziţie dau naștere la trei tipuri de tranziţii[295] 1) de transformare a societăţii, în relaţia dintre conservatori și reformatori este esenţială; 2) de înlocuire a regimului, în care opoziţia trebuie să fie mai puternică decât guvernul și în cadrul căreia moderaţii sunt mai bine plasaţi decît radicalii; 3) „de transplantare", în care interacţiunea principală este între moderaţi și reformatori care reușesc să înlăture grupurile anti-democratice. Aceste tipuri de tranziţie nu se regăsesc istoric vorbind în nici un caz de trecere de la un regim autoritar la unul de democraţie, ci

[294] A se vedea, Constantin Hlihor, *Societatea civilă în România primului deceniu de tranziţie postcomunistă între aşteptări, speranţe şi realitate,* în *Caietele Revoluţiei* Nr. 4 (65)/2016, p. 9-19.

[295] Juan J. Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, Southern Europe, South America, and Post Communist Europe,* The Johns Hopkins University Press, Baltimore, London, 1996, pp. 55-61.

mai degrabă o mixtură dintre acestea cu accent pe o caracteristică sau alta.

Din această perspectivă a cercetat procesul de tranziţie Adam Przeworski.[296] Potrivit acestui autor, tranzițiile sunt definite ca o serie de situații strategice caracterizate prin trei elemente: Prezența unor forțe politice particulare înzestrate cu interese care implică diferite amestecuri de conflict și cooperare, de existenţa unor condiții care au fost generate de acțiuni anterioare și de existenţa unor condiții externe favorabile.[297] Cadrul de interpretare este util pentru analiza tranzițiilor postcomuniste din est și sud-estul continentului european deoarece poate fi aplicat și în cazul tranzițiilor care au avut loc în țări considerate sărace sau cu o economie neconsolidată cum este și cazul României. Tranziția spre democrație nu trebuie să aibă ca model doar cele mai dezvoltate state ale lumii. Căile prin care societatea germană după cel de-al doilea război mondial a trecut la un regim democratic poate fi o bază de pornire pentru România, dar în nici un caz un model de urmat. Nu se regăsesc, de exemplu, în România postsocialism nici baza tehnologică nici modelul cultural al Germaniei postnaziste.[298] Poate aici se găsește și răspunsul la unele întrebări puse de analiștii politici din România pe această temă.[299] România prin dezvoltarea accelerată a economiei și diminuarea inegalităților sociale poate, ca și alte state din zonă, să parcurgă cu succes perioada de tranziție și să construiască un regim real de democrație.

O analiză comparativă a acestor două faze ale tranziției pentru români nu poate fi făcută utilizînd doar o paradigmă care să ofere un cadru de interpretare a tranziţiei la români în acest secol scurt.

---

[296] Adam Przeworski, *The Games of Transition* in Scott Mainwaring, și al. (dir.), *op. cit.*

[297] Ibidem, p. 106.

[298] François Genton, *op.cit.*,pp. 8-13.

[299] Cornel Codiță, *op.cit*., în *loc.cit*.

Este necesară hibridarea paradigmelor descrise pentru a găsi cadrul optim de interpretare. Tranziţia deceniilor doi şi trei a secolului XX nu se aseamănă cu cea trăită de români în ultimul deceniu a secolului trecut şi cu primul din secolul al XXI-lea. pentru o asemenea analiză unii istorici au considerat că este suficient conceptul de *transformare* ca instrument de cercetare şi interperetare[300]. Acest concept este asociat cu cel de tranziţie deoarece prin el se înţelege „Conceptul de transformare în sens general ca un proces cuprinzător, durabil şi ireversibil de schimbări intense care să cuprindă toate domeniile societăţii şi, prin urmare, sferele politice, economice, sociale şi culturale".[301] Între revoluţie şi tranziţie este o legătură directă. Prin acţiuni revoluţionare se cucereşte puterea politică dar idealurile, aspiraţiile şi aşteptările societăţii se materializează sau nu prin reformele şi procesele care se declansează şi se finalizează în directă legătură cu obiectivele unei revoluţii sociale, politice sau naţionale. Unii specialişti merg atât de departe cu legătura dintre tranziţie şi revoluţie încît sunt tentaţi să afirme că după consumarea glorioaselor evenimente din istoria americii şi a Franţei „revoluţia se va denumi doar tranziţie"[302]. Ideea de tranziţie la democraţia de piaţă este inversul ideii marxiste de trecere de la capitalism la socialism, „cu funcţia de a da sens şi a legitima un proces subit, *brusc*, şi intens a autodistrugerii sovietismului".[303] Ideea de tranziţie este acceptată pentru că implicit conţine promisiunea de „happy end". În fapt nu putem vorbi de o tranziţie ci de o mulţime de procese

[300] A se vedea, Florian Kührer-Wielach, Sarah Lemmen, *Transformation in East Central Europe: 1918 and 1989. A Comparative Approach,* online http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13507486.2016.1178895?src=recsys accesat la 12 iunie 2017; David Stark, *Sommes nous toujours aux siecle des transitions?* in *Politix*, no. 47, 1999, pp. 89-93.

[301] Florian Kührer-Wielach, Sarah Lemmen, *op.cit*., în *loc.cit*.

[302] Louis Basle, *Revolution, transition, Histoire du retournements, retournements de l'historie*, p. 430, on line

[303] Ibidem, p. 431.

de transformări unele haotic înfăptuite și ale căror finalități sunt imprevizibile.[304] Dar acest cadru de interpretare nu este suficient și pentru analiza tranziției din primele două decenii ale secolului al XX-lea. Mai potrivit ar fi utilizarea unui model de interpretare care să lege tranziția de modernitatea tîrzie a Europei.

După revoluția unității naționale din anul 1918 românii nu au schimbat regimul politic ci au început o tranziție care avea ca final modernizarea societății românești. Considerând modernitatea/ modernizarea drept un amplu și complex proces de reevaluare a ierarhiei valorilor, a instituțiilor care însoțesc sau preced o creștere social-economică, dar și un progres intelectual remarcabil[305], putem construi premisa-ipoteză de lucru potrivit căreia anul 1918 a „constituit nu numai momentul decisiv în făurirea statului național unitar român, prin includerea în componența sa a tuturor teritoriilor românești afl ate până atunci sub dominație străină, ci a marcat, totodată, intrarea întregului continent european într-o etapă istorică calitativ nouă și total diferită de perioada antebelică."[306] Percepția întrării societăților central și sud-est europene și a celei române în acest context o aveau și contemporanii evenimentelor ce-au urmat imedia încheierii primului război mondial. Savantul sociolog Dimitrie Gusti scria „Asistăm, la înscrierea unui însemnat capitol în istorie: la o înmormântare și la o înviere. Statul vechi, veșnic agresiv și cuceritor, bazat, înlăuntru și în afară, pe simpla putere brutală, a murit, iar statul nou, întemeiat pe o idee, pe ideea

[304] Ibidem, p. 432.

[305] Dr. hab. Nicolae Enciu, *Unirea basarabiei cu românia ca șansă a asimilării modernității europene,* în *Akademos* nr. 2(25), iunie 2012, pp. 39-44; Alexis Nouss, *Modernitatea,* traducere din franceză de Viorica Popescu și Gheorghe Crăciun, Editura Paralela 45, 2000; Sergiu Tămaș, *Dicționar politic. Instituțiile democrației și cultura civică*. Ed. a II-a revăzută și adăugită, Casa de editură și presă „Șansa" SRL, București, 1996, p. 340-341.

[306] Dr. hab. Nicolae Enciu, *op.cit.,*în *loc.cit.,* p. 39.

națională și democratică, i-a luat locul".[307] Ne trebuie un cadru de interpretare a deceniilor de tranziţie românească post 1918 care să depășească ficțiunile istorice construite de regimul comunist prin ocultarea a tot ce nu intra în grila de interpretare a ideologiei marxiste sau a celor edificate de așa zisa nouă istoriografie care și-a propus fie să înlăture așa zisele mituri ale perioadei interbelice[308] fie să ne „explice" de ce România în acea perioadă *era altfel*[309].

[307] Dimitrie Gusti, *Problema națiunii,* în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 548.

[308] A se vedea lucrările semnate de Lucian Boia pe această temă și Ioan Aurel Pop, *Istoria adevărul și miturile,* E-book, Editura Virtual, 2011.

[309] Vintilă Mihăilescu, coord., *De ce este România astfel? Avatarurile excepționalismului românesc,* Editura Polirom, 2017.

Capitolul II
1918 şi 1989 Aspiraţii, idealuri revoluţionare şi acţiuni de sincronizare a societăţii române cu modernitatea europeană

Cercetate și analizate separat cele două revoluții – 1918 și 1989 – care au însoțit intrarea și ieșirea românilor din acest secol scurt par a nu avea prea multe în comun și totuși. Există acel *Ceva,* care ne-a obsedat ca societate de peste două sute de ani, sincronizarea cu timpul Europei occidentale și intrarea societăţii române în modernitate. „Întoarcerea României în Europa" – este obsesia noastră, după Revoluţia din Decembrie 1989[310]. Dar, ideea europeană este mult mai veche la români decât perioada post-revoluţionară. Ea a fost o temă a discursului politic și a unor acţiuni de reformă întreperinse de guvernele care au administrat ţara după realizarea Statului Naţional Unitar Român în anul 1918[311]. Înainte de a intra în războiul de întregire naţională societatea românească, în ciu-

[310] Dennis Deletant, *Întoarcerea României în Europa: între politică și cultură*, în *Revista 22***,** 12 ianuarie 2007, online http://revista22online.ro/3373/.html accesat la 14 mai 2017;

[311] A se vedea și Marian Ștefănescu, *Ideea și integrarea europeană*, Ministerul Educaţiei și Cercetării, București, 2007; Mihai Sebe, *Ideea de Europa în România interbelică*, Colecţia Working Papers IER, nr. 29, București, noiembrie 2010, online http://beta.ier.ro/documente/working_papers/WP_29_website_.pdf accesat la 14 mai 2017;

da reformelor inițiate de domnitorul A.I. Cuza și regele Carol I, se caracteriza prin tradiționalism, structuri politice moderne, dar cu limitele impuse de conservatori, relații sociale în mediul rural caracteristice evului mediu și o superficială urbanizare care purta amprenta modernității. În această perioadă statul român „nu era nici arhaic, nici modern"[312] un amestec de modernitate și structuri politice și sociale pre-moderne. Din acest punct de vedere când a început valul revoluționar (1917-1918) pe fondul evoluțiilor militare și strategice ale primei conflagrații mondiale „românii se confruntau cu necesitatea schimbării mentalității, a conservatorismului vechilor generații și cu enorma provocare a transformării structurilor economice și politice după modelul occidental".[313] În creuzetul modernizării prin revoluția care a condus la prăbușirea imperiilor multinaționale și nașterea națiunilor moderne au intrat și românii atât cei din „vechiul regat" cît și cei ce se aflau de secole sub dominație străină. Referindu-se la componenta revoluționară născută în interiorul conflagrației mondiale Ghennadi Korolov scria: „Pentru Imperiul Rus, Marele Război a fost un preludiu al unei revoluții sociale, pentru ucrainieni și alte popoare din Europa Centrală și Europa de Est el a fost începutul revoluției naționale."[314]

Modernitatea care domina la sfârșitul primului război mondial societățiile industrializate ale Europei occidentale și se înjgheba în restul continentului era însoțită de „contramodernism, întruchipat în tendințele sale extreme de ideologiile revoluționare ale fascismului și comunismului – deși, în Italia, Mussolini era un adept al modernismului".[315] ncepând cu sfârșitul deceniului patru și până

[312] Thomas J. Keil, *Romania's Tortured Road to modernity,* East European Monographs, Boulder, 2006, p. 100

[313] Deniss Deletant, *op.cit.,* în *loc., cit.*

[314] Gennadii Korolov, *Ukrainian Revolution of 1914–1921: The European and Russian Dimension* în *Sensus Historiae*, Vol. XVI (2014/3) pp. 237-261.

[315] Deniss Deletant, *op.cit.,* în *loc., cit.*

în Decembrie 1989 modernizarea societăţii s-a făcut după tiparele regimurilor de dictatură de dreapta şi de stânga. Revoluţia din Decembrie 1989 a marcat şi un nou moment al efortului românesc de sincronizare cu civilizaţia occidentală.

2.1. Anii 1917-1918 în România: Revoluție politică de tip sistemic sau o alegere politică rațională a elitei în timpuri revoluționare?

Victoriile obţinute de armatele româno-ruse în vara anului 1917 au fost un excelent suport moral pentru societatea românească de a rezista în faţa unei situaţii politice şi geopolitice extreme care avea să vină după acest moment de epopee. Apariţia valului revoluţionar cu cele două componente ale sale va influenţa decisiv destinul şi istoria popoarelor din centrul şi sud-estul continentului european, dar nu numai. Oamenii politici români trebuiau să răspundă acestei duble provocări deoarece în societate se confruntau două curente de idei cu implicaţii politice şi ideologice. Unul dintre acestea a fost generat de elita intelectuală şi politică în spiritul luptei pentru desăvârşirea unităţii naţionale şi al realizării unui regim de reală democraţie. Naţiunea devenea şi în mentalul majorităţii elitei „doar corpul democraţiei locul în care principiul consimţământului şi ideea reprezentativă îşi găsesc sălaş”.[316]

Efortul depus de elita românească în această direcţie s-a văzut în entuziasmul şi înflăcărarea ce a cuprins societatea la anunţul mobilizării pentru a participa la un război. Profesorul Ioan Scurtu referindu-se la acest moment scria: „Vestea intrării României în război a fost primită cu entuziasm de populaţie, inclusiv de militari. Presa şi memoriile contemporanilor au redat acea atmosferă,

[316] Cristian Preda, *Românii fericiți: vot și putere de la 1831 pînă în prezent*, Polirom, Iași, 2011, p. 37.

când oamenii se îmbrățișau de fericire, fiind convinși că victoria va fi totală și rapidă. Nicolae Iorga a salutat atunci intrarea României în război: „A sosit un ceas pe care-l așteptam de peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viaţă națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem".[317] Contemporanii evenimentului au descris starea generală din București și alte orașe mari ale țării. Scriitorul Nechifor Crainic își amintea peste ani despre entuziasmul generat pe străzile Bucureștiului: „Orașul a început să vuiască puternic și dinspre Calea Victoriei se ridicau uragane de aclamaţii. Am alergat să delirăm cu mulțimea înnebunită de fericire".[318] Ilie Bufnea, fost ofițer și participant activ la înfăptuirea idealului de unitate națională, descria atmosfera generată de hotărârea Consiliului de Coroană de la Cotroceni: „În jurul orei 18 s-a auzit marele clopot de la Mitropolie și clopotele altor biserici au început să sune, probabil pentru vecernie. Oamenii crezând că anunță mobilizarea, entuziasmul a devenit delirant. Strigătele cele mai puternice care se auzeau erau: Vrem Ardealul! Trăiască România Mare! Jos Austro-Ungaria! Trăiască Franța! Se auzeau și numele oamenilor politici care au cerut războiul: Filipescu, Take Ionescu, Delavrancea, Goga, Lucaciu, doctorul Cantacuzino, doctorul Istrati, Simion Mândrescu… Parcă toată lumea înnebunise de bucurie! Trăiam cu impresia că fiecare bucureștean vedea deja armata română, dacă nu la Tisa (măcar) dincolo de Carpați și Austro-Ungaria înfrântă".[319] Același Ilie Bufnea, într-o

[317] Ioan Scurtu, *N. Iorga despre intrarea României în primul razboi mondial*, 22 decembie 2011, online http://www.ioanscurtu.ro/n-iorga-despre-intrarea-romaniei-in-primul-razboi-mondial/ accesat la 14 mai 2017

[318] Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre*, Ediție îngrijită de Nedec Lemnaru, Casa Editorială Gândirea, București, 1991, p. 117.

[319] Apud, Ioan I. Șerban, *Un manuscris inedit despre activitatea lui Octavian Goga în România în anii Primului Război Mondial,* p. 193.

lucrare publicată postum, caracteriza războiul purtat de România: Războiul României era un război de necesitate naţională impus de legile de dezvoltare politică, socială şi istorică a naţiunei, acceptat de conştiinţa românilor de pretitindeni. Era un război de factură nouă, expresie a solidarităţii naţionale a tuturor românilor şi a spiritului de revoluţie, de sforţări constructive".[320] Credința în idealul unității naționale și a modernizării regimului de democrație, nu a fost puternic zdruncinată de costurile campaniei și de suferințele retragerii în Moldova în toamna și iarna anului 1916-1917[321] cînd s-au adăugat alte zeci de mii de vieți omenești la pierderile umane și materiale ale campaniei militare contra Austro-Ungariei.

Cel de-al doilea curent alcătuit din ideile de dreptate socială și libertate politică pentru toți cetățenii țării nu era predominant în societatea românească dar avea să se manifeste tocmai ca urmare disfuncționalităților sistemului politic și inegalităților flagrante din viața socială. În istoriografia românească acest aspect a fost cînd supraevaluat și exagerat din motive lesne de înțeles în timpul regimului comunist[322] când din raţiuni care nu ţin de ştiinţă ci de un comportament „corect politic" al istoricilor din perioada de tranziție postcomunistă.[323] Influența acetor idei, nu a atins o masă critică

[320] Ilie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914 – 1918),* Editura Marist, Baia Mare, 2010, p. 92.

[321] Generalul C. Găvănescul, *Epopeea Română – Războiul nostru pentru întregirea neamului (august 1916-aprilie 1918)*, Serviciul Geografic al Armatei, Iași, 1918, pp. 54-71; *România în Primul Război Mondial (1914-1918),* Editura Militară, București, 2006.; Ion Bulei, *Regina Maria*, Meteor Publishing, București, 2016, pp. 106-107.

[322] A se vedea, Clara Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917-1921. Crearea P.C.R.*, I.I.P., Editura Politică, București, 1960; Georgeta Tudoran, *Socialiștii români în confruntări politice. 1918-1921,* Editura Junimea, București, 1982; Nicolae Jurcă, *Istoria social-democrației din România*, Editura Științifică, București, 1994.

[323] A se vedea, Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc,* în *Studia Politica.Romanian Political*

în societate și nu a pus în pericol existența regimului politic din România acelor ani, dar, nici nu pot fi trecute cu vederea atunci când analizăm reformele politice și sociale, cu caracter revoluționar pentru o societate cum era cea românească. Nu ne propunem să analizăm toate cauzele care au determinat o asemenea evoluție, ci doar să punctăm faptul că ideile de dreptate socială și libertate politică au fost înțelese de marea masă a românilor ca venind odată cu înfăptuirea idealului de unitate națională. Acest lucru este reliefat de însăși presa socialistă imediat după încheierea războiului. În ziarul *Glasul Muncii* „organ muncitoresc independent, redactat și condus de un comitet de meseriași din Câmpina" se putea citi: „Muncitorul a răbdat în liniște și cu durere în sufletul lui, tot timpul răsboiului, și-a zis, după ce se va încheia pacea, voi cere drepturile mele, pe cari nădăjduiesc, că nu se vor refuza. Îmi aduc aminte că purtarea muncitorilor din timpul răsboiului și-a adus laude chiar de însuși Generalul Iancovescu, fost ministru de răsboiu […]".[324]

La o sută de ani de la producerea evenimentelor, când factorul politic sau ideologic nu mai contează în aprecierea evoluțiilor anului 1917 și a zilelor care i-au urmat, putem aprecia că *sensul* a fost imprimat de modul în care clasa politică, în cvasi-majoritate, a reacționat și a gestionat acele evnimente. Nu s-a produs o revoluție socială, ci una a *construcției și desăvârșirii unității naționale și a reconstrucției unui regim de democrație* așa cum s-a întâmplat, cu unele excepții, în fostele imperii multinaționale. Datorită acestei elite a fost evitată revoluția socială care ar fi pus în pericol nu numai

Science Review, vol. 12, nr.3,2012, pp. 413-434, online http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/44881/ssoar-studiapolitica-2012-3-draghia-Proletariatul_la_putere_impactul_Revolutiei.pdf?sequence=3 accesat la 14 mai 2017.

[324] ANR, Fond Mișcarea Sindicală din Regiunea Prahova 1912-1942, Rola 312, cadrele 375, 378, citat de Dan Drăghia, *op.cit.*, în *loc. cit.*, nota 2, p. 418.

idealul desăvârșirii construcției statului națiune ci însăși existența statului român ca actor politic în viața internațională. În acele momente Monarhia, Guvernul și Parlamentul au înțeles și au apreciat corect dubla presiune sub care se afla statul român. Una internă generată de nevoile de modernizare și o alta generată de evoluțiile militare de pe frontul din Moldova, dar și de cele de ordin geopolitic rezultat al radicalizarii revoluției ruse și bolșevizării ei. Astăzi reacția elitei politice românești la dubla criză a societății românești poate fi percepută, din punct de vedere istoric, ca fiind specific unei *revoluții de tip sistemic*. În epocă acest concept nu exista, iar pe de altă parte nici regele Ferdinand I și nici liderii principalelor partide politice nu aveau conștiința că acționează potrivit unei scheme de acțiune de tip revoluționar. Conceptul de revoluție în epocă era asociat cu ideea de revoluție socială și violență politică pentru răsturnarea de la putere a unui regim politic. Acest cadru de interpretare generat de teoria revoluției sistemice a fost conceput în a doua parte a secolului trecut și îl considerăm adecvat pentru o posibilă *re-interpretare* a evenimentelor din românia anilor 1917-1918.[325] Elita românească au avut inteligența să reacționeze potrivit cu evoluția evenimentelor politice și militare pentru a împiedica apariția unei situații revoluționare de tipul celei bolșevice din Rusia. Au înțeles faptul că atâta timp cât statul este slab prin forța împrejurărilor în care trebuie să acționeze „el trebuie să caute aprobarea maselor; Trebuie să obțină un consimțământ bazat pe voința și înțelegerea liberă a maselor. Prin urmare, statul nu poate conduce masele decât prin mijloace mentale și intelectuale".[326] Prin

[325] Zigumnt Bauman, *op.cit*., în *loc.cit*., p. 16-19.

[326] Otto Bauer, *The Austrian Revolution*, in Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *MODERNISM: THE CREATION OF NATION-STATES. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945: Texts and Commentaries,* volume III/1, online http://books.openedition.org/ceup/2025?lang=en accesat la 14 mai 2017.

aceste mijloace au fost menţinute în mentalul colectiv ideile şi idelul statului-naţiune şi au fost combătute cele ale dreptăţii sociale realizate prin violenţa maselor în acţiuni revoluţionare. Profesorul Stelian Manic de la Universitatea Adelaide (Australia) scria într-un articol publicat în presa de la Chișinău, în februarie 2010: „Se știe că miturile și ideile implementate în mintea unei națiuni pot fi atât foarte benefice, mobilizând-o la fapte măreţe, cât și extrem de contraproductive. Sunt benefice atunci când sunt generate din interiorul națiunii și nefaste atunci când vin din exterior, fiind implantate de dușmanii acestei națiuni."[327]

Contextul intern care a generat deciziile de reformă politică tip revoluţie sistemică

Greutăţile generate de campania militară pentru unitate naţională au scos la iveală disfuncţionalitatea sistemului politic și administrativ a ţării. S-a luat decizia de retragere a autorităţilor centrale, armatei și a unei părţi din populaţie dar nu a existat un plan lucru recunoscut și de unul dintre fruntașii partidului aflat la guvernare, I.G. Duca. Populaţia civilă cuprinsă de panică și de frica de a nu cădea sub ocupaţie dușmană a luat drumul bejeniei spre Moldova fără să primească nici cel mai mic ajutor de la statul român sau să beneficieze de o minimă îndrumare. În aceste condiţii mulţi nu au mai ajuns la destinaţie din cauza frigului, a lipsei alimentelor și a epuizării fizice. Cei care au luat drumul bejeniei *„nu aveau haine, alţii erau desculţi, cerșeau de mâncare, cădeau de oboseală, se îmbolnăveau de frig, mureau pe la porţile hanurilor"*.[328]

[327] Dr. Stelian Manic, *University of Adelaide (Australia). Un alt fel de sârmă ghimpată: palma jandarmului român,* în *Timpul* din 28 februarie 2010, citat de Ion Constantin, *Gherman Pântea între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București – 2010 p. 21, nota 6.

[328] I.G. Duca, *Memorii,* vol. III, Ediţie Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, 1994, p. 38.

Disfuncţionalitatea sistemului politic şi administrativ a fost dublată de lipsa de solidaritate dintre oamenii aparţinând diferitor clase politice. Dacă cei „de jos" au plecat spre Moldova cum au putut cei din categoriile superioare nu s-au gândit nici o clipă că în ceasul greu al unei naţii trebuie să existe un minim de ajutor. Ministrul Alecu Constantinescu a putut să se evacueze în bune condiţiuni cu toată averea sa în 17 vagoane de cale ferată cărând după el şi obiecte precum: „butoaie goale, mese şi scaune albe de brad pentru bucătărie, putini cu murături – până şi lemne de foc. Brătienii au expediat şapte vagoane încărcate cu butoaie cu vin, Bibicescu de la Banca Naţională a încărcat în vagoanele ce i s-au pus la dispoziţie până şi ficuşii doamnei Bibicescu".[329]

Tot atunci s-a hotărât şi evacuarea unei părţi a patrimoniului industrial iar ceea ce nu s-a putut evacua a fost distrus pentru a nu cădea în mâinile inamicilor. Această hotărire a vizat producţia de alimente şi furaje dar în special carburaţii atât de necesari trupelor Puterilor Centrale. Ideea a fost a autorităţilor centrale din România, dar şi ca urmare a presiunilor aliate. Anglia, care era direct interesată ca Germania să nu dispună de carburantul necesar, mai ales pentru submarine. Ministrul plenipotenţiar al Angliei la Bucureşti, sir Barclay, s-a adresat ministrului de Externe al României, cerându-i să dea ordin societăţilor petroliere să distrugă sondele, rafinăriile şi stocurile de ţiţei, precizând totodată, în numele guvernului englez, că România va fi despăgubită pentru pierderile ce urmau să rezulte din această măsură.[330] Pe lângă distrugerile care aveau

[329] Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, ediţie Stelian Neagoie, vol. III, Editura Machiavelli, 2008, p. 54.

[330] A se vedea, Dan Ovidiu Pintilie, *Istoricul Societăţii Concordia (1907-1948),* Editura Universităţii de Petrol şi Gaze Ploieşti, 2007, p. 39-47; Gh. Buzatu, *România şi trusturile petroliere până la 1929,* Editura Junimea, Iaşi, 1981 p. 15; *Adrian Pandea, Arde Valea Prahovei! Îndeplinirea unei hotărîri*

un raţionament de ordin strategic au fost distruse şi fabrici şi instalaţii de producţie care nu se încadrau în cele neceare războiului cum a fost, de exemplu, Fabrica de celuloză de la Brăila. Potrivit unei plângeri ale unor industriaşi către ministrul de război Vintilă Brătianu ofiţerii englezi, însărcinaţi de M.C.G., au procedat la distrugerea completă a unor instalaţii industriale din Brăila" (este vorba de Fabrica de celuloză). Dinamitarea Fabricii de Celuloză a fost luată din proprie iniţiativă de către Griffiths, cu toate că prinţul Bibescu îl avertizase că „ar fi păcat să se distrugă celuloza, mai ales că avusesem oameni în deajuns şi 75 de vagoane la dispoziţie, plus şlepurile".[331]

La aceste pierderi uriaşe trebuie adăugate cele suportate de populaţia din teritoriul ocupat de trupele germane, austro-ungare, bulgare şi turceşti unde s-a instituit un jaf economic bine organizat atât în ceea ce priveşte economia industrială cît şi spolierea resurselor alimentare şi alte bunuri de consum[332]. Administraţia de ocupaţie germană era subordonată Înaltului Comandament, al feldmareşalului Mackensen[333] cu două sfere de administraţie. Una „Administraţia Militară din România", condusă de generalul de infanterie Tulff von Tschepe und Weidenbach, în calitate de guvernator militar cu zonă de responsabilitate Muntenia şi Administraţia germană a etapelor, care avea competentă pentru Dobrogea de

dramatice(1916) în *Lupta Întregului Popor. Revistă Română de Istorie Militară*, nr. 3, 1987, pp. 15-16; Dan Ovidiu Pintilie, *Istoricul Societăţii Concordia (1907-1948),* Editura Universităţii de Petrol şi Gaze Ploieşti, 2007, p. 39-47.

[331] Dan Ovidiu Pintilie, *op.cit.,* p. 40.

[332] A se vedea, Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german,* Ediţie I. Oprişan, Editura Saeculum Vizual, Bucureşti, 2012; Ioan Munteanu, *Robia germană Brăila sub ocupaţia duşmanului. 23 decembrie 1916 – 10 noiembrie 1918,* Editura Proilavia, Brăila, 2016.

[333] Ion Bulei, *Din vremea ocupaţiei Bucureştilor (1916-1918)*, în vol. *Orient şi occident. Studii în memoria prof. Gheorghe Zbuchea,* Editura Universităţii din Bucureşti, 2012, p. 402.

Nord subordonată generalului-locotenent Curt von Unger. Lor li se subordona practic întreaga viață a teritoriului ocupat: sistemul sanitar, finanțele, registrele de stare civilă, etalonarea sistemului de măsuri și greutăți, asigurările muncitorilor, reîncetățenirile, școlile, justiția, prizonierii, administrația financiară a țării, cu tot ce însemna ea, băncile, poșta, asistența pentru germani, impozitul pe timbru, impozitul pe câini… În cadrul Administrației Militare din România era foarte importantă activitatea Statului Major Economic unde lucrau ofițeri superiori germani și austro-ungari, subofițeri și cei peste 20.000 de funcționari români rămași în zona de ocupație. Prin Statul Major Economic se făcea politica de rechiziționări. Pentru că practic se rechiziționa totul.[334]

Administrația de ocupație prin Statul major Economic a căutat să repună în funcțiune acele industrii, de ale căror produse aveau nevoie atât pentru ducerea operațiunilor militare cît și pentru consumul intern al statelor din care proveneau: minele de cărbuni, pirita, salinele, unele fabrici metalurgice, fabricile de hârtie, fabrica de zahăr Chitila, fabrica de bere Bragadiru, fabrici de conserve și marmeladă, mori și un număr mare de alte întreprinderi. Industriei petroliere i s-a acordat o atenție specială, ocupanții căutând să redreseze producția pentru a o putea jefui.[335] Terenurile petroliere ale statului și cele care au aparținut capitaliștilor din țările Antantei au fost confiscate și date în exploatare unor societăți germane, cum s-a întâmplat cu societatea petrolieră *„Steaua Romană"*. Au fost refăcute transporturile, atât pentru nevoile lor militare, cât și pentru a putea trimite peste graniță bunurile jefuite. S-au recurs și la unele măsuri de schimbare a unor elemente de infrastructură pentru a ușura transportul celor jefuite. Astfel, de exemplu, au demontat conducta de petrol ce mergea spre

[334] Ibidem, p. 404.
[335] Virgiliu N. Drăghiceanu, *op.cit.* pp. 88-89.

Constanța și au construit alta, spre Giurgiu, de unde puteau trimite petrolul pe Dunăre spre țările lor.[336]

În domeniul agriculturii ocupanții au avut două obiective principale: să expedieze în țările lor stocurile de cereale și furaje găsite în România, să asigure recolta viitoare, astfel ca țara noastră „să fie menținută ca grânar al Puterilor Centrale"[337]. Istoricul Virgiliu N. Drăghiceanu referindu-se la jaful de bunuri materiale și produse alimentare aprecia că acesta a fost făcut cu specialiști aduși din Germania: „Au încetat, acum, transportul saltelelor, plăpumilor, zdrențelor; se cară grîne spre porturile Dunării sau rampele gărilor, treizeci și șase stații de încărcare, în tot ținutul, pompează toată recolta ce putuse fi cărată pe iarnă. (…) Până în iulie (1917) se va căra, după datele lor, deși credem că suma este în minus prețuită din cauza certei pe pradă ce au necontenit cu austriecii".[338] Cearta pe jaf a fost identificată și de istoricul american Glenn E. Torrey care dă ca exemplu sarcina primită de un regiment de husari de a-i împiedica „pe bulgarii care fură animale și alte lucruri pentru a le trimite peste Dunăre".[339]

Administrația de ocupație a obligat la muncă toate persoanele capabile de efort fizic între 14 și 60 de ani, folosind în multe situații și prizonierii de război.[340] Pentru jefuirea României ocupanții au folosit și circulația monetară. Odată cu ocuparea Bucureștilor, autoritățile de ocupație au acționat pentru a devaloriza moneda națională. Constantin Băicoianu, unul dintre cei doi directori-delegați,

[336] Dan Ovidiu Pintilie, *op.cit.,* p. 40; a se vedea, și Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca Modernă*, Editura Academiei Române, Bucuresti,1997; Nicolae Belli, *Tranziția – mai grea decât un război*, Editura Expert, Bucuresti, 2001.

[337] Ioan Munteanu, *op.cit.,* p. 82-97.

[338] Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit*., p.82.

[339] Glenn E. Torrey, *op.cit*., p. 168.

[340] Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit*., pp. 81; 85; 135.

a redactat un memoriu de protest împotriva devalorizării valutei naționale de către noile autorități.[341] *Banca Generală Română* (cu capital german) a primit sarcina să emită bani de hârtie, asa-numiții „lei noi".[342] Se pretindea ca acești lei de ocupație erau emiși pe baza unui „depozit de numerar" aflat la „Banca Imperiului German" din Berlin, depozit care, bineinteles, era fictiv. A fost emisă o cantitate enormă de „lei noi", de la „plata" diferitelor produse cumpărate de ocupanți de la magazine și producători particulari, la „plata" salariilor, ca și pentru efectuarea altor operațiuni bancare. Putând fi tipăriți la discreție, ei serveau în realitate ca instrument de jaf, reprezentând și o încălcare a atributelor de suveranitate ale României. În acest spectacol jalnic „nimeni nu mai are grijă de populație, tuturor ni trece pe dinainte spectrul înfometării. Pâinea de abia se găsește, carnea nu mai există"[343]. În timpul ocupației, țara a sărăcit cu 2,3 milioane de tone de alimente și nutreț, 100.000 de vagoane de cereale, păstăi, marmeladă, pește, articole de lux, săpun.[344]

Ocupația inamică a scos la iveală nu numai lipsa de modernitate a sistemului politic, ci însăși nefuncionalitatea lui. „În toată țara autoritățile risipite sau numai umbre. Crescuți în tradițiile unui Stat centralizat și tutelar până la exces, fără bresle, fără societăți, și cunoscând numai asociația cluburilor politice, acum când nici Statul, nici clubul politic nu mai înseamnă nimic, pare că, suntem cu totul paralisați, incapabili de a merge, de a mai face cel mai mic gest de reacțiune sau organizare."[345] Constantin Kirițescu a fost

[341] *Cuvânt de deschidere al guvernatorului Băncii Naționale a României, academician Mugur Isărescu, la cea de-a XXIV-a ediție a simpozionului „Cristian Popișteanu"*, în MagazinIstoric.ro, online http://www.magazinistoric.ro/evenimente/20160406_simpozionul_c_popisteanu/2016.pdf accesat la 12 august 2017.

[342] Virgiliu N. Drăghiceanu, *op.cit.,* 162.

[343] Ibidem, p. 21

[344] Ion Bulei, *op.cit.,* în *loc., cit*., p. 411.

[345] Virgiliu N. Drăghiceanu, *op.cit.,* p. 42.

nevoit să recunoască și el faptul că românii au avut ceva de învățat de la administrația de ocupație. Acesta constata că ocupația a fost un „fenomen istoric, social și economic de cea mai mare importanță prin intenţiunile ce dovedește, prin rezultatele pe care le-a dat, prin consecinţele ce a avut sau putea să aibă și prin învățămintele ce putem trage. Căci mai presus de resentimentele ce în mod fatal decurg din regimul tiranic întemeiat de ocupant, cu scopul de a stoarce toată vlaga poporului robit și a-l cufunda în mizerie și umilință, dreptatea și propriul nostru interes trebuie să ne facă să recunoaștem că germanii și austriecii au pus în această exploatare o metodă și un spirit practic, o pricepere, o energie și o muncă care au dus la rezultate uimitoare și care, în multe privinţe, sunt prilejuri de meditație și imitație."[346] Tristă lecție! În aceste ceasuri grele elita politică și intelectuală înţelegea că este nevoie de reforme radicale în societate de la cele politice și administrative pînă la schimbare de mental. Această schimbare în mental este observată de istoricul Virgiliu N. Drăghiceanu în scena unei „cozi" la bilete în Gara de Nord din București: „Vă admir, bieți conaționali, răbdarea, cu care vă asteptați soarta. Nici un sfert din voi nu veți putea obține bilete. Dar îmi place ca ați început să simțiți că s-a dus dreptul hatârului, al coatelor mai puternice și al protipendadei; începe să mijească în voi constiința; că toți suntem egali, avem aceleași drepturi, dreptul celui ce se scoală mai de dimineață, care nu se mai poate călca în nici un chip. Începe să mijească în voi simțul respectului pentru dreptul aproapelui de care nu știați decât din predicile sau discursurile moralizatoare al vreunui *strigător în pustiu.* În școala suferinței ați dobândit acest sentiment care nu se mai poate șterge[347].

În partea de țară neocupată elita politică avea în fața ei o situație socială aproape insuportabilă, una militară și geopolitică

[346] Apud, Ion Bulei, *op.cit.,* în *loc., cit*., p. 406.
[347] Virgiliu N. Drăghiceanu*, op.cit*., p. 133.

imprevizibilă, iar la toate acestea se adăuga presiunea unui război propagandistic desfășurat atât de Puterile Centrale cât și de bolșevicii lui Lenin și Cristian Racovsky.[348] Mobilizarea bărbaților pentru front, marea lor majoritate țărani, rechizițiile de animale, lipsa inventarului agricol și de unelte, distrugerile provocate în zonele în care se desfășurau acțiuni de luptă au fost resimțite din plin de gospodăriile țărănești, cu precădere cele din Moldova. Nicolae Iorga ne-a lăsat o descriere dramatică a acelor vremuri: „De pretutindeni unde dominația străină a adus hibernarea tristă, înghețul și înțepenirea, valuri de sânge au pornit înapoi spre vechea Moldovă. Orașele ei nu mai încap astăzi de locuitori, casele cuprind uneori zeci de familii, se descoperă și cel din urmă colț nelocuit până atunci, cea din urmă fărâmă de pâine se culege pentru oaspeți cari vin necontenit, necăjiți, înfricoșați, flămânzi".[349] Situația din Moldova văzută de Căpitanul Căpitanul J.D. Scale este la fel de dramatică, dar percepția acestuia ne dă și unele explicații. Acestea pot fi superficiale și/ sau virusate de stereotipiile autorului în legătură cu societatea românească și oamenii ei, dar ele nu pot fi ignorate. Iată cum descria situația într-un raport trimis, în ianuarie 1917, Cabinetului de Război de la Londra: „Orașele mari ca Iași și Bârlad sunt în prezent pline de ofițeri români îmbrăcați cu fast, pudrați și machiați care nu fac absolut nimic; unii dintre ei, fără îndoială, sunt în permisie, însă majoritatea absentează de la unitățile lor. Cu un astfel de exemplu, cu greu pot fi învinovățiți soldații simpli dacă fac și ei același lucru, iar satele sunt pline de soldați români care nu

[348] Arhiva SRI, fond D, dosar 7702, ff. 63.72, document publicat de Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și serviciul Secret de Informații al Armatei Române,* Editura Evenimentul Românesc, București 1997, pp. 218-235.

[349] N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice,* vol. II, Editura Ramuri, Craiova, p. 77, citat de Virgiliu Z. Teodorescu, *Orașul Iași Capitală a României*, nota 11, p 185, online http://www.monumentul.ro/pdfs/Virgiliu.Teodorescu%2010.pdf accesat la 10 august 2017.

fac nimic. Cred că de curând a fost emis un ordin care cere tuturor soldaţilor şi ofiţerilor români să se alăture unităţilor lor de îndată, anulând toate permisiile și cerând tuturor gradelor care au permisii medicale să se prezinte pentru examinare. Ofiţerii își tratează oamenii ca pe niște câini, iar oamenii nu au niciun respect față de ofiţerii lor. Armata română cu ofiţerii săi cred că este mai mult decât nefolositoare, însă cu alți ofiţeri și cu întăriri din partea trupelor ruse ar fi excelentă".[350]

Această stare de criză pentru societatea era în unele zone ale ţării amplificate de alte greutăţi generate de rechiziţiile pentru aprovizionarea trupelor de pe front atât cele române cât și pentru cele ruse. Referindu-se la această situație, deputatul D.V. Sasu afirma în Parlamentul de la Iași: „În județele care ne-au mai rămas nu există deloc un serviciu de aprovizionare cu cele necesare ţăranilor, din care cauză unii de acolo strigă de disperare că le lipsește atît sarea cât și alte lucruri necesare. Vă daţi seama că de la sate pornește soldatul, recrutul, rănitul nevindecat, este o atmosferă de tristeţe, de durere, nu zic de indignare, pentru mucenicii aceștia, care nu pot să se indigneze căci sunt de o răbdare îngerească. Această atmosferă este foarte primejdioasă hotărârilor pe care le-am luat cu toţii de a micșora cât mai mult răul și de a mări șansele de victorie. Sub forma de rechiziţii forţate s-au luat de la sate tot ce aveau ţăranii, nu le-au mai rămas nimic pentru timpul de iarnă. Să se organizeze serviciul de aprovizionare și de control la sate"[351]. Aleșii neamului, dar și guvernul în egală măsură, în acele momente dificile pentru neamul românesc, nu aveau la îndemînă soluţii. Ceea ce trebuia

[350] *România Primului Război Mondial văzută de un ofiţer britanic: „Toată lumea trăiește într-o stare de haos permanent"*, in *România Military***,** 7 februarie 2013, online https://www.rumaniamilitary.ro/istoria-asa-cum-a-fost-partea-goala-a-paharului-romania-in-1916 accesat la 10 august 2017.

[351] *Desbaterile Adunării Deputaţilor* (D.A.D), Sesiunea ordinară 1916-1917, sedinţa din 13 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 232, f. 19.

făcut era construirea unui nou edificiu politico-administrativ și o reală modernizare a regimului politic.

Mulți țărani nu și-au putut plăti impozitele față de stat sau datoriile personale și și-au pierdut astfel pământul. Alexandru Averescu, referindu-se la acest aspect, descria această „stare oribilă" în apropierea frontului din localitățile din județul Vrancea și Bacău unde „populația moare de frig și foame, lucru ce se arată în toate păturile sociale".[352] Aceeași situație o găsim și alte regiuni cum a fost de exemplu cea din orașul Galați. „În orașul nostru -se scria într-un raport al Primăriei către Guvernul de la Iași, din 12 septembrie 1916 – este o lipsă aproape completă de cartofi, zarzavaturi precum ceapă, varză și altele se găsesc în cantități reduse și din acest motiv – continuă documentul – nu putem reuși a micșora prețurile de vânzare în detaliu sub cele maximale"[353]. Epidemia de tifos și lipsa medicamentelor de bază din majoritatea localităților țării completa acest tablou social dezolant! Față de această situație dramatică, accentuată de iarna grea dintre 1916 și 1917, guvernul a luat măsura cumpărării întregii cantități de cereale de la producători și a interzis armatei rechizițiile pentru a mai diminua din lipsurile cu care se confruntau locuitorii.[354]

În unele zone ale țării neocupate administrația locală era total depășită de evenimente. În aceste condiții unii comandanți ai marilor unități îngrijorați de ceea ce întîmpla au luat măsura de a organiza cultivarea pământului în zonele care conform regulilor războiului funcționa administrația militară. Generalul Averescu nota, în Jurnalul său, că a luat măsura de a numi o „comisiune care să

[352] Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiu. 1916-1918*, Editura Cultura Națională, București, f.a., p.134

[353] Arhivele Naționale, Direcția Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 39/1916, f. 13.

[354] Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica Enciclopedie a Marelui Război 1914-1918*, Corint Educațional, București, 2014, pp. 139-140.

începă a se ocupa de cultivarea pământului pentru recolta viitoare. Va trebui să se cultive pe o scară largă legumele, în special cartofii. Pentru legume am hotărât a se cultiva tot ce este disponibil prin localități: sate și orase, grădini, curți, locuri virane, chiar și acoperișul caselor acolo unde se poate pune pe el un strat suficient de gros de pământ"[355]. Societatea românească, fracturată între marea masă țărănească masiv participantă la război și o minoritate suprabogată în raport cu lumea satelor[356] trebuia să se schimbe. „Pe negândite se conturează o barieră între cele două lumi: cei de acasă și cei din tranșee. Cei din tranșee, după patru sau cinci ani de război, revin acasă cu obiceiuri schimbate și gânduri radicale. Ei sunt cei care vor să schimbe ceea ce a mai rămas din lumea veche cu care au devenit incompatibili. Sunt legați de camarazii lor printr-o legătură tainică, ce nu poate fi decodificată de cei din afară. Ei sunt singurii care cunosc simbolurile tainice ale camaraderiei. Aceste simboluri devin mai trainice decât legăturile seculare ale familiei, apropierea iubitelor, ale prietenilor sau vechilor colegi, rămași acasă. Cele două lumi vor sfârși prin a se confrunta în final: lumea uniformelor și lumea celorlalți, care au stat în spatele frontului, iar „focul" războiului și al suferințelor va „opera" adânc în mentalul colectiv românesc."[357]

Situația s-a complicat și mai mult pentru societatea românească odată cu izbucnirea revoluției ruse. Soldații ruși au desfășurat activități de propagandă pentru a răspândi ideile revoluției[358]. Take Ionescu ninistru de externe informa la 19 aprilie/ 2 mai

[355] Alexandru Averescu, *op.cit.*, p. 136.

[356] Ibidem.

[357] Adrian Majuru, *Cotidian de război din anii neutralității (1914-1916),* în *Cotidianul. Ro*, 16 noiembrie 2014, online http://www.cotidianul.ro/cotidian-de-razboi-din-anii-neutralitatii-1914-1916-251322/ accesat la 17 august 2017.

[358] Cristian Negrea, *Bătălia Moldovei în războiul român antibolșevic*, in Geopolitica, Istoria furata, WW1, 22 mai 2012, online http://www.ziaristiononline.ro/2012/05/23/batalia-moldovei-in-razboiul-roman-antibolsevic-de-cristian-negrea/ accesat la 20 iulie 2017.

1917, printr-o telegramă, pe ambasadorul Diamandy în capitala Imperiului țarist despre despre o manifestație organizată la Iași de către militari rusi aparținind unităților din rezerva strategică în cinstea zilei de 1 Mai 1917. La manifestație s-au ținut patru discursuri din care unul a făcut referire „asupra problemelor românești, denunțând oligarhia română și a cerut românilor să îi imite pe ruși, amenindându-l pe Ferdinand că va avea soarta lui Nicolae al II-lea".[359] Propaganda antiromânească era prezentă și în spațiul revoluției ruse devreme ce același Take Ionescu peste câteva zile comunica ambasadorului nostru în Rusia să „transmită prietenește și oficial compatrioților noștri din exil că nu este necesară să aibă o telegramă a statului român pentru a face propagandă cauzei românești, pentru a pune în evidență enormele sacrificii și servicii aduse cauzei comune pentru drepturile pe care le revendică."[360]

Agitația revoluționară desfășurată de militarii ruși era ajutată de agenți ai trupelor puterilor centrale infiltrați în teritoriul liber pentru a crea probleme și a destabiliza conducerea țării aflată la Iași[361]. Eforturile acestor agenți bolșevici și spioni ai Puterilor Centrale[362] se desfășurau concomitent cu acțiunile liderilor *Partidului Muncii* care avea în frunte lideri cu vederi extremiste, adepți ai violenței politice pentru a cuceri puterea în stat[363]. Acțiunea lor nu era de

---

[359] ANR, fond Casa Regală Ferdinand, Divere, dosar 1, 1917, f. 25, *telegramă cifrată expediată din Iași la 19.04/02.05. 1917, primită la Petrograd 21.04 /04.05. 1917.*

[360] Ibidem, f. 68, *telegramă cifrată no. 1414 trimisă de ministrul Take Ionescu lui Diamandy la Petrograd, la 04/17.05. 1917.*

[361] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar nr. 1, vol. I, ff. 43-44.

[362] A se vedea și Alin Spânu, *Serviciul de Informații al României în războiul de întregire națională (1916-1921),* Editura Militară, București, 2012; Idem, *Pregătirea informa tiv ă/contrainformativ ă a armatei române înaintea marilor bătălii din vara anului 1917* online file:///C:/Users/IRRD-CH/Downloads/16-Cronica-Vrancei-XVI-2013-03%20(2).pdf accesat la 20 iulie 2017.

[363] A se vedea și Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc,* in *Studia Politica: Romanian*

neglijat deoarece societatea românească a intrat în vâltoarea marelui război pentru unitate națională cu grave probleme sociale și o democrație politică ce avea serioase limite în formele sale de manifestare.[364] Referindu-se la mișcările sociale și politice ce cuprinsese frontul răsăritean Joachim von Puttkamer scria în urmă cu doar câțiva ani referindu-se la România: „Valul revoluționar era aproape să cuprindă și România în zilele premergătoare ale retragerii trupelor germane și austro-ungare. Dar, din moment ce reputația regelui Ferdinand nu a fost afectată de sentimntul anti-german și de cel anti-război de oboseala ocupației, a fost posibil pentru a restabili rapid ordinea publică"[365].

După căderea guvernului Kerenski și victoria aripii radicale-bolșevice la Petrograd în octombrie 1917 armata rusă de pe linia frontului român, practic, a intrat în anarhie și disoluție. Toată responsabilitatea menținerii frontului și a apărării părții de țară rămasă liberă a trecut pe umerii factorilor politici și militari români. La acestea s-a adăugat radicalizarea unei aripi a Partidului Social Democrat care a înființat, în vara aceluiasi an, la Odessa Comitetul de Actiune Social-Democrat Român care s-a pronunțat încă din primle sale zile de existență pentru transformarea societății române urmînd calea revoluției ruse[366].

Comandantul frontului rus din Moldova generalul Scerbacev, a propus germanilor încheierea unui armistițiu la 20 noiembrie/ 3

Political Science Review 12 (2012), 3, pp. 413-434 online http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-448818 .

[364] Arhivele Naționale, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, ff. 1-56.

[365] Joachim von Puttkamer, *Collapse and Restoration: Politics and the strains of War in Eastern Europe* in Jochen Böhler,Wlodzimierz, *Legacies of Violence: Eastern Europe's First World War*, Oldenbourg Wissenschafsverlag GmbH, Munchen 2014, p. 19.

[366] Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revolutiei din Octombrie asupra socialismului românesc*, in *Studia Politica, Romanian Political Science Review*, 12, 2012, 3, pp. 421-422.

decembrie 1917. În această situaţie România a fost nevoită să facă şi ea un pas asemănător şi la 29 noiembrie/ 9 decembrie 1917 s-a semnat armistiţiul de la Focşani cu Puterile Centrale.[367] Retragerea armatei ruse de pe frontul român s-a făcut în mare debandadă, iar lipsa de coordonare şi aprovizionare au determinat pe soldaţii rusi bolşevizaţi să se dedea la acte de jaf şi distrugere. Trupele române şi unităţi ale jandarmeriei au trebuit să asigure ordinea în multe locuri prin adevărate lupte cu ruşii.[368] Exista pericolul ca ideile revolutiei bolşevice să se răspândească şi în rândurile armatei române. Trebuiau luate, urgent, măsuri care să conducă la deschiderea supapelor sociale care să permită eliberarea tensiunilor sociale şi politice existente în societate pentru a se evita producerea unei explozii sociale, iar situaţia să scape de sub control. Pentru acest lucru trebuiau identificate aceste „presiuni" şi găsite „supapele" potrivite. Un exemplu concludent este dat chiar de primul ministru I.I. Brătianu. Acesta i-a adresat regelui Ferdinand I o scrisoare prin care îi sugera să fie de acord să se efectueze o propagandă secretă printre soldaţi cu tema recompensei loialităţii şi a sacrificiului cu împropietărirea. Arăta că este necesar ca „printr-o propagandă activă a ofiţerimii noastre să se atragă atenţiunea soldaţilor că toţi luptătorii credincioşi vor avea pământ la sfârşitul războiului iar cei ce, prin laşitate şi dezertaţiuni, vor fi dobândit pământ de la duşmani nu îl vor păstra şi vor fi trataţi ca trădători. Această ameninţare nu

[367] A se vedea şi Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989; Alexandru Ioaniţiu (Lt.-Colonel), *Războiul României: 1916-1918*,vol 1, Tipografia Geniului, Bucureşti, 1929; ***, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1989; ***, *România în anii primului Război Mondial*, Editura Militară, Bucureşti, 1987; Vasile Popa, Cezar Mâţă, *O solutie controversată: Armistitiul de la Focsani*, în *Cronica Vrancei*, an II, 2001, Focşani, online file:///C:/Users/IRRD-CH/Downloads/02-Cronica-Vrancei-II-2001-16.pdf accesat la 10 mai 2017.

[368] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar nr. 1, vol. I, ff. 2; 19; 42-43; 112; 116; 230-232.

se poate face prin proclamaţii solemne dar poate fi organizată prin ordine secrete”[369]. Ideea aceasta o regăsim și într-o notă trimisă din Petrograd de către Diamandy primului ministru I.I.C. Brătianu la 04/ 17 mai 1917 unde explica mijloacele de combatere a propagandei revoluţionare ruse în spaţiul românesc. Acesta sugera „publicarea unei mici broșuri în limba rusă (30 pagini) cu problemele reformei agrare și electorale cu un scurt expozeu istoric”.[370]

Din perspectiva analizei carenţelor sistemului politic și a funcţionării regimului de democraţie în România interesante, și puţin cunoscute, sunt însemnările generalului Ion Culcer* „începute la 4 decembrie 1916 și isprăvite la 9 ianuarie 1917, unele fiind relative la pregătirea noastră înaintea campaniei, sub de numirea de partea

---

[369] Ibidem, fond Casa Regală, dosar 4, 1916, f. 6.

[370] Idem, fond Casa Regală Ferdinand, Divere, dosar 1, 1917, f. 70, *telegramă cifrată expediată din Iași la 19.04/02.05. 1917, primită la Petrograd 04/ 17.05. 1917.*

* Generalul Ion D. Culcer, fiul doctorului Dumitru Culcer și al Anicăi, născută Otetelișanu, a văzut lumina zilei la Târgu-Jiu, în ziua de 17 august 1853. După terminarea studiilor medii, urmează cursurile Școlii militare de ofiţeri între anii 1871-1873, fiind avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Batalionul 1 Geniu. În anul următor este mutat în cadrul Regimentului 3 Linie, iar în 1874, sublocotenentul Ion D. Culcer este trimis de statul român să urmeze Școala Politehnică din Paris. Revenind în ţară cu rezultate și aprecieri deosebite, sublocotenentul Ion D. Culcer este repartizat la Regimentul 2 Dorobanţi, cu care a participat la Războiul de Independenţă. Fiind rănit, este internat în Spitalul Militar Craiova. Refăcut, se întoarce pe front și participă activ la luptele de la Plevna și Vidin. Pentru curajul și iscusinţa cu care a condus în batalionului de geniu, a fost decorat cu medaliile: „Sfântul Stanislav” cls. a III-a cu spade și rozetă; „Virtutea Militară” de aur; „Crucea trecerii Dunării” și „Apărarea Independenţei”. După război locotenentul Ioan Culcer este trimis din nou în Franţa pentru a continua studiile de specialitate la Școala Superioară Militară de la Fontainbleau. A urcat în ierarhia militară pîmă la gradul de general și comandant al Armatei I în campania din vara-toamana anului 1916 cînd este înlocuit la comandă de generalul Ioan Dragalina(11 octombrie 1916). A se vedea mai multe, General de brigadă (r) Constantin Ispas, *Cărările destinului. Generalul de Corp de Armată Ion D. Culcer, fost comandant al Armatei I (1915-1916)*, în *Armata română și unitatea naţională. Studii și comunicări,* Editura Delta Cart Educaţional, Pitești, 2008 pp. 23-28.

I-a și celelalte referitoare la operaţiunile militare sau partea a II-a."[371] Încă de la începutul însemnărilor sale generalul Ion Culcer face mărturisea: „Înainte de a vorbi despre cauzele care au contribuit la acest dezastru și pentru motivele ce se vor vedea mai târziu, fac conștiincios mărturisirea că în întreaga mea carieră n-am dat concursul meu la nici unul din partidele noastre politice, pe tot timpul cât voi purta uniforma urmând pas cu pas îndatoririle prevăzute în legile și regulamentele militare mai ales în privinţa cinstei și loialității"[372]. Mult mai cunoscute și cu un impact enorm asupra vieţii politice sunt „însemnările" generalului Alexandru Averescu publicate imediat după război mai întâi sub forma unui foleiton, în ziarul partidului fondat de acesta – *Îndreptarea* și apoi sub forma unei broșuri politice.[373]

Surprinzător pentru un militar de carieră este nu numai profunzimea analizei cauzelor sistemice care au generat eșecul campaniei militare a anului 1916 ci și a legăturii dintre puterea unei armate și modernitatea unei societăţi de la sistemul politic și existenţa unui regim de democraţie autentică până la mentalitatea elitei politice, economice și culturale a ţării. „Văzând cele petrecute în acestă nefericită parte a campaniei, am căutat să analizez cauzele acestui dezastru nemeritat pentru marea masă a poporului român și cred că analiza faptelor este trebuincioasă și la locul ei, fiind că din punct de vedere militar această parte poate fi socotită ca o campanile isprăvită deoarece tot ce se va mai face în viitor, nu va mai avea nici o legătură cu trecutul."[374] Generalul Ion Culcer considera că trebuiesc aflate erorile de ordin politic atât pe plan intern

[371] ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 1.

[372] Ibidem.

[373] A se vedea ediția apărută sub îngrijirea acad. Florin Constantiniu, Alexandru Averescu, *Răspunderile,* prefaţă Florin Constantiniu, Editura Albatros, Bucuresti, 1999.

[374] ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 2.

deoarece un război se pregătește de către un guvern încă pe timp de pace cât și pe planul politicii externe al diplomatiei. În viziunea sa „Grija adevăraţilor patrioţi și mai ales a oamenilor de stat trebuia să fie îndreptată în special asupra întăririi și apărării naţionale cu atât mai mult cu cât în sufletul nostru avem un ideal al întregirii Neamului românesc”[375]. La întrebarea de ce nu a fost pregătită armata din toate punctele de vedere pentru o campanie specifică războiului industrial Culcer sesiza carenţele de funţionalitate a regimului politic în raporturile de putere dintre partied și instituţia Monarhiei. „Cum s-a făcut pregătirea noastră politică timp de 40 de ani? Veșnic am auzit spunându-se, de toate guvernele care s-au perindat la putere, că POLITICA EXTERNĂ ESTE A REGELUI: cu alte cuvinte guvernele s-au descărcat de cea mai mare sarcină și răspndere pe care o aveau în conducerea afacerilor statului. Această sarcină le era absolut impusă prin Constituţiune. Răspunsul este ușor de dat. Pentru CĂ GUVERNELE SE NUMEAU DE REGE iar corpurile legiutoare SE NUMEAU DE GUVERN. Zic se numeau fiindcă alegerile libere au fost și sunt o FICŢIUNE în faţa moravurilor și organizării noastre politice. Controlul și presiunile prin terorizări, imoralitate și corupţiune, sunt atât de mari la alegeri încât ORICARI AR FI GUVERNUL și are asigurată majoritatea în corpurile legiutoare și rămâne astfel la putere pînă la o nouă HOTĂRIRE A REGELUI. Capii guvernelor cu toată această răspundere ce aveau se descărcau de politica externă fiind foarte multumiţi atît ei cât și subalternii lor că sunt la putere pentru a avea onoruri sau a se ocupa de interesele lor personale”[376]. Această carenţă majoră a sistemului politic românesc era sublinată și în Parlamentul României. Senatorul N. Enășescu în una dintre intervenţiile sale în Parlamentul de la Iași arăta că în fapt nu parlamentul

[375] Ibidem f 4.
[376] Ibidem, f. 6-7.

controlează guvernul așa cum ar fi normal într-o democrație funcțională, ci invers deoarece: „Corpurile legiutoare sunt prea supuse voinței guvernelor".[377] Această disfuncționalitate a regimului politic, sesizată de generalul Culcer era percepută ca o mare problemă a vieții noastre publice și de Nicolae Iorga. În dezbaterile Adunării Deputaților de la Iași acesta aprecia „Am trăit un regim constituțional, fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate. Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta."[378]

Războiul a scos la iveală putregaiul societății românești care afecta societatea în structurile ei cele mai profunde. Presa „aceasta a patra putere în stat împărțită și ea în grupe formează anexe pe lîngă partidele politice pe care trebuie să le servească și n-am văzut niciodată o chestiune de principiu să se refere la afacerile țării expunându-se și discutându-se în mod obiectiv pentru a se lumina opiniunea publică. Dimpotrivă am văzut insulte și trivialități între partidele opuse și suprimări în reproducerea celor scrise de opozanți pentru a se putea comenta acest text fals în profitul partidului său."[379]

Războiul a adus în prim plan și unele distorsiuni ale raporturilor sociale mai ales în viața politică. Oamenii obișnuiți se așteptau ca greutățile prin care trece să îi determine pe politicieni să aibă un comportament în acord cu normele etice și ale morale așa cum acestea erau percepute în structura profundă a societății. Conceptele tradiționale ale eticii – de bine – rău, iubire creștinească, solidaritate, fericire, libertate, responsabilitate, virtute, datorie, ideal moral, desăvârșire a caracterului și a vieții sufletești să aibă altă relevanță pentru oamenii politici care aveau responsabilitatea conducerii destinelor neamului românesc. Generalul Ion Culcer

[377] Dezbaterile Senatului, Sesiunea 1916-1917, ședința din 6 mai 1917, pp. 133-134.

[378] D.A.D, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 232, ff. 37-43.

[379] ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 7.

mărturisea la sfîrșitul anului 1916 și începutul celui următor că „am văzut oameni politici grupându-se în alcătuirea unui guvern cu toate insultele ce și le adresaseră reciproc pe terenul cinstei și moralității nu cu mult timp înainte. Toate acestea sub cuvânt că s-au împăcat”[380]. Nu poate fi generalizată situația descrisă de generalul Ion Culcer din multe motive, dar nici nu poate fi trecută cu vederea! Au existat în acele momente astrale pentru neamul românesc și oameni politici care au constituit prin vorbă și faptă pilde de urmat. Vasile Goldiș, în ceasurile în care revoluția națională din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș era în plină desfășurare le spunea compatrioților că trebuie „Să dispară, deci, dintre noi orice divergențe și interesele particulare să le supunem interesului comun. Duhul vremurilor istorice să ne inspire la fapte și virtuți pentru gloria, binele și fericirea veșnică a neamului nostru. Orice fel de intrigi, mistificări și insinuări răutăcioase la adresa conducerii să se refrângă de ținuta noastră, vrednică de trecutul nostru și potrivită evoluției istorice, marilor evenimente prin care trecem”[381]. Pentru a se realiza un asemenea deziderat și în rândul clasei politice de la București trebuia să se facă un pas revolutionar în mentalitatea unor oameni politici. În Țara la care visau românii, din teritoriile aflate sub ocupație străină, să ajungă lucrurile se petreceau și în acest fel: „Se vorbește de libertate atunci când cineva nu poate face un pas fără să fie spionat și urmărit inchizitorial pentru interesul partidului în toate afacerile sale publice și private. Spionajul este atât de răspândit încît fiecare membru de partid prin el însuși sau prin femei găsește de a sa datorie să raporteze orice vorbă orice

[380] Ibidem ff. 9-10.

[381] Vasile Goldiș, *Înviere,* in *Românul*, nr. 1, anul VII, din 8 noiembrie 1918, p. 1, citat de Marțian Iovan, *Valorile etice, sensul vieții omului și comunităților umane, în concepția lui Vasile Goldiș,* în *ANALELE ARADULUI*, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, Anul 2 Nr. 2, 2016, Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român, p. 501.

acțiune, pe care ar observa-o la o persoană cu păreri politice contrare. Mulţi şi-au făcut o carieră, şi-au asigurat interesele şi poziţia în partid pe această cale. Și mai întodeauna caracterile josnice, care primesc să îndeplinească un asemenea rol se servesc de calomnii și delaţiuni în propriul lor profit. Vrăjmașii probabili ai țării care trebuiesc serios și continuu studiaţi în timp de pace nu au fost atât de mult urmăriţi ca cei ai partidelor din interiorul țării astfel că am intrat în campanie în necunoștinţă de valoarea, de forţa și de situaţiunea lor"[382]. Lupta politică pentru putere și modul cum se cucerește puterea politică se desfășurau, de multe ori, în afara regulilor care ţin de o adevărată democraţie. Și în acest domeniu era nevoie de o revoluție de tip sistemic sau, cum plastic, o denumea Take Ionescu de o *revoluție legală.* Generalul Ion Culcer constata că „Toleranţa, favoritismul și lipsa de control au înlesnit și mai mult crearea unei pleiade de postulanţi la funcţiuni, care neavând loc în buget, silit s-au împărţit între diferitele partide politice. Acestea când sunt în opoziție prin clevetiri în localuri publice, indiscreţiuni, intrigi și calomnii turbură și zădărnicesc afacerile statului, ţinta lor fiind răsturnarea guvernelor. Elementele acestea foarte periculoase pentru ţară cu o instrucţiune unilaterală și mai întotdeauna insuficientă discută și dau soluțiuni tuturor chestiunilor politice, economice, sociale, strategice etc., etc., și isprăvesc prin violenţe și trivialităţi adresate oricărei persoane care ar îndrăzni să aibă păreri contrare înaltelor lor competinţe.[383]

Oamenii politici în aceste momente de cumpănă nu au privit situaţia doar prin prisma conjuncturilor politice, sociale și geopolitice generate de război, ci și de însăși carenţele sistemului politic românesc și criza ce o pot declanșa în asemenea împrejurări. Generalul Averescu, viitorul politician, punea aceste lucruri și pe

[382] ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 12.
[383] Ibidem, f. 13.

seama elitei politice care administra ţara. „Un popor cae suferă corupţia şi imbecilitatea în capul său, greu poate realiza fapte mari!”[384] iar un alt contemporan cu evenimentele, profesorul de istoria artei Virgiliu N. Drăghiceanu, le vedea prin prisma modului cum s-au construit instituţiile politice şi administrative şi mai ales a reformelor care nu au fost duse până la capăt în ţara noastră. „Reforma de la 1864 e neîndestuloare. Ţăranii nu au drepturi, aleg numai patruzeci de deputaţi. Sunt 200.000 ţărani cu mai puţin de doua hectare, 47.000 fără colibe. Progresul obştiilor 3.000 cu capital de optzeci de milioane[385]. Omul politic liberal Gheorghe Tătărăscu aprecia că „aşezământul electoral din 1866” era un pas înapoi în raport cu legea electorală elaborată în timpul domniei lui A.I. Cuza deoarece „perfecţionează chiar regimul claselor, amplificându-l, căci introduce categorii în sânul uneia şi aceleaşi clase, iar fiecare categorie va cântări în balanţa politică tot atât cât cântăreşte în balanţa economică”.[386]

Reformele şi modernizarea sistemului politic românesc a preocupat principalele forţe politice încă de la sfârşitul primului decniu al veacului al XX-lea, dar pe de o parte transpunerea lor în realitate s-a întins pe aproape un deceniu şi jumătate[387], iar pe de alta ele au fost făcute în acord cu expresia atribuită lui P.P. Carp, potrivit căreia „românii au atât de mult noroc că nu mai au nevoie de oameni politici”[388] care să facă legi şi reforme utile unei bune funcţionării

[384] Alexandru Averescu, *op.cit*., p. 255

[385] Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german, p. 61.*

[386] Gh. Tătărăscu, *Regimul electoral şi parlamentar în România*, Editura Pro, Bucureşti, 2004, p. 36.

[387] Ioan Scurtu, Evoluţia dezbaterii privind votul universal şi exproprierea, in *euroPunkt,* 12 aprilie 2016, online http://europunkt.ro/2016/04/12/ioan-scurtu-evolutia-dezbaterii-privind-votul-universal-si-exproprierea/ accesat la 12 august 2017.

[388] Lucian Boia, *Romania va avea un rol tot mai important in noul context international, dar are nevoie de un PROIECT DE TARA. Dorinţa lui Vladimir*

a societăţii. Desigur că această expresie facea parte din demagogia care s-a manifestat pe scena politică, din plin, și în acele vremuri ca și astăzi dar privită prin prisma funcţionalităţii regimului democratic la români, mai ales în timp de criză, ea pare să aibă o mare acoperire.[389] Octavian Goga surprindea această stare de luptă politică frivolă care nu avea nimic în comun cu idealurile și interesele naţionale. Într-un articol semnat în ziarul Epoca din 5 septembrie 1915 referindu-se la tratamentul la care erau supuși prizonierii români soldați ai imperiului austro-ungar capturaţi pe frontul italian și cel rus și la reacţia politicienilor români scria: „Au rămas așa cum au fost întotdeauna copii ai nimănui desmoșteniţii lumii. În vremea asta la București s-au ţinut discursuri s-a râs și s-a plâns, s-au dat mari bătălii de cerneală și mai ales s-a asigurat lumea că tot a doua zi că binecuvântata expectativă din Consiliul de Coroană n-a suferit nici o schimbare."[390] Deputatul Leonte Moldoveanu punea degetul pe rană și îndemna pe aleșii neamului la reflecţie: „Am trăit o jumătate de veac tot ascunzând cusururile noastre, tot îmbrăcând în mătăsuri și lenjerii frumoase corpul nostru ca să fim de paradă, iar de dedesubt era putreziciunea și ticăloșia. Nu pot să mai primesc sistemul acesta. Astăzi mă simt obligat în conștiinţa mea s-o spun pe de-a întregul și pe faţă.(…) Vina este în societatea noastră. Politicianismul care ne-a cuprins pe toţii și care a străbătut toate fibrele vieţii noastre publice și private el este de vină. Vor fi unii dintre dumneavoastră mai prudenţi care să nu spună lucrurile

Putin este sa refaca Imperiul Rus, dar economic Rusia este, în *Revista 22*, din 5 februarie 2014, online http://revista22online.ro/41099/.html accesat la 12 august 2017.

[389] A se vedea și Catalin Turliuc, Alexandru Zub, *Populism, demagogie, realism politic* Editura: FUNDATIA ACADEMICA A. D. XENOPOL, Iași, 2001; Andrei Cornea, *Populismul și demagogia* in *Revista 22*, din 5 ianuarie 2016, online http://revista22online.ro/70251052/populismul-i-demagogia.html accesat la 12 august 2017.

[390] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar 2, 1915, f. 88.

pe față dar eu nu le pot tăgădui, ci vreau să le afirm cu toată tăria mea. Am avut o epocă de jumătate de veac o epocă pe care ne-am obișnuit să o numim mare și glorioasă pentru că era de paradă."[391] Profesorul A.C. Cuza era mai tranșant de pe poziția de adversar politic al partidului aflat la putere P.N.L., deși, oficial la guvernare se afla o coaliție de partide. „Țara să aibă încredere: după război reformele cari s-au propus și cari sunt garantate și prin Mesajul de astăzi, acele mari reforme sociale, pe care țara le dorește, de atîta timp, se vor realiza; vor trebui să se realizeze și se vor realiza pe alte baze mai largi și mai trainice, cînd s-a văzut la ce dezastru am ajuns cu regimul de astăzi. Țara să aibă încredere: după această catastrofă regimul nostru politic este condamnat; sunt cincizeci de ani de experiență, îndestulători, ca să se dovedească oricui că acest regim nu mai poate dăinui. Va trebui să se închege o altă organizare politică, ca să răspundă stării reale de lucruri a țării.Nu va mai fi cu putință să luați o Constituție străină, cum ați luat-o pe cea de la 1866, traducându-o în 24 de ore, ca să răspundeți necesităților țării acesteia. Aceasta a fost greșeala cea mare a generațiunii trecute, că nu a ținut seama de ce era la noi și nu a făcut decît să copieze instituțiuni nepotrivite cu starea adevărată de dezvoltare a poporului romîn".[392]

Take Ionescu, asemenea lui I.I.C. Brătianu, om politic cu viziune, și o fină intuiție a trendului în care va evolua societatea după încheierea războiului vorbea în Parlamentul României de la Iași (14 decembrie 1916) despre nevoia de reforme impusă de desăvîrșirea unității naționale și modernizarea societății. [393] Sigur că, în discursurile rostite în Parlament nu a îndemnat la revoluție socială așa cum aceasta se manifesta în Rusia, ci a definit schimbările pe care

[391] D.A.D, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 13 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 232, f. 19.

[392] Ibidem.

[393] Desbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 236, f. 43.

le invoca pentru România ca având caracter revoluționar. „Țin să se știe în acest ceas că înainte de război, acum șase sau șapte luni, în comitetul Partidului Conservator, am examinat cu toții, în vreme cînd trăia răposatul Filipescu (…) profundele transformări la care creațiunea României Mari trebuie să ne supuie, transformări mult mai numeroase decât reformele agrare și cele electorale. Toți am fost de părere că și o largă reformă agrară trebuie să iasă din crearea unei României Mari, și o democratică întindere a dreptului de vot. Orice om care cunoaște relațiunile sociale și economice din părțile României neliberate încă, nu poate să nu își dea seama că nu se poate ajunge la asimilarea României celei noi fără ca să se facă profunde și radicale transformări în România cea veche. Ca o părere personală eu cred că și partidele noastre politice, de care vorbim atât nu vor putea cuprinde cadrul României Mari. Cred că vom asista la spărturi la care nici nu ne gîndim. Lucruri care ni se par sacrosante vor deveni fără importanță așa că viața României Mari se va desfășura cu totul altfel decît viața României de azi”.[394] În discursul rostit în Adunarea Deputaților, la începutul lunii iunie 1917, Take Ionescu definea măsurile de reformă radicală a statului și societății române drept „…cea mai largă, cea mai îndrăzneață și, nădăjduiesc, cea mai fecundă dintre *revoluțiile pe care le cunosc în istoria revoluțiilor legale* (sublin., C.H).”[395]

La doar cîteva luni distanță I.I.C. Brătianu, în declarația pe care o citește ca prim-ministru, în Camera Deputaților de la Iași, în 6 mai 1917, cu ocazia dezbaterilor prilejuite de revizuirea Constituției, acesta readucea în memoria ascultătorilor ideile adversarului său politic Take Ionescu, dar colaborator în momente grele în lupta pentru idealul de unitate și democrație: „atât sufragiul universal, cât și principiul exproprierii sunt cerute nu numai

[394] Ibidem.

[395] Ibidem, ședința din 9 iunie 1917, f. 627.

de spiritul vremii în care trăim, dar și de necesitățile pe care ni le impune introducerea suveranității noastre dincolo de Carpați".[396] Câteva saptămâni mai târziu I.I.C. Brătianu preciza că reformele nu „sunt improvizația unui moment; nu sunt nici opera unui singur om; ele sunt izvorâte din necesitatea dezvoltării naționale, sociale și politice a unui popor care trăiește și vrea să trăiască și care, în toate epocile determinante ale istoriei sale, cu o conștiință admirabilă a știut să așeze temeliile necesare fiecărei perioade ale dezvoltării lui".

Referindu-se la situația în care un grup politic sau o elită aparținând mai multor partide, cum a fost cazul României și a Parlamentului de la Iași, pot proceda la o *revoluție legală* cum o definea Take Ionescu, socialistul Otto Bauer afirma că: „Atâta timp cât statul nu posedă mijloacele de a zdrobi violent mișcările de masă, el trebuie să caute aprobarea maselor; Trebuie să obțină un consimțământ bazat pe voința și înțelegerea liberă a maselor. Prin urmare, statul nu poate conduce decât masele prin mijloace mentale și intelectuale." Ori acest lucru s-a întâmplat în România anilor 1917-1918. Adunarea Deputaților în ședința din 12 iunie 1917 a votat, cu o majoritate covârșitoare, proiectele de lege care vor conduce la refomele electorală și agrară.[397]

În Senatul României ideea reformelor radicale va avea unele opoziții mai puternice datorită unui număr mai mare a reprezentanților marilor proprietari de pământuri dar în final va învinge curentul care considera că reformele constituie „o adevărată revoluționare a așezămintelor noastre politice"[398]. Camera superioară a

[396] Apud, Ion Novăcescu, *Politica și puterea în concepția lui Ion I. C. Brătianu*, in *Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu"* din Cluj-Napoca", tom LII, Supliment, 2013, p. 58.

[397] D. A. D., Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 12 iunie 1917, ff. 630-634.

[398] Dezbaterile Senatului, sesiunea 1916-1917, Ședința din 30 mai 1917, ff. 183-223.

parlamentului va vota pachetul de legi care prevedeau reformele radicale cu o majoritate la fel de mare ca și în Adunarea Deputaților.[399] Rămânea în sarcina guvernelor ulterioare ca aceste reforme să capete substanță în practica politică iar perioada de tranziție de la vechea la noua Românie să desăvârșească procesul unei revoluții sistemice care să așeze țara pe bazele modernității occidentale.

2.2. Anii 1917-1918. Basarabia refuză revolutia bolşevică şi deschide drumul revoluției unității naționale şi a desăvârşirii statului națiune

Prin forța împrejurărilor Basarabia odată cu declanșarea revoluției ruse și mai ales după radicalizarea acesteia cade în falia geopolitică și geostrategică ce separa atunci dar și astăzi Orientul de Occidentul european. Elita politică și intelectuală a românilor basarabeni au trebuit să dacă o alegere istorică între două mari panidei care au marcat istoria secolului al XX-lea *pan-naționalismul*[400] care a stat la baza edificării statelor-națiuni europene de tip modern și *pan-bolșevismul*[401] care a substituit panslavismul și a fundamentat, a justificat un nou imperiu, de sorginte socială deoarece

[399] Ibidem, ședința din 18 iunie 1917, ff. 243-248.

[400] A se vedea și Sarah Danielsson, *Pan-nationalism reframed: nationalism, „diaspora", the role of „nation-state" and global age*, în Daphne Halikiopoulou, Sophia Vasilopoulou, eds., *Nationalism and Globalisation: Conflicting or complementary?* London, New York, 2011, pp. 41-61; Cemil Aydin, *Pan-nationalism of Pan-Islamic, Pan-Asian,and Pan-African tought,* in John Breuilly, ed., *The Oxford Handbook of the History of Nationalism,* Oxford, 2013, pp. 672-693.

[401] A se vedea, Jeremy Smith, *The Bolsheviks and the National Question, 1917–23,* Palgrave Macmillan, London New York, 1999, pp. 7-19; Stanley W. Page, *Lenin, the National Question and the Baltic States, 1917-19,* in *American Slavic and East European Review* vol.7, no. 1 (1948) pp. 15-31, online http://www.jstor.org/stable/2492116. Accesat la 10 martie 2017; Ronald Grigor Suny, Terry Martin,eds., *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*, Oxford University Press, 2001, pp. 23-67.

se baza pe așa numita solidaritate de clasă a celor ce muncesc, în fapt o construcţie politică ce se opunea statului-naţiune care domina la acea dată continentul european și constituia model și ideal de organizare politică a popoarelor aflate sub dominaţie străină. Faptul că unirea Basarabiei cu România la 27 martie 1918 a constituit primul pas dintr-o serie de evenimente ce vor da consistenţă unei adevărate revoluţii naţionale a fost sesizat încă din epocă de Onisifor Ghibu unul dintre militanţii de seamă ai procesului de unitate naţională, dar și un fin analist al evenimentelor[402]. Pentru distinsul cărturar problema Basarabiei „nu este o pură chestiune de litigiu româno-rus, asemănătoare celei alsaciene-lorene, – nici numai o parte importantă a chestiunii naţionale general-românești, ci ea constitue un capitol organic din străduinţele bimilenare ale gintei latine de a se menţinea și afirma ca factor de cultură vest-europeană la porţile Orientului zbuciumat de o mentalitate aparte. În evoluţia ei istorică, problema Basarabiei a împărtășit pe deplin soarta ramurei orientale a Latinităţii strivite aproape cu totul de angrenajul marilor forţe politice ale slavismului, ale germanismului și ale turanismului”[403]. Această stare paradoxală în care s-a manifestat existenţa statalităţii românești a continuat cu accente dramatice la mijlocul secolului trecut pînă astăzi. Românii dintre Prut și Nistru se găsesc iarăși în postura de a alege între modernitatea occidentală și cea orientală.

Prima dintre pan-idei – naţionalismul care va fi suport pentru revoluţia naţională din imperiul habsburgilor, a atins apogeul

[402] Au existat in epocă și unii contestatari ai activităţii desfășurate de Onisifor Ghibu în Basarabia, dar și a modului cum acesta a perceput evenimentele unirii românilor basarabeni cu ţara. A se vedea Stefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia în anii 1917-1918,* Cartea Românească, București, 1929, p. X-XI;

[403] Onisifor Ghibu, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească. Analiza unui proces istoric*, vol. I, Cluj, 1926, p. VI.

în preajma primului război mondial, atât ca expresie a cuceririi mentalului colectiv a societăţilor europene dar nu numai, cât și ca proiect dezirabil pentru popoarele aflate sub dominaţie imperială. Construcţia sau desăvârșirea statului-naţiune nu a fost doar pentru români ideal și aspiraţie politică.[404] Este poate și unul din posibilele răspunsuri la întrebarea de ce principiul auto-determinării popoarelor, așa cum acesta a fost lansat de președintele Woodrow Wilson în declarația sa din ianuarie 191 a fost atât de îmbrățișat de popoarele aflate sub dominație străină. Cea de-a doua pan-idee a generat comunismul sovietic, unul dintre cele mai despotice regimuri politice ale secolului al XX-lea. Revoluția bolșevică din 1917 a înlocuit unul dintre ultimile regimuri politice de tip semifeudal cu un altul de tip totalitar de stânga.

Din această perspectivă geopolitică românii basarabeni s-au găsit într-o situaţie extrem de dificilă, aceea, de a opta pe care drum să meargă. Alegerea nu a fost nici simplă și nici ușoară datorită particularităţilor istorice în care Basarabia a evoluat în cadrul Imperiului ţarist.[405] Pe de o parte Basarabia ţaristă nu a cunoscut o mișcare culturală și naţională comparabilă cu cele din Ardeal sau Bucovina,

[404] A se vedea, Aviel Roshwald, *Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, Russia and the Middle East, 1914–1923,* Routledge, London, 2001; Ian D. Armour, *A History of Eastern Europe 1740-1918: Empires, Nations and Modernisation*, Second Edition, Bloomdbury Academic, London, New York, 2012, pp. 189-238; Andreas Wimmer, Brian Min, *From Empire to Nation-State: Explaining Wars in the Modern World, 1816–2001*, in *American Sociological Review no.* 71, 2006, pp. 867–897;

[405] A se vedea printre altele, Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru 1812-1918*, Iași, f.a.; Alexandru Boldur, *Basarabia românească*, București, 1943; Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991; Vlad Mischevca, *Geneza problemei basarabene – 1812,* Prefață de Demir Dragnev. Volum îngrijit de Ionel Cândea, Viorel Coman, Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei „Carol I", Editura Istros, București-Brăila, 2016; Ioan Scurtu, coord., *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 2003,* Editura Institutului Cultural Român, București, 2003.

cu o elită locală capabilă să dea sens unei acțiuni românești,[406] deși, au existat intelectuali care și-au mărturisit credința în idealul național indiferent de consecințele ca le-ar fi putut suporta din partea autorităţilor imperiale. Este cazul lui Ion Pelivan care, într-o scrisoare trimisă lui Nicolae Iorga, mărturisea că „Eram în stare să îndur orice chin, să merg chiar în spânzurătoare, pentru «religia mea românească»"[407]. Pe de altă parte teritoriul basarabean a intrat în vîltoarea revoluţiei sociale din cauza faptului că acesta se afla în calea soldaţiilor rusi bolșevizați care se întorceau acasă și nu a acțiunii coordonate de un grup revoluționar constituit și cu un program bine definit. Agitațiile revoluționare cu program de revendicări sociale erau fie ecoul mișcărilor radicale din Rusia fie directa implicare a liderilor bolșevici sau a acelora care au aderat la revoluția bolșevică. Basarabia a intrat în zodia „terorii permanente a trupelor rusești bolșevizate cantonate în provincie sau, mai ales, dezertate de pe front"[408]. Evitarea curentului bolșevic și concomitent cu creșterea influenţei celor care doreau realizarea idealurilor naţionale în Basarabia au fost factorii cheie pentru momentele care au urmat în acea perioadă de mare cumpănă pentru această provincie ce își căuta identitatea și rostul! Locuitorii Basarabiei intuitiv s-au condus, în zilele revoluţiei bolșevice, după crezul de conștiință românească ale poetului Mihai Eminescu care, încă în 1876, scria fără echivoc: „…Suntem români și punctum! Nimeni n-are să ne învețe ce-am fost sau ce-ar trebui să fim; voim să fim ceea ce suntem: Români".[409]

---

[406] Ovidiu Buruiană, *Constantin Stere și unirea românilor din 1918*, in *Revista Română*, Anul XI, nr. 4 (42), decembrie 2005, p. 1.

[407] Ion Constantin, Ion Negrei și Gheorghe Negru ed., p. 14

[408] Ion Inculeț, *O revoluție trăită*, Ediție Ruxandra Mihăilă, Universitas, Chișinău, 1994, p. 21; Ion Țurcanu, *Istoria românilor: Cu o privire mai largă asupra culturii*, Editura Istros, Brăila, 2007, pp. 105-106

[409] Citat în Gheorghe Ghimpu, *Conștiința națională a românilor moldoveni*, Editura GARUDA – ART Chișinău 2002, p. 10.

O foarte bună cunoaștere a evoluţiilor politice din Basarabia anilor care au condus la realizarea desăvârșirii revoluției unității naționale la români este iată și la un veac de la producerea evenimentelor nu numai necesară dar și dificilă! Istoriografia evenimentelor revoluționare din Basarabia atât cele induse de bolșevici prin oamenii lor cât și cele intreprinse de elita națională pentru desăvîrșirea unității tuturor românilor este fracturată datorită destinului istoric al Basarabiei. Sub ocupaţie ţaristă și sovietică istoria ei a fost răstălmăcită și contrafăcută încât avem astăzi un volum mai mic de surse care să corespundă adevărului istoric în raport cu istoriografia de propagandă a ocupantului[410]. A fost una dintre provincile anexate de imperiul ţarist care a fost cel mai puțin cercetată și cunoscută de istoriografia occidentală.[411] Interesant este faptul că chiar și în epocă și în România se știau puține lucruri despre Basarabia. I. G. Duca recunoștea, în zilele premergătoare intrării României în primul război mondial, „că pînă la discursul din Parlament al lui Stere nu prea știam ce se întâmplă în Basarabia"[412]. Nici românii basarabeni nu aveau prea multe informații din și despre România. Războiul a făcut posibil acest lucru. Dar participarea basarabenilor la luptă alături de trupele române, pe teritoriul românesc, a avut efecte pe care conducerea rusă nu le-a anticipat.[413] Trăind alături de soldaţii români, de oamenii din satele și orașele românești, basarabenii s-au convins că erau același popor, cu nimic diferiţi unii de alţii.

[410] A se vedea, W. P. van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chișinău, Arc, 1996, p. 130-139, 161-168; Anatol Petrencu, *Istoriografia sovietică despre politica națională a statului român în Basarabia în 1918-1940,* în *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 3, 1993, pp. 37-44.

[411] Marcel Mitrasca, *op. cit*., p. 11.

[412] Ovidiu Buruiană, *op. cit*., in *loc. cit*, p. 5.

[413] Cristian Negrea, *Basarabia în preajma Primului Război Mondial (1917 – 1918),* in *Timpul.md***,** 5 octombrie 2014, online http://www.timpul.md/articol/basarabia-in-preajma-primului-razboi-mondial-(1917---1918)-64361.html accesat la 20 martie 2017.

Situaţia Basarabiei, în interiorul unui imperiu care se eroda tot mai mult sub impactul ideologiei naţionale şi a dorinţei popoarelor de a trăi intr-un stat naţiune, era asemănătoare cu ale altor popoare şi naţionalităţi. Diferenţa a fost că Basarabia a conştientizat nevoia şi a dorit să se unească cu un alt stat care exista în Europa. Unii oamenii politici ruşi în epoca nu au negat dreptul locuitorilor dintre Prut şi Nistru de a-şi declara independenţa şi de hotărî asupra viitorului lor iar în discuţiile particulare recunoşteau suveranitatea României asupra acestui spaţiu[414]. Situaţia s-a schimbat radical, nu numai pentru românii basarabeni, în momentul în care s-a luat hotărîrea de a se salva imperiul ţarist sub o altă formă de organizare statală. Când bolşevicii au venit la putere în octombrie 1917 au trebuit să gestioneze un stat multietnic în curs de dezintegrare, cu mişcări naţionaliste destul de puternice la vest şi sud, ceva mai slabe sau inexistente în est, şi o conştiinţă naţională relativ nedezvoltată în zonele centrale. Istoricii Terry Martin şi Ronald Grigor Sunny consideră că Lenin şi Stalin „au fost foarte impresionaţi de prăbuşirea Imperiului Austro-Ungar" ceea ce i-a determinat să căute soluţii pentru a elimina ameninţarea naţionalistă pe care o vedeau ca fiind una serioasă şi pentru statalitatea rusă. Ipoteza de lucru lansată de istoricii americani este interesantă şi oferă noi perspective de înţelegere a raporturilor dintre componenta naţională şi cea bolşevică din cadrul revoluţiei ruse. Totuşi dacă luăm în calcul perspectiva cronologică observăm că guvernul bolşevic a publicat, sub semnătura lui Lenin şi Stalin,[415] la 2/15 noiembrie 1917 declaraţia privind dreptul popoarelor din Rusia. Aceasta „recunoaşte egalitatea şi suveranitatea popoarelor Rusiei şi dreptul popoarelor

[414] Lidia Pădureac, *Relaţiile româno-sovietice (1917- 1934*), Editura Prut Internaţional, Chişinău, 2003, p. 135.

[415] Alexandru Boldur, Basarabia românească, Editura Vicovia, Bacău, 2014, p. 196.

Rusiei la autodeterminare liberă până la separație și formarea de state independente".[416] Aceste principii erau vădit în contradicție cu doctrina marxistă și au găsit soluția plecând de la observarea caracteristicilor naționalismului rus pe care l-au văzut, ca excepțional de puternic. Această trăsătură reprezenta o amenințare gravă a unității a viitoarei construcții de stat de tip neo-imperial ce o preconizau liderii bolșevici, deoarece ar alimenta un naționalism de sorginte defensivă printre non-rușii din imperiu. Prin urmare, Lenin a dus o politică anti-imperială, în ei sensul clasic, prin proclamarea drepturilor de autodeterminare a popoarelor din imperiul țarist pe baza principiului naționalității concomitent cu dezvoltarea unei noi „acțiuni afirmative de tip imperial",[417] prin aducerea „tuturor celor ce muncesc" din imperiu sub steagul revoluției bolșevice. Noii lideri au sprijinit crearea și dezvoltarea unor elite, limbi și instituții culturale în societățile non-ruse ale viitorului imperiu ca element subsidiar al unității dintre „clasa muncitoare" văzut de aceștia ca un nou element de coeziune și solidaritate în funcționarea unui stat. În același timp s-a minimalizat, în mod sistematic și chiar făcut țap ispășitor, instituțiile naționale și cultura rusă. Au creat această strategie pentru a dezamorsa și combate naționalismul rus și a le permite să construiască un stat socialist multietnic, puternic centralizat și intervenționist. În noua construcție statală de tip imperial bolșevicii au păstrat principiul distincției etnice pe care istoricii Ronald Grigor Suny și Terry Martin le identifică în toate tipurile de construcții imperiale, dar au inversat ierarhia tradițională. În acest fel, liderii bolșevici au sperat să păstreze „integritatea teritorială a fostului imperiu țarist în epoca postimperială a naționalismului"[418].

[416] Ibidem.

[417] Ronald Grigor Suny, Terry Martin, *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*, Oxford University Press, 2001, p. 8.

[418] Ibidem.

Același lucru a fost observat și de Geoffrey Hosking care a ajunge la concluzia că în Rusia anilor 1917-1918 a fost împiedicat procesul de construire a națiunilor de ideea imperialismului social și că însăși „națiunea rusă a trebuit să fie generată parțial în opoziție cu imperiul care poartă numele său".[419]

Ca să înțelegem evoluțiile politice din Basarabia și drumul ei către unitatea națională este necesar să cunoaștem „Ce fel de naţionalism au promovat elitele basarabene, unul moldovenesc, basarabean sau românesc?"[420] Semnificaţia și modul de înțelegere în epocă a conștiinței de neam, a solidarității etnice, culturale și chiar religioase erau percepute diferit în Basarabia și tot spațiul imperial țarist. Aceste aspecte erau puternic marcate de cei o sută de ani de asuprire și dominație rusească. Situația socială, economică și politică din societatea basarabeană dar și anumite stereotipii din mentalul colectiv au fost de așa natură încât mare parte din boierimea și preoțimea basarabeană „mergea din zi in zi tot mai pronunțat spre Rusia. Centrele universitare ale acesteia atrăgeau cu o putere tot mai mare pe fiii Moldovei anexate. Scriitori ca C. Stamati, AL Donici și A. Nacco se inspirau în producțiile lor românești aproape exclusiv din literatura rusească, iar acesta din urmă, deși scriitor destul de bogat, se depărtă așa de mult de concepția românească, încât în cartea sa de Istorie a Basarabiei, tipărită în limba rusească la 1873-1876, afirma că poporul român este o amestecătură de sânge, în care elementul principal este elementul slav, că Rușii au pus stăpânire pe Basarabia încă in timpurile formării statului rus, și că la 1812 ea era o țară pustie"[421].

---

[419] Geoffrey Hosking, *Russia: People and Empire, 1552-1917*, Harvard University Press, Cambridge, 1997, pp. XXV-XXVI, citat în Elena Pavleeva, *Russian National Identity: Beyond „Empire" versus „Nation" Dichotomy,* in *The Annual of Language & Politics and Politics of Identity*, Vol. V. p. 41.

[420] Marcel Mitrasca, *op. cit*., p. 28

[421] Onisifor Ghibu, *op. cit*., p. XLV.

Același lucru îl surprindea și istoricul Nicolae Iorga, într-o cuvântare rostită cu prilejul centenarului răpirii Basarabiei de către ruși: „Astăzi o mare parte dintre români nu iau parte cu sufletul la viaţa neamului, pe când trupul lor foloseşte altora cari-i stăpânesc. În miile de cărturari ai Basarabiei s-ar găsi oare o sută de oameni cari să-și dea seamă pe deplin de ce sunt, de ce valorează naţia lor, această Românie liberă, această cultură a ei, mai sănătoasă decât a Rusiei? Și în sutele de sate românești ale Basarabiei, e oare în această clipă unul singur în care toţi: preot, învăţător, oameni din popor, să se adune pentru ca, în genunchi înaintea altarului, să facă pomenirea trecutului neuitat și juruinţi pentru viitorul care nu poate întârzia?”[422]

Așa se explică, în parte de ce, în momentul în care apare redeșteptarea naţională în imperiul ţarist, boierii, clerul si fruntașii ţărănimii române au fost destul de reticenţi în a intensifica lupta de eliberare națională. Primul ziar românesc scris cu litere latine nu chirilice apare, în Elveţia și nu în Basarabia, la initiativa lui Zamfir Arbore și Petre Cazacu. După apariţia unui „vânt de schimbare” și în imperiu datorat revoluţiei din 1905, un ziar în limba română se va tipări cu litere latine și la Chișinău, în anul 1906, sub conducerea lui Emanuil Gavriliță[423]. Acest lucru a fost posibil deoarece la sfârșitul sec. XIX – începutul sec. XX elita intelectuală boierească din Basarabia a fost completată cu un grup nou de intelectuali proveniţi din familii de clerici, învăţători, funcţionari de la sate, răzeși și alte categorii de ţărani liberi care au răspândit un naționalism,

[422] N. Popescu, *Nicolae Iorga despre răpirea Basarabiei (1812) + Cuvântarea ţinută în București, la 16 mai 1912 cu „prilejul” centenarului pierderii Basarabiei, Foaia Națională*, 21 Ianuarie 2011, online http://foaienationala.ro/nicolae-iorga-despre-rpirea-basarabiei-1812-cuvntarea-inut-bucureti-la-16-mai-1912-cu-prilejul-centenarului-pierderii-basarabiei.html accesat la 24 martie 2017.

[423] Ibidem p. 30.

denumit de ei înșiși „revoluționar" sau „național-democrat".[424] Aceștia au stabilit legături cu românii basarabeni din România, cu alte personalități de la București, au organizat manifestări culturale naționale, au pus bazele presei românești, au desfășurat o amplă activitate de demontare a miturilor imperiale rusești și de cultivare a identității românești moderne, bazată pe ideea unității lingvistice, culturale și etnice a tuturor românilor aflați sub dominație străină și a celor din România liberă. Noua elita a depășit cadrul naționalismului cultural promovat în secolul al XIX-lea, formulând cereri de ordin politic cum ar fi autonomia Basarabiei în cadrul Imperiului Rus și constituirea de structuri politice.[425] Renașterea națională nu a fost un drum lin și mereu ascendent în societatea basarabeană datorită caracterului său complex din punct de vedere social, etnic și spiritual.

În anul 1917 mișcarea națională din Basarabia a intrat într-o nouă etapă, decisivă pentru victoria majorității care au susținut obiectivele revoluției unității naționale și a unui regim democratic modern. Din această perspectivă se poate spune că lupta politică și de masă pentru realizarea unirii a fost direct modelată și de evoluțiile strategice ale primului război mondial dar și de mișcarea revoluționară din imperiul rus.[426] La început aceasta a pornit ca o

[424] Gheorghe Negru, *Mișcarea națională a românilor din Basarabia (1812-1918),* în *Limba Română. Revistă de știință și cultură,* nr.1, anul XXVII, 2017, online http://www.limbaromana.md/index.php?go=articole&n=3332 accesat la 22 august 2017.

[425] Idem, *Revoluția rusă din 1905-1907, România și declanșarea mișcării naționale din Basarabia*, in Nicolae Enciu, coord., *In Honorem Alexandru Moșanu. Studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor*, Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane: Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2012, pp.337-346.

[426] Stefan Ciobanu, *op. cit*., p. IX-XIII; Marcel Mitrasca, *Moldova: A Romanian Province Under Russian Rule: Diplomatic History from the Archives of the Great Powers,* Algora Publishing, New York, 2002, p. 9.

mișcare de modernizare a societăţii ruse şi a avut şi o puternică trăsătură a unei revoluții naționale. Referindu-se la acest aspect istoricul Ștefan Ciobanu scria „Mișcarea națională moldovenească a fost ecoul acestei răzvrătiri; ideologia revoluționară a Românilor din Basarabia a fost reflexul ideologiei naționale din Rusia, și această mișcare a dus la aceleași consecințe istorice fatale, la care a dus mișcarea popoarelor baltice, a Polonejilor etc. Mai mult chiar, se poate spune, ca revoluţia din Basarabia a fost dictată de către revoluţia rusă şi mersul ei a fost determinat de jocul natural al mișcărilor popoarelor din Rusia. Ideile care au circulat în cursul revoluției în Basarabia, ideia de autonomie, libertate națională, libertate a limbii materne în școală, biserică și administrație, ideia armatei naționale, până la ideea de autodeterminare, de despărțire de Rusia și natural de unire, n-au fost idei născute în capul înfăptuitorilor unirii și al propagandiștilor improvizati. Sunt idei care circulau în mentalitatea tuturor popoarelor subjugate Rusiei, sunt formule revoluționare și naționale de atunci”[427]. Ideile revoluției naționale pătrund și societatea basarabeană profundă. În mintea țăranilor ideea națională se confunda cu revendicările sociale, și cu reforma agrară iar intelectualitatea laică și religioasă este tot mai mult pătrunsă de necesitatea de a se racorda la modernitatea occidentală în ceea ce privește organizarea viitoare a statalității pe ruinele fostului imperiu țarist. Acest lucru explică și de ce la mitingul organizat la Odessa, în ziua de 13 aprilie/1 mai 1917, de Comitetul ostașilor moldoveni, participanții, aproximativ 10.000 de oameni,[428] au purtat alături de drapele roșii (simbolul revoluției sociale) și tricolorul românesc (simbolul revoluției naționale). „Apele” în care curgea istoria românilor basarabeni trebuiau separate deoarece radicalizarea revoluției ruse a transpus elita politică și intelectuală a Basarabiei într-un adevărat

[427] Stefan Ciobanu, *op. cit*., p.XXII.

[428] Ștefan Purici, *Istoria Basarabiei*, Editura Semne, 2011, p. 154.

turning point al istoriei universale, naşterea unei mari antinomii ideologice: wilsonism vs leninism.[429]

Naţionalismul care se opunea pan-ideii bolşevice ajungea, în preajma primului război mondial, la maturitatea sa deplină atât ca ideologie a statului democratic din Europa şi nu numai dar şi ca prestigiu politic şi ideologic pentru mase. Acest lucru a determinat elita politică să aleagă ideologia naţională ca suport de organizarea politică a unei comunităţi umane-*statul naţiune* pentru popoarele care s-au eliberat de sub dominaţia imperiului austro-ungar, ţarist şi otoman.[430] Aceast ideal al popoarelor aflate sub dominaţie străină a fost potenţat şi legitimat în politica internaţională de preşedintele Woodrow Wilson în faimoasa sa Declaratie *The Fourteen Points*[431] făcută în faţa Congresului american la 8 ianuarie 1918.

Acestei pan-idei i s-a opus ideologia marxistă filtrată de gândirea lui Vladimir Ilici Lenin şi adaptată realităţilor societăţii ruse, a cărei înapoiere se măsura în secole în raport cu civilizaţia industrială occidentală. Pan-ideea bolşevică „a fost un gigantic mit politic maniheist, un scenariu major al modernităţii politice care a pus

---

[429] Immanuel Wallerstein, *The Concept of National Development, 1917-1989: "Elegy and Requiem"*in *The American Behavioral Scientist*, Mar 1, 1992, 35, 4, pp. 517-526, online https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/306157/mod_resource/content/1/Wallerstein%20(1992)%20The%20concept%20of%20national%20development.pdf accesat la 23 martie 2017.

[430] A se vedea, Aviel Roshwald*, Ethnic Nationalism and the Fall of Empires: Central Europe, the Middle East and Russia, 1914-23,* Routledge; 1 edition, 2000; Eric Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality,* Cambridge Univ. Press, 1990; Eric D. Weitz, *From the Vienna to the Paris System: International Politics and the Entangled Histories of Human Rights, Forced Deportations, and Civilizing Missions*, in *American Historical Review*, December, 2008.

[431] Thomas J. McCormick, *America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War and After*, Second edition, John Hopkins University Press, 1995, pp. 22-23; Lloyd S. Kramer*, Nationalism in Europe and America: Politics, Cultures, and Identities since 1775*, The University of North Carolina Press, 2011, pp. 156-159.

forțele reacțiunii, barbariei și decăderii în opoziție cu progresul istoric, rațiunea și eliberarea umană. A făgăduit mântuirea prin intermediul distrugerii unui sistem bazat pe dominație, exploatare și alienare. Proletariatul, în această viziune soteriologică, a fost mântuitorul universal, sau cum spunea Marx, a fost clasa mesianică a istoriei"[432]. Bolșevicii au ocupat mai intâi întregul imperiu rus cu arma propagandei utilizând lozinci atrăgătoare, care propagau unele deziderate ale societății ruse: egalitatea socială, împroprietărirea cu pământ, asigurarea păcii, etc. Această propagandă a avut efect atât în interiorul Rusiei, cât și pe fronturile primului război mondial unde acționau trupele ruse. Deși dezordinile din armatele ruse aflate pe frontul român se făcuseră simțite încă din vara lui 1917, pe timpul bătăliilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, încheierea armistițiului de la Brest-Litovsk a amplificat actele de nesupunere, dezertările și părăsirea frontului, trupele aflate în deplasare spre Rusia producând mari pagube în teritoriul dintre Carpații Orientali și Nistru, într-un moment când, în spațiul basarabean se cristalizau structuri și se desfășurau acțiuni politice legitime, cu scopuri vădit naționale.[433] Ademeniți acasă de propaganda bolșevică a noilor autorități instalate la Petrograd, trupele ruse au început să părăsească în dezordine frontul român din spațiul dintre Prut și Nistru constituindu-se în bande anarhizate asupra cărora nimeni nu mai avea autoritate, nici măcar generalul Scerbaciov, comandantul rus al frontului.[434] Acesta

[432] Vladimir Tismăneanu, *Diavolul în istorie. Comunism,fascism și câteva lecții ale secolului XX*,traducere din limba engleză și indice de Marius Stan, Humanitas, București 2013, p. 108.

[433] Cristina Negrea, *op.cit*., în *loc.cit*.; Col.dr. Vasile Popa, *1917 – 1918. Acțiune militară și mișcare național – politică în Basarabia*, în vol. *Armata și unitatea națională*, p. 63.

[434] Cristian Negrea, *Primele lupte ale Armatei Române cu bolșevicii (1917-1918),* in Revista ART-EMIS, 01 Mai 2013, online http://www.art-emis.ro/istorie/1569-primele-lupte-ale-armatei-romane-cu-bolsevicii-1917-1918.html accesat la 23 martie 2017.

a încercat să salveze situaţia cerând sprijin guvernului român. Primul ministru Ion I. Brătianu, după ce a analizat situaţia, i-a răspuns generlului rus că: „Nu pot mobiliza nici un soldat român pentru a vă apăra contra propriilor dvs. trupe fără a mă vedea amestecat în luptele din Rusia şi fără a provoca un conflict cu noii conducători".[435] Situaţia s-a agravat în aproape toată zona frontului inclusiv în apropiere de oraşul Iaşi unde se aflau autorităţile statului şi Casa Regală a României. I.G. Duca caracteriza situaţia în felul următor: „La 3 Decembrie, Tisenhausen, comisarul lui Kerenski pe lângă armatele ruseşti din România, este arestat de bolşevicii care au pus stăpânire pe sovietul din Iaşi şi au hotărât degradarea tuturor ofiţerilor. La Tecuci se răzvrăteşte un corp de armată rus. La Bucecea, în judetul Botoşani, unităţi ruseşti dau foc târgului, iar la Leova incendiază depozitul de subzistenţă. În Basarabia, bande de soldaţi fugiţi de pe front ard tot ce găsesc în tot cuprinsul provinciei"[436].

Pericolul ca românii basarabeni să se lase ademeniţi de propaganda bolşevică şi să respingă idealul statului naţiune a fost mare nu atât din cauza ideologiei marxiste care nu avea cum să prindă rădăcini într-o societate agrar-rurală şi cu o populaţie majoritar analfabetă,[437] cât mai ales a promisiunilor de a se împroprietări ţăranii şi a situaţiei sociale puternic afectate de anii de război şi de rechiziţiile pentru front de înrolările pentru trupele combatante[438]. Onisifor Ghibu mai observa şi un alt lucru interesant rezultat din aceste evoluţii ale Basarabiei şi anume acela că în secolul în care Europa era dominată de pan-ideea naţionalistă, o mare parte

[435] Ibidem.

[436] I.G.Duca, *Amintiri politice*, vol. III, Colecţia „Memorii si marturii" Jon Dumitru Verlag, MUNCHEN 1982, p. 30.

[437] Mitchell Cohen, *The Wager of Lucien Goldmann: Tragedy, Dialectics, and a Hidden God*, Princeton University Press, New Jersey, 1994, p. 18.

[438] Vitalie N. Ciobanu, *Militarii basarabeni. 1917-1918. Studiu şi documente,* Chisinău, 2010, pp. 96-99

a elitei basarabene era cucerită de noua pan-idee cea marxismului care și-a găsit un sol atât de prielnic în societatea rusă a sfârșitului de secol XIX-lea și începutul celui următor. Referindu-se la acest aspect Ghibu afirma că „o parte a elementelor ei ridicate prin cultură deasupra nivelului maselor, să se îndrepte tot mai mult spre ideologia rusească a timpului, – ideologie care, pe urma marilor zguduiri interne provocate mai ales de insuccesele Rusiei în războiul crimeic (1853-1856) și în cel ruso-turc (1877-78), lua un caracter din ce în ce mai extremist, năzuind spre anarhism și nihilism. La 1879 avem deja un număr oarecare de reprezintanți basarabeni, de diferite nații, ai acestor curente sociale radicale”[439].

Spre deosebire de Basarabia, în România „Față de comunismul rus au manifestat o oarecare sensibilitate doar unele elemente marginale ale Partidului Social-Democrat din Muntenia, avându-l ca protagonist pe Alecu Constantinescu, precum și unii ardeleni români, dar mai ales maghiari, care […] au căzut prizonieri la ruși, iar ulterior au luptat în Armata Roșie pentru apărarea puterii sovietice”[440]. Mișcarea socialistă din România nu respingea ideea și legitimitatea unirii tuturor românilor în cadrul unui stat național, ci doar calea prin care se prefigura a fi făcută, cea a războiului. Unul dintre liderii mișcării socialiste, Constantin Dobrogeanu-Gherea susținea, în noiembrie 1914, că „unirea tuturor românilor care grăiesc aceeași limbă este un drept și o necesitate istorică”[441].

Un alt element care ar fi putut să favorizeze aderența la ideologia bolșevică era și faptul că Basarabia țaristă nu a cunoscut o

[439] Onisifor Ghibu, *op. cit*., p. XLVI.

[440] Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review* nr. 3, vol. 12, 2012, pp. 414, online http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-448818, accesat la 24 martie 2017.

[441] Citat după Constantin Ionescu, *1 Decembrie 1918-Marea Unire. Contribuția social-democraților la înfăptuirea Marii Uniri și făurirea României Mari*, online http://www.psdm.ro/ro/istoria/1-decembrie-1918-marea-unire/.

mișcare culturală și națională comparabilă cu cele din Ardeal sau Bucovina, unde a existat o masă critică în elita locală capabilă să dea sens unei acțiuni pentru o revoluție națională românească.[442] Și în Transilvania politica de deznaționalizare a fost intensă și profundă, dar în comparație cu Basarabia efectele au fost mult atenuate de elita intelectuală și cea clericală. În această provincie rusificarea intensă a populației băștinașe a intervenit mai ales după lichidarea autonomiei Basarabiei (1828). Limba română a fost interzisă în instituțiile de stat, apoi și în școală. Ca și în întreg imperiul, guvernul rus promova în Basarabia o politică reacționară, înăbușind orice încercare de afirmare a culturii și spiritualității naționale.[443] Nu avea cum să se formeze Basarabia o conștiință națională, mândria de a aparține unui popor care își are originile în civilizația Romei atît timp cît cărțile bisericești în limba română au fost înlocuite cu cele în limba rusă cât timp biblioteca publică din Chișinău, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în cele circa 15 000 volume nu avea măcar o carte în limba română. La începutul secolului XX, populația românească era analfabetă în proporție de 94% iar la data unirii cu România în 1918, gradul de alfabetizare în rândul basarabenilor era de doar 24,17% – dintre care moldovenii știau carte în proporție de 6,13% (bărbații 10,5%, iar femeile – doar 1,77%).[444]

Onisifor Ghibu constata că lipsa sentimentului patriotic și a unei conștiințe naționale puternice în rîndul populației românești din Basarabia se datora nu numai politicii țariste de deznaționalizare, ci și unui anume dezinteres al factorilor politici din România. Acesta aduce în susținerea opiniei sale câteva exemple pe care le găsește edificatoare, dar nu și suficiente din perspectiva generalizării

[442] Ovidiu Buruiană, *Constantin Stere și unirea românilor din 1918*, in *Revista Română*, Anul XI, nr. 4 (42), decembrie 2005, p. 1.

[443] Vlad Mischevca, *Anul 1812. Impact și consecințe*, in *Revista de Istorie Militară*,nr. 3-4(131-132), 2012, p. 41.

[444] Ibidem, p. 41.

istorice am conchide noi. Unul dintre acestea se referă la modul cum au reacţionat autorităţile române la primirea unei scrisori trimise, în anul 1900, de către Ion N. Halippa prin care cerea ajutor „cu feliu de susținere (în formă de sacrificiu de cărți, manuscripte), care va fi mai lesne. Credem că d-voastră nu ni-ți lăsa fără atențiune acest sincer rugământ”[445]. Apelul a rămas fără ecou atât la Iași cât și la București. În vreme ce „românismul din celelalte provincii, stătea, între anii 1902–1905, supt influența ideii unității românești bazată pe cultura națională, în Basarabia ideea națională era inexistentă în toate straturile poporului, – țărănime, preoțime și boierime–; ea pâlpâia doar, în chip sfios, abia în câte o inimă de tânăr student de pe la universitățile rusești”[446]. Cauza acestor stări de lucruri în ceea ce priveste formarea conștiinței naționale poate fi găsită în lipsa de educație și cultură a populației românești majoritar rurale urmare a lipsei școlilor în general nu numai a celor românești, iar pe de alta prin faptul că populația urbană era majoritar neromână iar elitele românești erau puternic rusificate.[447]

Pe de alta exista pericolul ca Basarabia să fie anexată de puterea bolșevică prin forța armelor. Marxismul lui Lenin a fost rapid transformat în ideologia unui nou imperiu. Acesta doar în câteva luni de zile a trecut de la ideile lui Marx la ideologia expansionistă, colorând cu ideile lui Marx panslavismul colonial promovat de țări începând cu Petru cel Mare și încheind cu Nicolae al II-lea. Profesorul Anton Moraru cercetând acest aspect din viața politică a primului lider sovietic constata că „Virusul politicii imperiale țariste a pătruns adânc în „capul bolnav de sifilis” al lui Lenin și în mintea celorlalți lideri de la Kremlin, precum erau Lev Troțki, Iakob Sverdlov, Iosif Stalin, Christian Rakovski, Grigori Kamenev, Felix

[445] Onisifor Ghibu, *op. cit*., p. XLIX.

[446] Ibidem, p. XL.

[447] Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building & Ethnic* p. 94

Dzerjinski, Nikolai Buharin şi alţii. Lenin şi echipa sa a dezlănţuit împotriva României, în 1917-1918, un război colonial, de cotropire, de dominaţie în Balcani. Documentele de arhivă ne arată că Lenin şi Stalin au promovat o politică antiromânească la nivel de stat pentru a cuceri noi teritorii, a pune stăpânire pe Ţările Române"[448]. Serviciile de spionaj ale noii puteri revoluţionare bolşevice (CEKA) au trimis la Chişinău pe un agent al său, Ilie Cătărău cu misiunea de a dezorganiza structurile militare moldoveneşti în curs de formare.[449] Onisifor Ghibu martor al evenimentelor îşi amintea, peste ani, despre starea de anarhie din capitala Basarabiei şi rolul malefic jucat de Ilie Cătărău voluntar în armata moldovenească însă, în situaţia care domnea în acele zile s-a putut autointitula colonel şi comandant al garnizoanei Chisinău[450]. Îndemna soldaţii „să ia armele şi să treacă la revoluţie. Revoluţia ne-a adus toate drepturile după care am visat un veac intreg. Ţara este a noastră, pământul este al nostru, averile pe care le-au strâns boierii sunt ale noastre. Duceţi-vă deci şi luaţi tot ce vreţi, pământ vite, înzestraţi-vă pentru toată viaţa, cum vă doreşte inima". [451] Asemenea lozinci au prins în straturile profunde ale societăţii mai ales în mediul urban. Pentru a prelua puterea politică şi a deturna revoluţia pe linia bolşevică în septembrie 1917 s-a hotărât crearea de comitete bolşevice. Un astfel de comitet a fost înfiinţat la 1 ianuarie 1917, la Chişinău denumit *Front-otdel*[452], iar câteva zile mai târziu la Bălţi (5 ianuarie 1918)[453].

---

448 Anton Moraru, *Războiul lui Lenin împotriva României şi soarta românilor basarabeni (1917-1920),* in *Literatura şi Arta*, online http://www.literaturasiarta.md/pressview.php?l=ro&idc=3&id=4536&zidc=1 accesat la 25 martie 2017.

449 Gherman Pântea, *op.cit*., p. 63; Ion Constantin, *Gherman Pântea între mit şi realitate*, Editura Biblioteca Bucureştilor, Bucureşti, 2010, p. 59.

450 ANR, fond Ghibu/1835, dosar nr. 547, ff. 109-110.

451 Ibidem.

452 Ion Constantin, *op.cit*., p. 65.

453 Vitalie N.Ciobanu, *op.cit*., p. 129; Gherman Pântea, *Rolul organizaţiilor militare moldoveneşti în actul unirii Basarabiei*, Chişinău, 1932, p. 168.

Această forţă armată a devenit un factor de anarhie şi un pericol major pentru existenţa Republicii Democratice Moldovenești. Au arestat pe unii dintre liderii Sfatului Ţării, iar pe alţii i-au alungat prin ameninţări cu moartea. Aceştia s-au dedat la atrocităţi fără seamăn cum a fost și atacul trupelor bolșevice – comandate de Kaabak, din Bateria a 60-a rusă, Regimentul Căzăcesc de Cavalerie Nr. 4 și companiile de Gardă Roșie, alături de moldoveni asupra voluntarilor ardeleni care au sosit în gara Chisinău în drum spre Iași.[454] În aceste momente critice, când forţele bolșevice erau pe cale de a pune stăpânire asupra Chișinăului, deputaţii Blocului moldovenesc al Sfatului Ţării, s-au întrunit în ședinţă, la 5 ianuarie 1918, și au hotărât să trimită o delegaţie la Iași pentru a cere Guvernului român ajutor militar în lupta cu armata bolșevică. Guvernul român, după lungi deliberări, cu acordul Statului-major al armatelor ruse de pe Frontul Român și cu încuviinţarea Antantei și Germaniei, a decis trimiterea de trupe în Basarabia pentru a ajuta Sfatul Ţării să restabilească ordinea și să apere viaţa cetăţenilor.[455] La 13 ianuarie 1918, Divizia a 11-a română sub conducerea generalului Ernest Broșteanu a intrat în Chișinău. Unităţile armate ruseşti bolșevizate au fost forţate să se retragă peste Nistru. În capitala Basarabiei a fost restabilită ordinea. Sfatul Ţării și celelalte autorităţi ale Republicii Democratice Moldovenești și-au continuat nestingherit activitatea.

În condiţiile prăbușirii ţarismului rus și a creșterii pericolului de pierdere a suveranităţii instituite în condiţiile revoluţiei, elita naţională politică și intelectuală a considerat că s-a ivit oportunitatea

---

[454] Ion Constantin, *op.cit*., p. 65.

* În literatura de specialitate se întâlnesc și datele de 2,3 și 5 aprilie ca dată de înființare a PNM.

[455] A se vedea, Alexandru Boldur, *op.cit*., p. 207-211; Marin C. Stanescu, *Armata română și unirea Basarabiei și Bucovinei cu România: 1917-1918,* Editura Ex Ponto, Constanţa, 1999; Ion Constantin, *Gherman Pântea între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor București – 2010, pp.67-70.

unică pentru promovarea activă, accelerată, a intereselor complexe ale românilor basarabeni în plan politic. Astfel, cum remarca și istoricul René Bustan în plină revoluție rusă, la 4 aprilie 1917* elita intelectuală și politică au înființat, împreună cu alți patrioți basarabeni, Partidul Național Moldovenesc (PNM)[456], iar reprezentanții ofițerilor și soldaților din regiunea Odessa, Partidul Progresist Moldovenesc[457]. Ceva mai târziu în luna iulie a fost înființat *Partidul eserilor moldoveni* (iulie 1917) cu un program, în mare parte asemănător PNM. Cea mai importantă formațiune politică a fost PNM în fruntea căruia s-a aflat Vasile Stroescu, iar printre membrii de frunte aflându-se Paul Gore, Vladimir Herța, Pantelimon Halippa și Onisifor Ghibu. Partidul, care milita la începuturile sale pentru autonomia Basarabiei, a avut ca organ de presă ziarul *Cuvânt moldovenesc*, la apariția căruia a avut o importantă contribuție un număr de refugiați din Transilvania și Bucovina ceea ce arată că în această primă etapă obiectivele naționale revoluționare erau aceleași indiferent de provincia din care proveneau. Conform obiectivelor asumate de aceste partide și ale organizațiilor culturale au fost instalate autorități centrale și locale pentru administrarea provinciei în cadrul Republicii Federative Ruse. Un moment important pentru evoluția evenimentelor în sensul revoluției naționale a fost convocarea Congresului militarilor moldoveni din întreaga Rusie la care au participat, conform datelor statistice, de la 600 la peste 900 de delegați[458]. Forumul național basarabean a hotărât constituirea unui *Sfat al Țării*, ca instituție legislativă supremă a Basarabiei,

[456] René Bustan, *Les relations roumano-hongroises dans la perspective de la construction europeenne. Pour mieux connaitre la Hongrie/les hongrois et la Roumanie/les roumains,* Publibook, 2007, p. 436

[457] Ștefan Purici, *op.cit*., p. 153.

[458] Gheorghe Cojocaru, *Congresul militarilor moldoveni – o pagină memorabilă din istoria Basarabiei*, *Radio Europa Liberă***,** 25 octombrie 2012, online https://www.europalibera.org/a/24750962.html accesat la 20 martie 2017.

care să concentreze toate forțele politice, naționale, culturale, profesionale, confesionale în efortul colectiv de realizare a dreptului la autodeterminare și apoi de unitate națională. Congresul a ales primii deputați în Sfatul Țării, a format un Birou de organizare a Dietei provinciale[459], Birou care, la rândul său, a desfășurat o amplă activitate, reușind în mai puțin de o lună de zile să convoace ședința de inaugurare a Sfatului Țării".[460] În primul parlament de la Chișinău au fost aleși 44 de deputați din rândurile soldaților, 36 de deputați din partea țăranilor, 58 de deputați fiind aleși de comisiile comunale și ale ținuturilor și de asociațiile profesionale. Din totalul de 156 deputați, 105 erau români, 15 ucrainieni, 14 evrei, 7 ruși, 2 germani, 2 bulgari, 8 găgăuzi, 1 polonez, 1 armean și 1 grec.[461]

Sfatul Țării și-a început activitatea într-o atmosferă de mare solemnitate la 21 noiembrie 1917. Au fost întonate cîntecelor *Deșteapă-te, române* și *Pe-al nostru steag* cu mare încărcătură emoțională. Președinte al Sfatului Țării a fost ales, în mod unanim, Ion Inculeț, care ocupase până atunci posturile de vicecomisar al guvernului provizoriu în Basarabia și vicepreședinte al Comitetului gubernial țărănesc. În funcția de prim-vicepreședinte a fost ales Mihail Savenco, vicepreședinte – Pantelimon Halippa, secretari – Boris Epure, C.P. Misircov, Ion Buzdugan și Veniamin I. Grinfeld. A doua zi, la 22 noiembrie, Sfatul Țării a primit de la Vladimir Cristi, comisar gubernial și purtătorul legal al suveranității ruseşti în Basarabia toate împuternicirile, transferând astfel suveranitatea din mâinile guvernului provizoriu rus în mâinile noii

[459] A se vedea mai multe, Valeriu Popovschi, *Încă o serie de documente inedite despre Biroul de Organizare a Sfatului Țării,* online https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Inca%20o%20serie%20de%20documente%20inedite%20despre%20biroul%20de%20organizare%20a%20Sfatului%20tarii.pdf accesat la 20 martie 2017.

[460] Gheorghe Cojocaru, *op.cit.,* in *loc.cit.*

[461] Ștefan Purici, *op.cit.,* pp. 157-158.

instituţii naţionale. La 7 decembrie 1917 a fost constituit primul guvern al Republicii Democratice Moldovenești, numit Consiliul Directorilor Generali în frunte cu Pantelimon Erhan, care cumula și funcția de director general al Agriculturii.[462] Consiliul Directorilor Generali își propunea drept scop stabilirea ordinii în toate domeniile vieții social-economice, înlăturarea anarhiei și dezastrului, organizarea administrației publice în toate domeniile statului. Proclamarea Republicii Democratice Moldovenești a încheiat procesul de organizare a puterii legislative și a celei executive în tânărul stat democratic.

Situaţia internă și externă a Basarabiei a continuat să rămână complicată. La 12 ianuarie 1918, Ucraina și-a proclamat independenţa faţă de Rusia. Astfel, Republica Moldovenească s-a pomenit izolată de Rusia. În aceste împrejurări, la 24 ianuarie 1918 – în ziua Unirii Principatelor Române de la 1859 – Sfatul Ţării a votat declaraţia de independenţă a Republicii Democratice Moldovenești. Prin acest act Basarabia se separă de Rusia sovietică și încearcă să-și construiască o viaţă independentă.[463] În Declaraţia de independenţă din 24 ianuarie 1918 erau fixate principalele direcţii ale politicii interne și externe al Republicii Democratice Moldovenești care se constituiau în precondiții ale evoluțiilor ce aveau să urmeze în istoria acelor zile.

Proclamarea independenței Republicii Moldovenești nu rezolva problemele de ordin politico-diplomatic și mai ales militar care planau asupra tânărului stat. Situaţia rămânea în continuare complicată și nesigură. Marile Puteri refuzau să recunoască independenţa Republicii Moldovenești, iar delegaţia sa nu a fost admisă la tratativele de pace. Pericolele anexării planau și ele. Pe

[462] Ibidem, p. 159.

[463] Ion Negrei, *Schimbarea la față a Basarabiei in 1917–1918*, in *Prohistoria XXI*, online http://www.prohistoria.ro/articole/33-schimbarea-la-fa-a-basarabiei-in-19171918.html accesat la 20 martie 2017.

de o parte încă din vara anului 1917, Ucraina și-a afișat, pretenții asupra Basarabiei.[464] Alexandru Boldur a combătut aceste pretenții în paginile ziarului *Revoliuționnoe Delo,* organul de presă a socialiștilor revoluționari, ce apărea la Petersburg[465]. Pe de alta Rusia sovietică plănuia să o anexeze cu ajutorul forţei armate.[466] În aceste condiții elita basarabeană își dădea seama că proclamarea independenţei nu era decât o etapă de tranziţie spre unitatea națională deplină. Acest lucru avea să fie relevat de Ion Inculeț, președintele Republicii Democratice Moldovenești la recepţia festivă, dată la Clubul Nobilimii din Chișinău, în ziua de 24 ianuarie 1918, în cinstea Unirii Principatelor: „Noi, moldovenii, suntem de același sânge cu românii și am fost același trup cu ei. Este lucru firesc ca cu toții să fim uniți la un loc și eu înțeleg că așa o să fie la urmă. Dar, deocamdată, lucrurile încă nu sunt destul de pregătite; mai trebuie puțină răbdare". Curentul unionist creștea în intensitatea de la o zi la alta. iar oamenii păreau că nu mai au răbdare. Apeluri de a se uni cu România veneau din toate părţile provinciei: de la studenţii moldoveni din Basarabia, învăţătorii din judeţul Chișinău, zemstvele din judeţele Bălţi, Soroca, Orhei ș.a[467]. cea mai viguroasă acțiune pentru unire s-a petrecut în cadrul adunării generale a zemvstei din judeţul Bălţi în ziua de 3 martie 1918. Aceasta a votat o moţiune în care se afirma: „Rezemat pe principiile proclamate de marea revoluție a popoarelor fostului imperiu al tuturor rușilor, poporul moldovenesc, așezat acum douzeci de veacuri de strănunii noștri romani între Prut și Nistru (…), ținând seama că în timp de 14 veacuri Basarabia a fost întotdeauna un trup cu Moldova de pe partea

[464] Ștefan Purici, *op.cit*., pp. 170-172.

[465] Ion Negrei, *Implicarea lui Alexandru Boldur în mișcarea național-revoluționară din Basarabia în 1917-1918,* in *Revista de Istorie a Moldovei*, nr. 2(106), 2016, pp. 27-36.

[466] Idem, *Schimbarea la față a Basarabiei…*

[467] Ibidem.

dreaptă a Prutului și că soarta ei a fost de-a pururi legată de aceea a Principatelor Dunărene (…) proclamă astăzi în mod solemn în fața lui Dumnezeu și a lumii întregi că cerem unirea Basarabiei cu Regatul României".[468]

În aceste condiții între 20 și 23 martie 1918 o delegație a Sfatului Țării a discutat la Iași cu membrii guvernului român problema unirii. Au existat două propuneri din partea fruntașilor basarabeni. Ion Inculeț sustinea unirea Basarabiei cu anumite condiții pe cînd Pantelimon Halippa și Daniel Ciugureanu *unirea necondiționată și pe vecie*. Noul guvern român, constituit la Iași, în martie 1918, în frunte cu Alexandru Marghiloman, a acceptat propunerile de unire făcute de reprezentanții populației dintre Prut și Nistru. Guvernul român a luat această, hotărâre cu asentimentul Puterilor Centrale și al Antantei. Pentru organizarea nemijlocită a unirii, la Chișinău, a sosit omul politic și de cultură Constantin Stere, originar din județul Soroca, vechi luptător împotriva țarismului și militant pentru revenirea Basarabiei la patria sa istorică. Alexandru Boldur considera, la câțiva ani de evenimente, că era nevoie de prezența lui Constantin Stere la Chișinău pentru „a învinge definitiv teama Basarabiei de a pierde cuceririle revoluționare".[469] Cooptat ca deputat în parlamentul basarabean în ședința Sfatului Țării din 27 martie 1918 a avut un rol important pentru determinarea votului pentru unire. La 27 martie 1918, Consiliul Național al Basarabiei, pe baza hotărârii Sfatului Țării a declarat: „Republica Democrată Moldovenească (Basarabia) în limitele sale dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile frontiere cu Austria, ruptă de Rusia acum peste 100 de ani din corpul vechii Moldove, în temeiul dreptului istoric și al dreptului național, pe baza principiului

[468] *Cuvântul Moldovenesc* , nr. 27, martie 1918, citat in Vasile Popa, *op.cit*., în *loc. cit*., p. 65.

[469] Alexandru Boldur, *op.cit*., p. 212.

că popoarele trebuie să decidă singure asupra soartei lor, de acum înainte și pentru totdeauna se unește cu patria-mamă, România."[470]

Decizia istorică luată de Sfatul Țării a marcat victoria revoluției naționale din Basarabia, „a fost încoronarea unei mișcări naționaliste, benevole, idealiste și dezinteresate. Armata română s-a ținut în limitele însărcinărilor cu caracter polițist. De altfel condițiile puse de Sfatul Țării în actul Unirii, prezintă cea mai bună dovadă a unui *contract benevol*".[471] Acest moment nu a însemnat și sfârșitul revoluției pentru românii basarabeni. Pe de o parte elită politică care a fost angrenată în procesele de unire urma ca, în perioada de tranziție, să pună în aplicare programul revoluției naționale din Basarabia statuat în Proclamația Unirii, iar pe de alta să ia măsurile necesare pentru apărarea cuceririlor revoluționare în fața celor care le contestau din interior, dar și din exterior.[472] Printre măsurile urgente au fost cele legate expulzarea ofiterilor rusi bolșevizați[473], controlul frontierei de est pentru a împiedica infiltrarea dinspre Ucraina a elementelor diversioniste pentru a face „propagandă în rândurile etnicilor ruși din Basarabia"[474]. Dificil a fost combaterea propagandei bolșevice prin presă datorită condițiilor socio-istorice din provincie. Numărul redus a ziarelor și publicațiilor în limba română, dar și numărul mare de neștiutori de carte mai ales în rândul populației românești concentrată mai ales în rural.[475] În aceste condiții bolșevicii și-au

[470] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, ed.*, Unirea Basarabiei și a Bucovinei. 1917-1918. Documente,* Editura Hyperion, Chișinău, 1995, pp. 215-216.

[471] Alexandru Boldur, op.cit., p. 200.

[472] A se vedea și General M.C. Schina, *Pe marginea Unirei. Basarabia. Ianuarie 1918-iunie 1919,* 1938, p. 18; 34-40.

[473] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar 1/1918, vol. 2, f. 1; notă a prefectului poliției din Akerman din 12 iulie 1918 despre expulzarea din această regiune a ofițerilor ruși bolșevizați.

[474] Ibidem, f. 35.

[475] Lidia Kulikovski, ed., *Presa basarabeană de la începuturi pînă în anul 1957, 2002*, p. 16-18, ediție online https://issuu.com/bibliotecahasdeu/docs/presa_basarabeana, accesat la 12 iulie 2017.

concentrat efortul denigrării și combaterii curentului unionist prin presă. Prefectura poliției Chișinău informa la 31 august 1918 că „Bolșevicii fac propagandă prin ziarul *Odeski Novosti,* informaţiile sunt preluate de la redacția ziarului *Besarabski Crai* din Bender și se răspândesc în toată Basarabia”[476]. Câteva luni mai târziu aceeași instituție informa, la 16 noiembrie 1918, că „ziarul *Kievskaia Mîsli* din 14 noiembrie publică o știre potrivit căreia la Odessa s-a înființat un comitet de propagandă contra românizării Basarabiei. Comitetul numără mai mulţi fruntași basarabeni care nu au putut duce această luptă din cauza persecuţilor jandarmilor români. Comitetul va publica în ziarele tuturor statelor europene documente doveditoare că Sfatul Țării a vândut Basarabia României și vor cere concursul Franței, Angliei și Americii pentru scoaterea Basarabiei de sub jugul României”[477]. Aceste acțiuni desfășurate de bolșevici nu pot fi generalizate pentru comportamentul întregii populații neromânești din Basarabia, în special a rușilor. Grăitoare este o notă a poliției din Akerman care arată că „populația rusă este primitoare cu ofițerii români. Peste tot locul am fost întâmpinat cu o deosebită curtoazie de către ruși, în special, care ne admiră și auzeam din când în când exclamând *Românski afițer*”[478].

În acele timpuri extraordinare revoluția unității naționale din Basarabia fost pusă sub semnul întrebării și de unii cetățeni români cum a fost cazul unor fruntași socialiști radicalizați Cristian Racovski și Mihail Bujor.[479] Racovski, potrivit spuselor sale într-o telegramă

[476] Ibidem, f. 68.

[477] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar 1/1918, vol. 2, f. 196, Nota nr. 107 din 16 noiembrie 1918

[478] Ibidem, f. 142.

[479] A se vedea, Florin Constantiniu, *Cristian Racovski și problema Basarabiei în anii 1920* în *Studii și articole de Istorie,* LXXIX, Societatea de Științe Istorice din România, 2012, pp. 52-58; Dan Drăghia, *op.cit*., în *loc. cit*.; Flavius Solomon, *Un diplomat al revoluției. Cristian Racovski și social-democrația rusă în 1917*, în Vasile Ciobanu, Flavius Solomon, Sorin Radu,

secretă (28 februarie/3 martie 1918) către Lenin și Troţki, venise în Basarabia cu sarcina de a alunga forţele române contrarevoluționare din Basarabia și de a provoca o mișcare revoluționară în România”[480]. Documente aflate în arhivele românești confirmă afirmaţiile făcute de liderul socialist român trecut definitiv cu arme și bagaje la bolșevici din 1917-1918. Prefectul Poliției din Chișinău, de exemplu, prin nota din 6 august 1918, informa pe Directorul Siguranței generale „că pe 20 iulie a avut loc o întrunire ținută de Racovski la care au participat foarte mulți ofițeri moldoveni. Unii de teamă că își vor pierde gradele în armata română, alții din convingere. Aceștia vor fi ultilizați în propaganda contra românilor. Unii basarabeni sunt nemulțumiți de prezența armatei române deoarece se simt tratați ca străini”[481]. Toate acestea ne arată nu numai dificultățile și adversităţile pe care liderii unioniști ai revoluției din Basarabia a trebuit să le înfrângă, ci și caracterul procesual al evenimentului. Actul de la 27 martie 1918 trebuia consfinţit de forța faptelor în procesele de tranziției ale Basarabiei care au cunoscut la rîndul lor suișuri și coborîșuri.

2.3. 1918 – Revoluția națională a românilor din imperiul habsburgilor

2.3.1. 1918 în imperiul dualist: înfrîngeri militare decisive, disoluţie și revoluţie

Europa, dar în special centrul și sud-estul continentului, aveau să intre la sfârșitul primului deceniu al secolului XX într-un proces

coord., *Partide politice și minorități naționale din România în secolul XX,* vol. 6, Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităţilor Naționale; Editura Kriterion, Cluj-Napoca, 2011, pp. 269-281;

[480] *Relațiile româno-sovietice, Documente*, vol. I, 1917-1934, București, 1999, p. 28.

[481] ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar 1/1918, vol. 2, f. f. 30.

de transformări revoluționare, în raport cu evoluțiile anterioare, sub presiunea unor factori obiectivi și subiectivi.[482] La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor se vor schimba fundamental perspectivele de a face politică și în Europa centrală și de sud-est. Partidele nu vor mai putea să ignore masele mari de oameni și opinia publică. Iar acestea, la rîndul lor, vor înțelege că ieșirea în stradă este un prilej de a-și face cunoscute doleanțele, nevoile și aspirațiile.[483] Războiul a schimbat percepțiile populației asupra violenței nu numai la combatanți, ci și în societate, ceea ce a condus la creșterea potențialului de violență, în special, în rândul tinerei generații care nu trăise experiența violenței în război, ci doar mitul ei. În unele cazuri mitul și nararea au contribuit adesea la depășirea efectelor violenței, în acest caz ea a facilitat continuarea ei[484].

Dreptul popoarelor de dispune de soarta lor proclamat de președintele american W. Wilson[485], ideia statului-națiune și democrația

---

[482] Professor dr. Jörn Leonhard, Albert-Ludwigs, *End of Empires, overburdened Peace? 1918/19 and the new international Order,* Lecture Auckland University, New Zealand, 28th August 2015, online http://docplayer.net/42578213-End-of-empires-overburdened-peace-1918-19-and-the-new-international-order.html accesat la 12 ianuarie 2017.

[483] Leif Jerram, *Streetlife. The Untold History of Europe's Twentieth Centuries,* Oxford University press, 2011, pp. 13-17.

[484] Julia Eichenberg, John Paul Newman, *Introduction: Aftershocks: Violence in Dissolving Empires after the First World War,* in *Contemporary European History*, vol.19, issue 3, 2010, Cambridge University Press 2010, pp. 188-189.

[485] A se vedea pe larg, Constantin Bușe, Nicolae Dascălu, *Diplomație în vreme de război. De la Carta Atlanticului la Carta O.N.U.,* Introducere, Tipo Moldova, 2011; Viorica Moisuc, *Istoria relațiilor internaționale – până la mijlocul secolului al XX-lea,* Ediția a 3-a, București, Editura Fundației România de Mâine, 2007, p. 97-98; W. Wilson, *Messages, discours, documents diplomatiques relatifs à la guerre mondiale*, vol. II, Paris, 1919; Daniele Archibugi, *A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: a Cosmopolitan Perspective*, in *Constellations* no. 4, 2003, pp. 489-505; Mario Dinunzio, ed., *Woodrow Wilson: Essential Writings and Speeches of the Scholar-President*, New York University Press, New York, 2006; Arthur Roy Leonard, ed., War Addresses of Woodrow

vor învinge definitiv în lupta cu ideologiile imperiale din spaţiul imperial dual au determinat premisele unei schimbări de ordin revoluţionar în centrul și sud-estul continentului european cum avea să fie perceput, în epocă, de Tomáš Masaryk[486]. Însăși istoria ca fapt și acţiune umană își schimbă caracteristicile în chip esenţial ce nu a putut fi deslușit de teoreticienii și filozofi în toate complexitatea ei. Referindu-se la aceste schimbări, eminentul jurist în drept internațional, profesorul Nicolae Dașcovici, într-o lucrare apărută în primii ani de după război, afirma: „Constatarea că teoria naţiunii a rămas în urma realităţilor nu-i de natură nici să ne alarmeze, nici să ne întristeze, pentru simplul motiv că în domeniul fenomenelor sociale — rezultanta cauzelor și influenţelor multiple, variate, uneori contradictorii, — rolul științei se mărginește aproape exclusiv la constatări și deducţiuni după înfăptuirile vieţii". [487]

Pe fondul oboselii popoarelor și a prelungirii Primului Război Mondial apare un val revoluționar în societatea europeană și în mare parte și în cea românească, cu manifestări care erau în total dezacord cu imaginea clasică pe care oamenii o aveau despre revoluție. Ernest Bernea a sesizat această schimbare în natura procesului revoluţionar din analiza evenimetelor și a proceselor sociopolitice ale începutului de secolul XX. Acesta constata că „Pentru mulți oameni revoluția este legată de violenţă, de vărsare de sânge și domnia străzii. Pentru aceștia revoluţia este egală cu un război civil, o luptă fratricidă, așa cum a fost revoluția franceză sau cea comunistă din Rusia. Aceste caractere nu sunt esenţiale fenomenului

Wilson, The Athenum Press, Boston, 1918; Albert Bushnell Hart, ed., Public Papers of Woodrow Wilson University Press of the Pacific, Honolulu, 2002.

[486] *Masaryk's speech to Czechs and Slovaks in Chicago*, reported by the Czech-language newspaper *Slavie* on May 31, 1918, in George J. Kovtun, *Masaryk & America*, Library of Congress, Washington 1988 , p. 21.

[487] N. Dașcovici, *Principiul naționalităților și Societatea Națiunilor. Încercare de sinteză asupra regulamentului internațional rezultat pe urma războiului 1914-1918,* Cartea Românească S.A., București, 1922, p. 2.

social despre care vorbim. Poate fi foarte o adevărată revoluţie, o schimbare care să nu aducă cu sine violenţa şi războiul civil. Istoria ne dă exemple de acest fel. Aceste caractere ţin mai mult de metode, de tactica revoluției și nu rareori de temperamentul celor ce o fac[488].

Ceea ce s-a întâmplat în interiorul imperiului habsburgilor după înfrângerile militare suferite în vara și toamna anului 1918[489] poate fi explicat și prin această grilă de lectură a revoluției care nu s-a încadrat în tiparele clasice. De altfel și Octavian Goga surprindea rolul revoluționar al schimbării de mentalitate din Austro-Ungaria și a înlocuirii ideologiilor imperiale cu cele ale naționalismului democratic și a libertății popoarelor. În articolul *A murit împăratul…* publicat în *Epoca,* în ziua de 7 august 1915 când la Viena se sărbătorea ziua împăratului prin forța metaforei anunța prăbușirea unei construcții statale devenită anacronică în fața modernității care se impunea și în această parte de lume.[490] Descrie potrivit știrilor din presă atmosfera butaforică în care era sărbătorit Franz Iosif, omul care conducea destinele unui imperiu și apoi, cu o intuiție admirabilă, cum a murit *Impăratul-idee* care coagula această anacronică statalitate! „Și cu toate acestea Împăratul a murit. A murit iremedibil și nu va mai învia niciodată… Bătrînul din fotoliul de la Schoenbrunn poate dormita înainte. El nu e decât un biet trup copleșit de neputințele firii. Împăratul ideie însă , împăratul-simbol în care se întrupa rostul unui sceptru de domnie s-a prăbușit în vârtejul viforului de primenire a continentului. Boala

[488] Ernest Bernea,*Tradiție și revoluție*, in *Rânduiala, Arhivă de gând și faptă românească*, Anul I, nr. 3, iulie -septembrie 1935, p. 252.

[489] Léo Valiani*, La fin de l'Autriche-Hongrie*, în *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, tome 16 no.1, Janvier-mars 1969. pp. 79, online http://www.persee.fr/docAsPDF/rhmc_0048-8003_1969_num_16_1_3186.pdf accesat la 12 ianuarie 2017.

[490] ANR, fond Casa Regală, dosar 2, 1915, f. 60-62; Octavian Goga, *Strigăte în pustiu. Cuvinte din Ardeal într-o țară neutrală,* Editura Librăriei Școalelor C. Sfetea, București, p. 104.

era veche și în istoria universală se sfârșește acum o lungă agonie… Din frământarea uriașă a trecutului s-a smuls PRINCIPIUL NAȚIONAL ca singura bază de existență a vieții de stat. Puterea lui a diriguit evenimentele lumii cu legi implacabile. Aceste legi au biruit pe de–a întregul și-au clătinat temeliile imperiului hermafrodit. Prăbușirea se ivea la orizont. Se anunțase demult la Sadova, la Solferino, la Konigraetz. Știam că va veni odată și ziua îngropăciunii, ziua mare de dezrobire morală a unui colț de umanitate. Această desrobire se desăvârșește astăzi îngropând sub ruinele ei o grămadă de prejudecăți medievale. Austro-Ungaria care sângeră pe câmpiile rusești nu va mai fi"[491].

Primul război mondial a fost un Armaghedon fără precedent în istoria Europeană, o perioadă nefastă a începutului de secol XX, cu evenimente sângeroase, războiul a avut consecințe politice în special în Rusia și Europa Centrală. Rusia a trebuit să experimenteze venirea la putere a bolșevicilor în 1917, iar Europa Centrală a intrat în epoca unui proces revoluționar în care a dominat componenta națională[492] care a condus la apariția a noi state națiuni și desăvârșirea altora cum a fost și cazul statului român. A apărut în spațiul politic al monarhiei duale „*fenomenul prin care se împlinește o prefacere din temelii a așezămintelor de stat, ca rezultat al unui nou sistem de valori spirituale și economice.* Această prefacere adâncă și integrală a societății constituie caracterul integral al revoluției".[493] Social-democratul Ion Clopoțel considera și el că „Prin războiul

[491] ANR, fond Casa Regală, dosar 2, 1915, f. 61.

[492] A se vedea, Pieter van Duin, *Central European Cross-roads: Social Democracy and National Revolution in Bratislava (Pressburg), 1867-1921,* Leiden 2006, p. 15-20; F.L. Carsten, *Revolution in Central Europe 1918-1919*, Berkeley 1972; Gábor Vermes, *The October Revolution in Hungary: From Károlyi to Kun*, în Iván Völgyes ed., *Hungary in Revolution, 1918-19,* Lincoln, Nebraska, 1971, pp. 31-60; Joseph Rothschild, *East Central Europe between the Two World Wars,* Seattle 1977.

[493] Ernest Bernea, *op.cit.,* p. 253.

actual se produce o revoluţiune sufletească generală, firea internă a popoarelor prinse în danţul morţii, va trece prin transformări radicale, stimuli noi se vor trezi şi vor lucra, orientări noi se vor impune. Toate clasele sociale au fost adânc zdruncinate în trecutul lor, în viaţa lor statornicită, toate societăţile, neamurile îşi văd clătinîndu-se temeliile aşezămintelor”[494]. Aceste transformări au fost generate de forţa unei pan-idei care cucerea deplin spaţiul social în Europa Centrală şi de sud-est. Liderii conservatori ai unor mari puteri cum au fost cei din Tripla Înţelegere care nu au înţeles aceste transformări au luat decizii care au accelerat prăbuşirea statelor in fruntea cărora se găseau. Majoritatea amenilor, din societăţiile europene angajate în vâltoarea primei conflagraţii mondiale, considerau că „înainte de a aparţine unei categorii profesionale sau unei clase sociale prin faptul naşterii, omul face parte dintr'o naţiune şi, de aceea, chiar din primul moment al isbucnirii războiului, interesele patriei sau mai exact ale naţiunii, au trecut înaintea intereselor de clasă şi chiar le-au înlocuit. În locul divergenţelor şi luptelor de clasă, din fiecare ţară, am avut dintr'odată armonia şi solidarizarea tuturor în cuprinsul naţiunii pentru lupta cea mare, pe viaţă şi pe moarte, dintre naţiuni”.[495] Social-democratul transilvănean Iosif Ciser considera că românii din această provincie a imperiului austro-ungar nu puteau obţine eliberarea socială înainte de a fi cucerit pe cea naţională. În octombrie 1917, în cadrul unei şedinţe comune a comitetelor socialiste, „german şi sârb, socialiştii români au cerut, pentru prima dată, respectarea dreptului la autodeterminare absolută. Ei au respins orice compromis, pe această temă, la congresul extraordinar al Partidului Social-Democrat Maghiar din octombrie 1917. Pe de altă parte, odată cu începerea primului

[494] Ion Clopoţel, *Frământările unui an, 1918,* Biroul de Imprimate Cosînzeana, Sibiu, 1919, pp. 12-13.

[495] N. Dașcovici, *op.cit.*, p. 5.

război mondial, neînțelegerile și controversele pe teme economice și sociale dintre socialiștii români și Partidul Național Român au încetat brusc"[496]. Acest fapt ne arată odată în plus că, deși, nu aveau ca far călăuzitor ideologia națională socialiștii nu au respins ideea statului națiune ca factor de progres și de înfăptuire a modernității de tip occidental. Socialistul Ion Clopoţel scria, la câțiva ani după înfătuirea idealului de unitate națională deplină, că „Poporul român se poate ridica la nivelul popoarelor apusene, lăsându-se alimentat de civilizația acestora. A persista cu orice preț în vechi tradiții ar fi o îndărătnicire pe care am plăti-o scump. Cred că avem în noi suficientă vitalitate să creștem continuu fondul nostru sufletesc, altoind pe trunchiul său plantațiuni de care avem nevoie și să nu ne temem asvârlindu-ne în curentul cel mare al înfăptuirilor sociale moderne"[497]. Nu au respins idea statului națiune nici socialiștii care respingeau datorită convingerilor marxiste ideologia națională. Bucovineanul George Grigorovici declara în unul din discursurile sale ţinute în acele zile că el este în primul rând un socialist. Pentru el, naționalismul avea o conotație negativă.[498] A susținut drepturile românilor și unirea de la 1918 tocmai datorită interpretării unor idei marxiste promovate de Engels. Concepțiile sale despre națiune și libertate națională se bazau pe ideea fundamentală împărtășită de toți marxiștii: nici o națiune nu are dreptul să asuprească o alta. Engels îi scria în anul 1888 socialistului Ioan Nădejde că lupta socială nu poate fi concepută în absența libertății

[496] Ibidem.

[497] Ion Clopoţel, *O putere socială ascendentă: presa,* în *Societatea de mâine*, an II, 1925, nr. 19, p. 327, citat de Andrei Negru, *ION CLOPOȚEL. Studiu monografic,* Argonaut, Cluj-Napoca, 2003, p. 21.

[498] Vlad Brătuleanu, George Grigorovici – 140 de ani de la naștere, in *Glasul Bucovinei * THE VOICE OF BUCOVINA,* QUARTERLY REVIEW OF HISTORY AND CULTURE, The Romanian Cultural Institute, NO. 1, Year. XIX. No. 73, 2012, pp. 54, 56.

naţionale[499]. Aşa se explică declaraţia lui George Grigorovici din 1917 în care afirma că, „în principiu, nu avea nimic împotriva creării unei Republici independente a Bucovinei, similară cu state mici ca Andorra sau Liechtenstein, câtă vreme prin acest lucru românii îşi obţin libertatea”[500].

În analiza factorilor care au condus la prăbuşirea Austro-Ungariei nu trebuie să fie exclus cel extern. Deciziile strategico-militare şi politice luate la Paris, Londra sau Washington au influenţat major arhitectura continentului european însă, în acel context acţiunile întreprinse de naţionalităţile din imperiu, care, împreună, reprezentau în fond majoritatea în cadrul populaţiei Monarhiei habsburgice şi au avut voinţa realizării statului naţiune prin revoluţie. Factorii intern şi internaţional s-au împletit şi au actionat cu intensităţi deosebite în acelaşi sens deoarece „între hotărârile cancelariilor occidentale şi activităţile diferitelor naţionalităţi pentru a-şi cuceri libertatea a existat o legătură cu dublu sens. Declaraţiile conducătorilor Puterilor Aliate şi Asociate în favoarea principiului autodeterminării naţionale au catalizat mişcările etnice, dar, pe de altă parte, efervescenţa naţională din Europa centrală şi răsăriteană şi speranţele renăscute ale zecilor de milioane de oameni s-au constituit într-un factor de presiune formidabil asupra liderilor americani, francezi şi britanici, blocându-le acestora posibilitatea unor schimbări semnificative de poziţii, a unor paşi înapoi”[501].

---

[499] *Engels către Ioan Nădejde*, în Karl Marx, Friederich Engels, *Opere*, Vol. 37, Editura Politică, Bucureşti, p. 8, citat de Vlad Brătuleanu, op.cit., în loc. cit., p. 54.

[500] Vlad Brătuleanu, op.cit., în loc. cit., p. 54.

[501] Lucian Leuştean, *Istoria Europei şi a construcţiei europene în secolul XX,* Partea întâi, p. 4, online file:///D:/ideea%20de%20revolutie%20la%20romani/Bucovina/Leustean%20constructia%20europeana%20Istoria_ideii_de_europa.pdf , accesat la 20 martie 2017.

În ultimele zile ale lunii octombrie 1918, înfrîngerea Austro-Ungariei devenise evidentă[502]. Însuși István Tisza, personalitate marcantă a guvernărilor din a doua parte a perioadei dualiste, recunoscuse acest fapt în fața deputaților din parlamentul de la Budapesta.[503] Existența atât de facto cât și de jure a Austro-Ungariei era numărată în zile, iar în fața evenimentelor revoluționare ce se prefigurau, guvernului dualist condus de către Sándor Wekerle nu-i mai rămînea altceva decât să-și prezinte demisia. În această atmosferă, partidele politice aflate în opoziție au început pe plan central și local pregătirile pentru preluarea puterii. Prin aceasta, operațiunile militare păreau să nu mai joace vreun rol în evoluțiile viitoare din centrul și sud/ estul continentului european. Acțiunea politică devenea principalul teatru de luptă între cei care mai credeau că pot salva monarhia dualistă și reprezentanții popoarelor care declanșase revoluția construcției/ desăvîrșirea statului-națiune. Împăratul Carol I de Habsburg a emis un manifest *„Către popoarele mele credincioase"*, care a fost conceput ca un instrument pentru salvarea Monarhiei[504]. Se exprima intenția de federalizare a imperiului prin crearea a șase regate independente: austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainian, toate urmând să rămână sub autoritatea dinastiei Habsburgilor. Despre națiunea română nu se arăta nimic, Transilvania și celelalte teritorii românești

[502] A se vedea, Mircea N. Popa, *Primul război mondial, 1914-1918*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, pp. 390-419; Ioan Bolovan, *Contribuția social-democraților ardeleni la Unirea Transilvaniei cu România*, 12 septembrie 2008, online, http://bolovanioan.blogspot.ro/2008/10/contribuia-social-democrailor-ardelenil.html accesat la 20 martie 2017.

[503] Peter Weber, *De la Kolozsvár la Cluj. Ultimul episod al regimului ungar în „capitala" transilvană*, online http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/11/008.pdf accesat la 20 martie 2017.

[504] Gheorghe Platon (coordonator), *Istoria Românilor. De la independență la Marea Unire (1878–1918),* vol. VII, Tom II, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 452.

urmând – în intenția împăratului – să rămână în componența Ungariei. Reacțiile popoarelor la Manifest nu au lăsat nici o îndoială: a fost contrar așteptărilor. Nici măcar liderii maghiari nu mai credeau în această soluție de salvare. „Când un membru al Reichstag-ului maghiar (Dieta Imperială) afirma că „Patria este în pericol. Soldatul maghiar trebuie să se întoarcă pentru a-și apăra patria", a cules aplauze furtunoase"[505]. Toate națiunile din jumătatea austriacă a Imperiului au reacționat începând cu dezangajarea finală și au chemat soldații lor „acasă". Pentru unii soldați și, mai presus de toate, pentru ofițeri, jurământul pe care ei l-au jurat constituiau un ultim impediment ca să urmeze chemarea țării lor. Ei au jurat pentru monarh și împăratul nu a eliberat soldații și ofițerii de acest jurământ. Acest lucru a fost făcut de către conducerile revoluționare a noilor state care apăreau pe ruinele imperiului. Ei și-au asumat dreptul de a anula jurământul depus față de împărat și imperiu și pentru ca soldații și ofițerii să-și poată îndeplini îndatoririle pentru un nou stat[506].

La 20 octombrie 1918 a venit răspunsul lui Wilson la oferta de armistițiu făcută de imperiali la 4 octombrie în care se preciza că acesta nu poate fi acceptat decît pe baza *Celor 14 Puncte*. Prin urmare, președintele nu mai accepta doar simpla autonomie a popoarelor din cadrul monarhiei ca bază pentru încheierea păcii[507]. Istoricul Manfried Rauchensteiner descrie foarte plastic evoluțiile din imperiu: „Un miros al revoluției din 1848 plutea în aer. Sute de mii de oameni, au ieșit pe străzi, s-au împodobit cu pancarte albe ca un semn de non-violență. De aici și numele de „*Revoluția rujelor/*

[505] Manfried Rauchensteiner, *THE FIRST WORLD WAR and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918,* Translated from the German by Alex J. Kay and Anna Güttel-Bellert, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2014, p. 993.

[506] Ibidem.

[507] Ibidem, p. 994.

garoafelor de toamnă"/"Az őszirózsás forradalom"[508]*. Aceasta a adus la putere Consiliul Național Maghiar, o alianță de partide, constituită în ziua de 24 octombrie 1918. Acesta susținea o politică nouă asupra autodeterminării, sub forma autonomiei naționalităților în cadrul statului ungar.*[509] În fața lui a apărut, însă, spectrul autodeterminării depline prin desprinderea de statul maghiar.

În aceste condiții, în ziua de 30 octombrie 1918, la Viena, s-a constituit Comitetul Național al Românilor din Transilvania, iar a doua zi Senatul Central al Ofițerilor și Soldaților Români.[510] În Apelul adresat ostașilor și ofițerilor români aflați pe front, în cadrul armatei imperiale se preciza că „Popoarele din împărăția austro-ungară se organizează pe bază națională și democratică. Drept aceea ofițerii și soldații din Bucovina, Ardeal și Ungaria, în adunarea lor de astăzi ținută la Viena și-au ales din mijlocul lor un Senat (sfat) militar, ca secție militară a Comitetului Național Român din Bucovina Ardeal și Ungaria cu sediul la Viena".[511]

Revoluția s-a răspândit, treptat, în toate ținuturile monarhiei habsburgice. O parte a administrației imperial nu a vrut să o accepte, însă, mulțimea de oameni, care ocupau deja străzile Vienei, din Praga, Budapesta, Cluj, Alba Iulia, Cernăuți și alte orașe, nu mai putea fi oprită. Acești oameni nu au ieșit în stradă pentru a „urmări revoluția, ci să fie, de fapt, parte din ea"[512]. Situația era de necontrolat. Fabricile și instituțiile administrative erau închise. „Totul era acoperit cu steaguri; (…) Bătrâni și tinerii, bărbați și femei, s-au bucurat de ziua libertății mult așteptate, ziua în care

[508] Ibidem.

[509] Valentin Bodea, *Dreptul la autodeterminare și Consiliul Național Mixt Brașov*, în *Cumidava*, nr. XXVI, 2003, p. 174.

[510] Ion I. Șerban, *Din lupta voluntarilor ardeleni pentru unire, Senatul central al ofițerilor și soldaților români din Viena* în *Sargeția***,** nr. XV, 1981, p. 387.

[511] ANR, fond Onisifor Ghibu, dosar, nr. 450, 1918, f. 1.

[512] ∗Este vorba de *Consiliul Național Român Central.* Ibidem, p. 1011.

jugul urât al Habsburgilor a fost distrus. Dacă cineva ar fi cerut vreunuia dintre purtătorii de steag roșu ce a fost de fapt acest jug, sunt convins că niciunul dintre ei nu ar fi putut să ofere un răspuns corect".[513] Situația era asemănătoare și în provincile locuite de români. Potrivit informațiilor pe care le avea în acele zile Marele Cartier General român „în cea mai mare parte a Ardealului autoritățile ungare și jandarmii unguri au fugit, astfel că, de fapt nu mai există nici un fel de autoritate"[514].

Militantul socialist Ion Clopoțel și ziarist remarcabil, referindu-se la acele momente, scria: „Revoluția a izbucnit în noaptea de 31 octobrie – 1 noiembrie. Cu iuțeala de fulger s-a răspândit victorioasă pe întreg întinsul monarhiei bătrâne. Au fost trei zile de jaf cumplit. Nu se mai putea ști unde se oprește mișcarea destructivă. Flăcările devastării au pătruns până în creierul munților".[515] Informațiile lui Ion Clopoțel sunt confirmate de surse arhivistice recent descoperite[516] și făcute public de specialiștii din cadrul Arhivelor Militare Naționale Române. Sidonia Docan, care a îndeplinit funcția de secretar al președintelui Senatului Național Român din Cluj, descria atmosfera din oraș din ziua de 30 octombrie 1918 după ce se aflase vestea că autoritatea imperială de la Viena și de la Budapesta s-a prăbușit. „Revoluția dezlănțuită! Hoarde barbare încep distrugerea… (lipsă text) ungurii dezorganizează „Nemzeti Tanacs" în toate părțile… Dr. Frâncu se zbate cu elementele din jurul lui de a pune baze și a asigura o situație indestructibiulă cauzei românești! Convoacă ședințe, trimite curieri la Matadorii Comitetului

[513] Ibidem.

[514] Arhivele Militare Naționale Române (AMNR), fond Marele Cartier General, dosar nr. 833, 1918, f. 203

[515] Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918*…p. 53.

[516] Cornel Țucă, *„Notițe pe zile din toamna anului 1918" consemnate de către Sidonia Docan, secretara președintelui Senatului Național Român din Cluj*, in Muzeul Vrancei, *Marea Unire a tuturor românilor din 1918,* Editura Pallas, Focșani, 2008, pp. 73-94.

Național. De unde nu vine nici un cuvânt nici o indicație! Ei oare nu au sentimentul că acum sau niciodată?!?"[517] Situația descrisă este explicabilă pentru momentele de început ale oricărei revoluții cînd apar și excesele datorită vidului de putere existent pînă la preluarea controlului de către noile autorități. Situația s-a repetat și în revoluția din Decembrie 1989 cu o deosebire majoră. Mass media, în special televiziunea și radioul au preluat și multiplicat și transmis mesajele noilor lideri către populație,[518] astfel că se poate spune că a existat nu numai un centru de informare a populației, dar și de conducere a acțiunilor revoluționare în primele ore de luptă contra regimului Ceaușescu.

2.3.2. Victoria revoluției unității naționale depline a românilor din imperiul dualist (octombrie-decembrie 1918)

În momentul imploziei structurilor de putere imperial și apariția a două noi state națiuni – Ungaria și Austria –, acțiunile românilor din Transilvania, Banat, Bucovina și alte regiuni ale imperiului cu majoritate românească, au intrat într-o fază hotărâtoare în care se cereau decizii rapide și în accord cu evoluțiile politico-militare din fostul imperiu[519]. În primă urgență a fost luată decizia ca Partidul Național Român, să își reia activitatea politică și convocarea urgentă a comitetului său executiv, la Oradea, pentru data de 12 octombrie 1918[520]. La consfătuire au participat o serie de

[517] Ibidem, p. 76.

[518] A se vedea printre altele, Teodor Brateș, *Trilogia revoluției române în direct. Cîteva zile din viață*, vol.I, *22 decembrie în studioul al TVR,* Editura Ager-Economistul, București, 2004; *Revoluția română în direct*, București, 1990; *E un început în tot sfârșitul …Culegere selectivă din programele radiodifuzate în zilele de 17-25 decembrie 1989,* Societatea Română de Radiodifuziune, București, 1998.

[519] Ștefan Pascu*, Făurirea statului național unitar român,* vol. 2, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucuresti 1983, p. 53.

[520] Tiron Albani, *Douăzeci de ani de la Unire*, vol. 1, Editura Institutul de Arte Grafice "Grafica", Oradea, 1938, p. 135.

personalităţi marcante ale elitei ardelene, precum Vasile Goldiş, Teodor Mihali(care a prezidat lucrările) Ştefan Cicio-Pop, Aurel Vlad, Ioan Suciu, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Lazăr, Ioan Ciordaş ca membri plini ai Comitetului Executiv al partidului iar ca membri invitaţi Sever Dan, Gheorghe Popovici şi Gheorghe Crişan[521]. Din discuţii au rezultat o serie de principii şi idei care vor sta la baza declaraţiei ce urma să fie adoptată. Toţi cei prezenţi au fost de acord ca lichidarea raporturilor dintre români şi monarhia austro-ungară trebuie să se fundamenteze pe recunoaşterea principiului autodeterminării naţionale[522]. Au fost două propuneri de text (Aurel Lazăr şi Al. Vaida-Voevod) pe baza cărora s-a întocmit textul final de către Vasile Goldiş care echivala cu o proclamare a dreptului la autodeterminare a populaţiei româneşti din Transilvania, pe baza principiului naţionalităţilor[523]. Conţinutul *Declaraţiei* afirma fără echivoc libertatea naţională („urmările războiului îndreptăţesc pretenţiunile de veacuri ale naţiunii române la deplina libertate naţională"), dreptul la secesiune politică („organul naţional al naţiunii române din Ungaria şi Ardeal nu recunoaşte îndreptăţirea acestui parlament şi acestui guvern să se considere ca reprezentant ale naţiunii române"), suveranitate naţională („căci apărarea intereselor ei, naţiunea română o poate încredinţa numai unor factori designaţi de propria ei adunare generală") şi o adunare populară, după modelul cele de la Blaj de pe Câmpia Libertăţii din 3/15 mai 1848, care să decidă în numele românilor[524]. În virtutea acestei realităţi „toate deciziunile şi acordurile cari s-ar lua şi s-ar face fără aprobarea acestor organe, le declarăm ca nule şi fără valoare, cari

[521] Ion Clopoţel, *op.cit.*, p. 37.

[522] Silviu dragomir, *Vingt-cinq ans apres la reunion de la Transylvanie a la Roumanie*, în *Revue de Transylvanie*, tomes VII-IX, 1941-1943, Sibiu, p. 16.

[523] Ibidem, p. 18.

[524] Ion Clopoţel, *op.cit.*, p. 38.

nu leagă întru nimic naţiunea română".[525] Considerîndu-se, prin această declaraţie, dezlegaţi de monarhia bicefală în zile următoare a fost creat la Arad un Comitet de Actiune în fapt aşa cum sublinia și istoricul Silviu Dragomir, un Directorat, un organ executiv cu „caracter net revoluționar".[526]

Această declaraţie a fost citită în Parlamentul de la Budapesta la 18 octombrie 1918, de către Alexandru Vaida-Voevod la doar două zile de Manifestul Împăratului Carol I. Discursul a fost urmat de dezbateri aprinse între parlamentarii unguri conservatori care doreau întemeirea unei „naţiuni istorice" călcând în picioare dreptul altor popoare la autodeterminare și cei români care au apărat drepturile naţiunii române. În urma acestor dezbateri „Toţi și-au dat seama că partida e pierdută și că nu se mai poate salva nimic"[527]. Declaraţia a avut un larg ecou printre românii din monarhia dualistă, dar și în Regat și apoi textul ei a fost reluat și de presa internaţională din Paris, Viena, Roma, Berlin și altele[528]. Consiliul Naţional al Unităţii Române de la Paris a înaintat conţinutul Declaraţiei și reprezentanţilor Antantei care se găseau în capital Franţei.[529]

În Bucovina, deși, la început au existat și voci care militau pentru o autonomie sporită în cadrul monarhiei dualiste[530] mișcarea de eliberare națională și unire a tuturor românilor într-un stat modern și democratic a intrat în faza ei finală. Elita politică și intelectuală

---

[525] Ibidem.

[526] Silviu Dragomir, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 19.

[527] Tiron Albani, *op.cit*., p. 145.

[528] Constantin Botoran, Olimpiu Matichescu, *Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului naţional unitar,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 229-251.

[529] *1918 la români. Desăvârșirea unității naţional statale a poporului român*, vol. 2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 1192; vol. 3, București, 1986, p. 43; Constantin Botoran.

[530] Constantin Ungureanu, *Unirea Bucovinei cu România în 1918*, în *Revista de istorie a Moldovei***,** Nr. 1, 2013, pp. 38-39.

pentru a-și face cunoscute doleanţele și aspiraţiile legitime în momentele revoluționare prin care trecea monarhia dualistă au editat un ziar *Glasul Bucovinei.* În primul său număr din 22 octombrie 1918, a fost publicat, sub semnătura profesorului Sextil Pușcariu, programul unităţii naţionale cu titlul „Ce vrem?" La acest program au aderat alte 13 personalităţi ale vieţii culturale și politice din provincie.[531] În numele naţiunii române din Bucovina aceștia cereau „ca împreună cu fraţii noștri din Transilvania și Ungaria, cu care ne găsim în aceeași situație, să ne plămădim viitorul, care ne convine nouă, în cadrul românismului",[532] și ocârmuire potrivit intereselor românilor Bucovineni. În acest climat revoluționar gruparea parlamentarilor români din Viena, în frunte cu deputatul Constantin Iosipescu-Grecu, s-au constituit în Consiliul Naţional Român din Austria. La inițiativa acestui organism și în urma unor intense negocieri, la 27 octombrie 1918 s-a constituit Adunarea Constituantă a românilor din Bucovina formată din reprezentanţi ai tuturor grupărilor politice din provincie și a elitei intelectuale.[533] În condițiile în care autoritatea politică și administrativă a imperiului habsburgilor dispărea ca urmare a revoluției ce se răspîndea cu repeziciune Constituanta a fost prin componenţa sa o instituţie legitimă de a lua hotărâri istorice pentru soarta Bucovinei. Sub preşedinţia lui Iancu Flondor cei sosiți de pe intregul cuprins al provincei și întruniți în Palatul Naţional din Cernăuți „socotindu-se reprezentanţii poporului din Bucovina s-au declarat – în puterea

[531] Ștefan Pascu, *Marea Unire din 1918-încununare a eforturilor multiseculare ale poporului român pentru realizarea unității sale statale*, în *1918. Triumful marelui ideal. Făurirea statului național unitar român,* Editura Militară, București, 1988, p. 266.

[532] Apud, Vladimir Osiac, *Constituirea statului național român,* în Muzeul Vrancei, *Omagiu istoricului Valeriu Florin Dobrinescu,* Editura Pallas, Focșani, 2003, p. 216; Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op.cit*., p. 259.

[533] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op.cit*., p. 260.

suveranității naționale – Constituantă a acestei Țări Românești"[534]. Constituanta a hotărât unirea Bucovinei alături de celălalte provincii românești intr-un singur stat și formarea unui Consiliu Național Român al Bucovinei, cu atribuțiile unui executiv (guvern provizoriu) al puterii politice a românilor din Bucovina, cu atribuții privind rezolvarea oricăror probleme de ordin intern și extern ce vor apărea. Acest organism/ guvern provizoriu, în frunte cu părintele Dionisie Bejan, era alcătuit din 50 de membri și avea trei departamente: alimentație, administrație și externe conduse la rândul lor de cîte un președinte. Toți președinții, împreună cu patru vicepreședinți ai Consiliului, trei secretari și un casier formau Comitetul Executiv al Consiliului Național Român care îl aveau în frunte pe Iancu Flondor.[535] După ce și-a îndeplinit rolul istoric, Constituanta s-a autodizolvat iar sarcinile legislative au fost preluate de CNR al Bucovinei care devenea astfel și organism cu sarcini legislative. O asemenea situație se va mai întîlni peste mai bine de șapte decenii în București după victoria revoluției din Decembrie 1989. Ședințele de lucru în care au fost luate decizii cu caracter legislativ, cinci la număr,[536] se numeau consilii-dezbateri și aveau caracteristicile unei ședinte de lucru a unei camere parlamentare. Acest organism dual a condus destinele Bucovinei din momentul constituirii sale până la 4 aprilie 1920 cînd toate instituțiile regionale din provinciile care s-au unit cu Țara își încetează activitatea.

Sarcinile noilor autorități ale Bucovinei nu au fost ușoare deoarece un timp reprezentantul imperial contele Johan von Etzdorf

[534] Ibidem, p.259.

[535] Ibidem, p. 261-265; Cezar Ciorteanu, *Bucovina și bucovinenii în Marele Război*, in *Annals of the Academy of Romanian Scientists. Series on History and Archaelogy***,** volume 9, number 1/2017, pp. 26-27;

[536] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *op.cit*., p. 261-264; 268-278; 281-312; 315-329; 329-334.

a continuat să reprezinte autoritatea Vienei[537], iar pe de altă parte Rada ucraineană/ Consiliul lor naţional căuta să-şi extindă autoritatea asupra provinciei. La toate acestea se adăugau starea de dezordine provocată de soldaţi întorşi de pe front sau din prizonierat, dar şi starea de incertitudine care plutea în aer ca în orice situaţie revoluţionară. În aceste condiţii Consiliul Naţional Român din Bucovina a cerut ajutorul guvernului de la Iaşi. Problema devenea critică deoarece trupele ucrainiene repezentau puterea bolşevică şi devenea posibilă deturnarea sensului revoluţiei din Bucovina de la idealul naţional la o problemă socială aşa cum se va întîmpla în Ungaria. În acest context Consiliul Naţional Român prin reprezentanţii săi legitim aleşi, dar şi locuitorii din Bucovina, prin diverse petiţii, solicitau în mod imperativ, protecţia guvernului român. Intervenţia energică a lui Iancu Flondor a avut ecou în rândul autorităţilor civile şi militare române. După consultarea puterilor Antantei şi a unor notificări făcute reprezentantului Austriei primul ministru Alexandru Marghiloman a răspuns pozitiv, iar ministrul de război, generalul de divizie Constantin N. Herjeu a ordonat Diviziei 8 infanterie, conduse de generalul Zadik, să ocupe „fără întârziere localităţile Iţcani şi Suceava şi apoi progresiv, întreaga provincie, inclusiv Cernăuţii".[538] Referindu-se la rolul lui Flondor în aceste momente de cumpănă pentru Bucovina, Sextil Puşcariu scria: „În Bucovina acest om providenţial a fost Iancu Flondor. Fără revoluţie el ar fi trăit probabil retras la moşia sa, dezgustat de politic ce o făceau alţi români cu care pornise în tinereţe o acţiu-

[537] Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919,* Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 83.

[538] AMNR, fond Microfilme rola PII. 1.2. 580, c. 748; Radu Economu, *Iancu Flondor. Date inedite din Arhivele Statului* în *Analele Bucovinei*, I, nr. 1, 1994, p. 57; Col. dr. Ion Giurcă, *Un factor care n-a putut să desprindă inimile,* în *Revista de Istorie Militară*, nr. 6 (52), 1998, p. 6.

ne de regenerare a vieții publice. Fără Iancu Flondor revoluția din Bucovina sunt convins că nu ar fi reușit”[539]. Preluarea puterii de la administrația imperială s-a făcut pe cale revoluționară. Relevant în acest sens este episodul reprodus în memoriile sale de omul politic Ilie Lazăr sublocotent în armata imperială aflat în toamna anului 1918 pe frontul din Basarabia, dar la începutul lunii noiembrie se hotărăște să vină în Bucovina pentru a ajuta la preluarea puterii politice și administrative. „După ieșirea galițienilor din oraș, ne-am dus în grup la bătrânul Mitropolit Vladimir Repta, care ne-a primit părintește și unde am hotărât să preluăm imperiul. Într-o mașină ne-am urcat vreo cinci tineri, și cu noi fostul senator și primar de mai târziu al Cernăuților Nicu Flondor. Eu cu un steag tricolor în mână, tot timpul eram călare pe motorul mașinii. În această compoziție ne-am dus la comandantul jandarmeriei Bucovinene din timpul războiului, generalul Fischer, căruia domnul Nicu Flondor i s-a adresat în limba germană, somându-l ca imediat să predee jandarmeria locotenentului român Dan. De aici am plecat la poliție, unde am instalat pe un domn Tarangul, iar pe urmă ne-am dus la tribunal, unde am instalat pe un domn Iohahon. Mai apoi m-am urcat pe acoperișul primăriei și am înfipt primul steag tricolor după 144 de ani. Ca primar am instalat pe un domn profesor preot Șandru”.[540]

După restaurarea ordinii publice în provincie cu ajutorul armatei române Consiliul Național din Bucovina, respectând deciziile Constituantei din 27 octombrie 1918, în ședința sa din 25 noiembrie 1918 a convocat Congresul General al Bucovinei pentru ziua de 28 noiembrie în Sala sinodală a Reședinței Mitropolitane din

[539] Apud, Cezar Ciorteanu, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 28.

[540] Apud, dr. Doina-Iozefina Iavni, *28 noiembrie 1918 – Momentul unirii Bucovinei cu România. Memorialistică din patrimoniul arhivistic sucevean,* 28 noiembrie 2015, online https://motivepentrucondei.wordpress.com/tag/ilie-lazar/ accesat la 23 aprilie 2017.

Cernăuți.[541] În acest timp au avut loc alegeri pe baze democratice pentru desemnarea delegaților reprezentînd locuitorii Bucovinei de toate naționalitățile și din toate categoriile sociale. La alegerile pentru delegați au participat aproape toți intelectualii și fruntașii din popor[542]. CNR a fost reprezentat de 74 de delegați, Consiliul Național German de șapte, iar cel polonez de șase. Rutenii au fost reprezentați de 13 delegați. La Congres au participat invitați de seamă din Basarabia (Pantelimon Halippa, Ion Buzdugan, Ion Pelivan, Grigore Cazacliu)[543] și mii de cetățeni care au dorit să fie martori la un eveniment istoric.

Lucrările Congresului au fost deschise de Dionisie Bejan cu o alocuțiune prin care a subliniat că rostul acestei adunări este de a „aduce la îndeplinire dorul și aspirațiile pe care poporul nostru le nutrește și le păzește cu sfințenie vrednică de un secol și jumătate”[544]. Congresul a ales pe Iancu Flondor președinte al lucrărilor și l-a desemnat totodată să prezente moțiunea de unire. Aceasta a prezentat delegaților conținutul moțiunii și pe temeiul adevărurilor exprimate „Congresul general al Bucovinei întruchipând suprema putere a țării și fiind investit cu putere legiutoare, în numele suveranității naționale hotărăște: Unirea necondiționată și pentru vecie a Bucovinei cu România”[545]. Mulțimea a primit vestea cu o enomă bucurie, iar manifestațiile populare au marcat triumful revoluției unității naționale și în această parte de pământ românesc. Bucovina după ratificarea actului unirii de către regele Ferdinand I a intrat, ca și Basarabia, în perioada de tranziție. Aspirațiile și idealurile

[541] Gheorghe Platon, *Op.Cit*., P. 505.

[542] Ion Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, 1918, Cernăuți, 1938, p. 252-255.

[543] Nicolae Ciachir, *Din Istoria Bucovinei 1774-1944,* Editura Didactică și Pedagogică, București, 1993, p. 92.

[544] Apud, Ștefan Pascu, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 273.

[545] Ibidem, p. 274.

afirmate de locuitorii Bucovinei, în timpul revoluţiei trebuiau să îşi găsească împlinirea în cadrul societăţii româneşti postbelice[546].

În Transilvania după citirea Declaraţiei în Parlamentul de la Budapesta evenimentele s-au derulat conform principiilor cuprinse în ea, toate acţiunile întreprinse şi toate hotărârile ce-au fost luate din a doua jumătate a lunii octombrie şi din luna noiembrie, încoronate de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, de proclamarea Unirii Transilvaniei cu România au avut ca bază juridică şi legitimitate în conţinutul acestui document[547]. Reprezentanţii Partidului Naţional Român şi cei ai mişcării social-democrate (secţia română a Partidului Social-Democrat din Ungaria) s-au întâlnit în octombrie 1918 la Budapesta şi au pus bazele colaborării politice în contextul evenimentelor care se derulau cu repeziciune. Urmarea a fost că la sfârşitul lunii octombrie, s-a constituit la Budapesta, Consiliul Naţional Român Central, format din şase reprezentanţi ai Partidului Naţional Român (Vasile Goldiş, Aurel Lazăr, Teodor Mihali, Ştefan Cicio-Pop, Alexandru Vaida-Voevod, Aurel Vlad) şi şase ai mişcării social-democrate (Tiron Albani, Ion Fluieraş, Enea Grapini, Iosif Jumanca, Iosif Renoiu, Baziliu Surdu)[548]. Acest organism a început să funcţioneze din data de 2 noiembrie 1918, la Arad, în casa lui Ştefan Cicio-Pop, care a fost ales şi preşedintele onorific al CNRC. Acest organism politic a fost „centrul de comandă" a revoluţiei pentru unitate naţională

[546] A se vedea, Vasile Puşcaş, Vasile Vese, coord., *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică. 1919-1939, Culegere de studii*, Bucureşti, 1988.

[547] Mihai Racoviţan, *Despre activitatea naţională a lui Alexandru Vaida Voevod în zilele premergătoare Unirii din 1918,* in *Buridava***.** Studii şi materiale, Muzeul Judetean Aurelian Sacerdoteanu Valcea, nr. 6, 2008, p. 149.

[548] Vasile Vesa, *Înfăptuirea României Mari*, în Stephen Fischer-Galati, Dinu C. Giurescu, Ioan-Aurel Pop, (coord.), *O istorie a românilor. Studii critice*, Cluj-Napoca, Fundaţia Culturală Română, Centrul de Studii Transilvane, 1998, pp. 231-232; Dumitru Preda Vasile Alexandrescu, Costică prodan, *op.cit*., p. 90.

de pe întreg teritoriul locuit de românii din imperiul dualist mai puţin pentru cei din Bucovina. Consiliul Naţional Român Central, a lansat un apel intitulat „Revoluţia a învins!”[549] în fapt o serie de linii directoare pentru mobilizarea energiilor naţionale şi pentru constituirea, pe baze democratice, a organismelor politico-administrative şi militare proprii la nivelul tuturor localităţilor – consiliile naţionale comitatense, orăşeneşti, comunale, şi gărzi naţionale formate din militari români întorşi de pe front[550]. Acestea au acţionat în locul vechilor instituţii înlăturate, s-au suprapus sau au colaborat cu acestea. În ceea ce priveşte componenţa consiliilor naţionale, acestea erau formate din intelectuali, meseriaşi, mici întreprinzători, muncitori, chiar simpli ţărani. De cele mai multe ori, preşedinţii consiliilor naţionale erau desemnaţi în persoana preoţilor (ortodocşi/ greco-catolici) din localitatea respectivă, iar funcţia de secretar era încredinţată dascălului. Principalul lor obiectiv fiind menţinerea ordinii şi evitarea izbucnirii unor incidente interetnice în teritoriu. Concomitent cu formarea acestor consilii naţionale se formează şi gărzile naţionale române.[551] Gărzile române, compuse, mai ales, din foşti soldaţi reîntorşi de pe front, cuprindeau un număr variat de membri, în funcţie de mărimea localităţii, până la 50 de membri, sau chiar mai mulţi în unele cazuri, dar nu puteau depăşi 5% din numărul total al locuitorilor localităţii respective[552]. Acestea au fost subordonate consiliilor naţionale, fiind considerate ca forţe executive în probleme de ordine. Fiecare consiliu trebuia să constituie cel puţin o gardă naţională. Comanda supremă a

[549] Ion Clopoţel, *op.cit*., pp. 51-52; Vasile Puşcaş, *România 1918. Marea Unire*, Cluj-Napoca, Editura Studia, 1998, p. 22.

[550] Stefan Pascu, Ion Popescu-Puturi, coord., *1918 la români. Documentele Unirii: Unirea Transilvaniei cu România: 1 decembrie 1918,* Editura: Ştiintifică şi Enciclopedică, Vol. 7, doc. 48-51.

[551] Ibidem, doc. 112.

[552] Dumitru Preda Vasile Alexandrescu, Costică prodan, *op.cit*., p. 92.

gărzilor naţionale a fost stabilită la Arad şi se afla în subordinea CNRC[553]. Gărzile naţionale au activat şi după 1 decembrie 1918, până la înfiinţarea legiunilor de jandarmi şi a poliţiilor orăşeneşti. Referindu-se la rolul, legitimitatea şi importanţa acestor organisme revoluţionare Ion Clopoţel scria: „Tot ce a avut neamul românesc mai de valoare făcea parte din consiliile şi gărzile naţionale, pentru ca acestea să aibe autoritatea morală şi forţa publică necesară pentru a stăpânii sufletele"[554].

Consiliului Naţional Român Central a devenit, în mod practic, unicul for reprezentativ al românilor din Transilvania Banat, Crişana şi Maramureş reprezentând suveranitatea naţiunii române din aceste teritorii. În această calitate conducea toate celelalte consilii naţionale constituite la nivel local începând cu data de 18/31 octombrie 1918. Până la jumătatea lunii noiembrie 1918, prin acţiuni energice şi democratice guvernarea românească a fost introdusă în cea mai mare parte a teritoriilor fostei monarhii locuite în majoitatea lor de români. În ziua de 9 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român Central, a adresat o notă ultimativă Consiliului Naţional Maghiar, condus de Mihály Károlyi, cerând „întreaga putere de guvernare" în comitatele considerate a fi spaţiul naţional românesc: Torontal, Timiş, Caraş-Severin, Arad, Bihor, Satu-Mare, Maramureş, Bistriţa-Năsăud, Solnoc-Dăbâca, Sălaj, Cluj, Mureş-Turda, Turda-Arieş, Alba de Jos, Târnava Mică, Târnava Mare, Hunedoara, Sibiu, Braşov, Făgăraş, Trei Scaune, Odorhei şi Ciuc, precum şi asupra părţilor româneşti din comitatele Bekes, Csanad

[553] Stefan Pascu, Ion Popescu-Puturi, coord., *1918 la români. Documentele Unirii : Unirea Transilvaniei cu România : 1 decembrie 1918,* Editura: Ştiintifică şi Enciclopedică, Vol. 7, doc. 226; Gheorghe Unc, Augustin Deac, *1918. Gărzile naţionale române din Transilvania*, Editura Militară, Bucureşti, 1979, pp. 13-51.

[554] Ion Clopoţel, *op.cit*., p. 59.

și Ugocsa[555]. Câteva zile mai târziu, la 13-14 noiembrie, la Arad, au avut loc tratative româno-maghiare, tratative la care nu s-a ajuns la nicio înțelegere, fiecare parte susținându-și punctul de vedere[556]. În acest context, Iuliu Maniu a cerut separarea totală și imediată a Transilvaniei de Ungaria. În aceste condiții Consiliul Național Român Central a „adresat lumii" (18 noiembrie 1918), manifestul *Către popoarele lumii*, document redactat în limbile română și franceză, în care s-a exprimat dorința românilor de a se desprinde de Ungaria.[557]

Eșecul tratativelor dintre liderii români și maghiari a condus schimbarea de strategie de la o „desprindere" negociată de Ungaria la una realizată prin aplicarea principiului wilsonian al autodeterminării naționale. Astfel, la 15 noiembrie 1989, a fost lansată la Arad o circulară către consiliile naționale comitatense în 12 puncte[558] prin care s-a propus organizarea unei Adunări naționale reprezentative formată din delegați aleși în mod democratic la nivelul tuturor localităților pe baza votului universal, acordat tuturor românilor ce au împlinit vârsta de 24 de ani. Înainte ca armata română să pătrundă în Transilvania, consiliile nationale locale au demarat procedurile pentru alegerea delegaților ce urmau să participe la Marea Adunare Națională în baza unei împuterniciri. Formula de împuternicire, cea mai des uzitată a fost „Sus-numiții delegați sunt prin aceasta autorizați a lua parte cu vot decisiv la Marea

[555] Marcela Sălăgean, *Momente din istoria unirii Transilvaniei cu România*, în *Revista de Istorie a Moldovei***,** nr. 1(93), 2013, p. 50.

[556] Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Muşat, coord., *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Documente externe. 1916-1918,* Vol. II, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, doc. 416, pp. 1232-1233.

[557] Marcela Sălăgean, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 51.

[558] Stefan Pascu, Ion Popescu-Puturi, coord., *1918 La Romani – Documentele unirii: unirea Transilvaniei cu Romania 1 decembrie 1918,* Volumul 8, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, pp. 2-4.

Adunare Națională și a contribui cu votul lor la deciderea sorții viitoare a neamului românesc din Transilvania, Ungaria și Banatul Timișan[559]". Aceste *credentionale*[560] care au fost depuse de purtătorii lor la Alba Iulia a conferit actului unirii un caracter plebiscitar.

În zilele care au premers marelui for democratic al românilor Consiliul Național Român Central a trecut la pregătirea textelor care urmau să fie supuse aprobării adunării. Au fost ample dezbateri și confruntări de opinii pe tema autonomiei. Totuși, în pofida manifestării unor puncte de vedere diferite, la 20 noiembrie 1918, s-a dat publicității textul convocării Marii Adunări Naționale, care urma să se întrunească la Alba Iulia[561]. Convocarea venea din partea unei instituții legitime și cu recunoașterea internațională. Ca și la Cernăuți, Adunarea a trebuia să joace rolul unei Constituantă deoarece se prevedeau a fi luate decizii cu caracter de reglementare politică, administrativă și economică a vieții din societatea transilvană, Banat, Crișana și Maramureș. În actul Convocării se spunea printre altele că „Suntem convinși că afară de cei care vor reprezenta în chipul arătat mai sus toate păturile sociale ale națiunii noastre la această istorică adunare, unde se va hotărî soarta neamului nostru pentru vecie, se va prezenta însuși poporul românesc în număr vrednic de cauza mare și sfântă"[562].

---

[559] Marcela Vultur, *Despre situația socială și profesională a semnatarilor Marii Uniri*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Historia*, 1-2/1993.

[560] În unele studii este utilizată și denumirea de *Credențional,* Cerc. Șt. Pr. Octavian Căpățină*, Elite și elite culturale și istoria,* conferință susținută la Cluj-Napoca, 15 ianuarie 2015, online http://www.itc-cluj.ro/cultura/ImpostorLaudat.htm accesat la 20 aprilie 2017

[561] Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei*, Editura Țara Noastră, București, 1970, p. 129

[562] Apud, Dr. Marcel Știrban, dr. Gheorghe iancu, dr. Ioan Țepelea, dr. Mihai Racoviţan, *Unirea și desăvârșirea statului național unitar,* in Ioan Bolovan, *Istoria României. Transilvania,* volumul II, Editura George Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, online https://profudeisto.wikispaces.com/file/view/v2c4.pdf accesat la 20 aprilie 2017.

În vederea pregătirii Adunării, la Alba Iulia a fost inaugurată, tot în 20 noiembrie 1918, prima administrație românească din Transilvania.[563] A fost constituit și un comitet responsabil cu aplicarea hotărârilor Consiliului Național Român, iar comandantul gărzii naționale a fost însărcinat cu asigurarea ordinii în oraș. Deoarece piața centrală a orașului era prea mică pentru mulțimea care urma să ajungă la Alba Iulia, s-a hotărât ca adunarea să aibă loc pe câmpul de la Vest de Cetate, numit „Câmpul lui Horea". Iar pentru asigurarea condițiilor optime de desfășurare a Adunării, Iuliu Maniu l-a contactat pe Oszkar Jaszi, ministrul naționalităților din executivul de la Budapesta, care i-a dat asigurări că guvernul de la Budapesta nu va împiedica ținerea adunării[564], mai mult chiar, vor fi puse la dispoziția participanților trenuri speciale.

În ziua de 30 noiembrie/1 decembrie 1918 toate privirile românilor și nu numai erau îndreptate spre Alba-Iulia, unde s-au întrunit cei 1228 de delegați și peste o sută de mii de români aparținând tuturor păturilor sociale și profesionale[565]. Ziaristul Alexandru Lupeanu –Melin martor ocular descria atmosfera din acele zile: „Cei dintâi sunt moții lui Iancu și muntenii lui Horea (…) Vin cu sumane albe din lână, cu căciuli țuguiate, cu puștile pe umăr, cu ochii arzători (…) pe de altă parte dinspre soare apune vin mureșenii de către Arad, vine Orăștia cu ținutul ei. vine Hațegul cu strănepoții lui Decebal, vin Jiurile, cu sătenii pletoși ca Codrii din care coboră, vin mai de la stânga Mărginenii de sub munții vechiului hotar, vin și oltenii cu căciulile rotilate și vorba semeață. Vine și Țara Bârsei cu poporul ei greu și chiabur. Din sus, de la răsărit,

563 Marcela Sălăgean, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 53.

564 Ibidem.

565 Ștefan Pascu, *Marea Adunare Națională de la Alba Iulia – Încununarea ideii, a tendintelor și a luptelor de unitate a poporului român*, Cluj, 1968, p. 376; Dr. Marcel Știrban, dr. Gheorghe Iancu, dr. Ioan Țepelea, dr. Mihai Racoviţan, *op.cit*., în *loc.cit*.

curg Târnavele cu doinele picurate…"[566]. De la Alba Iulia au lipsit, din păcate reprezentanţii Totontalului opriţi abuziv să plece de autorităţile militare sârbe ce controlau Banatul.

Conform programului stabilit ziua de 1 decembrie 1918 a început în cetatea Unirii cu *Te Deum*-uri săvârșite în cele două biserici românești din centrul vechi și cartierul Lipoveni apoi în jurul orei 10 au fost deschise lucrările Adunării Naţionale cu alegerea organelor de conducerea: trei preşedinţi (Gheorghe Pop de Băseşti, episcopii Ioan I. Papp și Demetriu Radu); trei vicepreşedinţi (Ștefan Cicio-Pop, Teodor Mihali, Ioan Fluieraș) și opt secretari (Alexandru Fodor, Sever Miclea, Laurenţiu Oanea, Caius Brediceanu, Silviu Dragomir, Victor Deleu, Iosif Ciser, Ionel Pop și Gheorghe Crișan).[567] Președintele Gheorghe Pop de Băsești a declarat adunarea drept „Constituantă și deschisă", după care a urmat discursul lui Vasile Goldiș. Misiunea i-a fost încredinţată atât pentru că avea calităţi oratorice deosebite ceea ce era extrem de important pentru un asemenea moment istoric cât și pentru vederile sale democratice pentru care era cunoscut nu numai în Transilvania și Monarhia dualistă, cât și în Europa.[568] În Cuvântarea festivă solemnă Goldiș a schiţat „în cuvinte alese, istoria dramatică, dar eroică a poporului român de-a lungul veacurilor"[569] și să „sintetizeze în forme constituţionale furtuna de dorinţi a mulţimilor"[570]. Vasile Goldiș arăta de asemenea că „Unirea tuturor românilor într-un singur stat numai atunci va fi statornicită și garantată prin istoria viitoare a lumii, dacă va răspunde tuturor îndatoririlor impuse prin noua concepţie

[566] Apud, Dumitru Preda Vasile Alexandrescu, Costică prodan, *op.cit*., p. 103.

[567] Stefan Pascu, *Mare unire din 1918 – Încununare*… în *loc.cit*., p. 276.

[568] Gheorghe Șora, *Cuvîntarea lui Vasile Goldiș la Alba Iulia*, în *Sargetia***,** XXVII/2, 1997-1998, p. 424.

[569] Stefan Pascu, *Mare unire din 1918 - Încununare*… în *loc. cit*., p. 276.

[570] Gheorghe Șora, *op.cit.,* in *loc.cit.,* p. 434.

a civilizaţiunii, prin duhul vremurilor noi”[571]. Prin vocea lui Vasile Goldis, Adunarea Naţională proclama dreptul de unitate naţională nu numai prin aplicarea prinipiilor de autodeterminare a popoarelor dar iată și prin respectarea drepturilor democratice a tuturor cetăţenilor, a creării unui regim de democraţie în care să fie respectate drepturile tuturor cetăţenilor indiferent de naţionalitate, religie sau stare socială. În calitatea sa de raportor principal al Adunării și de propunător al Rezoluţiei Vasile Goldiș încheia discursul său cu următoarele cuvinte: „Să jurăm credinţă de acum înainte numai naţiei române, dar tot atunci să jurăm credinţă și civilizaţiunii umane. Câtă vreme vom păstra aceste credinţi, neamul nostru va trăi, se va întări și fericiţi vor fi urmașii noștri până la sfârșitul veacurilor”[572]. În finalul cuvântării sale Vasile Goldiș a dat citire *Rezoluţiunii Adunării Naţionale de la Alba Iulia din 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918*[573] care poate fi considerat nu numai actul fundamental prin care revoluţia unităţii naţionale depline a învins, ci si un adevărat program „pe care să se organizeze statul român”[574].

Cuvântarea lui Iuliu Maniu, reprezentantul Partidului Naţional Român, a subliniat necesitatea unirii tuturor românilor într-un singur stat, deoarece numai așa ei pot contribui la înaintarea civilizaţiei mondiale conform însușirilor sale proprii. „Această unitate politică, sublinia fruntașul P.N.R., este consecinţa logică a trecutului nostru istoric și este o absolută necesitate (…) este și un drept inalienabil al nostru, în baza fiinţei noastre unitare”[575]. Iuliu Maniu contura ca obiectiv pentru viitoarea construcţie a statului naţiune

[571] Ibidem, p. 429.

[572] Nicolae Josan, *Consideraţii pe marginea prezenţei lui Iuliu Maniu la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*, in *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 2-3, 1998-1999, p. 36.

[573] ANR, Fond Consiliul Dirigent, dosar 76/1918, f.3.

[574] Ioan Scurtu, *Politică și viaţă cotidiană în România: în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 363.

[575] Nicolae Josan, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 38.

pentru societatea românească și „înfăptuirea desăvârșită a pe toate terenele vieţii publice" deoarece era ferm convins că „numai un regim cu adevărat ne poate întări ţara și înălţa neamul. Trebuie să avem colaborarea organică a tuturor păturilor sociale și a tuturor cetăţenilor în serviciul prosperităţii statului român (…) Nu se poate spera ca cetăţeni fără drepturi și ţinuți în întuneric sufletesc și în mizerie socială să devie stâlpi siguri ai unui stat modern. Deplina libertate și egala împărtășire în puterea de stat a cetăţenilor este singura bază solidă a unui stat"[576].

De remarcat și aportul social-democraţilor români la pregătirea și desfășurarea Marii Adunari Naționale de la Alba Iulia[577] cât

[576] Ibidem.

[577] A se vedea, Ioan Bolovan, Marius Eppel, *1 Decembrie 1918. Contribuția social-democraților la Unirea Transilvaniei cu România*, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2008.

* *Rezoluțiunea Adunării Naționale de la Alba Iulia din 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918.*

„I. Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania, Banat și Ţara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie/1 Decembrie 1918, decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România. Adunarea Națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Banatul cuprins între râurile Mureș, Tisa și Dunăre.

II. Adunarea Națională rezervă teritoriilor sus indicate autonomie provizorie până la întrunirea Constituantei aleasă pe baza votului universal.

III. În legătură cu aceasta, ca principii fundamentale la alcătuirea noului Stat Român, Adunarea Națională proclamă următoarele:

Deplină libertate națională pentru toate popoarele conlocuitoare. Fiecare popor se va instrui, administra și judeca în limba sa proprie prin indivizi din sânul său și fiecare popor va primi drept de reprezentare în corpurile legiuitoare și la guvernarea ţării în proporţie cu numărul indivizilor ce-l alcătuiesc.

Egală îndreptăţire și deplină libertate autonomă confesională pentru toate confesiunile din Stat.

Înfăptuirea desăvârșită a unui regim curat democratic pe toate tărâmurile vieţii publice. Votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporţional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, județe ori parlament.

și la redactarea Rezoluției. Prin insistența lor în articolele II-VI ale Rezoluției aveau să fie înscrise prevederi social-economice în favoarea „păturilor de jos". Fruntașul socialist Ion Mihuț afirma cu acel prilej: „Acel țăran care vine aici, vine cu gândul să ducă de aici pământ și drepturi și pe această bază vrea să se unească; asuprirea pe

---

Desăvârșită libertate de presă, asociere și întrunire, libera propagandă a tuturor gândurilor omenești.

Reforma agrară radicală. Se va face conscrierea tuturor proprietăților, în special a proprietăților mari. În baza acestei conscrieri, desființând fidei-comisele și în temeiul dreptului de a micșora după trebuință latifundiile, i se va face posibil țăranului să-și creeze o proprietate (arător, pășune, pădure) cel puțin atât cât o să poată munci el și familia lui. Principiul conducător al acestei politici agrare e pe de o parte promovarea nivelării sociale, pe de altă parte, potențarea producțiunii.

Muncitorimei industriale i se asigură aceleași drepturi și avantagii, care sunt legiferate în cele mai avansate state industriale din Apus.

IV. Adunarea Națională dă expresie dorinței sale, ca congresul de pace să înfăptuiască comuniunea națiunilor libere în așa chip, ca dreptatea și libertatea să fie asigurate pentru toate națiunile mari și mici, deopotrivă, iar în viitor să se elimine războiul ca mijloc pentru regularea raporturilor internaționale.

V. Românii adunați în această Adunare Națională salută pe frații lor din Bucovina, scăpați din jugul Monarhiei austro-ungare și uniți cu țara mamă România.

VI. Adunarea Națională salută cu iubire și entuziasm liberarea națiunilor subjugate până aici în Monarhia austro-ungară, anume națiunile: cehoslovacă, austro-germană, iugoslavă, polonă și ruteană și hotărăște ca acest salut al său să se aducă la cunoștiința tuturor acelor națiuni.

VII. Adunarea Națională cu smerenie se închină înaintea memoriei acelor bravi români, care în acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru murind pentru libertatea și unitatea națiunii române.

VIII. Adunarea Națională dă expresiune mulțumirei și admirațiunei sale tuturor Puterilor Aliate, care prin strălucitele lupte purtate cu cerbicie împotriva unui dușman pregătit de multe decenii pentru război au scăpat civilizațiunea de ghiarele barbariei.

IX. Pentru conducerea mai departe a afacerilor națiunei române din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, Adunarea Națională hotărăște instituirea unui Mare Sfat Național Român, care va avea toată îndreptățirea să reprezinte națiunea română oricând și pretutindeni față de toate națiunile lumii și să ia toate dispozițiunile pe care le va afla necesare în interesul națiunii", cf., ANR, Fond Consiliul Dirigent, dosar 76/1918, f.3.

care a îndurat-o îl îndeamnă să vină aici pentru ca să fie om liber; nu vrea să fie ca cei de dincolo, unde l-au privit pe ţăran ca pe un dobitoc […] aceasta nu înseamnă că noi nu vrem unirea; vrem simplu ca să avem condiția, că nici posibilitatea asupririi ţăranului să nu mai fie".[578] Includerea punctelor 5 și 6 de la articolul III (reforma agrară radicală și asigurarea de drepturi și avantaje pentru muncitori, așa cum erau legiferate în cele mai avansate ţări) se datorează în chip hotărâtor, socialiștilor. Evocând modul în care s-a ajuns la înscrierea acestor revendicări în Rezoluție, Ion Flueraș își amintea: „Trebuie însă să recunosc că, în principiu, nici reprezentanții Partidului Naţional Român nu se opuneau punctelor înscrise în acea rezoluție, numai că nu credeau în oportunitatea lor. Ni s-a obiectat la început că de abia Constituanta întregii ţări unite va putea să fixeze principiile pe bază cărora se va face unirea. Noi, socialiștii, am cerut însă insistent ca, încă înainte de încheierea păcii, ba tocmai în vederea Conferinţei de la Paris, să votăm o rezoluție cu principii largi democratice, pentru ca să se știe acolo că vrem să întemeiem o Românie Mare, pe baza ideilor de libertate".[579] În cuvântul său Iosif Jumanca a declarat că muncitorimea dorește unirea tuturor românilor: „Socialiștii nu spun *ubi bene ibi patria* ci zicem că acolo unde ți-e patria să-ți creezi fericirea vieții tale. Acolo să întemeiezi societatea în care fiecare om să fie liber și stăpân pe sine însuși, în care să se poată dezvolta și progresa și poporul muncitor"[580]

Președintele marii Adunări naționale Gheorghe Pop de Băsești a supus la vot Rezoluția. La întrebarea dacă primesc cu toții proiectul de rezoluție toți s-au ridicat în picioare strigând, primim, urmată

[578] Constantin V. Ionescu, *Contribuția social-democraților la înfăptuirea Marii Uniri și făurirea României Mari,* online http://www.psdm.ro/ro/istoria/1-decembrie-1918-marea-unire/ accesat la 23 martie 2017.

[579] Ibidem.

[580] Apud, Stefan Pascu, *Mare unire din 1918 - Încununare…* în *loc.cit*., p. 278.

de vii aclamaţii şi urale[581]. Viitorul profesor de istorie Ovidiu Hulea prezent cu sarcini de mare răspundere în cadrul sistemului de siguranţă a Marii Adunări Naţionale, comandând o companie de gardişti, a transmis *Hotărârea de unire* şi pe câmpul lui Horea, unde se aflau peste 100.000 de oameni[582].

După încheierea cuvântărilor şi după ce Marea Adunare Naţională a primit prin aclamaţii Rezoluţia în întregimea ei, s-a trecut, potrivit punctului IX al Rezoluţiei, la Alegerea Marelui Sfat Naţional Român, „care avea toată îndreptăţirea să reprezinte naţiunea română oricând şi pretutindeni faţă de toate naţiunile lumii şi să ia toate dispoziţiile care le afla necesare în interesul naţiunii”[583], în perioada autonomiei provizorii a Transilvaniei. La propunerea de către Al. Vaida Voevod a unei liste ce cuprindea 210 sau 212 de membri, în final Marele Sfat Naţional a fost format din 250 membri din care 200 aleşi imediat de Adunare iar restul de 50 prin cooptare.[584] După votarea componenţei, Marele Sfat Naţional Român, Consiliul Naţional Român Central şi-a încetat existenţa.

A doua zi membrii Marelui Sfat şi-au ales conducerea: Gheorghe Pop de Băseşti-preşedinte, 4 vicepreşedinţi, 6 notari. A fost stabilită şi delegaţia formată din episcopii Miron Cristea şi Iuliu Hossu, Vasile Goldiş şi Al. Vaida Voevod, cărora li se va alătura ulterior Caius Brediceanu care urma să prezinte regelui Ferdinand şi guvernului regatului român hotărârile Marii Adunări Naţionale. În aceeaşi şedinţă a fost ales un organism executiv ce avea să conducă afacerile curente ale Transilvaniei, sub denumirea de Consiliul Dirigent, compus din 15 membri, sub preşedinţia lui Iuliu Maniu. Acesta avea 12 resorturi/ministere, Vaida Voevod fiind ales unul dintre vicepreşedinţi şi şeful

[581] Dr. Marcel Ştirban, dr. Gheorghe Iancu, dr. Ioan Ţepelea, dr. Mihai Racoviţan, *op.cit*., în *loc.cit*.

[582] Vasile Netea, *op.cit*., p.167.

[583] Mihai Racoviţan, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 153.

[584] Ibidem.

Resortului de Externă și Presă, calitate în care a adus mari servicii cauzei unității naționale.[585] După acest moment de maximă importanță Transilvania, Banatul, Bucovina, Maramureșul și Crișana începeau un greu drum al tranziției pentru a pune în practica politică și socială obiectivele statuate la Alba Iuia și Cernăuți.

2.4. Revoluția din Decembrie 1918. O nouă șansă de sincronizarea societății românești cu modernitatea occidentală

Secolul al XX –lea în viziunea sa bobsbauniană s-a încheiat, pentru societățile est-europene, așa cum a început, printr-un uriaș val revoluționar[586], dar spre deosebire de cel de la început acesta a avut doar o singură componentă – anticomunismul. Percepțiile istoricilor și a analiștilor politici, a geopoliticienilor asupra acestui moment al istoriei universale și europene sunt extrem de diversificate și construite din perspective diferite și nu de puține ori în vădită contradicție. Dincolo de aceste percepții și reprezentării o idee se regăsește în tot acest noian istoriografic: prăbușirea unui regim politic cu vocație universală, adus pe scena istoriei la sfârșitul Primului Război Mondial de Revoluția bolșevică și renașterea regimului de democrație liberală negat de filozofia și ideologia marxistă. Ca și la începutul „secolului scurt" această lume va intra într-un proces de adânci prefaceri generic denumite – tranziție – cu o durată relativ mare în timp și caracter procesual,[587] pentru a re/

[585] A se vedea, Mihai Racoviţan, *Alexandru Vaida Voevod între Memorand și Trianon (1892–1920),* ediția a II-a, Sibiu, 2000; Horia Salcă, Florin Salvan, Dr. *Alexandru Vaida Voevod, corespondență 1918–1919,* EdituraTransilvania Expres, Brașov, 2001.

[586] Grace Baumgarten*, Cannot Be Silenced*, Westbow Press, 2016, pp. 584-616.

[587] Piotr Sztompka, *The Lesson of 1989 for Sociological Theory*, on line, http://www.isa sociology.org/colmemb/national-associations/en/meetings/reports/East-Central%20Europe/Introduction.pdf, accesat la 12 mai 2014.

conecta societățiile ieșite din regimuri de dictatură la modernitatea occidentală.

Schimbările produse în fosta Uniune Sovietică, dar mai ales evoluțiile politice din țările socialiste sub impactul valului revoluționar antitotalitar au creiat și pentru România condițiile propice declanșării acțiunilor de răsturnare a regimului Nicolae Ceaușescu. În decembrie 1989 gradul de suportabilitate a lipsurilor materiale și a condițiilor inumane de trai din partea populației era atât de scăzut încât practic orice „scânteie" putea detona regimul de dictatură. Pe de altă parte întregul capital de imagine a liderului comunist de la București era consumat și re-compus într-o imagine aproape la fel de neagră dacă nu și mai rea decât ale lui Dracula, Hitler și Stalin la un loc[588] iar „dispozitivul" extern care să potențeze mișcarea revoluționară a oamenilor ieșiți în stradă pentru a-și cere drepturile era „funcțional"[589]. Nicolae Ceaușescu, înconjurat de o nomenklatură incompetentă și servilă, deși, avea informații relativ corecte la ceea ce se petrecea în fostul spațiu sovietic, nu a fost capabil să înțeleagă situația din țară și din afară. A fost convins că pericolul pentru regimul său de dictatură vine doar din exterior nu și de la propriul popor ceea ca a determinat la agravarea situației. Compararea situației din decembrie 1989 cu cea din august 1968 arată că de fapt Nicolae Ceaușescu trăia într-o lume paralelă! În cadrul ședinței CPEx al CC al PCR din 17 decembrie 1989 acesta afirma: „…dacă în 1968 nu am acționat și nu adunam aici poporul, nu înarmam gărzile patriotice, ar fi venit și peste noi, cum au făcut-o în Cehoslovacia, pentru că atât sovieticii cât și bulgarii erau la graniță. Nu am dezarmat

[588] Ioan Scurtu, *1989. Revoluția Română,* Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 2009, p. 176; Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991*, Editura IRRD, București, 2016, pp. 143-164.

[589] *Armata română în revoluția din decembrie 1989.Studiu documentar,* rdiția a II-a, Editura Militară, București, 1998, p. 29.

poporul. Am pus și am votat în Marea Adunare Națională, ca totul să se apere cu arma în mână"[590]. Așa după cum avea să remarce și fostul ideolog al PCR Dumitru Popescu, la acea dată Nicolae Ceaușescu „se credea încă iubit de muncitori"[591].

2.4.1. La Timișoara s-a aprins scânteia revoluţiei române

Revoluția română se va declanșa cu totul atipic în raport cu mișcările din celălalte ţări socialiste care au condus la răsturnarea regimurilor socialiste. „În România, Revoluția a început pe o stradă lăturalnică"[592] va cuprinde toată ţara și va „umple" până la saturație ecranele televizoarelor din întreaga lume fiind, în această privinţă, un fenomen inedit prima revoluție transmisă în direct!

Cauza imediată a declanșării acţiunilor de protest care apoi s-au transformat în mișcare revoluționară a fost una aparent banală dacă o privim astăzi de la distanţa a mai bine de un sfert de secol. Intervenția autorităţilor pentru a executa o sentință judecătorească de evacuare din Timișoara a pastorului reformat Laszlo Tökes*. Rolul pastorului în evenimentele care au condus la declanșarea revoluției a născut o serie de controverse în istoriografia problemei[593] mergându-se de la a fi perceput ca fiind determinant pentru

[590] Arhiva IRDD, fond I, dosar nr. 88, ff. 1. 21, în Ion Calafeteanu, coor., *Când Europa arde. Ședințele CPEx și ale Biroului Permanant al CPEx din anul 1989. Documente,* Editura IRDD, 2015, pp. 711-712.

[591] Dumitru Popescu, *Un fost comunist se destăinuie-Am fost și cioplitor de himere*, Expres, București, 1993, p. 379.

[592] Viorel Domenico, *Comandoul de partid și de stat Timișoara*, Editura IRRD, București, 2014, p. 15

**Episcopul Papp a decis în data de 25 august 1989 mutarea pastorului Laszlo Tokes în altă localitate iar printr-o hotărâre judecătorească emisă la 20 octombrie acesta urma să fie evacuat din oraș. Pastorul a făcut recurs însă apelul său a fost respins fiind informat la 28 noiembrie 1989 că va fi evacuat în ziua de 15 decembrie.*

[593] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura Rao, București, 2009, p. 26.

Revoluția română[594] până la afirmații care introduc teza potrivit căreia acesta a acționat la comanda unei agenții străine de spionaj[595]. Claudiu Iordache, unul dintre liderii revoluției a surprins extrem de sugestiv personalitatea controversată a pastorului: „Un Tökes care în 16 decembrie îndemnase mulțimile să se întoarcă acasă pentru a nu irita autoritățile comuniste, ignorat, uitat imediat în noaptea de 16 ca și în toate zilele care au urmat, un Laszlo Tökes, care abandonând nepărtinirea creștină, a ales să devină, în exclusivitate, avocatul conaționalilor săi, maghiarul pe care cu o sinceritate intensă – dar și pentru foarte scurt timp – îl iubiseră românii, se dezinteresase cu cinism de dragostea lor. Rolul ce i-a rămas de jucat: o extrem de complicată marionetă a serviciilor secrete"[596].

În ziua de 15 decembrie 1989 câțiva coreligionari ai pastorului Tökes s-au adunat în fața locuiței pentru a-l susține în fața autorităților care trebuiau să aplice decizia de mutare a sa din oraș[597]. Numărul acestora este diferit în literatura de specialitate și cea memorialistică însă suficient de mulți încît să îngrijoreze serios autoritățile politice și militare din Timișoara. Seara în zonă s-a deplasat primarul municipiului Petre Moț și Ion Rotărescu secretarul cu probleme organizatorice al comitetului județean de partid pentru a calma spiritele. La aflarea veștii că Tökes nu va fi evacuat și la îndemnul acestuia mulțimea s-a dispersat[598].

---

[594] Vladimir Tismăneanu, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Polirom, Iași, 1997, p. 204.

[595] Radu Tinu, *Timișoara… no comment*, Editura PALO, București, f.a., p. 19.

[596] Claudiu Iordache, *Singur între români*, Editura IRINI, București, 1997, p. 21.

[597] Marius Mioc, *Revoluția din Timișoara. Așa cum a fost și falsificatorii istoriei revoluției*, Editura Sedona, Timișoara, 1999, p. 8.

[598] Marius Mioc, *Revoluția fără mistere*, Editura Almanahul Banatului, Timișoara, 2002 p. 34; Dr. Alesandru Duțu, *Revoluția din Decembrie 1989. Cronologie*, Editia a II-a revăzută și adăugită, Editura Sitech, Craiova, 2010, p. 82;

Evenimetele cresc în intensitate în ziua următoare cînd scandările capătă conotaţii politice. Manifestanţii în jurul prânzului au început să strige „Libertate!" şi „Jos Ceauşescu!"[599]. În seara zilei de 16 decembrie 1989, câteva sute de enoriaşi adunaţi în faţa casei parohiale protestează paşnic împotriva aplicării sentinţei de evacuare[600]. Apariţia forţelor de ordine în Piaţa Maria, de dimensiunile aproximative ale unui pluton de intervenţie,[601] a făcut ca intensitatea manifestaţiei să crească brusc[602].

Pe măsură ce mulţimea creştea, protestele încep să-şi schimbe definitiv caracterul – din nemulţumiri faţă de o măsură administrativă ele au devenit nemulţumiri politice. Demonstranţii încep să strige: „*Fără teamă!*", „*Libertate!*", „*Vrem pâine!*", „*Jos dictatura!*" Este de remarcat faptul că protestele se îndreaptă în aceste momente nu împotriva regimului ci a liderului acestuia Nicolae Ceaușescu care este identificat „drept principala sursă a răului"[603] Primarul oraşului Timişoara a încercat să potolească mulţimea, însă, aceasta îl huiduie. Din faţa casei parohiale, manifestaţia se mută într-o zonă apropiată, Piaţa Maria, unde ia amploare şi capătă accente violente. Oamenii care se adună sporesc de la oră la oră. Mulţimea se pune în mişcare spre diferite zone ale oraşului pentru a atrage şi alţi cetăţeni. O coloană compactă se îndreaptă spre Comitetul Judeţean de Partid cântând „*Deșteaptă-te române!*" și scandând

[599] Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, Editura All, București, 2005, p. 573

[600] *Armata română în revoluția din decembrie 1989,* p. 49.

[601] Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea spre libertate*, în *Agora social-democrată*, p. 33.

[602] A se vedea și descrierea evenimentelor pe ore la Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator.* Vol.1., Revoluția din Decembrie, Editura Universalia, București, 2009, pp. 11-15.

[603] Florin Abraham, *Semantica lozincilor revoluției române din 1989*, în *Buletinul Cercurilor Științifice Studențești Arheologie Istorie***,** Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba Iulia, nr. 4, 1998, p. 188.

„*Români veniți cu noi!*", „*Jos Ceaușescu!*", „*Azi în Timișoara, mâine în toată ţara!*"[604] Pe drum demonstranţii distrug însemnele cultului personalității: portrete, lozinci, panouri. O altă coloană s-a îndreptat către Operă, dar a fost blocată de scutieri. În jurul orei 20.00, în zona complexului studenţesc s-a strigat: „*Studenți, veniți cu noi!*" Mulţimea revoltată căuta să atragă noi forţe de partea sa, iar studenţii erau percepuți în societate nu numai ca un element dinamic dar și coagulant[605]. În centru mulţimea a devastat o librărie, iar „operele" lui Ceaușescu au fost distruse, sunt incendiate steagurile roșii ale PCR, revolta devine violentă, iar Timișoara – „*detonatorul revoluției române*"[606]. *Referindu-se la aceste evenimente și la scânteia care le-a generat, Jean-Marie Breton crede că „afacerea Tokes a fost deci un caz de disidență nou, tratat de organele de securitate*",[607] în așa mod încât a condus la o revoluție.

În noaptea de 16-17 decembrie 1989 evenimentele au devenit dramatice. Orașul era în fierbere. Mai mult de 10.000 de protestanți se opun încercării autorităţilor de a-l evacua pe pastor deși acesta le ceruse să plece acasă deoarece el este liber[608]. În Piaţa Maria unde se găsea din partea forţelor de intervenţie un pluton de miliție (circa 80 de oameni). Au avut loc ciocniri violente, deoarece pe lângă demonstranţii pașnici au acţionat și grupuri de tineri care s-au manifestat violent[609]. Au fost operate și arestări din rândul acestora, dar și a demonstranţilor. Au fost reţinute circa 180

[604] Claudiu Iordache, *Șapte zile care au schimbat România! Timișoara '89*, în *Caietele Revoluției*, nr.6(19), 2008, p. 54.

[605] Florin Abraham, *op.cit.,* în *loc.cit*., p. 188.

[606] Claudiu Iordache, *Detonatorul Timișoara. Calea …,* p. 33.

[607] Jean-Marie Breton, *La fin de Ceaușescu. Histoire d'une revolution*, Harmattan, Paris, 1996, p. 92.

[608] Dr. Alesandru Duțu, *op.cit*., p. 83.

[609] Ion Pitulescu, Ion Constantin, Marin Lazăr, *Șase zile care au zguduit România. Ministerul de Interne în decembrie 1989*, vol.1, *Pledoarie pentru istorie*, S.C. „Luceafărul SA", București, 1995, p. 72

de persoane.[610] Unele dintre acestea au fost luați de pe stradă doar pentru că la momentul arestărilor se aflau în acel loc nu pentru că au fost identificați ca participanți la protest. Dar au fost și oameni asupra cărora s-au găsit obiecte furate din magazinele asupra cărora s-au aruncat cu obiecte contodente[611]. Există controverse în literatura de specialitate privind identitatea acestui grup care s-a manifestat violent, mai ales printre autorii lucrărilor în care evenimentele de la Timisoara sunt analizate prin grila de lectură a complotului extern[612]. Sergiu Nicolaescu referindu-se la aceste grupuri care s-au manifestat extrem de violent consideră că ele ar putea fi „grupuri de furioși, formate ca reacție la acțiunile extrem de dure ale forțelor de opresiune, de care au profitat și jefuitorii de profesie; grupuri de mercenari străini în acțiuni de diversiune; diversiune făcută de securitate, în justificarea acțiunilor de lichidare a revoltei; diversiune făcută de trupe M.Ap.N., respectiv D.I.A., în același scop"[613]. Rezultatul intervenției forțelor de opresiune a fost dezastruos. Plutonul de intervenție a fost practic spulberat de mulțimea revoltată.[614] Atacul asupra sediului Comitetului județean al PCR a avut o însemnătate deosebită pentru evoluția evenimentelor pentru ambele „părți combatante". Pe de o parte manifestanții au căpătat încredere și au intensificat acțiunile contra forțelor de represiune, de cealaltă parte Nicolae Ceaușescu a ordonat reprimarea fără discernământ ordonând să se deschidă foc asupra mulțimii. Fără voia sa liderul comunist de la București a „devenit *regizorul scenariului* care s-a derulat în România între 17 și 22 decembrie 1989"[615]. Acest

[610] *Armata Română în revoluție…*, p. 50; Alexandru Oșca, *Dincolo de Rubicon. 1989-Timișoara-1990*, Editura SITECH, Craiova, 2011, pp. 88-89.

[611] Ioan Scurtu, *op.cit*., pp. 183-184.

[612] A se vedea, Dumitru Tomoni, *Decembrie 1989 in Timișoara. De la revoltă populară la revoluție*, în vol. Memorial 1989, 1(4)/2009, Timisoara, p. 59.

[613] Sergiu Nicolaescu, *op.cit*., p. 58

[614] Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 61.

[615] Ioan Scurtu, *op.cit*., p. 185.

moment este considerat de istorici[616], dar și de actanți sau martori oculari[617] cel mai dramatic al revoluției.

La București, Nicolae Ceaușescu hotărăște să trimită o „echipă" de generali și activiști din aparatul central de partid condusă de Ion Coman, secretar al C.C. al P.C.R.; decizia lui Nicolae Ceaușescu nu a avut darul să calmeze situația așa cum își dorea, ci din contra s-a acutizat[618]. A cerut intervenția trupelor din subordinea Ministerului Apărării Naționale. Duminică tensiunea a crescut și mai mult, în urma ordinului dat de ministrul apărării, generalul Vasile Milea, care prevedea să fie blocate intrările în oraș, iar o coloană militară, cu fanfară în frunte, să mărșăluiască prin centru. Timișorenii nu s-au lăsat intimidați de demonstrația de forță și s-au adunat în fața sediului județean al P.C.R. pentru a discuta cu liderii de partid locali. Au fost întâmpinați cu furtunuri cu apă. Mulțimea pune stăpânire pe autovehiculele pompierilor și pătrunde în sediul județean de partid. Se produc din nou violențe, soldate cu morți și răniți din partea manifestanților, dar și a armatei.[619]

În după amiaza aceleiași zile de 17 decembrie 1989, în timp ce la Timișoara evenimentele creșteau în intensitate, are loc ședința Comitetului Politic Executiv. Ceaușescu prezintă punctul său de vedere în legătură cu evenimentele, precizând că „*incidentele grave de la Timișoara au fost organizate și declanșate de cercurile revizioniste și de agenți atât din răsărit, cât și din apus*".[620] Sunt apoi aspru

[616] Alexandru Oșca, *op.cit*., p.100; Ioan Scurtu, *op.cit*., p.186; Alesandru Duțu, *op.cit*., pp.

[617] Claudiu Iordache, *op. cit*.; Marius Mioc, *op.cit*., Adrian Kali, Virgil Hosu, *Timisoara '89, 6 zile de asediu*, Editura Saol Timișoara, 2009, Adrian Kali, Timișoara. *Generația revoluției între mit și realitate*, Editura IRDD, București, 2016.

[618] Viorel Domenico, *op.cit.,* p. 47-48.

[619] *Armata Română în revoluție…,* p. 51, Filip Teodorescu, *op. cit.*, p. 81.

[620] Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, 2000, pp. 46-47.

criticaţi factorii de răspundere – ministrul apărării, Vasile Milea, ministrul de interne, Tudor Postelnicu, şeful Securităţii Statului, Iulian Vlad că n-au cerut să se tragă în demonstranţi şi că „au avut o atitudine capitulardă, defetistă".[621] Vasile Milea a avut curajul să riposteze afirmând că „*…n-am înţeles acest lucru. Am căutat în toate regulamentele militare şi nu am găsit nicăieri prevăzut că armata trebuie să tragă în popor*".[622] La insistenţa Elenei Ceaușescu şi a lui Nicolae Ceaușescu de a deschide foc asupra demonstranţilor, câţiva dintre membrii CPEx. au încercat să calmeze situaţia şi să amâne ordinul. Urmează scena tragi-comică. Ceaușescu enervat le strigă: „*Atunci alegeţi-vă alt secretar general!*" şi se îndreaptă spre uşă. Mai mulţi membri ai C.P. E.X. aleargă după el şi îl imploră să rămână[623]. Aici avem poate şi cheia pentru răspunsul la întrebarea de ce răsturnarea regimului de la Bucureşti s-a făcut prin violenţă. În conducerea partidului n-au fost oameni capabili să înţeleagă evoluţia evenimentelor din Europa de Est şi din lume în general şi să construiască soluţii politice, aşa cum se întâmplaseră lucrurile în celelalte capitale socialiste.

Încă din timpul şedinţei C.P.Ex., ministrului Apărării i se cere să alarmeze toate unităţile militare din Timişoara. În judeţul Timiș a fost decretată starea de necesitate. După-amiaza zilei de 17 decembrie a fost pentru timișoreni una însângerată. Scene de o violenţă rar întâlnită au loc în Piaţa Libertăţii, pe Calea Lipovei. Peste tot unde s-au adunat, protestatarii au fost întâmpinaţi cu foc. Mulţimea a ripostat. Sunt incendiate autovehicule ale armatei şi sparte vitrine ale unor magazine.[624] Se ia cu asalt întregul oraș şi au loc confruntări între manifestanţi şi subunităţi ale armatei care

[621] Ion Calafeteanu, coord., *op.cit*., pp. 707-708

[622] Constantin Sava, Constantin Monac, *op.cit.*, p. 48.

[623] *Armata Română în revoluție*…, p. 51.

[624] Claudiu Iordache, *op. cit.*, pp. 34-35; Viorel Domenico, *op.cit.*, pp. 56-57.

aveau ordin să se deplaseze spre centrul orașului. Sunt blocate și incendiate autovehicule ale armatei. „Nu, nu mai era un protest. Era o rebeliune. O insurecție, chiar."[625]. Confruntarea dintre protestatari și forțele armatei s-a încheiat aparent în favoarea forțelor de intervenție deoarece a doua zi orașul părea „pacificat" așa cum a fost informat Ceaușescu de Ion Coman și Radu Bălan. În fapt victoria a fost de partea forțelor insurecționale[626]. S-au produs victime Numărul pierderilor umane a fost estimat în acele zile la câteva mii, însă investigațiile ulterioare au stabilit cifre care sunt și ele diferite. De la 73 de morți, după datele cele mai recente[627], până la 122 de morți[628]. În zilele fierbinți ale revoluției media internațională a vehiculat cifre. Percepția acestui moment al confruntării dintre armată și poporul răsculat împotriva regimului politic în istoriografie dar mai ales în memorialistica evenimentelor de la Timișoara are reprezentări extrem de diferite de la condamnări de genul *armata a tras în popor* pînă la aprecieri pe care specialiștii le-au încadrat în așa zisul „sindrom Timișoara".[629]

Luni, 18 decembrie 1989, orașul era aparent pacificat. De altfel în dimineața zilei, Ion Coman a raportat din Timișoara lui Nicolae Ceaușescu că „situația este sub control"[630]. În realitate orasul era sub

---

[625] Viorel Domenico*, op.cit.,* p. 57.

[626] Claudiu Iordache, *Revoluția românilor*, p. 21; Viorel Domenico*, op.cit.,* p. 63.

[627] Ibidem, p. 61.

[628] Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, p. 198.

[629] Lucian-Vasile Szabo, *Sindromul Timișoara: eroism și minciună*, in *MEMORIAL 1989***.** Buletin științific și de informare, 1 (11) / 2013 Timișoara, pp. 11-25; Idem, *SINDROMUL TIMIȘOARA 1989: ADEVĂR ȘI IMAGINAR Strategii de comunicare mediatică într-o realitate explozivă*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara 2013. La p. 12 autorul afirmă „The Timișoara syndrome a devenit un loc comun în referințele despre erorile jurnalistice, modul de tratare în unele cazuri fiind apropiat de cel al culturii populare. Există un fragmentarism și o doză de superficialitate, induse adesea de modul consumist al media (televiziune, dar și electronică) specific postmodernismului".

[630] Alesandru Duțu, *op.cit*., p. 103.

control militar. Nicolae Ceaușescu pleacă în Iran într-o vizită planificată cu mult timp înainte pentru a rezolva unele probleme ale schimburilor economice dintre cele două state. În esență a fost vorba de negocieri de ordin economic. După unii autori a fost vorba de un acord „grâu contra petrol"[631] iar după alții „armament contra petrol"[632] și nu pentru a aranja fuga sa din țară așa cum s-a speculat în epocă. Sunt luate măsuri administrative și militare pentru a se preîntâmpina noi evenimente atât în Timișoara cât și în alte localități. Au fost scoase pe străzi patrule mixte formate din milițieni și gărzi patriotice concomitent cu deplasarea activiștilor de partid locali și a celor veniți de la București în întreprinderi pe de o parte pentru a se ține sub control situația, iar pe de alta de a se ajunge la o

[631] Lavinea Betea, *Enigma vizitei lui Ceaușescu la Teheran, interviu cu Ion Stoian*, in Adevărul.ro, 17 decembrie 2012, online http://adevarul.ro/cultura/istorie/enigma-vizitei-ceausescu-teheran-1_50cf628a596d7200910eb7e5/index.html accesat la 20 iunie 2017.

* Alesandru Duțu, indică cifra de 43 de morți (*op.cit*., p.129) iar Alexandra Enache, directorul Institutului de Medicină Legală din Timișoara, a fost medic rezident la Morga Spitalului Județean în 1989 afirmă că au fost preluate 47 de cadavre. A se vedea, Stefan Both, *18 decembrie 1989. Operațiunea Trandafirul. Mărturii din morga de la Timișoara: „Erau morți peste tot pe coridorul întunecat",* în *Historia.ro*, online https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/18-decembrie-1989-operatiunea-trandafirul-marturii-din-morga-de-la-timisoara-erau-morti-peste-tot-pe-coridorul-intunecat accesat la 20 iunie 2017.

[632] Partea română urma să vândă Iranului 155 de tancuri T 55 și, posibil, un avion de luptă IAR 93, pentru suma de aproximativ 10 milioane de dolari bucata. Totodată, existau zvonuri care dădeau aproape ca sigură încheierea unui contract în baza căruia România ar fi urmat să repare și să modernizeze tot echipamentul militar pe care Iranul îl achiziționase prin Pactul de la Varșovia în timpul războiului iraniano-irakian din 1980 -1988. De asemenea, România urma să construiască o bază navală și să transforme o uzină de tractoare în una de construcție a vehiculelor militare. În schimb, România urma să primească, anual, 130 000 de tone de petrol și un miliard de metri cubi de gaze naturale. În total, se vorbea că Ceaușescu a semnat la Teheran contracte în valoare de două miliarde de dolari", cf., Peter Siani-Davies*, Revoluția Română din Decembrie 1989*, București, Editura Humanitas, 2006, citat de Ion Bucur, *op.cit*., in *loc.cit*., p. 11.

pacificare. Elena Ceaușescu a ordonat să șteargă urmele represiunii de la Timișoara, iar operațiunea a purtat numele de cod *Trandafirul*. Au fost transportate la București 44 de cadavre* ale unor persoane impușcate în timpul reprimării și incinerate la crematoriul Cenușa.[633]

Pe 19 decembrie, Timișoara era singură și încercuită într-o țară care continua să tacă. Fabricile și instituțiile publice lucrau. Viorel Domenico scria referindu-se la ceea ce se întâmpla în regiunea Banatului și în general în țară: „La nivel național nu s-a înregistrat nici o sincopă provocată de obligațiile zonei la fondul central de produse și servicii, toate contractele au fost onorate, iar piețele au fost aprovizionate dinspre Timișoara – cu surplusuri chiar – în perioada sărbătorilor de iarnă"[634]. Din unele întreprinderi majoritatea muncitorilor și funcționarilor au refuzat să reia lucrul atâta timp cât armata este în stradă. În țară barajul informațional părea să funcționeze, legăturile telefonice cu Timișoara erau întrerupte. Chiar și așa, „*răscoala de la Timișoara a produs o vie emoție în toată țara*"[635] și a contribuit decisiv la crearea unei stări și situații revoluționare care vor împinge regimul spre prăbușire. Misiunile diplomatice ale României primesc ordin să declare, dacă sunt întrebate în legătură cu evenimentele din Timișoara, că nu au „*cunoștință despre așa ceva!*" Erau sfătuiți ca, în continuare, să declare: „*Respingem cu hotărâre orice încercări de amestec în treburile interne ale României (…). În România se vor întreprinde acțiuni ferme împotriva unor astfel de încercări, împotriva oricăror acțiuni provocatoare și diversioniste, inițiate de cercuri reacționare antiromânești, de serviciile speciale și oficiile de spionaj din străinătate*".[636]

---

633 Ioan Scurtu, *op.cit*., p. 195.

634 Viorel Domenico, *op.cit*., p. 97

635 Jean Marie Breton, *op. cit.*, p. 93.

636 Arh. M.A.E., Circulare, 1989, vol. 4, f. 387-388, apud, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *Principiul dominoului,* Editura Fundatiei Culturale Romane, București, 2000, p. 456.

Mass media internaţionale prezintă evenimentele de la Timişoara şi românii sunt informaţi de ceea ce se întâmpla prin intermediul postului de radio „Europa liberă". La 18 decembrie 1989 Guvernul american ia poziţie prin Margaret Tutwiler, purtător de cuvânt al Departamentului de Stat.[637] Cancelarul Kohl consideră represiunea „abominabilă". Guvernul britanic, prin ministrul adjunct de externe, cere „să se pună capăt acestui regim".[638] Ministrul austriac de externe Alois Mock declară că evenimentele de la Timişoara constituie începutul schimbării în România şi cere respectarea drepturilor omului.[639] Seimul polonez, în şedinţa din 19 decembrie 1989, a protestat împotriva folosirii armatei şi a miliţiei în reprimarea acţiunilor de la Timişoara şi a exprimat „*protestul hotărât împotriva încălcării drepturilor omului în România*".[640] Ecoul internaţional al evenimentelor de la Timişoara este imens.[641] Agenţia Română de Presă – Agerpres – este obligată, sub avalanşa relatărilor presei externe, să rupă tăcerea anunţând că „*au avut loc serioase violări ale ordinii publice la Timişoara (…) s-au produs acte de terorism, vandalism şi distrugeri de bunuri publice*".[642] Păstrau tăcere în privinţa victimelor, morţilor şi răniţilor, atât liderii partidului comunist cât şi instituţiile publice ale regimului.

Cu toate măsurile luate revolta din Timişoara capătă caracter de masă şi organizare coerentă mai ales la unele din întreprinderile

---

637 Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 108.

638 Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 267.

639 Arh. M.A.E., Viena, 1989, vol. 4, f. 231-232 bis, apud, Dumitru Preda, Mihai Reteganu, *op. cit.,* p. 460.

640 Arh. M.A.E., fond Varşovia, 1989, vol. 4, f. 94-95, apud, Dumitru Preda, Mihai Reteganu, *op. cit.,*p. 459.

641 A se vedea pe larg documentele şi comunicările făcute de ambasadele României în ţări din Europa şi URSS, în Dumitru Preda, Mihai Reteganu, *op. cit.*, p. 460-471.

642 Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluţia română din decembrie…*, pp. 179-180.

din Timișoara cum au fost: „Azur", „Elba", „6 martie", „Solventul" „Electrobanat", unde au fost organizate mitinguri de protest, greve și s-au formulat revendicări sociale și politice.[643] La IPROTIM , în cadrul unei ședințe organizată de organizația de partid pentru a se condamna manifestările huliganice, Claudiu Iordache protestează și afirmă că în stradă nu au fost huligani, ci reprezentanți ai poporului.[644]

În ziua de 20 decembrie 1989 Timișoara s-a „revărsat" în stradă. Se inversează decisiv raporturile de forțe. Dacă până la această dată forțele de represiune dădeau impresia că pot controla situația din acest moment acestea devin din factor intimidant „forțe intimidate" de forța mulțimii![645]apar primele idei de platformă politică a unei revoluții care punea bazele unei noi organizări sociale și politice. Armata a dat prin șefii săi semnalul replierii,[646] iar în jurul prânzului s-au retras în cazărmi.[647] Implicațiile și consecințele acestui act au fost deosebite pentru derularea ulterioară a evenimentelor. Generalul Gușă conform regulamentelor militare putea să retragă armata de pe stradă doar cu aprobarea celui care ordonase acest lucru și acesta nu era nimeni altcineva decât Nicolae Ceaușescu ori el nu dăduse un asemenea ordin. Actul șefului Marelui Stat Major a fost un act de insubordonare față de comandantul suprem funcție ce o deținea Nicolae Ceaușescu în calitate de președinte al Republicii; din aceasta perspectivă se poate spune că nu doar militarii aflați în stradă au trecut de partea revoluției, ci și comandanți de rang superior din conducerea armatei[648]

---

643 Claudiu Iordache, *Isus s-a născut la Timișoara,* Editura Helikon, Timișoara, 1994, pp.2-28.

644 Alesandru Duțu, *op.cit*., p. 119; Viorel Domenico, *op.cit*., p. 100.

645 Viorel Domenico, *op.cit*., p. 115.

646 Ibidem, p. 116.

647 Alesandru Duțu, *op.cit*., p.121.

648 Viorel Domenico, *op.cit*., p.151.

În aceste momente un grup de revoluționari printre care Ioan Lorin Fortuna, Claudiu Iordache, Ioan Chiș, Ștefan Ivan, Sorin Iordăchescu etc., au pătruns în sediul Operei și se arată mulțimii de la Balcon. Opera din Timișoara devine pentru un timp sediul revoluției române.[649] Referindu-se la aceste momente Ioan Lorin Fortuna mărturisea: „Îmi era deosebit de clar că mulțimea trebuia organizată. Trebuia constituit un comitet de inițiativă care să coordoneze mulțimea, să facă apel la intreprinderi și să reprezinte nucleul viitoarei organizații politice. Era momentul cel mai prielnic al transformării revoltei în revoluție și nu trebuia pierdut"[650]. A fost constituit un *Comitet de inițiativă a revoluționarilor*[651] *și Frontul Democratic Român*[652]. Primii lideri ai revoluției se adresează din balconul Operei mulțimii. Ioan Lorin Fortuna face cunoscut apariția primei organizații politice de opoziție la regimul de dictatură, iar Claudiu Iordache face apel la solidaritate.[653]

La întoarcerea din Iran, Nicolae Ceaușescu a făcut din necunoașterea realităților sau din ignorarea lor o greșeală fundamentală. Mai mult, a încercat să rezolve criza socială și politică de la Timișoara după modelul acțiunii din vara anului 1968. Atunci, liderul român s-a adresat mulțimii, ceea ce i-a adus un imens spor de capital politic în țară și peste hotare. A crezut că se bucură de încrederea populației, fără a lua în considerație că lipsurile și privațiunile pe care le-a impus acesteia în ultimii ani au săpat o adevărată prăpastie între dictator și populație, între partid și mase. După o scurtă teleconferință cu aparatul de partid

---

649 Lorin Fortuna, *Semnificația zilei de 20 decembrie 1989,* în *Caietele Revoluției*, nr. 5, 2006, pp. 30-32.

650 Apud, Miodrag Milin, *Timișoara în revoluție și după,* Editura Marineasa, Timișoara, 1997, pp. 106-107.

651 Alesandru Duțu, *op.cit*., p. 120.

652 Miodrag Milin, *op.cit.,*p. 110.

653 Claudiu Iordache, *Balconul Operei*, în *Caietele Revoluției*, nr.5, 2006, pp. 32-34.

din teritoriu[654], la câteva ore se adresează populației în legătură cu evenimentele de la Timișoara, prin intermediul radioului și televiziunii.

Nicolae Ceaușescu a caracterizat manifestațiile de la Timișoara drept acțiuni cu caracter „fascist" care au atacat instituțiile statului și chiar unele unități militare care continuă să se apere. În realitate orașul de pe Bega trecuse în mâinile revoluționarilor. Apelul lui N. Ceaușescu la apărarea „valorilor naționale" din cuvântarea de la posturile naționale de radio și televiziune a avut un efect de bumerang atât pe plan intern cât și internațional. Timișorenii care trăiau bucuria libertății aveau acum alte repere și alte valori prin care măsurau patriotismul și atașamentul la obiectivele naționale. Până la acest discurs populația nu cunoștea din surse oficiale ce s-a întîmplat. Acum auzea de la șeful statului că timișorenii vânduți străinătății luptau împotriva cuceritilor revoluționare, împotriva cauzei socialismului! Acest discurs a avut efect de bumerang deoarece a declanșat mișcările de protest la nivel național![655] Istoricul Dennis Deletant afirma într-un studiu publicat la două decenii de evenimente că după discursul lui Nicolae Ceaușescu la TVR din seara zilei de 20 decembrie 1989 a fost sunat de John Simpson, șeful departamentului Știri externe de la BBC și l-a întrebat dacă acesta este „pentru Nicolae Ceaușescu sfârșitul sau nu? Până la Timișoara eram convins că Ceaușescu ar putea să accepte tendința de schimbare din Europa Centrală, dar apariția sa la televiziune flancat de soția cu o față împietrită și cu un *politburo* devenit aproape fosile mi-a insuflat convingerea că acest moment a marcat începutul sfârșitului regimului său și am răspuns «Da»".[656] În

[654] Viorel Domenico, *op.cit*., p. 149.

[655] Ibidem, p. 161.

[656] Dennis Deletant, *Revisiting the 1989 Romanian Revolution:Some Personal Reflections*, in Catherine Durandin, *Roumanie, vingt ans apres: La «Revolution» revisitée*, p.18, on line https://www.diploweb.com/IMG/pdf/Roumanie_revolution_revisitee.pdf_.pdf accesat la 20 martie 2017.

ziua de 20 decembrie tensiunea a crescut brusc în unele orașe din Transilvania. În primele ore ale dimineții s-au primit informații la M.St.M. că la Arad, Tg. Mureș, Bistrița, Miercurea Ciuc, Turda și Alba-Iulia apar semnele „furtunii". În Cluj, muncitorii de la C.U.G., IRIS și alte întreprinderi se revoltă.

În jurul prânzului primul ministru Constantin Dăscălescu însoțit de încă trei miniștri ajung la Timișoara. Un grup reprezentând revoluționarii care se găseau în fața Consiliului județean – Ioan Savu, Ioan Marcu, Petre Boroșoiu, Sorin Oprea, Virgil Socaciu, Mircea Mureșan, Dan Carp etc., – au avut discuții cu trimișii lui Nicolae Ceaușescu și liderii locali ai PCR, dar nu au dus la nici un rezultat. Au reușit să transmită o listă de revendicări care în esență erau politice și nu sociale sau economice.[657] Spre seară au reușit și reprezentanții revoluționarilor din fața Operei să ajungă la discuții la județeana de partid fără însă să se schimbe soarta acestor discuții.[658] Evenimentele încep să prindă contur programatic cu valoare națională. Liderii revoluției elaborează o Proclamație a FDR care va fi răspîndită in principalele localități din țară ajungând în ziua următoare (21 decembrie) la Arad, inclusiv in Capitală[659]. Însă aceasta a fost tipărită și răspândită la nivel național după căderea dictaturii.

În ziua de 21 decembrie 1989, în principalele centre industriale din țară situația devine explozivă. Primele manifestări împotriva dictaturii apar la Sibiu, unde în jurul orei 8.00 un grup de tineri au dat foc „operelor" lui Ceaușescu, iar în jurul orei 10.00 demonstranții sunt în centrul Sibiului. Nicu Ceaușescu cere desfășurarea trupelor pentru a împiedica escaladarea evenimentelor.[660]

[657] În Caietele Revoluției nr. 2, 2005, p. 10.

[658] Alexandru Oșca, *op.cit*., pp. 160-163.

[659] Idem, Revoluția română în Banat, pp. 228-229

[660] A se vedea pe larg, *Revoluția din Sibiu*, 4 mai 2011, online https://mariusmioc.wordpress.com/revolutia-din-alte-orase/revolutia-din-sibiu/ accesat la 20 aprilie 2017.

La Braşov, între orele 8.00 și 23.00, au loc manifestaţii de protest. Armata este scoasă în stradă și în acest oraș.[661] La Cluj-Napoca, în Piaţa Libertăţii, în jurul orei 15.30 se petrece un incident între un grup de protestatari condus de actorul Călin Nemeș și militarii unei subunităţi din U.M. 01215, soldat cu morţi și răniţi[662]. Acest incident tensionează lucrurile. Apar confruntări între protestatari și forţele de ordine și în alte puncte ale oraşului: Calea Moţilor, zona Podului Astoria, Piaţa Mihai Viteazul.[663] Mișcarea protestatară se răspândește în mai multe zone ale ţării: Alba Iulia și Cugir[664], Giurgiu[665] Constanţa, Brăila,[666] și alte localităţi. Sute de mii de oameni și-au părăsit ocupaţiile zilnice, au ieșit în stradă cerând înlăturarea lui Ceaușescu și regim democratic.

2.4.2. București, 21-22 decembrie, sfârșitul dictaturii și al socialismului în România

Deși dispunea de informaţii complete privind situaţia din ţară, Nicolae Ceaușescu a refuzat să vadă și să accepte realitatea și hotărăște să pună în aplicare propriile soluţii de a scoate ţara din criza politică în care se afla. A ordonat ţinerea unui miting în ziua de 21

[661] A se vedea, *Revoluţia din Braşov*, 29 aprilie 2011, online https://mariusmioc.wordpress.com/revolutia-din-alte-orase/revolutia-din-brasov/ accesat la 23 mai 2017.

[662] Alexandru Oșca, *Revoluţia din decembrie 1989 la Cluj,un exerciţiu cu final tragic*, în Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *Revoluţie și tranziţie în societatea română contemporană. Abordări interdisciplinare.* Conferinţa IRRD, 2016, Editura IRDD, București, 2017, pp. 199-218.

[663] *Armata Română în revoluţie…*, pp. 89-91.

[664] Dr. Andreea – Iuliana Bădilă, *Istoria orală, instrument de conturare a imaginii Revoluţiei Române din Decembrie 1989. Studiu de caz: Alba Iulia și Cugir*, in Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *op.cit.*, pp. 98-133.

[665] Dr. Ștefan Păun, *Giurgiu-1989-1990 schimbarea de paradigmă politic,* în Constantin Hlihor, Andreea-Iuliana Bădilă, coord., *op.cit.*, pp. 198-199.

[666] A se vedea, Marian Cojoc, *Revoluţia Română din Decembrie 1989 în Dobrogea*, Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, 2011, passim.

decembrie 1989, ora 12.00, care, în viziunea dictatorului, urma să marcheze solidarizarea mulțimii din București cu măsurile ordonate de el la Timișoara. A încercat aceleași „metode" de a atrage populația de partea sa, ca în august 1968. Numai că, acum mulțimea era adunată la ordin și practic încercuită de forțele de ordine. În loc de scandări și aplauze obișnuite pentru cuplul Ceaușescu de data aceasta apar strigăte de revoltă și solidarizare cu Timișoara. În mulțime explodează o petardă care sporește confuzia[667]. Ceaușescu încearcă să potolească agitația făcând promisiuni derizorii. Spune ceva despre Timișoara, este întrerupt. Încearcă zadarnic să se facă ascultat. Sosise ceasul înlăturării de pe scena istoriei a ultimului dictator comunist. Istoricul francez Jean-Marie Breton referindu-se la acest aspect aprecia: „*Ceaușescu n-a fost un orator însă performanța sa din după-amiaza zilei de 20 decembrie a fost cea mai catastrofică din viața sa de om politic (…). Ceaușescu s-a dedat la acuze la adresa trădătorilor, în legătură cu străinătatea care amenință întreg teritoriul României. A încercat să facă să vibreze coarda naționalistă*".[668]

Mulți dintre cei care au părăsit mitingul oficial, grupuri de cetățeni au început să strige lozinci anti Ceaușescu. În punctele strategice din centrul Capitalei – Piața Romană, Piața Universității – este ocupat carosabilul. În după amiaza zilei, la ora 16.30 apare primul incident soldat cu morți și răniți în Capitală. Un camion al armatei încărcat cu muniție se deplasa pe Bulevardul Magheru de la

[667] Asupra acestui moment sunt informații contradictorii și multe speculații. A se vedea, Ion Bucur, *Evoluția evenimentelor din București în perioada 17-21 decembrie 1989*, în *Clio/1989***,** An IV, nr. 1(7), 2008, pp. 5-21; Ioan Scurtu, *op.cit*., pp. 219-221; Alesandru Duțu, *op.cit*., p. 137; *21 Decembrie. Bucuresti. În legatură cu busculada de la mitingul lui Nicolae Ceausescu*… online https://romanianrevolutionofdecember1989.com/2013/12/20/21-decembrie-bucuresti-in-legatura-cu-busculada-de-la-mitingul-lui-nicolae-ceausescu/ accesat la 5 septembrie 2017;

[668] Jean-Marie Breton, *op. cit.*, p. 95.

Universitate către Intercontinental. Șoferul, un militar în termen, a fost lovit în cap de către un cetățean cu o cărămidă își pierde cunoștiința și intră cu mașina în mulțime omorând 7 oameni și rănind alți 5. În această situație dramatică soldații au intrat în contact direct cu oamenii, s-au speriat și au tras fără comandă. Au rezultat alte victime (8 morți și răniți prin împușcare)[669]. Aflând despre aceste lucruri ministrul apărarii, generalul Vasile Milea a ordonat *„să nu se mai execute foc și să nu mai fie băgați militarii în linia întâi. Dacă pleacă scutierii să plece și militarii"*[670]. Revoluționarii au ridicat o baricadă în fața restaurantului Dunărea și au rezistat câteva ore. Numărătoarea inversă pentru dictatura ceaușistă începuse deja. Ceaușescu, asediat de populația Capitalei, se pregătește de represalii. La ora 16.00 a dat ordin să fie reprimate grupurile de demonstranți din Capitală.[671] Stăteau față în față 80.000 – 100.000 de demonstranți și peste 4.000 de militari echipați de război. Acțiunile de descurajare n-au succes nici în Capitală dar nici în alte localități unde rândurile protestarilor se îngroșau de la un ceas la altul.[672] Convoacă o teleconferință pentru ora 18.00 care va fi dealtfel și ultima din istoria regimului Nicolae Ceaușescu. Miniștrii apărării și de interne și generalul Vlad sunt opriți în sediul C.C. pentru a acționa sub directa sa comandă spunând că" *Vom apăra cauza, vom apăra socialismul cu arma în mână pentru că suntem într-un război mai greu decât cel împotriva hitlerismului. Deci suntem în stare de război, și nu necesitate. Armata, internele și securitatea să își facă datoria*"[673].

După teleconferință, Ceaușescu îi reproșează lui Milea și lui Postelnicu faptul că n-au *„lichidat rapid situația de aici (din*

[669] Alesandru Duțu, *op.cit*., p.144; Dumitru Mazilu, *Revoluția furată. Memoriu pentru țara mea*, vol. I, Cozia Ed.-CO, București, 1991, pp. 80-82.

[670] Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, p. 128.

[671] Alesandru Duțu, *op. cit.*, p. 156.

[672] Ibidem, pp. 139-143.

[673] Ion Pitulescu, Ion Constantin, Marin Lazăr, *op.cit*., p. 168.

București)".[674] Confruntarea dintre forțele de ordine și protestatari va începe după lăsarea întunericului și atinge punctul culminant la mijlocul nopții. Se execută focuri de avertisment, dar se și trage în manifestanți. La miezul nopții, baricada de la Intercontinental este înlăturată și manifestanții sunt împinși pe arterele adiacente Pieței Universității și către gura de metrou. Au fost operate arestări masive. Militarii dispuși în Piața Universității, zona CC-ului și a Intercontinentalului au executat foc de avertisment, dar concomitent cu aceștia au executat foc și alte persoane. La miezul nopții apar primele victime în confruntarea de la Intercontinental. După aceea este spulberată baricada ridicată aici de revoluționari[675]. Până spre ora 3.00, au fost uciși 48 de oameni (39 au decedat datorită efectelor armelor de foc) și au fost răniți peste 100 prin împușcare.[676] Alți revoluționari au fost bătuți, maltratați, arestați și duși în arestul sediului central al Miliției, aflat în zonă, pe Calea Victoriei, apoi la închisoarea Jilava. Concomitent, lucrătorii de la salubritate, sub supravegherea primarului general Barbu Petrescu, spală străzile de sângele revoluționarilor, acoperă cu vopsea lozincile de pe pereții zidurilor din zonă. Gelu Voican-Voiculescu prezent în acea noapte în zonă mărturisea că „s-a tras din blocul «Creditul Minier» (…) Părerea mea este că acești morți au căzut ca să întărâte lumea… să escaladeze situația"[677].

În primele ore ale dimineții de 22 decembrie, coloanele de bucureșteni pornesc de pe platformele industriale către centrul Capitalei. Aproape 500.000 de oameni sunt în stradă cerând înlăturarea clanului Ceaușescu[678]. Potrivit unor mărturii ulterioare,

---

[674] Constantin Sava, Constantin Monac, *op. cit.*, p. 203.

[675] Alex Mihai Stoenescu, *Interviuri despre revoluție*, Editura RAO. București, 2004, p. 205.

[676] Alesandru Duțu, *op. cit*., p. 151.

[677] Alex Mihai Stoenescu, *op.cit.,* p. 213.

[678] Ioan Scurtu, *22 decembrie 1989 – căderea regimului ceaușist*, în *Document*, Buletinul Arhivelor militare Române, anul XII, numărul 4(46) /2009, pp. 1-3.

în această dimineață unul dintre frații lui Nicolae Ceaușescu Ilie care era general și șeful Consiliului Politic Superior al Armatei iar fi spus: „Situația este deosebit de critică. Vin coloane de muncitori. Trebuie făcut ceva. Trebuie destituit guvernul… Nu te împotrivi rușilor, e clar că rușii vor să te schimbe! Pune-l pe Iliescu!”[679].

Considerăm că înaintarea coloanelor de muncitori dinspre principalele platforme industriale spre centrul capitalei a fost un moment extrem de important și a atârnat decisiv în evoluția evenimentelor din acea zi de cumpănă a Revoluției române. În miile de muncitori era prea greu să se tragă. Apoi, muncitorii reprezentau o bază politică a regimului. Nu mai putea fi vorba doar de „unele grupuri” manevrate de „cercuri politice interesate”. Nu este nici o îndoială că decizia retragerii armatei în cazărmi s-a luat pornind și de la această nouă situație. Armata nu putea lupta împotriva propriului popor.

În același timp, ieșirea în stradă a muncitorilor a arătat că regimul comunist din România pierduse orice legitimitate, nu mai avea puncte sociale de spijin. Referindu-se la acest aspect Ion Iliescu în *Comisia senatorială pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989* a declarat că „ieșirea platformelor industriale din 22 decembrie a fost factorul determinant. Pentru că, altminteri, cu tot eroismul tinerilor din noaptea de 21, putea fi lichidată și înăbușită toată mișcarea. Dar, până la urmă, finalizarea s-a produs prin această participare de masă a populației Bucureștilor”[680]. Fraternizarea armatei cu revoluția s-a produs pe acest fundal, care arăta fără dubii că regimul este condamnat, că istoria își croiește alt drum. După ora 09.00 primele subunități de armată fraternizează și în București

[679] Alesandru Duțu, *op. cit.,* pp. 151-152.

[680] Ion Iliescu, *REVOLUȚIA TRĂITĂ- Stenograma convorbirii cu membrii comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989,* online, https://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/revolutia-traita-stenograma/ accesat la 7 septembrie 2017.

cu populația revoltată. La câteva minute, după ce a transmis, din nou, ordinul să nu se tragă asupra demonstranților, ministrul apărării, general-colonel Vasile Milea, se sinucide.[681]

Simțind iminenta prăbușire, dictatorul a convocat în grabă ședința C.P.E.X. care avea să fie și ultima a partidului comunist. Acum Nicolae Ceaușescu cere celor mai fideli colaboratori să lupte[682]. În fapt, decizia de a lupta era utopică. Armata începea să se retragă în cazărmi. Ceea ce, de fapt, suspenda starea de necesitate pe care dictatorul hotărâse să o declare la nivelul întregii țări. De acest lucru a fost convins și fratele dictatorului, general-locotenent Ilie Ceaușescu, care l-a convocat, la ora 12.00, la Ministerul Apărării Naționale, pe atașatul militar sovietic, contraamiralul Mihailov, și pe reprezentantul în România al Comandantului-șef al Tratatului de la Varșovia, general-locotenent Gaponenko. În locul lui Gaponenko, care era la Chișinău din data de 19 decembrie 1989 (!), a sosit general-maior G.N. Bociaev. Ilie Ceaușescu îi informează despre situația din România, precizând că despre aceasta „*au fost informate toate oficiile diplomatice din țară; astăzi se va anunța un nou guvern (…) Pot fi schimbări în conducere. Vom urmări situația*".[683] La această oră, accesul spre Piața Palatului era liber. Manifestanții au forțat intrarea în sediul Comitetului Central. Trupele de securitate care asigurau paza clădirii nu opun rezistență, ci se retrag din fața mulțimii care pătrunde în incintă. Instituțiile statului socialist se năruiau. Nu mai exista nici o autoritate. Cei care au servit dictatura până în ultimul moment dispar de la posturile lor.[684] Complet rupt de realitate, Nicolae Ceaușescu a apărut pentru câteva secunde să vorbească mulțimii din balconul CC. Mai credea că poporul îl va apăra! Mulțimea îl huiduie.

---

[681] *Armata Română în revoluție…*, p. 112.

[682] Alesandru Duțu, *op. cit.,* p. 156.

[683] Viceamiral (r) Ștefan Dinu, *Condamnat la discreție,* București, Editura Neverland, 2009, p. 243.

[684] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 269.

Un colaborator îl trage înăuntru și-i spune că mulțimea a pătruns în sediul CC. Ceaușescu a fugit pe acoperiș unde îl aștepta un elicopter de la Flotila prezidențială, chemat de generalul Victor Atanasie Stănculescu, care asigura funcția de ministru al apărării, deoarece generalul Ștefan Gușe era încă la Timișoara. Odată cu decolarea elicopterului de pe acoperișul sediului CC al PCR se încheia o epocă dramatică din istoria poporului român. La ora 12.06, când Nicolae Ceaușescu a părăsit Comitetul Central, care simboliza centrul vital al puterii politice în România, regimul socialist-totalitar se prăbușise. Zecile de mii de oameni care se aflau în Piața Palatului au privit decolarea și depărtarea elicopterului cu sentimentul că au scăpat de cel mai sângeros dictator din istoria României[685]. Soții Ceaușescu părăsiți de oamenii de încredere și de structurile de putere ale regimului ajung cu peripeții la Târgoviște unde au fost arestați și ținuți în custodia armatei până la „Procesul" desfășurat în ziua de 25 decembrie de către un Tribunal Militar Excepțional, apoi fiind executați.[686]

Revoluționarii pătrunși în clădirea CC-ului rostesc de la balcon primele discursuri iar, potrivit mărturisirilor sale, Gelu Voican Voiculescu l-ar fi trimis pe prietenul său Harosa după Ion Iliescu. La ora 12,30 din balconul Comitetului Central, Petre Roman, declara: „Compatrioți! Noi, acum, aici, decretăm moartea dictaturii lui Ceaușescu! Noi, acum, aici, decidem că puterea este a poporului". Apoi generalul Voinea, comandantul Armatei 1, a spus: „Fraților! Armata-gata. Și-a încheiat misiunea! Acum, voi trebuie să spuneți ce-i de făcut!"[687]

---

685 Ioan Scurtu, *op.cit*., în *loc.cit*., p. 6.

686 A se vedea, Viorel Domenico, *Ceaușescu la Târgoviște*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999; idem, *După execuție a nins,* Editura Militară, București, 1992; Tana Ardeleanu, Răzvan Savaliuc, Ion Baiu, *Procesul Ceaușeștilor,* Editura Ziua, Craiova, 1996; Catherine Durandin*, Moartea Ceaușiștilor. Adevărul despre o lovitură de stat comunistă*, Editura Humanitas, București, 2011.

687 Alesandru Duțu, *op. cit*., pp. 165.

La ora 12.59, Televiziunea Română a anunţat căderea lui Nicolae Ceauşescu.[688] Ţara şi lumea întreagă aflau că în România dictatura s-a sfârşit. Apare acum problema preluării puterii. Până la ora 18.23 când a început să se discute despre formarea unui nou organism de stat în România a fost un vid total de putere. Există și opinia potrivit căreia în aceste câteva ore de vid politic specifice perioadelor revoluţionare puterea a aparţinut unor generali din cadrul Ministerului Apărarii, în speţă este vorba de generalul Stănculescu și apropiaţii săi.[689] Această concluzie poate acceptată doar dacă cercetăm evenimentele plecând de la ipoteza potrivit căreia în România a avut loc o lovitură de stat militară[690], iar revoluţionarii au constituit doar decorul acestei acţiuni ceea ce în realitate nu s-a întîmplat.[691] Era imposibil de realizat acest scenariu pentru că nu ar fi fost acceptat de populaţia revoltată. Ion Iliescu a explicat de ce a fost „înjghebat un fel de stat major al revoluţiei" și de ce a fost stabilit „cartierul general al revoluţiei[692] „la Ministerul Apărării"[693]. În primul rând

[688] *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția Română…*, p. 222.

[689] Flavius-Cristian Mărcău, *Implicațiile generalului Stănculescu în revoluția din 1989 – CEDAREA Puterii*, in *Sfera Politicii* nr. 6 (182) / 2014, pp. 3-9.

[690] A se vedea, Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. IV, Editura RAO, București, 2005;

[691] A se vedea printre altele, Costache Codrescu, coord., *Armata româna în revoluția din decembrie 1989*, Ediția a doua, Editura Militară 1998; Radu Tudor, *Secretele armatei. Puterea din umbră*, Editura Nemira, București, 2014; Constantin Iordache, *Acțiunile navelor Marinei Militare în revolutia din decembrie 1989. Mărturii ale unor participanți*, Editura Ex Ponto, Constanta, 2004; Lica Pavel, *Marinarii și Revoluția. La un pas de catastrofă*, online http://www.portalulrevolutiei.ro/arhiva/2004_205.html accesat la 7 septembrie 2017

[692] Sunt opinii potrivit cărora cartierul general al revoluţiei a fost Studioul r al TVR, a se vedea, Anne Jugănaru & Alexandru Radu, *FSN – UN PARADOX POLITIC (1989-1992). România postcomunistă. O istorie a partidelor politice în interviuri și documente,* Volumul I, Editura Pro Universitaria, București, 2013, p. 9.

[693] Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 64-65.

pentru că în percepţia opiniei publice de atunci armata era „mai puţin compromisă, reprezenta atunci un foarte important factor de stabilitate", în al doilea rând deţinea un sistem de comunicaţii la nivel naţional şi avea structuri teritoriale „pe care puteam să ne sprijinim pentru a asigura funcţiile vitale ale statului"[694].

A existat un moment al luptei pentru putere în cele câteva ore de vid politic, dar nu au existat forţe „alternative" în cadrul PCR, cu legimitate şi autoritate asupra societăţii, pentru a prelua puterea.[695] În după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 s-a constituit Frontul Salvării Naţionale după mai multe negocieri între participanţi privitoare la numele pe care trebuia să-l poarte noul organ al puterii din România. Interesant că în momentul în care au început discuţiile asupra obiectivelor din program, Alexandru Bârlădeanu arată că „*ne trebuia o frază pentru opinia publică străină, o frază că ne păstrăm alianţele şi că nu schimbăm angajamentele internaţionale*".[696] Ion Iliescu a afirmat: „*Vreau să vă spun că am intrat în legătură cu Ambasada sovietică şi le-am transmis situaţia în care ne aflăm ca să comunice la Moscova, să se ştie cine suntem şi ce vrem. Asta le-am spus deja*"[697]. Compoziţia şi intenţiile politice ale FSN au devenit publice şi oficiale prin „Comunicatul către ţară al CFSN", difuzat la Radio şi TV şi publicat în Monitorul Oficial al României, nr. 1 din 22 decembrie 1989[698]. *Comunicatul către ţară* anunţa dizolvarea regimului Ceauşescu şi desfiinţarea structurilor sale de putere: „Guvernul se demite, Consiliul de Stat şi instituţiile sale îşi încetează activitatea"[699].

---

694 Ibidem, p. 65

695 Gelu Voican Voiculescu, *op. cit*., p. 47.

696 *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989", *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluţia Română…*, p. 321.

697 *Idem*.

698 Anne Jugănaru & Alexandru Radu, *op.cit*., p. 10.

699 Ion Iliescu, *op.cit*., p. 66.

Următorul pas a fost construirea noilor structuri de putere. Întreaga putere în stat a fost preluata de o structură cu funcție legislativă Consiliul Frontului Salvării Naționale. Lui i s-a subordonat Consiliul Militar Superior, care coordona întreaga activitate a armatei și a unităților Ministerului de Interne. Toate ministerele și organele centrale și-au continuat activitatea normală, subordonîndu-se Frontului Salvării Naționale, pentru a asigura desfășurarea normală a întregii vieți economice și sociale. Acest organism are o componență provizorie formată din 39 de persoane, printre care Ana Blandiana, Doina Cornea, Dumitru Mazilu, Mircea Dinescu, László Tökés, Dan Deșliu, Petre Roman, Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, Dan Marțian, Cazimir Ionescu, Domokos Geza și Ion Iliescu.

Liderii CFSN au cerut constituirea de Consilii județene, municipale, orășenești și comunale ale Frontului Salvării Naționale ca organe ale puterii locale.[700] Referindu-se la acest aspect din balconul CC, Ion Iliescu se adresa mulțimii: „Vom avea niște structuri provizorii care să asigure funcționarea noastră ca societate. Să pregătim alegeri libere, să… o viață în care poporul să fie realmente factorul de decizie, factorul de conducere al vieții publice…”[701] Noile structuri de putere în teritoriu au început să se constiuie chiar din primele ore după ce FSN a cerut acest lucru prin intermendiul media. Tot în această seară este citit la radio și televiziune programul politic al revoluției române care prelua idei și puncte programatice ale ale revoluționarilor de la Timișoara[702] și cuprindea deziderate precum abandonarea rolului conducător al unui singur partid politic și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ; organizarea de alegeri libere în luna aprilie; separația puterilor statului; elaborarea unei noi Constituții; promovarea liberei

[700] Anne Jugănaru & Alexandru Radu, *op.cit.*, p. 10.
[701] Alesandru Duțu, *op.cit.*, p. 186.
[702] Ioan Scurtu, *op.cit.*, p. 263.

inițiative în economie; sprijinirea micii producții țărănești; democratizarea învățământului și culturii; respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale; respectul deplin al drepturilor și libertăților omului și integrarea în procesul de construire a unei Europe unite.[703]

Evenimentele din România sunt cunoscute opiniei publice internaţionale prin intermediul mass-media. Agenţiile de ştiri sunt pline cu veşti şi reportaje din România.[704] Marile cotidiane din SUA, Franţa, Germania, URSS, Marea Britanie, Italia etc. fac prima pagină cu România.[705] Informarea şi dezinformarea au ţinut trează atenţia opiniei publice internaţionale. De fapt, aceasta este martoră a unui eveniment în premieră mondială. Transmiterea, în direct, la televiziune a unei revoluţii. A fost revoluţia cu durata cea mai scurtă. Referindu-se la acest aspect Timothy Garton Ash a făcut remarca: „În Polonia răsturnarea comunismului a durat zece ani, în Ungaria, zece luni, în RDG zece zile şi în România zece ore".[706] Timothy Garton Ash are dreptate dacă ne referim doar la prăbuşirea regimului comunist. Schimbările produse de o revoluţie au însă în timp o durată mai mare.

2.4.3. Lupta pentru putere, diversiune și război mediatic

În fapt, problema puterii în România nu s-a rezolvat o dată cu fuga lui Ceauşescu. În primele ore după ce Nicolae Ceauşescu a părăsit clădirea CC-ului s-au „format" nenumărate „guverne provizorii în funcţie de cine se afla la „dispoziţia" unui grup ad-hoc

[703] Ibidem, p. 195; Ioan Scurtu, *op.cit*., pp.259-260.

[704] Gino Rado, *Revoluția română văzută în mass-media maghiară și germană*, în Lucian-Vasile Szabo, coord., *Mass-media, represiune și libertate*, Timișoara, Editura Gutenberg Univers Arad, 2010, pp. 109-127.

[705] Ioan Scurtu, *Revoluția română din 1989 în context internațional*., pp. 235-236.

[706] *Apud* Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 269.

constituit[707]. În acele zile dramatice unele din taberele implicate în lupta pentru putere au căutat sprijinul URSS. Acestea mai credeau că vechiul angrenaj după care Moscova era arbitrul situaţiei mai funcţiona încă.[708] Acest lucru este confirmat de unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai lui Mihail Gorbaciov, Alexandr Iakovlev, care, în convorbirile cu Lilly Marcou afirma: „*Din România, s-au primit cele mai numeroase scrisori, din partea mai multor grupuri de opoziţie, unele chiar din interiorul partidului. Aceste scrisori ne rugau să intervenim direct, într-atât de odios devenise regimul (…) Dar, în ciuda acestui climat atât de tensionat, credeam că schimbarea n-avea să intervină decât după moartea lui Ceaușescu*”.[709] Ceea ce nu spune Alexandr Iakovlev o demonstrează documentele publicate la București în legătură cu zilele dramatice din decembrie 1989. Potrivit unei *Note cu unele aspecte, mai deosebite, pornind de la relaţiile cu unele armate din statele participante la Tratatul de la Varșovia și cu reprezentanţa comandantului-șef la București*,[710] la 23 decembrie, în jurul prânzului „*Din cabinetul ministrului apărării naţionale, la indicaţia preşedintelui Consiliului Frontului Salvării Naţionale şi a primului-ministru şi în prezenţa altor reprezentanţi din conducerea frontului, general-locotenent Eftimescu s-a adresat şefului Marelui Stat Major al F.A. ale URSS (traducere colonel Mircea Dumitru), întrebându-l dacă s-ar putea conta pe un eventual ajutor militar sovietic, împotriva teroriştilor. Generalul Moiseev a răspuns că o asemenea problemă poate fi discutată numai între cele două guverne, român şi sovietic*”.[711]

---

[707] Adam Burkowski, Aleksander Gubrynowicz, Paweł Ukielski, 1989. *Toamna Naţiunilor*, Polirom, Iași, 2013, p. 347.

[708] Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 271.

[709] Alexandr Iakovlev, *op. cit.*, p. 116.

[710] *Arhivele Militare Române*, Fond „Decembrie 1989”, *apud* Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluţia Română*…, pp. 216-229.

[711] *Idem*, p. 224.

Tot în jurul prânzului, în momentul în care s-a întors în sediul M.Ap.N. de la sediul fostului C.C. al P.C.R. generalul-maior Ștefan Gușe, a avut o nouă discuție telefonică la Moscova cu generalul Moisev „*căruia i-a comunicat că, în calitatea sa de șef al Marelui Stat Major al armatei române, nu a solicitat ajutor militar sovietic*" (subl.n)[712] Ion Iliescu referindu-se la acest moment atât de controversat al revoluției române nu numai în istoriografia românească, dar și în cea internațională afirmă: „*A apărut, cu insistență, mai ales în ultima vreme, acuzația că am fi, sau, mai ales aș fi solicitat intervenția militară sovietică. Este o manevră sfruntată, fără vreun temei și fără vreun suport. Sunt însăilate, am văzut din tot ce se publică în câteva ziare, fapte disparate pentru a se susține acest scenariu aberant. Pentru că eu am declarat și în carte și repet oricând, din ceea ce știu eu, cei cu care am conlucrat și la elaborarea documentului și la încropirea primelor activități, nimeni din grupul nostru de civili nu s-a gândit să solicite ajutor sovietic. Nu știu nici ca generalul Militaru să o fi făcut. În orice caz, nu cu știrea mea, iar până în 24 decembrie el nu avea nici o poziție oficială…*".[713]

Prima reacție oficială a Moscovei, față de evenimentele de la București și față de chestiunea intervenției în România, în baza documentelor care au fost publicate până acum, a survenit în cursul zilei de 23 decembrie 1989 în cadrul lucrărilor celui de-al doilea Congres al deputaților poporului când Mihail Gorbaciov a informat participanții de mai multe ori despre evoluția evenimentelor din România. El a „*menționat că organele guvernamentale și organizațiile obștești din URSS examinează modalități de acordare a unor ajutoare poporului român, în medicamente și specialiști, pentru asistență medicală acordată răniților – fie pe teritoriul URSS, fie*

[712] *Ibidem*, p. 225.

[713] *Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 din 16 decembrie 1994, cu Ion Iliescu*, *op. cit.*, p. 17.

pe teritoriul României"[714]. Un alt înalt demnitar sovietic, Nikolai Râskov, întrebat dacă URSS ar avea în vedere un asemenea scenariu, răspunde categoric: „*Noi nu trebuie să repetăm greșelile trecutului". Ar fi o mare greșeală să se trimită trupe sovietice în România, știut fiind că, recent, a fost condamnată trimiterea de trupe în Cehoslovacia și Afganistan*".[715]

Interesant este faptul că și unele cancelarii diplomatice au fost de acord, în acest joc al declarațiilor mediatice, cu un eventual „ajutor militar" acordat de URSS noii puteri din România[716]. Într-o declarație televizată la postul N.B.C., făcută în ziua de 24 decembrie 1989 J. Baker a spus: „*Statele Unite nu vor obiecta dacă Pactul de la Varșovia va considera necesar să intervină în România*"[717]. Ministrul francez de externe Roland Dumas a declarat ambasadorului român la Paris, Petre Gigea, că, la cerere, guvernul francez poate ajuta România cu alte produse.

A arătat, de asemenea, că Franța ar susține un eventual ajutor militar al URSS, „*dacă se va considera necesar*".[718] În cadrul discuțiilor care s-au purtat în cadrul Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989 senatorul Sergiu Nicolaescu, referindu-se la acest aspect, a afirmat adresându-se lui Ion Iliescu: „*Tineți minte, la Televiziune a dat un telefon ambasadorul francez. A vorbit cu mine, mă cunoștea, și a oferit 80 de antiteroriști, pe care-i avea la Oradea pregătiți, lucru pe care-l confirmă Doina Cornea*"[719]. Sovieticii au considerat această poziție a

[714] Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 488.

[715] *Idem*.

[716] Peter Siani-Davies, *op.cit.,* pp. 269-270; Constantin Corneanu, *Victorie însângerată. Decembrie 1989*, Editura Cetatea de Scaun Târgoviște, pp. 685-690.

[717] Arh. M.A.E., Moscova, 1989, vol. 10, f. 340; *apud*, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 489.

[718] Arh. M.A.E., fond Paris, 1989, vol. 6, f. 146-147; *apud*, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *op. cit.*, p. 492.

[719] *Apud*, Ion Iliescu, *Revoluția trăită,* p. 46.

administrației americane dar și a altor cancelarii occidentale drept un „cadou otrăvit", o criză, o „împingere" a diplomației regimului Gorbaciov în epoca Brejnev, într-un moment în care tocmai declarase că au renunțat la doctrina Brejnev în ceea ce privește relațiile URSS cu statele-satelit. I.P. Aboimov, în conversația pe care a avut-o cu ambasadorul american la Moscova, J. Matlock, în legătură cu poziția americană în cazul unei intervenții sovietice în România declara că „*nu avem în vedere, nici măcar teoretic, un asemenea scenariu. Suntem împotriva oricărui amestec în problemele interne ale altui stat și intenționăm să urmăm această linie cu fermitate și fără nici o deviere. Așadar, partea americană poate considera că «doctrina Brejnev» este acum a lor, ca un cadou din partea noastră*"[720]. Eduard Shevardnadze a fost, în discuția cu ambasadorul american, mai categoric și afirmă că sugestia lui Bush o găsește nu sinistră, ci doar stupidă.[721]

Acest „joc" al dialogurilor oficiale sau oficioase la nivelul marilor cancelarii diplomatice indică în mod evident faptul că lumea războiului rece apusese definitiv și că românii la București mai priveau încă lumea internațională cu ochii trecutului. Astăzi știm cu certitudine că în decembrie 1989 n-a fost nici un moment pericol de invazie străină, însă, societatea românească și elita politică în curs de formare au trăit „sindromul Praga 1968". Gândind evenimentele și derulările militare în termeni clasici, românii n-au putut să „gestioneze" păienjenișul diversiunii din zilele revoluției. Un prim asemenea moment s-a consumat în ziua de 12 ianuarie 1990 la București când mulțimea adunată în fața Palatului Victoria a formulat mai multe revendicări printre care scoaterea în afara legii a PCR și reintroducerea pedepsei cu moartea. Este momentul

[720] Constantin Corneanu, *op.cit.*, p. 688.

[721] *Apud*, Stelian Tănase, *op. cit.*, p. 272; Michael R. Beschloss, Strobe Talbat, *op. cit.*, p. 241.

cînd s-a strigat pentru prima dată „jos Iliescu!”[722]. În aceeași zi la Timișoara o demonstrație, începută în Piața Operei și continuată apoi în fața Consiliului Județean, a dus la contestarea autorității Frontului Democratic Român (FDR) și la schimbarea liderului, Lorin Fortuna[723].

Pe de altă parte evenimente din decembrie 1989, în special după fuga cuplului Ceaușescu, au fost puternic marcate de acțiuni diversioniste multiple și eficiente, de la manipularea imagologică și psihologică până la „războiul radioelectronic”[724]. Diversiunea psihologică prin manipularea informativă a opiniei publice și a armatei a fost o componentă esențială a evenimentelor din decembrie 1989. Imagini fabricate și zvonuri, știri false au invadat ecranul televiziunii române începând cu ora 18.00 a zilei de 22 decembrie 1989. Sergiu Nicolaescu consideră că războiul electronic putea fi dus numai de către „unități speciale, care, pentru a acoperi tot teritoriul României, nu puteau aparține decât unei țări vecine”[725]A făcut înconjurul lumii imaginea terifiantă a cadavrelor mutilate de securiști la Timișoara[726]. Cercetările făcute de un detașament al unei unități militare din Buzău care acționa la Timișoara au relevat că „*fuseseră dezgropate cadrave intrate deja în descompunere, care n-aveau nici o legătură cu evenimentele din perioada 16 – 20.12.1989*”.[727] În noaptea de 22-23 decembrie s-au difuzat de către Televiziunea Română informații potrivit cărora „*o coloană de blindate s-ar îndrepta către București, dinspre*

[722] Peter Siani-Davies, *op.cit.,* pp.349-351; Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*….p. 94-95;

[723] Ion Bucur, *Anul 1990. Partide, ideologii și mobilizare politică*, Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2014, p. 47.

[724] A se vedea, Ion Scurtu, *op.cit*., p. 274-275.

[725] Sergiu Nicolaescu, *Lupta pentru putere. Decembrie 1989*, p. 97.

[726] Vezi pe larg *Minciuni mass-media*, Editura Scripta, 1992.

[727] *Arh. Militare Române*, fond Decembrie 1898, *apud* Constantin Sava, Constantin Manoc, *op. cit*., p. 408; Marc Semo

Pitești, cu intenția să atace Capitala, informație care s-a dovedit a fi falsă".[728]

Sunt doar două exemple dintr-un noian de informații care au semănat panică și disperare în opinia publică. În această capcană a dezinformării au fost atrase și o serie de posturi de radio și televiziune străine. Temele predilecte au fost cele preluate din mass media românești: „genocidul de la Timișoara", „batalioanele morții", care acționau în canale subterane; mitraliere mânuite de securiști etc.[729]

Întrebat în iunie 1991, în cadrul unui interviu, de unde veneau anunțurile acelea incitatoare, instigatoare la omor care se dădeau pe postul național de televiziune, generalul Nicolae Militaru a răspuns: „*Aceasta a făcut parte dintr-un sistem general de dezinformare, atât asupra acțiunilor terestre cât și asupra celor aeriene, pentru a induce în eroare inclusiv comanda armată cât și unitățile din subordine. Efectele au fost neplăcute, toate negocierile care s-au petrecut în acele nopți, cu pierderi de vieți omenești, sunt deja cunoscute de opinia publică*".[730]

Diversiunea radioelectronică a fost, la rândul ei, intens întrebuințată pentru a crea confuzie și panică în rândul forțelor armate. Aceasta a avut ca obiect „penetrarea sistemelor de dirijare ale aviației" și bruierea acestora pentru a determina confruntări armate între forțele proprii.[731] Sute de ținte au invadat cerul României în punctele fierbinți pentru a simula o invazie aeriană. Coroborată cu diversiunea psihologică, acest tip de diversiune a creat o stare de confuzie, nesiguranță, panică și stress în rândul populației.

---

[728] *Armata Română în revoluție*… , p. 169.

[729] *Idem*; Marc Semo, *Le faux charnier du Timișoara:l'histoire d'un dérapage médiatique*, în Catherine Durandin, op.cit., pp.34-38; Séverine Mizera, *Le fiasco médiatique de la révolution et des charniers*, iunie 2014, online https://voyages.ideoz.fr/le-fiasco-mediatique-de-la-revolution-et-des-charniers-de-timisoara-en-roumanie/ accesat la 20 iulie 2017

[730] Angela Băcescu, *Din nou în calea năvălirilor barbare*, Editura Zalmoxis, Cluj-Napoca, 1994, p. 90.

[731] Vezi pe larg *Armata Română în revoluție*, pp. 170-180.

Diversiunea armată (teroristă) a făcut parte din același scenariu al forțelor oculte care au acționat în timpul revoluției române. Ea a fost realizată de persoane specializate în acest tip de acțiuni militare. Pe această temă s-au formulat diferite ipoteze mergându-se până la „afirmația hilară, potrivit căreia armata s-a luptat cu ea însăși, că a tras în „fantome".[732] Sigur că au fost situații când, urmare a dezinformării și manipulării, armata a tras în dispozitive care imitau „focul" de arme automate, dar aceste dispozitive aparțineau și erau amplasate în locuri „potrivite" de cineva. Cine erau aceste persoane, căror structuri au aparținut? Sunt întrebări care nu pot fi elucidate încă, datorită lipsei documentelor de arhivă. Există pe această temă o literatură bogată[733], dar ea se bazează pe analiza unor „mărturii" sau informații indirecte. Cercetările făcute până în prezent arată că elementele diversioniste au acționat cu o intensitate deosebită până la 25 decembrie, dată la care cuplul Ceaușescu a fost judecat și executat. De aici se trage concluzia că cei care au „tras" în decembrie au aparținut unor structuri de securitate rămase fidele clanului Ceaușescu.[734]

Pe lângă aceste elemente „interne" care au provocat violența, unii analiști și cercetători ai fenomenului sau protagoniști ai evenimentelor din decembrie 1989 au vorbit și de unele forțe străine. Gelu Voican Voiculescu afirmă că în decembrie 1989 „*comportamentul nostru atipic* (al revoluționarilor – n. n.), *haotismul care rezulta din*

[732] *Idem*, p. 181.

[733] A se vedea pe larg Ilie Stoian, *Decembrie 1989. Arta diversiunii*, Editura Colaj, 1993; Valentin Raiha, *Revoluția și jocul serviciilor secrete*, Tipar Euximus Impex, Baia Mare, 1994; Constantin Vasile, *Noi am fost teroriștii?* Editura Sibquard, Sibiu, 1995; Constantin Preda, „Teroriștii o poveste de adormit copiii?", în *Țara*, nr. 32, 19-25. XI.1990; Aurel David, *Scenariile și realitatea. O mărturie la dosarul «teroriștii»,* în *Timpul*, București, nr. 2-9, ianuarie 1991; Silviu Brucan, „Teroriștii au existat", în *Adevărul*, nr. 30, ianuarie, 1991.

[734] *Armata în Revoluția română*, pp. 188-190; Dennis Deletant, *op. cit.*, p. 210.

stângăcia noastră, au paralizat efectiv pe agenții de teren ai serviciilor străine, veniți să amorseze tulburările ce urmau să-l răstoarne pe Ceaușescu".[735] *Sergiu Nicolaescu crede și el că „Multitudinea de planuri în care s-a acționat în paralel în acele zile și lipsa de sinceritate a unor generali din D.S.S., ne fac să trăim într-o confuzie care favorizează, în primul rând, teroriștii ce au acționat din ordin extern și care, alături de «fanaticii ceaușiști», au creat cele mai multe victime".*[736] Analiștii militari „*nu exclud, definitiv, prezența alături de partizanii lui Ceaușescu și a unor elemente străine – libieni, iranieni, palestinieni – Ceaușescu având strânse legături cu regimul la putere din țările respective și care erau în măsură să alcătuiască grupe de comando în vederea salvării sale. Am afirmat că nu negăm această posibilitate, dar în lipsa probelor nu putem nici confirma nici infirma existența reală printre teroriști a acestor străini".*[737] Nu a fost elucidată încă problema „turiștilor sovietici" care au intrat în România de la data de 8 decembrie în număr variabil de la 80 la peste 1.000 de mașini pe zi".[738] Aceștia au fost semnalați în focul evenimentelor pe întreg teritoriul țării însă participarea/ implicarea lor în evenimente este controversată. Specialiștii militari afirmă că „*astăzi, nu se pot face afirmații certe despre implicarea lor în evenimentele care au avut loc în România, după 22.12.1989".*[739] Alți autori, pe baza unor investigații personale, afirmă că au acționat în zona Craiovei, Buzăului, Brăilei etc.[740]

Deși s-a diminuat, violența n-a dispărut nici după Crăciunul din 1989. Confruntările cu forțele diversioniste au continuat și

[735] Gelu-Voican Voiculescu, *op. cit.*, p. 48.

[736] Sergiu Nicolaescu, *Revoluția – începutul adevărului*, Editura Topaz, București, 1995, p. 233.

[737] *Armata Română în revoluție*, p. 190.

[738] *Idem*, p. 191.

[739] *Ibidem*.

[740] Ilie Stoian, *op. cit.*, pp. 46-47.

după eșuarea planului care urmărea să declanșeze „*o confruntare cu armele, pe scară largă, între trupele Ministerului Apărării Naționale și cele ale Ministerului de Interne*”.[741] Toate acestea au făcut ca revoluția română să aibă nu numai un caracter special în raport cu celelalte revoluții care au pus capăt regimurilor comuniste, ci și o anumită ambiguitate care nu va dispărea decât atunci când istoricii și analiștii vor avea acces la toate documentele anului 1989 existente în arhivele românești și străine.

Concluzii

Revoluția națională a triumfat în decembrie 1918, iar unitatea tuturor românilor devenea din vis, ideal și aspirație o realitate politică. La Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au fost conturate platforme politice cu caracter programatic asumate de România prin semnătură regală și aprobare parlamentară. Din păcate, clasa politică interbelică nu a reușit să construiască proiectul național așa cum a reieșit el din voința populară și din evoluțiile internaționale după Primul Război Mondial. Obtuzitatea, corupția, lipsa de strategie pe termen lung, incapacitatea de a construi durabil instituții, teama de a utiliza toate pârghiile democratice în rezolvarea problemelor majore, toate acestea au condus la prăbușirea României Mari, în vara anului 1940. Și, în felul acesta, Unirea Basarabiei cu România a devenit un vis frumos, spulberat de contextul internațional, de ideologii, de nepăsarea societății și de lipsa de cultură istorică a politicii românești de după 1990.

Și Revoluția anticomunistă a triumfat în decembrie 1989, iar libertatea și bunăstarea generate de un adevărat stat social păreau

[741] *Armata Română în revoluție…*, p. 443.

*Prim-Vicepreședinte al *Consiliului Frontului Salvării Naționale* constituit în decembrie 1989.

a se transforma din ideal și aspirație în practică politică. Dumitru Mazilu cunoscut dizident anticeaușist și participant activ la revoluția din decembrie* scria că „Românii își vedeau posibile împlinirile de progres și bunăstare într-un climat democratic, în care să-și poată alege liber conducătorii, iar nici unul dintre aceștia – după ce au primit susținerea populară într-o confruntare democratică liberă– să nu pretindă, apoi, prin diferite manevre și subterfugii, menținerea lor la putere pe viață. În decembrie 1989, românii sperau că va fi posibilă promovarea liberei inițiative și a competenței în conducerea tuturor sectoarelor economice. Poporul român cerea eliminarea dogmelor ideologice și se pronunța pentru promovarea adevăratelor valori ale umanității. Românii considerau necesar să se elimine minciuna și impostura și să fie statuate criterii de competență și justiție în toate domeniile de activitate…”[742]. După mai bine de două decenii de la evenimente Ion Iliescu observa marele decalaj dintre aspirații și realitatea politică: „Asistăm la demantelarea statului social, poate în contrast cu practica europeană și cu prevederile Constituției țării. (…) Oamenii sunt lăsați singuri în fața furtunii. E ca și când am renunțat la a mai fi o națiune. O națiune demnă, matură nu-și lasă membrii la voia întâmplării, să se descurce cum poate. Statul nu există în sine, este produsul vointei cetățenilor unei națiuni. Nimeni nu i-a întrebat pe români dacă sunt sau nu de acord cu această decizie. Separația puterilor în stat a ajuns o ficțiune, rezultatul alegerilor se schimbă prin migrație politică, executivul controlează, folosind banii publici, spațiul politic și schimbă voința cetățenilor, pedepsindu-i prin tăierea alocărilor bugetare, pe cei care nu votează cu puterea. Mai grav, votul a ajuns o marfă, se vinde cui dă mai mult. Se poate ieși din această involuție? Da, cu o condiție: să nu uităm pentru ce am avut o revoluție

[742] Dumitru Mazilu, *Revoluția Română – de la idealurile din 1989 la realitățile anului 2009*, în *Caietele Revoluției* Nr. 5 (24)/2009, p. 20.

în 1989 și care a fost preţul libertăţii[743]". Cum mare parte din elita politică românească post 1Decembrie 1918, prin modul cum a acţionat în practica politică pare a nu fi ţinut prea mult seama de idealurile născute în momentele revoluţiei naţionale tot așa și elita politică post Decembrie 1989 nu își mai aduce aminte atunci când preia puterea în România de idealurile revoluţiei din decembrie. Explicaţii pot fi multe. Unii politologi explică acest lucru prin accea că „Revoluția Română, precum toate revoluțiile, va rămâne veșnic neterminată, și istoria despre revoluție va fi încă multă vreme, după spusele lui Umberto Eco, operă deschisă"[744], iar unii istorici prin „absența unui proiect coerent, în care toate componentele sale, politică, socială, economică, culturală să fie bine articulate și credibile, au făcut posibilă supraviețuirea reziduurilor. Mare parte din lipsurile noastre de astăzi sunt cauzate de acest «păcat originar»"[745]. Cercetarea, analiza și o bună înțelegere a perioadelor de tranziţie ce-au urmat acestor revoluţii de început și de sfârșit de veac scurt pot aduce noi răspunsuri la întrebări pe care continuăm a le pune în legătură cu aceste evenimente.

---

[743] Ion Iliescu, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, Editura Litera, București, 2011, p. pp.9-10

[744] Anneli Ute Gabanyi, Revoluția neterminată, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 7.

[745] Vasile Docea, *Mare parte din lipsurile noastre de astăzi sunt cauzate de supraviețuirea reziduurilor,* grupaj de interviuri realizat de Melania Cincea, în TIMPOLIS, 11 decembrie 2014, online https://timpolis.ro/ce-a-ramas-din-asteptarile-din-decembrie-1989/ accesat la 23 septembrie 2017.

Capitolul III
Două tranziții, aceleaşi deziderate: modernitazare şi sincronizare cu societatea occidentală (1918-1928 şi 1989-2000)

Începutul și sfârșitul acestui secol scurt au fost marcate de revoluții care au inaugurat o perioadă de tranziție. Aceste începuturi care deschid o nouă epocă sunt denumite de unii istorici *turning point*[746] iar de alții *inagural*[747] cu impact fast sau nefast în viața unei națiuni. În societatea românească, după 1 Decembrie 1918 și mai ales după Decembrie 1989, entuziasmul și speranta au fost uriașe! Românii au crezut cu putere că țara va intra pe un nou făgaș, că se va transforma și va căpăta trăsăturile modernității occidentale. Deși conceptul de tranziție în teoria politică a părut în anii '60[748] fenomenul este mult mai vechi. Se poate vorbi de o intrare a României în tranziție și după 1 Decembrie 1918 chiar dacă actanții proceselor de unificare administrativă, de integrare economică și

[746] A se vedea, Fritjof Capra, *The turning point: Science, Society, and the Rising Culture*, Simon and Schuster, New York, 1982; Vejas Gabriel Liulevicius, *Turning Point in Modern History,* Chantilly, Virginia, 2013.

[747] Florin Constantiniu, *Un inaugural ratat*, în *Caietele Revoluției* Nr. 3 (28)/2010, pp. 35-36.

[748] Guillermo O'Donnell, Laurence Whitehead, Philippe C. Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, The John Hopkins University Press, Baltimore, 1986, p. 3.

financiară, de remodelare a conștiințelor nu au denumit aceste procese tranziție. Au avut conștiința schimbărilor radicale produse în societate și de intrăre a societății românești într-o perioadă diferită de epoca anterioară primei conflagrații mondiale. Neagu Djuvarea constata că după aceste evenimente „în toate domeniile artei și gândirii avem un viraj brutal”[749] iar Ioan Scurtu afirmă că „Unirea din 1918 a însemnat un început de epocă în istoria românilor”[750] și că prin modul cum acest eveniment a marcat ulterior societatea românească în ansamblul ei permite cercetarea și analiza comparativă cu revoluția din decembrie 1989[751]. În aceste condiții „în fața oamenilor politici s-au pus probleme noi, de rezolvarea cărora depindea evoluția societății românești”[752]. Elită politică, indiferent de convingeri doctrinare, considera că societatea în această perioadă de tranziție trebuie să își formuleze idealuri noi, intelectualii și oamenii de afaceri cereau noi direcții de dezvoltare economică și socială[753], elita culturală vedea nevoia unei schimbări radicale în domeniul culturii și spiritualității românești[754] toate pentru ca

[749] Vlad Mixich, Interviu cu Neagu Djuvara: *Suntem guvernați de esalonul doi al partidului comunist!* 17 decembrie 2008, online http://www.hotnews.ro/stiri-esential-5266378-interviu-neagu-djuvara-suntem-guvernati-esalonul-doi-partidului-comunist.htm accesat la 14 septembrie 2017

[750] Ioan Scurtu, *Istoria Romanilor de la Carol I la Nicolae Ceaușescu*, p. 50

[751] Idem, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea,* Editura Mica Valahie, București, 2011, p. 363.

[752] Idem, *O analiză comparativă: 1918 și 1989 după 20 de ani. Politica economică*, 22 DECEMBRIE 2011, online http://www.ioanscurtu.ro/o-analiza-comparativa-1918-si-1989-dupa-20-de-ani-politica-economica/ accesat la 14 septembrie 2017.

[753] A se vedea pe larg, Mihail Manoilescu, *Importanța și perspectivele industriei în noua Românie*, București, 1921; idem, *Problemele fundamentale ale dezvoltării noastre industriale*, Tiparul Românesc, București, 1922; Idem, *Problemele comerciale și industriale actuale*, în „Buletinul Uniunii camerelor de comerț, 1929; Stefan Zeletin, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, București, Editura Cultura națională, 1925, p. 234;

[754] A se vedea, Mircea Eliade, Emil Cioran,

noua societate să capete în cel mai scurt timp cracteristicile modernității occidentale[755]. Trebuiau redefinite rolul și funcțiile instituțiilor politice, sociale și culturale și puse în acord cu cele ale occidentului prin procese generic denumite *reformă* dar mai ales era necesară o transformare radicală a mentalităților existente în societatea românească din cele două epoci. La ieșirea din cele două revoluții elita intelectuală, dar nu numai ea, conștientiza că modernizarea instituțiilor politice, a raporturilor sociale și a schimbărilor în mentalul colectiv nu s-au putut realiza fie că, nu a existat un efort programmatic[756] fie că, a trebuit să aplice un model străin tradițiilor societății române cum a fost cel marxist[757]. După cum Marea unire, rod al revoluției unității naționale depline din 1918, nu s-a încheiat odată cu *1 decembrie 1918* sau cu recunoașterea noului stat la nivel internațional, nici trecerea de la totalitarism la regimul politic de democrație liberă specific societăților occidentale moderne nu s-a încheiat odată cu înlăturarea lui Nicolae Ceaușescu și a structurilor de putere pe care și-a construit regimul de dictatură. A fost nevoie și într-un caz și în altul de timp. Un timp istoric la fel de complex și cu multe dificultăți la fel de mari ca și cele din perioada revoluțiilor. Pe de o parte pentru realizarea unirii depline era necesară aducerea pe același plan administrativ, economic și financiar dar și cultural a întregii populații, ori, în exprimarea epocii, „concepția politică pe care trebuia să o primească și noile provincii, nu este administrativă, ci este concepția politică

[755] A se vedea și Constantin Bușe, Ideea europeană – elita intelectuală și politică românească, in Gh. Buzatu,Stela Cheptea,Marusia Cirstea, coord., Istorie și societate, vol. III, Editura Mica Valahie, București, 2011,.pp. 141-166.

[756] Constantin Schifirneț, *Sociologie românească modernă*, Editura Criterion Publishing, București, 2009, pp. 143-145.

[757] Claude Karnoouh, *Comunism/postcomunism și modernitate târzie*, Editura Polirom, Iași, 2000, pp.

culturală”[758], iar pe de alta după revoluția din decembrie 1989 era nevoie de un timp pentru demantelarea structurilor și mecanismelor politice, economice și sociale care au funcționat pe timpul regimului socialist și construirea altora pentru a pune societatea pe baze modern europene.

3.1. Istoria a două decenii de tranziție spre modernitatea politică (1918-1928; 1989-2000)

Tranziția în aceste două decenii de început și sfârșit de secol XX a fost dictată de necesități istorice. Anii 1918 și 1989 sunt momente de referință în istoria contemporană a românilor fiind percepute de contemporani și istorici, deopotrivă, *început de epocă* în evoluția României. Așteptările au fost imense, populația a fost nerăbdătoare dar și intransigentă cu autoritățile, dorea să ajungă cât mai repede la bunăstare și să trăiască într-o societate modernă și democratică asemeni celor din lumea occidentală. Aceste așteptări au generat un amplu efort de remodelare a politicului, a economiei dar și a mentalului colectiv. Societatea românească trebuia (re)construită. Au fost ani de reforme și o lungă tranziție care trebuia să conducă societatea în modernitatea occidentală. Deși în discursul istoriografic nu este des utilizat conceptul de tranziție pentru perioada de transformări prin care România a trecut de la finele secolului XIX și prima jumătate a secolului XX aceasta poate fi considerată și analizată „ca un spațiu de tranziție de la vechea ordine patriarhală la ordinea capitalist-mercantilistă și începuturile capitalismului financiar, sărind peste faza liberalismului. Schimbările de natură mercantilistă au făcut breșe în societatea autarhică, cu tot cortegiul de efecte sociale, economice, psihologice neanticipate și nedezirabile ale tăvălugului transformărilor: dislocarea unor structuri

[758] *Patria* din 26 aprilie 1919.

patriarhale, ruinarea industriei casnice ţărăneşti, politicianismul, pseudocultura etc"[759]. Dacă la aceste transformări politico-administrative, legislative, începând cu legea fundamentală din 1923 și sfârșind cu legile din domeniul învăţământului comerţului etc., perioada interbelică are toate trăsăturile ce caracterizează „o perioadă de tranziție, plină de schimbări radicale, incertitudini și anxietăţi[760].

3.1.1. Politica în primul și ultimul deceniu al secolului XX – starea de fapt

Sistemele politice care au fiinţat în aceste două decenii, deși, din punct de vedere al caracteristicilor au fost diametral opuse – o democraţie cu limite și disfuncţionalităţi în primul deceniu și o dictatură represivă în cel de-al doilea -, au avut ceva în comun și anume nefuncţionalitatea lor. Democraţia românească la cumpăna secolelor XIX și XX suferea de boli cronice care au ameliorat dar nu și vindecat sistemul politic. Criza socială din primăvara anului 1907 dar mai ales apariţia valului revoluţionar pe fondul evoluţiilor din primul război mondial vor arăta elitei politice societatea românească nu mai funcţiona fără schimbări radicale în domeniul politic. Și în România marea mută din lumea rurală își cerea drepturile în plan economic și social politic. La celălalt „capăt" al secolului scurt se afla regimul de dictatură gestionat de Nicolae Ceaușescu atât de bolnav și de anchilozat încât nu a fost capabil nici să asimileze „deschiderile gorbacioviste", care nu au salvat imperiul sovietic, ci a atenuat șocul schimbării. *Șocul schimbării* de regim se va produce în societatea românească prin violenţă și manifestări caracterizate,

[759] Maria Larionescu, *Controverse asupra dezvoltării sociale: puncte de vedere în sociologia românească*, în Cătălin Zamfir, Laura Stoica (2006), *O nouă provocare: dezvoltarea socială*, Iași, Editura Polirom, p. 32.

[760] Emanuel Copilaș, *România interbelică – noi evaluări,* în *Revista română de sociologie*, serie nouă, anul XXVIII, nr. 1–2, p. 80, 2017.

în multe aspecte, prin singularitate în raport cu evenimentele petrecute în alte societăţi est europene.

Dacă despre cauzele generate de regimul de dictatură a lui Nicolae Ceaușescu și rolul acestora în declanșarea revoluției din Decembrie 1989 care, la rândul ei, a făcut posibil intrarea României în tranziția postsocialism, în ultimii ani, s-a scris enorm despre factorii obiectivi și subiectivi existenţi în societate la începutul secolului al XX-lea care au generat nevoia de reforme radicale au fost circumscriși reformelor înfăptuite după marea unire[761] și mai ales sub nevoia de a contrapune o așa numită *epoca de aur* a democrației interbelice totalitarismelor de dreapta și stânga ce-au urmat[762]. Tranziția în care societatea românească a intrat după două mari zguduiri sociale și politice – răscoala din 1907 și primul război mondial dar și după o realizare istorică din anul 1918 are o caracteristică esenţial deosebită faţă de cea care a urmat revoluției din Decembrie 1989. A fost înfăptuită de o elită politică și intelectuală care a înţeles nevoia și imperativul schimbării. A avut înţelepciunea și arta politică de a evita revoluția socială într-un moment în care acest gen de revoluție distrugea imperiul ţarist și se revărsa peste civilizaţia occidentală prin Ungaria și unele părţi ale Austriei și Germaniei. Referindu-se la acest aspect istoricul Nicolae Iorga, în calitatea sa de parlamentar în dezbaterile legislativului care deschidea la Iași perioada de tranziție și reformă, în primăvara anului 1917, afirma: „Nu voi aduce înainte nici o învinuire, pentru că în

[761] A se vedea, Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democraţia la români(1866-1938),* Editura Humanitas, București, 1990; Ion Agrigoroaiei, *România interbelică*, vol. I, Editura Universităţii „AI Cuza", Iași, 2001; Vasile Vese, Vasile Pușcaș, coord., *Dezvoltare si modernizare in Romania interbelica 1919-1939*, Editura Politica, Bucuresti, 1988.

[762] A se vedea și Bogdan Murgescu, *Romania si Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010),* Editura Polirom, Iasi, 2010, Gh. Iacob, Luminita Iacob, *Modernizare – Europenism. România de la Cuza Vodă la Carol al II-lea,* voI. 1, laşi, 1995;

părerea mea nu este vorba de greșeli mici, individuale, sau aparţinând unei grupări, care să susţină judecata și să fie condamnate; este vorba de drumul greșit al unui întreg regim, care se isprăvește, pe care noi am fi voit să îl vedem isprăvindu-se prin căinţa noastră și pe care îl vedem zdrobit sub asupra lovitură a unei fatalităţi care vine asupră-ne. Un nou regim începe; el nu înlătură nici o bunăvoinţă, nici un patriotism, nici un ideal, dar înlătură hotărât toate rătăcirile și toate păcatele trecutului. În ce privește vechiul regim, nici o Adunare deliberativă de pe lume nu-l poate judeca astăzi sau mîine. Ca toate regimurile care se isprăvesc el se găsește astăzi în așteptarea judecăţii generaţiunilor care vor aprecia opera lui”[763].

Care erau aceste păcate invocate de Nicolae Iorga? Unul dintre acestea *politicianismul* a fost observat de savantul Constantin Rădulescu-Motru și se manifesta cu pregnanţă în viaţa politică românească de la cumpăna secolelor XIX și XX. Sistemul politic, instituit prin Constituţia din 1866 și completările aduse ulterior, deși, avea unele mecanisme de reglare și instrumentele prin care democraţia să fie curăţată de acest flagel nu a reacţionat. Motru nu numai că a observat, ci l-a și definit. Potrivit cercetărilor sale politicianismul este „practicarea meșteșugită a drepturilor politice prin care câţiva dintre cetăţenii unui stat tind, și uneori reușesc, să transforme instituţiile și serviciile publice, din mijloace pentru realizarea interesului public, cum ar trebui să fie, în mijloace pentru realizarea intereselor personale”[764]. La întrebarea de ce a fost posibil manifestarea politicianismului răspunsurile se găsesc în natura realităţilor sociale, politice, economice și culturale din societatea românească. În primul rând în societate în care marea

[763] *Desbaterile Adunării Deputaţilor*, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședinţa din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 236, p. 37.

[764] Constantin Rădulescu-Motru, *Cultura română și Politicianismul*, în *Personalismul energetic și alte scrieri*, text stabilit de Gh. Pienescu, Studiu, antologie și note de Gh. Al. Cazan, București, Editura Eminescu, 1984, p. 3.

masă de oameni era analfabetă nu putea să se manifeste o cultură politică pentru a face improbabilă manifestarea politicianismului. Or, cum în România masa neștiutorilor de carte era de circa 80%, la începutul secolului al XX-lea, și aproximativ 60%, în ajunul primului război mondial, se înţelege că marea majoritate a ţăranilor votau indirect, prin delegaţi, câte 1 la 50 de alegători. Așa se explică de ce Senatul, ca o Cameră superioară a parlamentului nu era la acea vreme „decât o adunare reprezentativă a clasei marilor proprietari rurali”[765]. Astfel, potrivit sistemului electoral „modernizat” din 1884, din cei 183 deputaţi care formau Camera, colegiul 1 desemna 75 deputaţi, colegiul al II-lea 70 de deputaţi, în vreme ce colegiul al III-lea doar 38 de deputaţi. Colegiul al III-lea care îi reprezentau pe ţărăni nu avea deputaţi din rândul acestora. În fapt, cei mai mulţi dintre ei proveneau din candidaţi desemnaţi de centrul guvernamental din rândurile partidului aflat la putere. Nu întâmplător colegiul al III-lea fusese numit „zestrea guvernamentală” după beneficiul locurilor de deputaţi, sau „colegiul minciună”, după cunoscuta teză a „formelor fără fond” atât de adecvată situaţiei politice date[766]. Paradoxal politicienii conservatori care susţineau acest sistem electoral care limita drastic libertăţile politice ale marii mase din societate avea dreptate. Aceasta era realitatea: „poporul era incapabil de a participa la viaţa politică a ţării dat fiind că ducea lipsă de temeiurile necesare care îl calificau pentru o asemenea funcţie: avuţia și alfabetizarea”[767]. Așezământul electoral consacrat prin legi speciale nu a corespuns principiilor liberale pe

[765] Georges Tatarescu, *Le rigime electorale et parlamentaire en Roumanie*, Paris. 1912, p. 31.

[766] Apostol Stan, *Putere politică și democrație în România 1859-1918*, București, 1995, p. 165.

[767] Ruxandra Iordache, *Sistemul electoral instituit în 1866 în procesul de modernizare a societății românești*, in *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale*, tom VII, nr. 1, 2010, p. 5-14.

care le proclama Constituţia de la 1866 și favoriza clasa marilor proprietari care se opuneau la modernizarea politică și la schimbările economice care să permită acest lucru.[768] Unii oameni politici considerau că cele două criterii, deși, exprimau realităţi sociale nu erau obstacole serioase în calea exprimării drepturilor cetăţenești. Constantin Stere considera că „scrisul și cititul nu fac pe cineva mai apt să răspundă la problemele vieţii de stat și mai rezistent în faţa presiunilor administraţiei"[769]. Acelaşi lucru îl afirma și un alt observator al epocii I. Teodorescu. Acesta constata neseriozitatea celor două criterii invocate de conservatori dar și faptul că ei nu au nici un interes să pregătească poporul pentru votul universal pentru că ar lucra împotriva propriilor convingeri și interese[770]. Deși prin convingerile sale politice Nicolae Iorga nu aparţinea curentului liberal el nu putea să nu observe că „viitorul României nu se poate rezema, după cum nu se poate rezema viitorul nici unei ţări, decât prin mulţumirea celei mai mari părţi dintre locuitorii pământului național și pe conștiința care unește cea mai mare parte din locuitorii acestui pământ"[771].

Corupţia în politica românească a fost un alt element ce a împiedicat regimul de democraţie instituit de Constituţia din 1866 să fie funcţional. Unul dintre eminenţii sociologi, dar și controversat din punct de vedere politic, Traian Brăileanu consideră că izvorul corupţiei în politica românească din această perioadă nu se găsește în caracterul individului ci în structura societăţii, în felul în care oameni corupţi ajung în posturi de conducere. Societatea caută să

[768] Sorin Radu, *Liberalii și problema reformei electorale în România (1866-1914)*(I) / *The Liberals and the Problem of Reforming of the Electoral System in Romania (1866 -1914) (I),* în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 4-5/2000-2001, pp. 131-144.

[769] Ibidem, p. 137.

[770] Ibidem, p. 138.

[771] Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare. 1907-1917*, București, 1981, p. 81.

îl educe pe individ prin școală unde învaţă regulile corecte ale unei bune conveţuiri, să fie cinstit și necorupt arătându-i cum ar trebui să fie o societate, dar de fapt el vede în societatea reală cum unii se îmbogăţesc prin mijloace necinstite.[772] Constantin Bacalbașa observa în anul 1913 că „Moravurile parlamentare de până atunci erau josnice, indigenatele se votau cu plată, cei care voiau să fie siguri de succes treceau, mai întâi prin cabinetele celor câţiva parlamentari cunoscuți că primesc bani pentru ca să fie propagandiștii candidatului plătitor”[773]. Coruperea alegătorului român a făcut ca România „modernă” să fie nefuncţională și a reușit „să saboteze România tradiţională ca lume social-culturală, fără a reuși să pună ceva în loc”[774]. Politicianismul și corupţia au creat în România acelor timpuri două două realităţi sociale paralele. Una care din punct de vedere al instituţiilor și normelor se afla în oarecare consonanţă cu modernitatea occidentală și una a realităţilor sociale și politice care încă nu ieșise din tradiţionalul medieval. În asemenea situaţii instituțiile publice se dezorganizează din lipsă de bani și prin fraude continue (directe și deghizate), armata nu a putut fi înzestrată, cum a fost cazul perioadei premergătoare primului război mondial, funcţionarii nu au primit lefuri îndestulătoare și caută și ei venituri necinstite etc. Pe de altă parte, „demagogii săraci sau nu destul de bogați exploatează starea de nemulţumire și mizerie generală, aţâţând mulţimea la revoltă pentru a căpăta puterea care le deschide ușile spre buget”[775]

Constantin Rădulescu-Motru constata că „Popoarele din această parte a Europei au fost constrânse, prin dezvoltarea lor istorică,

[772] Constantin Schifirneţ, *op.cit*., p. 116.

[773] Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. 4 (1910-1914), Editura Universul, București, 1933, p. 51.

[774] Ionuţ Butoi, *Mircea Vulcănescu. O microistorie a interbelicului românesc*, București, Editura Eikon, 2015, p. 305.

[775] Dan Dungaciu, *Elita interbelică: Sociologia românească în context European*, Editura Mica Valahie, București, 2003, p. 282.

să împrumute, din Apus, idei şi instituţii, necesare organizării lor, în State moderne. Din cauza acestei constrângeri, muncitorii intelectuali, la aceste popoare, au primit o menire pe care n-au avut-o colegii lor din Apus: menirea de a transplanta ideile şi instituţiile străine în ţara lor. Pe când, în Apus, muncitorii intelectuali continuau tradiţiile profesionale începute de veacuri şi numai prin excepţie transplantau, la ei acasă, idei şi instituţii străine, în Orientul Europei situaţia este inversată. Aici, dacă nu cantitativ, în orice caz calitativ, se cerea intelectualului o producţie după modelul străinătăţii."[776] Modul cum s-a făcut la noi modernizarea socială și politică a generat, de-a lungul anilor, un câmp generos de cercetare în care controversa și disputa asupra rolului jucat pe de o parte de agenții modernizării iar pe de alta de instituții nu s-a încheiat nici astăzi. Prin urmare nu de instituții de tip occidental/ european a dus lipsă societatea, ci de o cultură a respectului pentru reguli și norma generată de aceste instituții. Observația lui Constantin Rădulescu-Motru, potrivit căreia în România legile „nu se respectă nici de aceia care le fac, nici de aceia pentru care se fac. În principiu, s-ar putea zice, că nerespectarea legilor, acolo unde se constată, este datorită educației cetățenești necompletă. Acesta nu este cazul la noi. La noi nerespectarea legilor este o manifestare directă a individualismului subiectiv. Românul consideră nerespectarea legii ca un titlu de mărire și de putere"[777] este valabilă și astăzi.

Cînd nu s-a respectat legea și norma occidentală care stăteau la baza funcţionării instituţiei importate din occident elita politică a „adaptat-o" în conformitate cu interesele pe care le avea în acel moment. Un memoriu depus de avocaţii Baroului din Bucureşti

[776] Constantin Rădulescu-Motru, *Intelectualii*, în *Timpul***,** anul V, 1323, 13 ianuarie 1941, p. 1.

[777] Constantin Rădulescu Motru, *Psihologia poporului român*, în Dimitrie Gusti, (coord.), *Enciclopedia României*, Vol. I, Statul, București, Imprimeriile Naționale, p. 167.

la Ministerul de Justiţie prin care se cerea introducerea în legislaţia română a unei prevederi pentru a se institui o normă care să permită reabilitarea celor condamnaţi ne indică şi procedeele de adaptare, eliminarea unor texte sau modificarea lor. În cazul de faţă era vorba de o omisiune: „Deşi sistemul nostru a copiat mai toate legile bune sau rele de la alte state înaintate, totusi anumite dispoziţiuni de legi care se potriveau mai bine cu firea poporului nostru nu au fost adoptate. Aşa, pe când în Franţa, la 1808, când a fost votată legea penală se găseşte prevăzut şi dreptul de reabilitare. Noi, deşi, am copiat în întregime această lege, totuşi am omis această instituţiune”[778].

Viaţa politică din România s-a desfăşurat în sfere înguste, elitare, prin alternarea la putere a două partide – PNL şi PC – se asigura stabilitatea vieţii politice[779] dar acest lucru limita drastic regimul democratic din România. Pentru a menţine acest echilibru şi această stabilitate politică, Monarhul nu a îngăduit niciunui alt partid politic să ajungă la guvernare decât atunci când interesele sale îi dictau acest lucru. Semnificativ în acest sens sunt două situaţii politice care arată că sistemul politic nu funcţiona în acord cu prevederile constituţionale. Schimbarea guvernului I.C. Brătianu în martie 1888, după o guvernare de 12 ani cu notabile realizări în construcţia unui regim de democraţie liberală: regele Carol sub pretextul că liberalii nu au fost capabili să gestioneze evenimentele de stradă din 15/27 martie 1888 a însărcinat cu formarea unui nou guvern pe Theodor Rosetti care aparţinea unei societăţi cu vederi conservatoare şi nu Partidului Conservator aşa cum se aştepta toată

[778] ANR, fond Ministerul Justiei, dir. Admin, dosar 35, 1918, f. 140.

[779] Gh. Iacob, Luminita Iacob, *op.cit.,* p. 244.

∗Cotidian înfiinţat de Al. Beldiman fost prefect al Capitalei sub Al.I. Cuza, ziar care încă din primul an de viaţă, 1888, avea să fie „interzis zilnic” din cauza „programului republican” şi a „naţionalismului antidinastic”

lumea[780]. Publicistul Grigore Ventura referindu-se la acest episod scria în ziarul *Adevărul** că „Junimiștii nu aveau partid; regele se însărcină cu formarea unei colectivități sub etichetă conservatoare. El găsi unele în partidul conservator și chiar în unele elemente liberale. După mai multe frământări care au urmat de la căderea lui Ion Brătianu până astăzi, conservatorii independenți fură eliminați și acum țara se găsește în fața unui guvern de camarilă, care, sub eticheta de *concentrare conservatoare* nu reprezintă decât cea din urmă fază a guvernului personal, cea mai perfectă negațiune a sistemului constituțional și parlamentar"[781]. Cine își mai amintea de acest episod din istoria democrației clasice românești în perioada imediat următoare tragediei de la Clubul Colectiv când a fost numit un guvern *de tehnocrați* care nu proveneau din rândurile vreunui partid politic și nu era rezultatul exprimării votului popular? Probabil nimeni!

Cel de-al doilea caz este cel al Partidului Conservator Democrat, condus de marele om politic Take Ionescu, înființat în 1908 prin desprinderea de conservatorii tradiționaliști, care la debutul în politică, dar și ulterior, a avut forța și numărul alegătorilor care i-ar fi îngăduit accesul la putere, dar nu a fost în preferința monarhului[782]. Generalul Ion Culcer acuza acest sistem într-un memoriu adresat regelului la începutul anului 1917. El a observat că limitele democrației românești s-au reflectat în starea și pregătirea armatei române care în toamna anului 1916 a suferit înfrângeri dureroase. Considera că pierderea bătăliilor, inclusiv cea pentru apărarea Capitalei, a fost și consecința modului cum funcționa regimul de

[780] Constantin Bacalbașa, *op.cit.*,, vol. III, 1885-1888, Ediție îngrijită de Tiberiu Avramescu, Humanitas, 2014, pp. 141-143.

[781] *Adevărul***,** anul II, nr. 394, din 11-12 decembrie 1889.

[782] Sorin Liviu Damean, *Instituțiile politice în perioada 1859-1918*, în Sorin Liviu Damean, coord., *Evoluția instituțiilor politice ale statului român din 1859 până astăzi,* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, p. 56.

democrație în țara noastră. Generalul constata că nu modul cum un guvern își îndeplinea programul politic cu care câștiga alegerile conta în obținerea unui nou mandate, ci cât de mult erau sau nu prețuite de suveran. „GUVERNELE SE NUMEAU DE REGE iar corpurile legiutoare SE NUMEAU DE GUVERN. Zic se numeau fiindcă alegerile libere au fost și sunt o FICȚIUNE în fața moravurilor și organizării noastre politice. Controlul și presiunile prin terorizări, imoralitate și corupțiune, sunt atât de mari la alegeri încât ORICARI AR FI GUVERNUL își are asigurată majoritatea în corpurile legiutoare și rămâne astfel la putere până la o nouă HOTĂRÂRE A REGELUI”[783].

În sistemul politic existent în societatea românească de la cumpăna secolelor XIX și XX poporul nu a fost decât un simplu spectator „care de multe ori nici nu înțelegea ce piesă joacă”[784]. Cauzele sunt multiple însă una pare a fi fost decisivă. Spre deosebire de societatea occidentală în cea românească principalul agent modernizator a fost statul reprezentat prin instituții occidentale, dar „populat” cu oameni politici care vedeau în administrația statului o cale de îmbogățire. În occident agentul modernizator a fost burghezia care a acționat și presat elita politică pentru crearea instituțiilor și normelor în care să funcționeze economia de piață și să existe o libertate politică reală[785]. Această realitate din societatea românească aducea in prim plan politica și nu economia. Așa cum observa D. Gusti în societatea românească „Toate chestiunile fie cât de neînsemnate devin chestiuni politice, sunt prilej pentru «răsturnarea guvernului» și pentru «reforme urgente și vitale»”[786].

[783] ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f.6

[784] Constantin Schifirneț, *op.cit*., p. 147.

[785] A se vedea pe larg, Ștefan Stănciugelu, *Liberalismul periferiei, Partea I, – Gramatica fractală in istoria europeană a ideii liberale,* Editura Tritonic, București, 2016, pp. 221-235.

[786] Dimitrie Gusti, *Raport asupra scrierii Sociologie generală de Traian*

În aceste condiţii „demagogia înfloreşte, presa devine o cloacă de înjurii şi acuzaţiuni personale ia proporţii grandioase. Toată lumea *fură* adică năzuieşte a exploata indirect (prin buget) populaţia producătoare”[787].

Nicolae Iorga în discursul rostit în Şedinţa Camerei Deputaţilor din 14/27 decembrie 1916 rezuma tabloul unui sistem politic ce nu mai corespundea schimbărilor în realităţile sociale prin intrarea maselor în jocul politic dar şi în însăşi esenţa politicii. În această ţară au lipsit două lucruri – o lipsa care ne-a adus aici – şi tocmai acele două lucruri care sunt indispensavile într-o societate omenească. Am voit noi să lipsească, toţi, până la alegătorul cel din urmă, care nu şi-a făcut datoria şi care putea să şi-o facă. Aceste două lucruri sunt: *libertatea şi* ***autoritatea.***[788] Am trăit un regim constituţional fără libertate jos şi fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate, fiindcă nu poate să existe o autoritate pe care să nu o recunoască, să nu o aclame jos, libertatea, şi nu poate să existe libertate pe care să nu o coordoneze, să nu o întrebuinţeze spre un scop folositor poporului, spre o singură ţintă naţională, autoritatea. Am auzit deci pentru a treia oară din gura Suveranului… făgăduiala că ţărănimea română nu va fi străină pe pământul pe care sângele celor mai de aproape alor săi l-au sfinţit din nou prin sacrificiul lor.[789]

La capătul final al secolului scurt sistemul politic instituit în România, după cel de-al doilea război mondial, a devenit o frână

Brăileanu, Şedinţa publică a Academiei din 11 iunie 1926, Academia Română, Anale, tom XLVII, şedinţele din 1926-1927, p. 155.

[787] Ibidem.

[788] *Desbaterile Adunării Deputaţilor*, Sesiunea ordinară 1916-1917, Şedinţa din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 236, p. 37; a se vedea şi Nicolae Iorga, *Discursuri parlamentare*, vol. I, partea a II-a, Bucureşti, 1939, pp. 349-358; Gh. Buzatu, coord., *Discursuri si dezbateri parlamentare (1864-2004),* Studiu introductiv Gh. Buzatu, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2011, pp. 189-196.

[789] Ibidem p. 39.

pentru însăşi funcţionarea societăţii. Analiza modului cum a funcţionat sistemul politic în ultimile două decenii în România este necesară nu numai din perspectiva cauzelor care au generat revoluţia din Decembrie 1989, ci şi pentru că „atenţia cercetătorilor s-a concentrat mai ales asupra *analizei dictaturii comuniste*, adică asupra propagandei şi ideologiei oficiale, precum şi a fenomenelor represive, şi mai puţin asupra investigării regimului politic ca atare sau, altfel spus, asupra ţesăturii complexe de relaţii cotidiene sau măcar regulate – unele mediate instituţional, altele clientelare, unele entuziaste, altele rezervate, unele voluntare, altele constrângătoare– între particulari şi autorităţile publice instituite”[790].

Nicolae Ceaușescu și-a consolidat puterea în Partidul Comunist Român, folosindu-se, din plin, de tendințele dure ce caracterizau toate formațiunile politice de tip totalitar, în care intriga și lichidarea oricărei forme reale de democrație[791]. Regimul comunist excludea cu desăvârșire exercițiul democratic, concentra luarea deciziilor în orice domeniu la nivelul CPEx unde totdeauna ultimul cuvînt îl avea familia Ceaușescu. Instituțiile politice și administrative centrale și locale au jucat rolul de fațadă pentru că trebuiau să aplice în totalitate deciziile luate în forurile de partid. Prin numirea în fruntea organismelor de partid și a instituțiilor statului a unor oameni loiali și unerori fără personalitate și anvergura necesare ocupării unor asemenea funcții, Nicolae Ceaușescu a acaparat întreaga putere în mîinile sale și a familiei.

---

[790] Daniel Barbu, *Critica comunismului românesc: O lectură teologico-politică*, în *Studia Politica: Romanian Political Science Review*, vol. X, nr. 4, 2010, p. 632.

[791] A se vedea, Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, traducere de Ion Stanciu, Editura Litera, București, 1994; Dennis Deletant, *România sub regim comunist*, Fundația Academia Civică, București, 1997; Adrian Cioroianu, *Pe umerii lui Marx. O introducere în istoria comunismul românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2005; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc,* Humanitas, București, 2014.

Mecanismul de exercitare a puterii și controlului personal prin instituțile statului și ale PCR a permis crearea unei structuri de putere de tip clietelar cunoscute sub denumirea de nomenclatura[792] în fapt o elită politică transformată într-o birocrație care administra și dirija toate resursele societății. Înstaurarea „dictaturii proletariatului" în România sub patronajul și cu sprijinul Moscovei a însemnat în realitate apariția unui regim dirijat exclusiv de o infimă minoritate care a impus modelul bolșevic. Aparatul de partid era format dintr-un segment central, numit aparatul CC al PMR și unul local la nivelul organizațiilor teritoriale de partid: comitetele regionale, ulterior județene, orășenești și comunale. Acest aparat de partid, era structurat pe secții de activitate care calchia domeniile principale ale societății – Secția Agrară, Secția Industriei Grele, Secția de Propagandă și Agitație etc. Rolul acestuia era de a selecta și a propune spre aprobare conducerii partidului cadrele ce urmau a ocupa funcții de răspundere în partid și stat, în viața economică, de fapt, în toate domeniile de activitate. Avea un rol de filtru pentru a împropspăta nomenclatura, de a elabora proiecte de legi și de hotărari, care erau apoi supuse aprobării conducerii partidului. Aparatul de partid avea la dispoziție un corp de cadre care purta titulatura de instructori prin care aparatul central și local controla îndeplinirea hotărârilor partidului. Nicolae Ceaușescu a intuit încă de la finele anilor '50 că subordonarea și controlul aparatului de partid îl pot propulsa în vârful conducerii superioare de partid și de stat. În octombrie 1958, toate structurile coordonate de Nicolae Ceaușescu – mai puțin agricultura – s-au unit într-una singură, care a primit numele de Direcția Organizatorică. Problema a fost discutată și aprobată în cadru restrâns, într-o ședință a Secretariatului la care

[792] A se vedea, Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea Romaniei. Republica Populara Română: 1948-1950. Transformari institutionale*, Editura ALL, Bucuresti, 2005, passim.

au participat Gheorghiu-Dej, Ceaușescu, Vladimir Gheorghiu și Leonte Răutu. Motivul oficial al contopirii: apăruseră unele paralelisme între atribuțiile diferitelor „comitete și comisii" ale stufosului aparat de partid[793]. Astfel, Ceaușescu a reușit să-și impună oamenii în funcții cheie. Având acces la dosarele personale ale activiștilor, le cunoștea calitățile, defectele, viciile și „petele negre" din biografie. Patima alcoolului, lenea, slăbiciunea pentru sexul frumos, comportamentul în viața de familie, păcatele tinereții – ale persoanei, ba chiar și ale familiei – toate acestea și multe altele erau scrupulos consemnate „la dosar"[794]. În acest mod Nicolae Ceaușescu a controlat „activul de partid", și cu bune și cu rele. Iar cei pe care i-a promovat în funcții știau că lui îi datorează funcția. Unul dintre membrii de bază ai nomenclaturii de partid Tudor Postelnicu a fost selectat în conducerea administrației de stat pentru următoarele calități: „Nu e bețiv, nu e afemeiat [paragraf] Nu practică jocuri de noroc. Nu a fost legionar și nici simpatizant. Profesia de bază e strungar[795]". Nimic din ceea ce presupunea calități și competențe în administrație. Ar fi incorect să generalizăm cazul Tudor Postelnicu la întregul aparat de partid și de stat care a activat în perioada analizată în administrația centrală sau locală a țării. Virgil Lazăr menționa „Ca o excepție, trebuie spus că, între activiștii comuniști, Ion Iliescu a fost unul luminat. El trecea prin mintea lui aceste formule tipice. Citea cărțile și le transpunea într-un limbaj de comunicare[796]" și

[793] Cristina Diac, *Locotenenții lui Ceaușescu*, in *Historia.ro,* online, https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/locotenentii-lui-ceausescu acceat la 12 septembrie 2017.

[794] Andrei Florin Sora, *Dosarele de cadre ale nomenclaturii comuniste: prim-secretarii comitetelor regionale/județene ale PMR/PCR (1950-1989),* în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu"* din Cluj-Napoca", tom LII, 2013, pp. 61-77.

[795] Ibidem.

[796] Virgil Lazăr, *Istoria pe care nu o vom uita niciodată. Manipularea prin discursuri sau limbaj în perioada comunistă. Cum ni se spăla mintea*

nu a fost singurul. Din păcate Nicolae Ceaușescu i-a îndepărtat din posturile de conducere centrală.

Acest „grup al aparatului de partid" a asigurat triumful lui Ceaușescu asupra rămășițelor Biroului Politic din vremea lui Gheorghiu-Dej, baronii stalinişti care crezuseră că noul secretar general va urma supus sugestiile lor și se va conforma regulilor „conducerii colective". Ceaușescu a acţionat însă cu rapiditate pentru a-și impune stilul propriu în partid. Aparatul de partid, deși, a rămas intact, a fost apoi marginalizat și umilit. Până și fostul viceprim-ministru Cornel Burtică, un stâlp al clanului Ceaușescu, a fost exclus din partid, aparent din cauza eșecului său de a îndeplini directivele economice ale partidului[797]. În locul membrilor grupului din aparatul de partid au fost numiți executanți servili ai ordinelor lui Ceaușescu, precum Constantin Dăscălescu, fost prim-ministru al României, fost secretar al Comitetului Judeţean de Partid Galați, al cărui singur merit era acela că îi obliga pe ceilalți să se supună capriciilor lui Ceaușescu[798]. Emil Bobu, Iosif Banc, Cornel Pacoste și Petru Enache erau cu toții aserviți elitei conducătoare.

Susţinerea unei persoane din nomenclatură însemna numirea ei într-o anumită funcţie, iar atacarea, excluderea și marginalizarea[799]. După 1968 căderile în dizgrație ale unor membri ai nomenclaturii erau mascate pentru opinia publică prin așazisul sistem al rotației cadrelor și nominalizarea în funcții de

prin emisiunile de la TV, dar și prin presa ceaușistă, http://adevarul.ro/cultura/istorie/istoria-nu-vom-uita-niciodata-manipularea-discursuri-limbaj-inperioada-comunista-ni-spala-mintea-emisiunile-tv-prinpresa-ceausista-1_513a04c000f5182b85e3e61e/index.html accesat la 12 septembrie 2017.

[797] Michael Shafir, Romania, *Politics, Economics and Society*: *Political Stagnation and Simulated Change*, Lynne Rienner Publishers, 1985, p. 78.

[798] Ion Caraion, *Insectele tovarășului Hitler*, Munchen, Jon Dumitru Verlag, 1982, pp. 97-106.

[799] Mihai Ghițulescu, *op.cit.,* in *loc. cit.*, p. 159; Andrei Florin Sora, *op. cit.,* in *loc.cit.* p. 79.

conducere cu rol decorativ, prin numirea ca ambasador în state puțin importante pe harta relațiilor internaționale sau prin trimiterea în „câmpul muncii" pe funcții cu responsabilitate redusă. S-a adoptat o asemenea formulă deoarece în România „sursa puterii o constituia monoliticul aparat de partid, dictatul colectiv al birocrației P.C.R., încarnat în declarațiile Conducătorului. Pentru a descuraja orice membru al nomenclaturii care ar fi încercat să-și delimiteze un fief politic personal, Ceaușescu a accelerat rotația birocraților. Asemenea altor lideri comuniști pe care Ceaușescu i-a copiat în tot ceea ce a întreprins în fruntea țării și a partidului „nu a permis apariția centrelor de autoritate rivale, iar cei care au ignorat acest lucru au plătit scump pentru încercările lor nereușite de a introduce un rudiment de dezbatere în luarea deciziilor de partid"[800]. A continuat să aplice mecanismele de exercitare a puterii instituite de Gheorghiu-Dej care în „Raportul delegației P.M.R. cu privire la lucrările Congresului al XX-lea al P.C.U.S." prezentat la plenara lărgită a C.C. al P.M.R., din 23-25 martie 1956, afirma că „Orice organ și orice lucrător al organului de stat, indiferent de postul pe care îl ocupă trebuie să se afle sub controlul organelor și organizațiilor de partid", declara liderul Partidului-Stat, Gheorghe Gheorghiu-Dej"[801]. În acest mod instituțiile statului român de la cele centrale pînă la cele locale au fost transformate „într-o organizație de fațadă compusă din birocrați simpatizanți"[802]. Deciziile partidului comunist deveneau hotărâri, decrete și legi ale guvernului. Organul legislativ,

[800] Vladimir Tismăneanu, *Suprimarea disidenței, celebrarea liderului*, online http://www.lapunkt.ro/2014/06/29/vladimir-tismaneanu-stalinism-pentru-eternitate-o-istorie-politica-a-comunismului-romanesc-4/ accesat la 12 septembrie 2017.

[801] Apud, Mihaela-Cristina Verzea, *Partidul-stat: structuri politice (1948-1965),* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013, p. 9.

[802] Ibidem.

cel executiv, chiar și justiția jucau rolul de executanți ai politicii partidului comunist"[803].

Drumul spre puterea absolută a lui Nicolae Ceaușescu a început cu hotărârile Plenarei CC al PCR din 25-26 martie 1974, care, alături de modificarea statutului partidului, numiri și schimbări din funcții, s-a decis în unanimitate instituirea funcției de președinte al RSR și înaintarea către Marea Adunare Națională a propunerii alegerii lui Nicolae Ceaușescu în funcția de Președinte al RSR. Hotărârile luate de Plenară au căpătat putere de lege[804] astfel că în societatea socialistă apărea o nouă instituție cea a președinției. După 1974, deputații din Marea Adunare Națională trebuiau să aleagă, de formă, președintele statului sau mai bine zis să ia act de această instalare a unei singure persoane, mereu aceeași, așa cum a fost Nicolae Ceaușescu până în 1989. Cumulând și funcțiile de secretar general al P.C.R. și președinte al Consiliului de Stat și al Consiliului de Apărare Națională, deținea toate pârghiile de comandă în societatea românească. Până la această dată predecesorul lui Nicolae Ceaușescu a împărțit puterea cu tovarăși săi, o conducere colectivă după model sovietic, până în 1952, apoi o evoluție rapidă către postura de dictat. Bineînțeles, ca și în perioada Prezidiului, și după 1965, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu Dej, jocurile de culise nu au lipsit. Nici Nicolae Ceaușescu nu a renunțat la mecanismele de control a puterii instituite de bolșevici după 1921: eliminarea oricărei forme de democrație intrapartinică, centralismul birocratic și omnipotența secretarului general. Scopul noului lider comunist nu a fost de a schimba mecanismele de putere prin care partidul controla statul ci de a le consolida, „continuând linia stabilită de predecesorul său"[805]. Va acționa pentru întărirea controlului asupra societății până ce acesta a atins cote insuportabile.

[803] Ibidem, pp. 9-10.

[804] Legea nr. 1/1974 publicată în *Buletinul Oficial* nr. 45 / 28.03.1974.

[805] Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 8-9.

Birocrații, tehnocrații și intelectualii interesați să participe la decizii se supun fără opoziție[806]. În aceste condiții în România, disidența s-a redus la atitudini idealiste, cu atât mai eroice cu cât cei care dădeau glas unor vederi neortodoxe nu puteau conta pe solidaritatea colegilor lor. Michael Shafir îl citează pe un specialist occidental în afaceri est-europene care i-a spus la începutul anilor 1980 că „disidența română trăiește la Paris, iar numele ei este Paul Goma"[807]. O posibilă explicație ar fi și aceea că pentru o scurtă perioadă de timp, mai ales între anii 1965-1968, Nicolae Ceaușescu a reușit să inducă în societate unele speranțe pentru o reală relaxare a regimului, chiar în rândul tinerilor intelectuali cu înclinații anti-totalitare. Refuzul de a participa la intervenția Pactului de la Varșovia în înăbușirea „Primăverii de la Praga", în august 1968, a asigurat partidului comunist și liderului său un moment de reală simpatie din partea unor largi cercuri ale populației.[808] În realitate sistemul politic era în așa fel construit încât ceea ce se prevedea în constituție și alte legi care reglemetau drepturile și libertățile să nu fie respectate. Dictatura comunistă a menținut un Parlament unicameral, căruia Constituțiile din 1948, 1952 și 1965 îi acordau puteri și atribuții extrem de extinse, considerându-l organul suprem al puterii în stat. Astfel, Marea Adunare Națională forma guvernul, vota bugetul, putea înființa sau desființa ministere, adopta decizii privind declararea războiului sau încheierea păcii. Același organism alegea și prezidiul Marii Adunări Naționale, precum și pe președintele Republicii Socialiste România, începând cu anul 1974. În realitate însă, rolul Marii Adunări Naționale era unul pur formal,

[806] Stelian Tanase, *Revolutia ca eșec: Elite și societate*, Editura Humanitas, ediție digitală, 2016, online https://books.google.ro/books?isbn=9735054825 accesat la 12 septembrie 2017.

[807] Michael Shafir, *op.cit*., p. 168.

[808] Mihnea Berindei, *La position singuliere de la Roumanie en 1968. Ceaușescu et le printemps de Prague*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, București, XXXVIII, 1-4 (ianuarie-decembrie 1999), pp. 183-198.

deoarece majoritatea actelor legislative erau atât elaborate, cât și aplicate de către Guvern, ca și organism superior executiv ca urmare a hotărârilor luate în structurile superioare de partid. Unul dintre nenumăratele exemple privind modul cum se elaborau actele normative în România este cel din cadrul ședinței CPEx al CC al PCR din 14 iulie 1969 când Nicolae Ceaușescu ordona ministrului finanțelor Ion Pățan să elaboreze un decret prin care să se interzică întreprinderilor să ia credite peste un anumit plafon chiar dacă acestea erau necesare pentru buna funcționare și îndeplinirea indicatorilor de plan. Ion Pățan se angaja în fața lui Nicolae Ceaușescu „împreună cu tot sistemul, cu Ministerul Finanțelor, cu băncile să facem totul, așa cum ne-ați cerut Dumneavoastră, pentru a pune ordine"[809]. Regimul comunist construind un sistem politic de tip dictatură nu putea să își propună ca în România să funcționeze un parlamentarism autentic, ci mai degrabă „să suprime spiritul lui democratic, reducându-l la o simplă ficțiune"[810]. În practica politică principiul separării puterilor în stat a fost înlocuit cu așa-numitul principiu al colaborării puterilor în stat, care presupunea subordonarea, ridicată la rang de principiu constituțional, a tuturor puterilor statului partidului comunist care la rândul său nu funcționa decât la comanda liderului său.

În ultimii ani ai regimului comunist, adică perioada care a început odată cu preluarea puterii, la Kremlin, de către Mihail Gorbaciov, pe 11 martie 1985, și s-a încheiat pe 22 decembrie 1989, în momentul în care Nicolae și Elena Ceaușescu au fost răsturnați de la putere,[811] tendințele negative ale sistemul politic românesc care apăruseră mai devreme și care în anii precedenți căpătaseră dimensiuni

[809] ANR, Fond CC al PCR, Cancelarie, vol. 53, 1989, f. 12-21.

[810] Drd. Mihaela Melinte, *Sistemul electoral din România în perioada regimului comunist*, în *Analele Universității „OVIDIUS"* – Seria Istorie Vol. 6, 2009, p. 131.

[811] Adam Burakovski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu 1965-1989. Geniul Carpaților,* Editura Polirom, Iași, 2011, pp. 352-370.

nemaiîntâlnite în celelalte ţări s-au dezvoltat în continuare, ajungând la forme care frizau absurdul[812]. Capacitatea sistemului de a răspunde la provocările sfârşitului de secol XX şi a încheierii războiului rece atât la vârful ierarhiei cât şi la baza ei, era anihilată de anchilozarea şi dogmatismul gândirii secretarului general al partidului, iar cei din jurul său nu îndrăzneau să vină cu soluţii. Referindu-se la nevoia de modernizare a societăţii Nicolae Ceauşescu, în şedinţa CPEx al CC al CR din ziua de 13 ianuarie 1989, afirma: „A considera că acestea pot fi înlocuite cu întoarcerea la forme capitaliste în societate este nu o concepţie revoluţionară, ci o concepţie lichidatoristă, care împinge spre capitalism."[813] În consecinţă, procesul de decizie nu numai că se lungea la nesfârşit, ci era tot mai greu să evaluezi obiectiv dacă ordinele conducerii au fost aplicate corect sau executanţii s-au limitat doar să întocmească un raport care să îl mulţumească pe secretarul general. Cei care îndrăzneau să nu prezinte o realitate cosmetizată riscau să îşi piardă funcţia sau chiar libertatea aşa cum s-a întâmplat la CPEx al CC al CR din ziua de 17 martie 1989, când s-a discutat analiza rezultatelor obţinute pe ansamblul economiei naţionale, formarea şi utilizarea resurselor financiare în anul 1988[814].

Dacă la nivel declarativ, regimul de „democraţie şi legalitate populară" se (auto)definea ca un regim care atinge noi culmi în respectarea drepturilor şi libertăţilor fundamnetale ale omului, practica demonstra faptul că regimul, prin justiţie şi instituţiile sale de forţă în primul rând Securitatea şi Miliţia a utilizat legislaţia penală ca justificare a numeroase abuzuri. „Legea penală exprimă voinţa clasei dominante în societate; ea este o armă ascuţită de apărarea intereselor acestei clase; ea consacră acea politică penală care este în

[812] Ioan Chiper, *PCUS şi evoluţia regimului de la Bucureşti în anii '80 ai secolului trecut*, în Alexandru Oşca, coord., *1989-an decisiv în istoria Europei*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2008, p. 60.

[813] ANR, Fond CC al PCR, Cancelarie, vol.1, 1989, f. 17-25.

[814] Ibidem, vol. 17, 1989, f. 15-34.

interesul clasei dominante”[815]. Astfel justiția, prin autoritatea cu care era învestită a fost folosită nu numai pentru a pedepsi ci, mai mult, pentru a elimina din societate pe cei care se împotriveau regimului. A fost instrumentul prin care statul polițienesc atinge apogeul, „manifestat prin controlul total al populației. S-a evidențiat prin procesele la locul infracțiunii, folosirea mijloacelor represive alternative, precum internarea în aziluri psihiatrice sau folosirea dreptului penal comun pentru mascarea condamnărilor politice”[816].

Reformele inițiate de Mihail Gorbaciov a scos în evidență teama lui Nicolae Ceaușescu că în domeniul economic acestea ar condus la descentralizare, introducere a unor mecanisme ale economiei de piață sau a unor forme de democrație internă în PCR ar fi redus puterea sa. În acest context, a încercat fără succes să folosească amenințarea Moscovei ca pe o diversiune, menită să țină populația sub ascultare. Avea regimul socialist oameni care să se constituie în agenți ai schimbării prin mentalitate, convingeri filozofice si cultură? Permitea structura de putere a partidului comunist existența unor oameni care să fie agenți ai schimbări, care să aibă libertatea de a decide în raport cu sensul modernizării în orice domeniu și compartiment al vieții socio-economice, culturale sau spirituale? Întrebările devin retorice dacă avem în vedere faptul că schimbarea și tranziția în România au trecut printr-o revoluție sângeroasă.

3.1.2. Tranziție, reforme, și uriașe speranțe pentru societatea românească la început și sfîrșit de secol XX

Nici un alt moment din istoria modernă și contemporană nu a generat în societatea românească atât de mari speranțe pentru un

[815] Grigore Râpeanu, *Manual de drept penal al R.P.R.*, partea specială, vol. I, București, 1960, p. 9.

[816] Iuliu Crăcană, *Drept și justiție în România comunistă*, în *Caietele CNSAS*, Revistă semestrială editată de Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Anul III, nr. 2 (6)/2010, p. 130.

viitor mai bun cum au fost cele din 1918 și 1989. După terminarea războiului și realizarea idealului de unitate națională deplină societatea română a căpătat conștiința că ea a „dus greul pe front și în dosul lui, și în tranșee și în uzine, prin urmare cu convingerea că ele formează suportul adevărat al vieții statelor și instrumentul de căpetenie al puterii lor. De aici până la ideea că li se cuvine, deci, o soartă mai bună nu era decît un pas. Din conflictul mondial, așadar, masele populare au ieșit cu revendicări sporite și, mai ales, cu speranțe exagerate”[817]. Virgil Madgearu, unul dintre mari economiști ai perioadei interbelice și om politic deopotrivă constata că „Zi de zi războiul a luminat soldații țărani, că suferința e purtată de toți deopotrivă, dezvăluindu-le deosebirea dintre huzurul celor puțini, ce aveau puterea în mâini, și mizeria celor mulți”[818]. Referindu-se la rolul opiniei publice pe scena politică la începutul perioadei interbelice editorialistul ziarului *Contimporanul* St. Antim afirma că pînă la marea unire „făceau politică activă în Țara românească doi pumni de oameni, cari nu mergeau chiar până acolo încât să uzeze complect de drepturile constituționale” iar „opinie publică nu exista. Aveam cel puțin o slabă opinie publică la București, al cărei singur rol era să fabrice în culise manechine ministeriale pe cari îmbrâncea apoi pe scenă în indiferența celor mulți, gata să accepte consul pe orice armăsar chiar dacă nu făcea parte din grajdurile imperiale”[819].

Speranțe și vis de libertate într-o societate mai bună sperau și oamenii care au ieșit în stradă în decembrie 1989. La Timișoara în zilele revoluției române Proclamația Frontului Democratic Român cerea „Organizarea de alegeri libere. Libertatea cuvântului, a presei, a radioului și a televiziunii. Deschiderea imediată a granițelor

[817] P. P. Negulescu, *Partidele politice*, p. 25.

[818] Apud, Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică(1918-1940),* Editura Enciclopedică, București, 2009, p. 262.

[819] *Contimporanul*, Anul II, nr. 26, sâmbătă 13 ianuarie 1923, p. 1

de stat. Integrarea României, în rândul statelor care garantează și respectă drepturile fundamentale ale omului. Eliberarea neîntârziată a tuturor deținuților și dizidenților politici din România. Revitalizarea economiei naționale. Reforma învățământului în spirit democrat"[820]. După decenii de dictatură opinia publică redevenea un actor pe scena politică românească așa cum se întâmplase după încheierea primei conflagrații mondiale. Vectorul principal prin care mesajele venite din opinia publică își făceau efectul în câmpul luptelor politice pentru putere din primii ani ai tranziției postsocialiste a fost presa. „Datoria de opoziție" a fost una dintre primele lecții de democrație pe care românii le-au primit prin intermediul presei. În esență, mesajul acestei lecții era acela că democrația e cu atât mai solidă cu cât opoziția este mai puternică; noul regim de libertate este cu atât mai securizat cu cât sunt prevenite revirimentele comunismului (posibile prin ajungerea în posturi importante a foștilor activiști de partid, prin controlul puterii asupra mass-media sau prin menținerea monopolului economic al statului.[821]

Reconstruirea sistemului politic în România în cele două perioade supuse analizei a presupus schimbarea regimului constituțional care să permită eliminarea bipartidismul în primul caz a partidului unic în al doilea și apariția multipartidismului. Ambele reconstrucții nu s-au născut și dezvoltat în mod pașnic, ci prin „luptă", conflict și sforțare continuă, fiind rezultatul reformelor și al ciocnirii intereselor și scopurilor urmărite de diferitele grupuri sociale și politice ce alcătuiesc societatea. Creșterea numărului de partide după 1918 și explozia pluripartidismului după 1989 a generat nu numai o competiție

[820] Alexandru Oșca, *Timișoara în postrevoluție*, Editura IRRD, București, 2014, p. 21.

[821] Ana Maria Ambrosă, *De la „datoria de opoziție" la cultura maniheismului politic în postcomunism*, în Daniel Șandru, Sorin Bocancea, *Mass media și democrația în România postcomunistă*, Editura Institutul European, Iași, 2011, p. 60.

de proiecte și modele, ci și de viziune politică privind reformarea și modernizarea societății. Dincolo de aceste diferențieri ceva a legat modelele și viziunea diferită – *mitul schimbării*[822]. Din această cauză România în acest secol scurt a fost țara începuturilor. Profesorul Alfred Bulai constata că „La noi demnitarii încep întotdeauna *adevăratele reforme* în domeniul lor de activitate. Ca în vremea lui Bogdan Vodă avem politic o apetență pentru *descălecat*. Vrem să întemeiem noi instituții, *adevăratele schimbări* ale sistemului, orice ministru ctitorește reforma domeniului său, pentru că doar cu el sau ea începe schimbarea. Desigur, nimeni nu încheie ceva pentru că mai devreme sau mai târziu un alt ministru va veni și va face același lucru. Va începe adevărata sa reformă"[823]. Această stare de lucruri ar putea explica de ce în aceste perioade istorice situate la extremitățile secolului al XX-lea construcţia sistemului politic în România s-a derulat ca un proces sinuos, cuprinzând, pe de o parte, elemente sincronice, funcționale și evolutive care au condus la statuarea regimului parlamentar democratic pluripartidist, iar pe de altă parte, elemente diacronice, disfuncționale și involutive[824] care au afectat scena politică în anumite perioade mai ales în cele de criză și conflite sociale.

Sub zodia unor asemenea așteptări și aspirații a început tranziția societății românești la începutul dar și la sfârșitul secolului al XX-lea. Deosebirea dintre cele două începuturi de tranziție este majoră. Tranziția societății de la începutul secolului nu a început cu îndepărtarea elitei politice a vechiului un sistem politic deoarece majoritatea oamenilor politici în frunte cu Regele Ferdinand au înțeles urgența nevoii de reformare a societății românești. Mesajul regelui

[822] Alfred Bulai, *Mituri electorale postdecembriste*, în *Sfera Politicii* nr. 3 (185) / 2015, p. 19.

[823] Ibidem.

[824] Angela Banciu, *Totalitarism și involuție constituțională în timpul regimului comunist din România*, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul X, nr. 3–4, București, 1999, p. 397–413.

la deschiderea Parlamentului de la Iași „(…) fixează începutul unei epoci noi în dezvoltarea istorică a poporului român epoca unității naționale și a consolidării statului nostru pe bazele unei democrații sănătoase"[825]. Suveranul României îndemna Parlamentul să sprijine guvernul și să aprobe legile propuse de guvern pentru a îmbunătăți situația țăranilor, a majorității populației țării care în momente de cumpănă au dovedit că fac supremul sacrificiu când este nevoie pentru apărarea interselor țării. Vorbind despre soldatul-țăran regele Ferdinand afirma: „Vitejia lui îi dă drepturi și mai mari asupra pământului pe care-l apără și ne impune mai mult decât oricând datoria ca la sfârșitul războiului să înfăptuiască reformele agrare și electorale pe temeiul cărora această Adunare Constituantă a fost aleasă"[826].

Victoria revoluției unității naționale depline a determinat schimbări fundamentale în structura societății și a statului român. La încheierea anului 1918 România întregită era o cu totul altă țară. Istoricul Vasile Pușcaș într-un studiu publicat în deceniul nouă al secolului trecut constata că Romania postbelică diferea mult de cea antebelică, iar aceasta nu doar sub aspect teritorial, ci și prin realizările socio-economice și ale sistemului politic. Chiar dacă anomalii socio-politice mai persistau, ele fiind datorate manipulărilor vechii clase dominante, se aprecia că în Romania de după 1918 au avut loc adevărate schimbări revolutionare"[827]. Marele merit al clasei politice a fost acela că a înțeles repede că o Constituție democratică, o nouă Constituție, și respectarea ei va garanta nu doar o pace socială și etnică ci va garanta chiar existența României, în termenii stipulați în legea fundamentală – adică un stat național,

[825] Gh. I. Florescu, *Unitatea naționala in dezbaterea Parlamentului de la Iași (1916-1918),* în *VRANCEA* – Studii și Comunicări, nr. IV, 1981, pp. 201-240.

[826] *Desbaterile Adunării Deputaților*, Sesiunea extraordinară prelungită 1916-1917, ședința din 9 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial, pp. 1-2.

[827] Vasile Pușcaș, *Modernizarea în România interbelică*, în *Revista de Istorie*, tomul 42, aprilie 1989, p. 337.

unitar, independent, suveran și democratic. Problema care a apărut destul de repede a fost aceea a sechelelor vechii administrații, incapacitatea de adaptare la noile condiții, criza cadrelor și entuziasmul noilor generații nemulțumite de lentoarea dezvoltării[828]. Țara avea nevoie urgentă de reforme pentru modernizare. Modernitatea care devenise un obiectiv pentru toate societățile Europei de Est începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea era acum conștientizată nu numai de elite, ci și de mase. Modernizarea presupune transformări în economie, politică și societate care să producă rezultate sistemice. Dacă pentru societățile avansate modernitatea însemna industrializare și participarea maselor la actul de guvernare; pentru români se adăuga rezolvarea problemei agrare care nu presupunea doar împropietărirea țăranilor ci și reașezarea raporturilor sociale. În aceste condiții modernizarea funcționează ca o ideologie[829] care transcede doctrinele politice care coagulează partidele politice la un moment dat. Astfel se poate explica de ce în Parlamentul de la Iași întregul spectru politic de la liberali și conservatori la social-democrați au fost de acord cu reforma electorală și cea agrară. Diferențele de opinie rezultau din căile prin care țara urma să ajungă spre modernitate. Unii deputați considerau că trebuie alese căile și modalitățile utilizate de societățile europene (europeniștii) și puneau accentul pe dezvoltarea industriei, iar alții calea reînvierii tradiției rurale românești și a renașterii agriculturii drept bază a evoluției economice[830]. Fostul socialist

[828] Eugen Uricaru, *Era cât pe ce…* în *Punctul Critic*, Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală, nr. 1 (7) 2013, p. 10.

[829] Michael E. Latham, *The Right Kind of Revolution: Modernization, Development, and U.S. Foreign Policy from the Cold War to the Present,* Cornell University Press, Ithaca and London, 2011, p. 3.

[830] A se vedea și Keith Hitchins, *România modernă la zenit. 1919–1940*, în Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1998, pp. 423-428.

Constantin Mille considera că „Trei sunt cauzele pentru care a fost convocat Parlamentul pentru a modifica legea fundamentală și a face refora electorală, votul universal și expropierea. Mai întâi manifestul Regelui care a mers pe front și a promis soldaților pământ și drept de vot. A doua cauză este războiul cu toate dezastrele de care sunteți dumneavoastră vinovați. A treia este revoluțiunea rusească. Era imposibil ca atunci când însuși împăratul german s-a văzut nevoit să promită reforme poporului său de frica că el să nu le ia singur, dumneavoastră să nu vă ziceți că contagiunea ce poate să se întindă și la noi, la noi care suntem vecini cu Rusia și care avem armatele ruse luptând pe frontul nostru, luptând alături de soldații noștri.[831] Gh. Becescu-Silvan în cuvântul său arăta: „nu îmi pot închipui să existe un singur român adevărat și conștient, care în fața jertfelor fără de asemănare și fără de sfârșit pe care poporul românesc le-a făcut și încă le face pentru mântuirea și mărirea patriei, – și în fața uriașului vînt de reforme democratice universale, care suflă peste toate popoarele- să creadă că România mai poate sta, o singură clipă, în putreda și nenorocita ei alcătuire politică și economică de până azi. (…) De îndeplinirea sau neîndeplinirea acestor reforme atârnă în mare măsură îndeplinirea sau neîndeplinirea idealului nostru național. Este mai presus de orice îndoială că după acest gigantic război mondial, care se poartă, de către Aliați, pentru reconstituirea statelor pe baza principiului naționalităților, nu se va putea concepe, nici săvîrși, alipiri sau contopiri de teritorii și de naționalități, prin siluirea voinței naționalităților care urmează a fi alipite sau contopite cu țările mumă sau surori”[832].

Prin vocea deputaților și a senatorilor săi, Parlamentul de la Iași constata că reformele trebuiesc înfăptuite și pentru a obține

[831] *Desbaterile Adunării Deputaților*, Sesiunea extraordinară prelungită 1916-1917, ședința din 25 mai 1917, publicat în Anexa la Monitorul Oficial, nr. 71, din 24 iunie 1917, p. 207.

[832] Ibidem, nr. 84 din 9 iulie p. 269.

„liberul consimţământ, dar întreaga voinţă, entuziastă şi manifestă a fraţilor noştri de peste hotare – precum şi consimţământul lumii întregi – pentru unirea şi contopirea lor, cu noi trebuie mai întâi să facem dovada că suntem vrednici de o viaţă naţională mare şi nouă, aşezată pe temelii profunde şi solide, aşa cum o cere spiritul larg al vremurilor. Într-o paragină îngustă, fără aer, fără lumină, miasmatică şi înăbuşitoare, cum se află aşezământul nostru politic, economic şi moral, din trecut şi de acum, nu se pot primi oaspeţi mulţi şi mari: nu se pot ocroti fraţii noştri de peste munţi. Ar fi chiar un cinism să cerem ţară mare, când ţara noastră cea mică nu mai poate respira şi trăi ea însăşi, sub ruina putredă a vechei ei organisări”[833]. Introducerea votului universal în România venea în întâmpinarea dorinţelor exprimate în hotărârile de Unire a Basarabiei, adoptate la Chişinău de Sfatul Ţării şi apoi ale Transilvaniei, proclamate de Marea Adunare de la Alba Iulia. Astfel, în Declaraţia privind Unirea Basarabiei cu România se prevedea: „Basarabia va trimite în Parlamentul român un număr de reprezentanţi proporţional cu populaţia, aleşi pe baza votului universal, egal, direct şi secret. Toate alegerile din Basarabia pentru voloste şi sate, oraşe, zemstve şi Parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret şi direct”[834]. Rezoluţia privind Unirea Transilvaniei cu România, adoptată la 1 decembrie 1918, de Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, stipula la art. 3: „Înfăptuirea desăvârşită a unui regim curat democratic pe toate terenele vieţii publice. Votul obştesc, direct, egal, secret, pe comune în mod proporţional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani la reprezentarea în comune, judeţ ori Parlament”[835].

---

[833] Ibidem, p. 269.

[834] Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente,* Editura Hyperion, Chişinău, 1995, p. 215-216.

[835] Ioan Scurtu, coord., Gh.Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smârcea,

Disputa privind calea de înfăptuire a reformelor a condus, inevitabil și în aceste chestiuni, la calea și modelul de urmat. Deputatul liberal Teodor Vasiliu profesor de istorie, considera că reformele sunt consecința deșteptării constiintei nationale sub influența „ideilor revoluționare din apus, mai ales din Franța, unde mergeau la studii fiii boierilor noștri și de unde se întorceau înflăcărați de principiile de libertate, egalitate etc [836]. Socialiștii considerau că românii se pot inspira și din măsurile sociale luate de către revoluționarii ruși. Take Ionescu, răspunde celor care propuneau adoptarea unui model sau altul: „Domnilor am respect pentru revoluțiunea rusească (…) dar că îi datorăm inițiativa acestor reforme, fie liberalii fie conservatorii, acest lucru nu este adevărat și neadevărul trebuie să intre în istoria noastră. Noi am făcut propuneri de eformă cu N. Filipescu și un liberal încă din iunie 1914[837]. La rândul său Gh. Becescu-Silvan afirma că „Aceste reforme trebuiesc făcute sub presiunea zguduitoarelor curente democratice din lumea întreagă, sub presiunea crâncenelor noastre nevoi, economice și politice pe care le simțim de mult"[838].

După dezbateri, Adunarea deputaților a procedat la votarea cu apel nominal a luării în considerație a proiectelor de lege: din cei 140 de deputați prezenți, au votat pentru 129, contra 2 și 9 abțineri. În ședința din 14 iunie 1917, s-a procedat la votarea proiectelor. Din 144 de deputați, 129 au fost pentru, 14 contra și 1 abținere[839]. Take Ionescu, ministru fară portofoliu în guvernul de unitate națională,

Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente, București, 1982, p. 26.

[836] Ibidem, p. 215.

[837] *Desbaterile Adunării Deputaților*, Sesiunea extraordinară prelungită 1916-1917, ședinta din 10 iunie 1917, publicat în Anexa la Monitorul Oficial, no. 11, 13 aprilie 1918, p. 622.

[838] Ibidem, ședința din din 26 mai 1917, pp. 269-272.

[839] Anastase Iordache, *Parlamentul României în anii reformelor și primului război mondial, 1907-1918*, Editura Paideia, București, 2001, p.129

a făcut o declarație istorică: „Generația noastră a făcut o primă faptă mare: a declarat războiul. Astăzi face a doua faptă mare, când, pe cale legală, îndeplinește cea mai largă, cea mai îndrăzneață și, nădăjduiesc, cea mai fecundă dintre revoluțiile pe care le cunosc în istoria revoluțiilor legale. Răsplata va fi uitarea numelor lor, dar istoria va consemna evenimentul”[840]. La rândul ei camera superioară a Parlamentului Senatul în ședința din 20 iunie 1917 a votat, prin apel nominal, luarea în considerație a proiectelor de reforme: 79 pentru, 5 contra[841]. Aceste importante decizii au deschis calea tranziției României spre modernitatea interbelică și au constituit, totodată, vector al schimbărilor care au avut loc în interiorul elitei politice în primul deceniu post 1918.

La celălalt capăt al secolului XX, după răsturnarea dictaturii Nicolae Ceaușescu și instaurarea noii puteri revoluționare România, a început, ca și în 1918, o nouă epocă a istoriei sale contemporane. Această perioadă a fost denumită „tranziție”, iar denumirea a fost adoptată de toată lumea, de la politicieni și specialiști până la populație. Politologul Vladimir Pasti constata că „La acea dată, nimeni nu știa cum arată o tranziție spre capitalism și în ce anume constă ea. Dar toată lumea era de acord că va urma o perioadă de transformări al căror rezultat va fi reconstruirea societății românești altfel decât fusese ea până atunci”[842]. Dacă tranziția politică de la începutul secolului XX a fost declanșată și gestionată de acea parte a elitei care a perceput limitele sistemului politic antebelic și au decis că este necesară reformarea lui, tranziția de la socialism la democrația liberală a fost începută și configurată de o elită născută în zilele revoluției din decembrie 1989 și coagulată în instituțiile politice apărute pe ruinele sistemului politic socialist.

---

840 Ibidem, sedința din 9 iunie 1917, pp. 621-627.

841 Anastase Iordache, *op.cit*., p. 133.

842 Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 4.

Consiliul Frontului Salvarii Nationale și organimele lui teritoriale au încorporat noii actori politici care și-au asumat gestionarea treburilor curente ale țării, dar și reconstruirea sistemul politic post regim Ceaușescu. „Printre cei 39 de membri nu se afla nici un singur reprezentant al elitei conducatoare ceaușiste, în schimb se regăseau aici membri ai elitelor tehnocrate ce activaseră înainte de 1989 în partid, în armata și în aparatul de securitate, ale caror șanse de promovare în rândul clasei dominante fuseseră anihilate sub Ceaușescu prin măsurile luate de acesta în scopul închiderii accesului către organele supreme ale partidului”[843]. Acestora li s-au alăturat elite din sfera culturii și artei, literaturii, intelectuali și alți disidenți ai regimului comunist cum au fost scriitorii Ana Blandiana și Mircea Dinescu, un cunoscut opozant al regimului comunist, Doina Cornea, juristul Dumitru Mazilu și pastorul reformat Laszlo Tokes. Legitimitatea acestei nou-născute elite era dată de experiența acumulată în administrația centrală sau locală, opozitia fata de regimul lui Ceaușescu și de participarea activă la revoluție. Ion Iliescu declara, la prima întrunire a Consiliului Frontului Salvării Naționale, că acest organism „a fost constituit în pripă în noaptea aceea, din cei ce au fost prezenți în ziua respectivă în Piața Palatului și în alte puncte fierbinți. Am lucrat în grupuri, mai întâi, și acum s-a putut să ne întâlnim”[844].

Punctual zero al reconstituirii sistemului politic în România l-a constituit *Comunicatul către Tara* al Consiliului Frontului Salvării Naționale. Primele trei puncte ale documentului prezentat de către Ion Iliescu la TVR, care prevedeau abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist

[843] Anneli Ute Gabanyi, *Elitele romanesti în procesul de tranziție* (III), în *Cultura* nr.37 , 2006, online http://revistacultura.ro/cultura.php?articol=176, accesat la 11 septembrie 2017.

[844] *Documentul nr. 127* , în Ion Calafeteanu, coord., *Revoluția Română din Decembrie 1989. Documente*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, pp. 727-745.

de guvernământ, organizarea de alegeri libere, separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru un unul, sau, cel mult, două mandate,[845] nu se puteau impune de la sine. Trebuia articulat noul cadrul normativ și instituțional pentru a se putea traduce în practica socială deziderate-le revoluției. Neînrădăcinarea principiilor revoluției în noi instituții care să funcționeze într-un nou cadru legislativ și normativ ar fi condus la eșuarea întregului process revoluționar.

Sistemul politic reprezintă principala țintă a oricărei revoluții deoarece este condiția esențială pentru schimbările care trebuiesc operate în domeniul economic sau social. Revoluția din decembrie 1989 a înlăturat brusc și total sistemul politic pe care se sprijinea regimul de dictatură al lui Nicolae Ceaușescu. Prin Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale se anunța „*instaurarea democrației, libertății și demnității poporului român*"[846] *și dizolvarea instituțiilor politice, atât a celor nemijlocit legate de partidul comunist, cât și a celor care, formal măcar, erau instituții autonome ale statului: „Consiliul de Stat, Marea Adunare Națională și Consiliul de Miniștri. Întreaga putere în stat a fost preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale care a creat „consilii județene, municipale, orășenești și comunale*"[847] pe întreg teritoriul țării.

Acest organism politic avea, teoretic, o putere absolută deoarece cumula atribuțiile și puterile tuturor instituțiilor politice dărâmate prin revoluție, de la Parlament, guvern și CSAT care reprezenta la acea dată comanda supremă a armatei. Până la sfârșitul lunii decembrie 1989 CFSN s-a lărgit, cuprinzând 145 de membri, dar puterea era de fapt concentrată în mâinile lui Ion Iliescu, în calitatea sa de președinte al Consiliului și președinte ad interim al României și ale

845 *Documentul nr. 73*, în Ion Calafeteanu, coord., *op., cit*., p. 308-309.
846 Monitorul Oficial, anul I, nr. 1/22 decembrie 1989.
847 Ibidem.

lui Petre Roman, în calitatea sa de prim-ministru ad interim al guvernului, numit prin decretul-lege nr. 9 al CFSN din 26 decembrie. Acest organism apărat de unii, contestat cu vehemenţă şi uneori cu violenţă de alţii a asigurat tranziţia către un nou sistem de distribuţie a puterii în societatea românească. La nivel central şi local au fost înfiinţate comitete ale FSN. Potrivit unei directive a CFSN semnate de Ion Iliescu acestea *„funcţionează ca organe ale puterii de stat”*[848].

Principala menire a C.F.S.N. a fost să administreze puterea astfel încât viaţa socială şi economică a ţării să fie cât de cât normale. Autoritatea instituţiilor centrale şi locale ale statului nu mai avea aceeaşi valoare şi trebuia reconstruită. Trebuia menţinută în funcţiune economia şi pentru acest lucru se cereau reorganizate ministerele, dar mai ales să fie asigurată cooperarea lor. Exista riscul anarhiei şi al dezordinii sociale profunde. Aceasta în forme mai dure sau mai „dulci” s-a manifestat până în iunie 1990, cu vârful de maxim la 13-15 iunie . Atât economia cât şi viaţa socială au funcţionat pentru că au dispus de un minim de gestionare. Intrarea în normalitate care în bună măsură însemna reducerea posibilităţii apariţiei de noi tensiuni, instituirea unor reguli clare de cucerire, exercitare şi distribuire a puterii au reprezentat preocuparea principală a grupului condus de Ion Iliescu. Acest obiectiv a fost atins în etape. Analistul Vladimir Pasti identifică cel puţin asemenea trei etape *„Prima a însemnat stabilizarea provizorie a puterii, obţinută în final prin constituirea CPUN şi organizarea de alegeri generale în mai 1990. A doua a constat în reluarea guvernării după alegeri, şi mai ales, după incidentele din 13-15 iunie 1990. În sfârşit obiectivul final a fost atins odată cu adoptarea Constituţiei şi organizarea de noi alegeri generale, în septembrie 1992”*[849].

---

[848] Constantin Hlihor, *op., cit.,* p. 138.

[849] Vladimir Pasti, *România în tranziție*, Editura Nemira, București, 1995, p. 100.

În cadrul primei ședințe plenare a CFSN desfășurată în ziua de 27 decembrie 1989 a fost adoptat Decretul-Lege nr. 2 privind constituirea, organizarea și funcționarea CFSN și a consiliilor teritoriale ale FSN. Au fost alese structurile de conducere ale FSN. Biroul Executiv al CFSN îl avea ca președinte pe Ion Iliescu și prim-vicepreședinte pe Dumitru Mazilu, vicepreședinți pe Cazimir Ionescu, Kiraly Karoly, secretar Dan Marțian și membri: Bogdan Teodoriu, Vasile Neacșa, Silviu Brucan, Gheorghe Manole, Ion Caramitru, Nicolae Radu[850].

În acest document al revoluției s-a statuat și modul de exercitare a puterii, modalitățile de funcționare a principalelor instituții administrative, precizându-se că *„toate ministerele și organele centrale în structura existentă își vor continua activitatea normală"* subordonându-se noii puteri revoluționare, cu sarcina de *„a asigura desfășurarea normală a întregii vieți economice și sociale"*[851]. În acest moment s-a creat o prăpastie între principiile proclamate de noua putere – separarea puterilor legislativă, executivă și judecătorească[852] și realitatea politică. C.F.S.N. avea teoretic o putere absolută, deoarece reunea atribuțiile și puterile tuturor instituțiilor politice dărâmate de revoluție, de la parlament la administrație și justiție și a tranșat, în primele zile ale existenței sale, disputele prin dictat în așa fel încât decizia politică a fost amendată de „stradă".

România plătea astfel prețul lungii sale experiențe nedemocratice. Cultura politică dominantă era cea a suspiciunii și neîncrederii, a violenței, a discriminării și a fricii[853]. Regulile democrației urmau a fi învățate. În lipsa unei instituționalizări a regimului, mulțimile au jucat rolul de arbitru. Acest fapt a determinat apariția unor

[850] Constantin Hlihor, op., cit., p. 138.

[851] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României. O cronologie a evenimentelor decembrie 1989 – decembrie 1994,* Editura Mașina de scris, București, 1995, p. 39.

[852] *Ibidem*.

[853] Stelian Tănase, *op. cit.,* p. 359.

„grupuri rivale din cadrul constelațiilor elitare anticeaușiste din partid, armată și servicii de securitate, au izbucnit lupte înverșunate pentru putere”[854] ale căror consecințe nu au fost pe deplin elucidate nici astăzi. Sunt opinii potrivit cărora multe dintre victimile revoluției au fost în fapt consecința acestei reglări „de conturi de o violență fără precedent între noua conducere revoluționară și cercul restrâns de putere al vechiului regim”[855].

Astfel, după ce la 23 ianuarie 1990 CFSN hotărăște cu o majoritate de voturi participarea Frontului la alegerile din 20 mai, Opoziția, care grupa PNL și PNȚ, dar și alte partide ce gravitau în jurul partidelor istorice, a organizat o impresionantă demonstrație în Piața Victoriei pentru a protesta față de decizia luată. Deși fusese anunțat ca o manifestare pașnică, mitingul a cunoscut forme violente. În esență, contestatarii semnalau un lucru adevărat. F.S.N. era tentat să ia aceeași formă ubicuă ca și vechiul PCR prin existența consiliilor sale la nivel de întreprindere. Resursele uriașe de care dispunea la acea dată FSN pentru a organiza alegerile contrastau izbitor cu cele ale partidelor istorice și ale aliaților lor. Octavian Paler exprima îngrijorarea unui important segment al societății românești scriind: „*Mă tem că alegerile vor fi frauduloase, chiar dacă voturile vor fi numărate corect*”.[856] Ana Blandiana, personaj emblematic pentru disidența anticomunistă, s-a retras pe 30 ianuarie 1990 din C.F.S.N. afirmând: „*Acum, când confruntările s-au mutat în stradă, iar schimbul de opinii tinde să devină unul de imprecații și suspiciuni (…) locul unui scriitor, cred eu, nu poate fi decât la masa lui de scris, o masă care seamănă de mult, și va fi nevoită să semene mult timp, cu o baricadă*”.[857]

---

[854] Anneli Ute Gabanyi, *op.cit*., în *loc.cit*.

[855] Ibidem.

[856] Octavian Paler, *Iluziile au durat numai o lună*, în *România Liberă*, 25 ianuarie 1990.

[857] *Apud* Domnița Ștefănescu, *op. cit.,* pp. 50-51.

În urma acestor proteste, C.F.S.N. cedează și este de acord cu înființarea unei noi structuri de putere în care să fie cooptați și reprezentanți ai tuturor partidelor care erau înregistrate la tribunal. La 9 februarie s-a constituit, după dezbateri maraton, la care presa n-a avut acces, deși lucrările au fost transmise în direct la televiziune, Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (C.P.U.N.). Deși n-a avut legitimitate rezultată din voința alegătorilor, acest organism provizoriu „a funcționat ca un veritabil parlament. Documentul principal dezbătut și aprobat a fost Legea electorală"[858]. S-a deschis drumul pentru realizarea unui element esențial al construcției statului de drept după momentul abrogării legislației represive, și anume primele alegeri libere după mai bine de o jumătate de secol.

Pentru ca reformele înscrise în 1917, în Constituție prin hotărîrile Parlamentului de la Iași, guvernul a publicat decretul-lege, la 3/16 noiembrie 1918, care stabilea regulile pentru desfășurarea primelor alegeri pe baza votului votului universal în „vechiul regat" și Basarabia. În Bucovina a fost elaborat un alt decret-lege de către guvernul I.I.C. Brăteanuîn, august 1919, asemănător cu cel dat pentru vechiul regat și Basarabia dar și cu unele particularități date de specificul administrației. În Transilvania Consiliul Dirigent, invocând specificul local, a preferat să elaboreze propriile reguli electorale care au fost supuse aprobării Regelui Ferdinand[859].

Primele alegeri desfășurate după marea unire și după victoria revoluției din Decembrie au avut în comun un uriaș entuziasm și credința că alegerile vor aduce acei oameni politici care să le ducă la îndeplinire așteptările și speranțele. La alegerile din noiembrie 1919 și din mai 1990 participarea populației cu drept de vot a fost masivă

[858] Ion Iliescu, *op., cit.,* p. 106.

[859] Sorin Radu, *Unificarea legislației electorale din România în dezbaterile partidelor politice(1919-1926),* în Studia Universitatis Cibiniensis, Series Historica, II, 2005, p. 248.

în raport cu cele anterioare. Rezultatele lor au validat schimbările aduse în mentalul colectiv de evenimentele majore care au marcat începutul și sfârșitul secolului al XX-lea. Oamenii politici care reprezentau în percepția publică trecutul pe care il dezavuau nu au mai fost aleși. Teoretic pe scena politică a apărut o nouă elită, practic vechea elită sau parte din aceasta a găsit mijlocul și metoda de a reveni la putere pentru a-și gestiona interesele personale sau de grup.

În alegerile din noiembrie 1919, primarii și prefecții PNL nu au putut asigura victoria partidului pe care îl reprezentau așa cum s-a întâmplat în alegerile anterioare, iar Partidul Conservator a suferit o înfrângere de proporții. În provinciile unite cu România, majoritatea voturilor s-au îndreptat către partidele locale.[860] Pentru prima dată în istoria modernă a României apare un guvern de coaliție format din partidele nou apărute pe scena politică sau care nu mai fuseseră la guvernare – Partidul Național Român din Transilvania, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Țărănesc din Basarabia, Partidul Țărănesc din Vechiul Regat și Partidul Național-Democrat – sub denumirea de „Blocul parlamentar". Guvernul format de aceste partide condus de ardeleanul Alexandru Vaida-Voievod a fost validat de Parlament la 1 decembrie 1919. Nu avea, însă, nici experiența guvernării și nici pe cea a jocului politicianist de culise. Deși își propunea, în programul de guvernare, realizarea a o serie de reforme ce interesau marea majoritatea a societății guvernul nu a rezistat decât pînă 13 martie 1920.

Acționînd din culise Ion I.C. Brătianu reușit să determine căderea guvernului și pe regele Ferdinand să numească un nou prim ministru în persoana generalului Alexandru Averescu. La 26 martie a fost dizolvat Parlamentul pentru a se organiza noi alegeri. În acest fel regele Ferdinand a pus capăt reformării sistemului politic românesc și a reînstaurat regula introdusă în politica românească

[860] Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești*, p. 265.

de regele Carol I. Mai întîi se numea un nou prim ministru care forma guvernul. Guvernul schimba întregul aparat administrativ cu oamenii din partidul său apoi se dizolva Parlamentul și se organizau alegeri. Folosind aparatul de stat, noul guvern „câștiga" alegerile astfel că în fapt guvernul „făcea" Parlamentul și nu invers cum prevedea Constituția. Legislativul nu era expresia suveranității naționale, ci a unor grupuri de interese care avea la un moment dat „trecere" la suveran. Referindu-se la acest sfârșit atât de rapid al tranziției către modernitatea politică și al reconstrucției sistemului politic Nicolae Iorga scria peste ani: „Ceea ce s-a făcut este pentru mine o crimă de stat. Nici o sentinelă nu a fost ucisă mai mișelește la postul său de onoare decât a fost doborît primul slujbaș al țării, ieșit din cele dintâi camere ale României unite, cele dintâi adunări ale sufragiului universal, cele dintâi organe legislative, de către asociația oamenilor care reprezentau reacțiunea în cea mai periculoasă formă demagogică"[861].

În perioada interbelică astfel de fenomene au continuat să se manifeste, chiar în forme mai variate, având în vedere noua configurație a sistemului politic. Un observator din epocă nota: „Trebuie […] să recunoaștem că în orice democrație este un decalaj între teorie și realitate. Putem totuși spune că nicăieri acest decalaj nu a fost mai profund ca în România, țară care n-a cunoscut o democrație reală. Suveranitatea populară nu a fost decât cu numele și dreptul electoral nu avea nimic dintr-un regim reprezentativ […]. S-a luptat prea puțin pentru libertăți, pentru a putea fi înțelese […]. Educația politică lipsea. Existau multe principii, dar nu se realiza un progres. Abuzuri și rea credință a guvernanților, indolență și neputință a guvernaților, poporul român nu înțelesese valoarea principiilor înscrise în constituție și nu-și integră cu adevărat sensul

[861] Nicolae Iorga, *O viață de om. Așa cum a fost*, vol. III, Editura. N. Stroilă, București, 1934, p. 39.

virtuților democratice…"[862]. Același lucru constata și Alexandru Averescu, unul dintre oamenii politici, care s-a bucurat de o mare popularitate în primii ani după Marea Unire. „A spune că noi avem în Parlament reprezentanți ai voinței națiunii, este a face teorie în dauna adevărului. Alegerile noastre au fost întotdeauna, dar mai cu seamă de când cu votul obștesc o farsă de cea mai vinovată țesătură. Aceasta se datorește mai cu seamă faptului, că îngrădirile sunt de o eficacitate aproape nulă, și nici nu sunt măcar complecte. Pe când în Anglia, pentru unele fraude nu numai că se anulează mandatul, nu numai că vinovații sunt pedepsiți cu mari amenzi și cu munca silnică, dar li se ridică și drepturile politice de un anumit număr de ani. La noi se aruncă imediat, asupra tuturor orgiilor electorale, mantia salvatoare a amnistiei, iar electorii, cari au săvârșit actele cele mal reprobabile, sunt considerați ca elemente prețioase în partid, atât de prețioase, încât li se crede drumul netezit spre banca ministerială!"[863] Interesant este faptul că liderul Partidului Poporului nu făcea această critică pentru a denigra regimul de democrație și suportul pe care aceasta funcționează existența partidelor politice. El considera că deficiențele izvorau din modul cum oamenii politici înțelegeau să utilizeze acesti vectori în obținerea și exercitarea puterii politice. Din această perspectivă observa „că nu se poate rătăcire mai mare decît aceea de a crede că este cu putință de a guverna o țară cu mentalitatea politică actuală"[864].

Alegerile organizate după victoria Revoluției din Decembrie 1989 au un element comun cu primele alegeri care s-au desfășurat

[862] Prof.univ.dr. Gheorghe Iacob, *România în secolul XX. Politică și societate*, Partea I, online https://www.google.ro/search?q=Nicolae+Iorga,+O+via%C5%A3%C4%83+de+om.+A%C5%9Fa+cum+a+fost,+vol.+III,&dcr=0&ei=spbUWeadK8eN0gXY8YS4CA&start=20&sa=N&biw=911&bih=425 accesat la 11 septembrie 2017.

[863] ANR, Fond 1753- General Averescu, dosar 33, 1933, f. 12.

[864] Ibidem, f. 2

pe baza votului universal. Și într-un caz și în altul s-a dat putința exercitării, cu adevărat, a dreptului de a se exprima și apăra opiniile, promovând dialogul lucid și sincer pentru adevăr, iar alegerile libere au fost unul din principalele obiective ale Revoluției din Decembrie[865]. Acestea au fost așteptate cu interes și nerăbdare de societatea românească. După farsele electorale din regimul comunist, când, indiferent dacă cetățeanul vota sau nu, „candidații" partidului comunist tot erau „aleși", românii au făcut cozi la centrele de votare. Particularitatea primelor alegeri din România, desfășurate în mai 1990, este conferită de participarea masivă la vot. Astfel din cei 17.200.722 alegători înscriși pe liste au votat pentru alegerea Președintelui 14.826.616, pentru crearea unui Parlament democratic 13.707.150, în contul Camerei Deputaților și respectiv 13.956.130, în cel al Senatului[866]. Aceste alegeri au fost asistate de 550 personalități și în jur de 1500 corespondenți de presă. În ciuda unor acuzații de fraudă electorală, ele au fost, în general, caracterizate ca fiind libere. S-au semnalat și unele nereguli minime. Șeful delegației prezidențiale de observatori din SUA, Garrey Carruthers, guvernator al statului New Mexico deși a apreciat că alegerile au fost corecte, a făcut unele observații: persoane neautorizate au dat asistență votanților și au fost prezente la numărarea voturilor; procedeul de numărare a voturilor a fost greșit din punct de vedere tehnic, au existat urne nesigilate etc.[867] Fostul premier Petre Roman în cadrul unei conferințe pe tema „Valori contemporane – opțiuni și perspective. În ce ar trebui să creadă tinerii de astăzi", susținute în Aula Magna a Universității de Medicină și Farmacie „Victor Babeș" din Timișoara a afirmat că liderul PNȚ-CD Corneliu Coposu i-ar

[865] Ion Bucur, *Anul 1990. Partide, ideologii și mobilizare politică,* Editura IRRD, București, 2014, p. 85.

[866] Ibidem, p. 88.

[867] Constantin Hlihor, *România. Căderea comunismului și nașterea democrației*, Editura Universității din București, 2006, p. 200.

fi spus că în mai 1990 „au fost cele mai libere alegeri din istoria României”[868].

Alegerile au fost câștigate, așa cum au arătat sondajele preelectorale, de către FSN (66,31% pentru Camera Deputaților și 67,02% pentru Senat) și de Ion Iliescu (85,07%)[869]. Pe marginea acestei victorii s-a comentat mult în societatea românească și n-au lipsit nici acuzațiile de fraudă electorală din partea partidelor de opoziție, a societății civile reprezentate de contestatarii din Piața Universității, dar și de unele personalități din Europa. Andreas Kohl, observator din partea Uniunii Democratice Europene era convins că „rezultatele alegerilor nu sunt expresia voinței libere a poporului român. Nici aceste alegeri nu pot fi considerate democratice, nici președintele Iliescu și nici Guvernul său n-au fost legitimați democratic”[870]. Simțim nevoia unei precizări. Alegerile au putut fi viciate, dar nu a fost vorba despre o procedură tehnică, aplicată cu intenție în această privință. Ne aflam la câteva luni de la prăbușirea socialismului. Libertatea are și ea nevoie de un timp de asimilare, de asimilare a rigorilor, a valorilor sale organice, dacă vreți și de o anumită experiență a libertății.

S-a constituit primul Parlament pluripartidist al României postbelice care a avut calitatea de Adunare Constituantă. Era constituit din 11 formațiuni politice care dețineau numai două mandate și 28 de formațiuni care au obținut câte un loc; 12 mandate erau atribuite minorităților etnice, altele decât cea maghiară. Din punct de vedere

[868] Petre Roman, *Despre alegerile câștigate de Iliescu, în 1990*, online http://adevarul.ro/locale/timisoara/petre-roman-despre-alegerile-castigate-iliescu-1990-85--au-fost-cele-mai-libere-alegeri-istoria-romaniei-coposu-mia-spus-asta-1_5837672f5ab6550cb8d204ec/index.html accesat la 11 septembrie 2017.

[869] Constantin Hlihor, *op. cit.*, p. 201.

[870] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României – O cronologie a evenimentelor Decembrie 1989 – Decembrie 1994,*Editura Mașina de Scris, București, 1995, p. 75.

al reprezentării partidelor, Parlamentul nu era numai excesiv mozaicat, dar și dezechilibrat. Din cele 536 de mandate 355 au revenit FSN (263 la Camera Deputaţilor și 92 la Senat). În aceste condiţii atât conducerea celor două camere cât și cea a comisiilor parlamentare au fost dominate de reprezentanţii FSN.

Opoziţia era atomizată și slabă, practic incapabilă să-și exercite rolul de presiune asupra puterii, să contrabalanseze voinţa politică a partidului care deţinea două treimi din totalul mandatelor. „*Ori o asemenea situaţie,* apreciază George Voicu, *potenţial capabilă să exercite o veritabilă tiranie a majorităţii, avea prea puţine lucruri în comun cu democraţia.*"[871] Acest deficit de opoziţie parlamentară a fost completat de opoziţia extraparlamentară care a fost extrem de activă și după consumarea „fenomenului Piaţa Universităţii"[872]. La 15 noiembrie 1990 cu prilejul comemorării evenimentelor de la Braşov au loc mari mitinguri în principalele oraşe ale ţării. La Bucureşti, Alianţa Civică a organizat cel mai mare miting de după Revoluţia din decembrie 1989 la care au participat aproximativ 200.000 persoane. Asociaţia „15 noiembrie 1987" a dat publicităţii un comunicat prin care constata „*situaţia tragică în care se afla România, din punct de vedere economic, social și politic, în urma furtului de revoluţie de către eşalonul doi al Partidului Comunist*" și cerea epurarea Parlamentului, demisia primului-ministru Petre Roman și a preşedintelui Ion Iliescu[873]. „Deficitul" de opoziţie

[871] George Voicu, *Pluripartidismul. O teorie a democraţiei*, Editura All, Bucureşti, 1998, p. 201.

[872] A se vedea, Ruxandra Cesereanu, *Fenomenul Piata Universitatii 1990*, în *Revista 22*, 12 mai 2003, online http://revista22online.ro/445/.html; Conf.dr. Sorin Ilieşiu, Dr. Alin Rus, *Raport-rechizitoriu despre fratricidul din 13-15 iunie 1990,* Departamentul pentru analiza crimelor neocomunismului în România din cadrul Asociaţiei 21 Decembrie 1989, Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc, versiune 2010, online http://www.ziuaveche.ro/images/pdf/08/raport[1].pdf acceat la 20 septembrie 2017.

[873] Domniţa Ştefănescu, *op. cit.*, pp. 105-106.

rezultat din „eroarea" electorală a fost corectat și de dinamica internă a Parlamentului rezultat din alegerile din 20 mai 1990. Această instituție s-a dovedit sensibilă la presiunile sociale și la mutațiile opțiunilor politice ale populației și printr-un proces de „migrație politică", de la un grup parlamentar la altul, s-a început un proces de reordonare a parlamentarilor pe eșichierul politic. Sigur că procesul în sine este un fapt contrar eticii politice. În contextul dat, el a contribuit la o recalculare a ponderii forțelor parlamentare. FSN, așa cum a apărut la data alegerilor, era o formațiune mult prea eterogenă și compozită pentru a putea rezista monolitic pe durata întregii legislaturi. Părăsirea lui de către unii parlamentari care nu se regăseau în politica pe care aceasta o făcea era, în condițiile unei democrații chiar minimale, „*un fenomen benefic pentru homeostazia sistemului politic*"[874].

Aceste caracteristici ale primului Parlament postcomunist din România își au originea în sistemul electoral apărut după Decembrie 1989. El a fost definit prin Decretul-lege nr. 92 din 14 martie 1990. Acesta a avut un caracter mult prea generos pentru că nu a prevăzut un prag electoral de reprezentare și a dat posibilitatea să intre în Parlament un număr de partide minuscule care au obținut între 0,14% și 0,50% din sufragii (Uniunea Liberală Brătianu, 0,26%; Partidul Tineretului Liber Democrat din România, 0,23%; Partidul Liber – Schimbist, 0,33%; Partidul Social Democrat Român, 0,50%, etc.)[875].

Sarcina principală a primului Parlament postcomunist a fost să elaboreze și să voteze Legea fundamentală a Statutului român și o altă lege electorală, deși ambele acte legislative au fost puternic contestate de partidele din opoziție. În jurul legii electorale s-a iscat o dezbatere la fel de aprinsă ca și cea referitoare la Constituție (16-17

[874] George Voicu, *op. cit.*, p. 219.
[875] *Idem*, pp. 216-217.

iunie 1991). Discuţii contradictorii au avut loc în ceea ce priveşte: norma de reprezentare pentru cele două Camere, sistemul atribuirii mandatelor, pragul electoral, care, în final, va fi de 3%, data alegerilor. Activitatea parlamentului a fost presată de un volum enorm de activităţi ce nu lăsa răgaz pentru o reflexie raţională şi sistematică asupra guvernării şi a viitorului ţării. Dominantă era activitatea legislativă cu abrogări, modificări şi adoptări de legi. Parlamentul şi Guvernul lucrau intens pentru această mare reconversie normativă, grefată pe noile, confuzele şi numeroasele proiecte de reformă din toate sectoarele sociale[876]. Analizând drumul tranziţiei în ceea ce priveşte construcţia sistemului politic cu statul capitalist în centrul său Alina Mungiu observa şi ea că „odată la putere, partidele, fie ca se numesc CDR sau PDL, descoperă repede că, dacă ar pune în practică agenda noastră şi statul ar deveni mai puţin discreţionar şi mai eficient, oamenii de la putere ar pierde influenţă şi bani. Cam aici se opreşte reforma statului”[877]. Un stat modern şi puternic cu structurile administrative funcţionale, cu o cultură politică adevărată care să nu permită jocurile de culise ale unor oameni politici care urmăresc doar satisfacerea intereselor partinice ale aparatului birocratic corupt, în scopurile personale şi de grup s-a dovedit a fi posibil în România epocii de tranziţie doar în discursul public. Lupta politică sterilă centrată, de regulă, pe scoaterea în evidenţă a păcatelor trecutului liderilor care doreau să acceadă la guvernare şi nu pe competenţe, programe politice adecvate societăţii româneşti şi strategii eficiente de guvernare a condus la apariţia unui

[876] Octavian Opriş, *Politica înainte şi după 1989,* online http://www.punctulcritic.ro/octavian-opris-politica-inainte-si-dupa-1989.html

[877] Alina Mungiu, *Reforma statului. Agenda reală*, în *România Liberă*, din 25 februarie 2010, online http://www.romanialibera.ro/opinii/comentarii/reforma-statului--agenda-reala-178495 accesat la 25 septembrie 2016.

stat slab[878]. Un tip de stat construit pe minciună, duplicitate și înșelarea cetăţenilor care votează elita ce administrează puterea politică. Instituţiile executive într-un asemenea stat sunt preocupate să-i servească doar pe liderii partidului/ coaliţiei la putere și a camarilei construite în jurul acelui partid. Cu complicitatea unui întreg sistem relaţional, bine pus la punct, într-un stat slab, s-au „construit" marile averi ale unei minorități restrânse[879] și a fost plasat întregul cost al reformei politice pe seama marii majorități a cetăţenilor. Această slăbiciune a statului a fost deliberat construită pentru ca liderii partidelor să poată acumula putere și prosperitate personală. Astfel sistemul politic a fost construit și re-construit după fiecare ciclu electoral.

3.1.3. De la speranţe uriașe privind modernizarea sistemului politic la deziluziile generaţiei interbelice și nostalgia pentru comunism în anii 2000

Modelul occidental de sistem politic, dorit a fi implementat în societatea românească după Marea Unire, nu a funcţionat în perioada interbelică, deși istoriografia ultimilor ani a oferit o imagine deranjant de idilică, de armonioasă și de unitară a scenei politice, și nici după Revoluţia din Decembrie 1989. Modernizarea nu s-a produs la nivel de substanță, ci doar de formă, îmbrăcând cel mai adesea mimetismul instituţional, iar consecinţele au fost dramatice. În perioada interbelică, degradarea continuă a mecanismelor de funcţionare a sistemului a condus la apariţia regimului de dictatură, care s-a instalat în anul 1938 și a rezistat, cu mici intermitenţe,

[878] Cozmin Guşă, *10 păcate ale României după douăzeci de ani de postcomunism*, Editura Nemira, București, 2009, p. 108.

[879] Lector univ.dr. Nelu Niță, *Premisele dezvoltării sustenabile, armonioase și echilibrate a statului de drept din România*, Universitatea George Bacovia, online, http://www.ugb.ro/Juridica/Issue2RO/4_Premisele_dezvoltarii_statului.Nita.RO.pdf accesat la 26 septembrie 2016.

până în decembrie 1989. Astăzi evoluţiile sunt greu de anticipat dacă nu se va acţiona pentru o reală funcţionare a sistemului politic românesc în parametrii specifici unei democraţii occidentale. Întrebarea este de ce s-a întâmplat acest lucru? De ce speranţele românilor după Marea Unire și entuziasmul manifestat în decembrie 1989 s-au transformat în deziluzii și nostalgie după un trecut care doar în reprezentarea socială este fascinant? De ce multe dintre tarele sistemului politic, rezultat al reformelor efectuate după Marea Unire, le regăsim în viaţa politică a societăţii românești postdecembriste? Unii s-au grăbit să răspundă la acest gen de întrebări prin etichete pretins istoric elaborate[880], dar care nu au nici suport ştiinţific și nici consistenţă teoretică[881]. Calitatea unui sistem politic într-un stat depinde nu numai de caracteristicile performanţelor „tehnice" pe care acesta le are, ci și de calitatea actorilor – precum elita și partidele politice în care aceasta acţionează atât la guvernare, cât și în opoziţie. În egală măsură depinde și de calitatea cadrului normativ și de cultura politică a societăţii în ansamblul ei, care permit sau nu funcţionarea unui sistem politic. Universalul, inclusiv cel al modernităţii ca referinţă și normă, se regăsește în diferite configuraţii în societăţi diferite și în epoci istorice diferite. Elita unei societăţi este factorul esenţial care percepe nevoia modernităţii și elaborează strategiile modernizării.

Analiza și înţelegerea percepţiilor și a reprezentărilor pe care le-au avut, în cele două epoci avute sub lupă, personalităţile politice și cele din domeniul cercetării academice, a culturii și spiritualităţii românești, despre ce însemna modernitatea în politică și cum

[880] Lucian Boia, *De ce este România altfel,* Humanitas, București, 2012, passim.

[881] A se vedea pe larg studiile semnate de Bogdan Murgescu, Daniel Dăianu, Vintilă Mihăilescu, Nicolae Manolescu și Cristian Ghinea în Vintilă Mihăilescu, *De ce este România astfel. Avatarurile excepţionalismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2017, pp.11 – 40.

s-a reacționat în raport cu reformele, permit o bună cunoașterii a acestui tip de realitate despre care s-a scris enorm. Găsim, în multe privințe, același tip de comportament pe scena politică românească deși distanța dintre perioada 1918 – 1928 și 1990 – 2000 este de șapte decenii. Vom ilustra acest aspect cu doar câteva exemple din deceniul care a urmat Marii Uniri și Revoluției din Decembrie 1989. Una dintre cele mai respectate personalități ale acestei perioade, Nicolae Iorga, suspecta majoritatea clasei politice de incapacitatea de a se situa la înălțimea momentului care reclama reforma sistemului politic. „Luptasem atâția ani contra unei clase politice de uzurpație, împărțită de formă în partide, prin care se putea plimba în voie orice ambiție și orice interes. Ascultasem de la tribuna parlamentului aproape un deceniu fraza răsunătoare și goală. Îmi putusem da samă că adeseori cel mai focos e cel mai puțin gata să facă pentru țara și neamul său cel mai simplu sacrificiu. Căpătasem credința profundă că, oricât de puternic ar fi nelipsitul instinct național și patriotic, cei mai mulți din acești oameni nu sunt capabili să-l transforme într-o adevărată credință, din care să plece o acțiune serioasă, dintre acelea care, orice ar fi, merg până la moarte”[882]. Nichifor Crainic nu are nici el o imagine mai optimistă deoarece constata că: „Eroii războiului, obosiți, s-au apucat nu de organizarea victoriei, ci de exploatarea ei, socotită ca un drept ce ar decurge din sacrificii, din datoria împlinită. Această transformare a spiritului de pe front în spirit de afaceri sporea și mai mult pustiul moral al epocii și făcea și mai amarnic dezgustul față de viață”[883]. Regina Maria constata și ea că „Lumea după război nu se arată la înălțimea eroismului dovedit în timpul giganticului efort de a câștiga. Am

[882] *Civilizație și tranziție, fragment din discursul lui Nicolae Iorga 1929* online http://www.voci.ro/civilizatie-si-tranzitie-fragment-din-discursul-lui-nicolae-iorga-1929/, accesat la 01 octombrie 2017.

[883] Nichifor Crainic, *Zile albe – zile negre. Memorii*, vol. I, Editura Gândirea, București, 1991, p. 143.

câștigat, dar omenirea a rămas mică, sordidă, lacomă și egoistă. Se ruinează unul pe altul, sunt invidioși și egoiști, lacomi și meschini în scopurile lor. Puțini, foarte puțini se ridică deasupra mocirlei, cu idealuri curate și dorințe de bine”[884].

Relevant ni se pare „dialogul” purtat între Onisifor Ghibu și Octavian Goga despre rolul clasei politice în materializarea idealurilor și a obiectivelor înscrise în documentele Unirii și în angajamentele luate în Parlamentul de la Iași. Iată ce îi scria Onisifor Ghibu prietenului său, cu vechi sentimente din Cluj, la 28 februarie 1924, într-o scrisoare deschisă: „O înaltă și penibilă datorie de conștiință mă obligă să mă adresez pe această cale către tine. Am urmărit cu interes articolele tale publicate în revista „Țara Noastră” asupra diferitelor manifestări bolnave ale vieții noastre publice și îți mărturisesc că constatările din aceste articole m-au umplut și pe mine, ca și pe atâția alții, de o legitimă durere și îngrijorare. Ele prezintă țara noastră la marginea falimentului, de la care aproape că nu mai e nicio scăpare. Am cetit cu adevărată grijă cuvintele tale, după care România se prezintă astăzi ca o „mașină hodorogită, cu șuruburile ruginite, mașină care nu umblă” și am reținut cu spaimă sinistrele tale constatări că, „cu tot aparatul nostru de stat, suntem într-o situație de grozavă descompunere” și că ne „năm olim tot mai adânc în barbarie”, cu „destrămarea absolută” a tuturor ramurilor de viață publică, cu „criminala inconștiență, cu înfățișarea asiatică, cu resorturile noastre de viață cari par tot mai cuprinse de o paralizie progresivă”, cu „decăderea morală care s-a abătut ca un înfricoșat flagel pe biata țară românească” etc. , etc. Încheierea ta că nu crezi „să fie un stat pe continent care să prezinte un asemeni tablou de desagregare sufletească” oricât ar putea părea de subiectivă, nu poate să nu zguduie și pe cel mai nesimțitor suflet de român, făcându-l să

[884] Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 – decembrie 1919),* vol. I, Editura Albatros, București, 1966, p. 4.

se gândească serios la ce ne putem aştepta după astfel de premise. În adevăr, dezolante stări! După cinci ani de zile de la întruparea celui mai măreţ vis pe care l-a putut avea vreodată un popor, iată-ne în cel mai penibil hal, care te face pe tine și pe atâția alţii să vă exprimaţi temerea că „suntem iremediabil pierduţi" și că, misiunea istorică cu care a fost însărcinată generația de astăzi, a eșuat complet"[885].

Ghibu era supărat nu pentru că Octavian Goga scotea în evidenţă o realitate deprimantă în raport cu aspiraţiile noii societăţi române, ci pentru că în calitate de om politic nu oferea și soluţii. „În articolele tale tu nu arăți în mod practic nici remediile prin care ţara s-ar putea reface, nici cauzele care au adus cu sine stările de îngrijorare de astăzi, iară fără de punere în deplină lumină a cauzelor și fără indicarea mijloacelor de îndreptare, simpla constatare a relelor nu numai că nu ajută nimic, dar ea strică și mai mult, provocând descurajare și panică". Mai reproșa Ghibu lui Octavian Goga o altă meteahnă caracteristică tuturor oamenilor politici care a supraviețuit regimului comunist, aceea potrivit căreia de erorile și neîmplinirile noastre alţii sunt de vină! „În adevăr nu Europa este de vină că noi am ajuns în cinci ani de zile la marginea falimentului moral, nici natura, cu eventualele ei lovituri elementare, ci de vină sunt tocmai factorii sufletești semnalaţi de Andrei Mureșanu prin clasicele versuri, din care noi toţi nu am învățat nimic. Noi am ajuns în halul de astăzi din cauza noastră înșine, din cauza lipsei noastre de adevărat patriotism, din cauza acelui blestemat geniu al dezbinării, care se întâlnește în măsura cea mai mare tocmai sus, la conducătorii ţării. Pentru ambiţii și interese personale o mulţime de oameni mari ai noștri sunt capabili de orice mijloace, chiar dacă acestea ar duce la dezastrul ţării"[886].

---

[885] Onisifor Ghibu, *După cinci ani dela Unire. De ce mergem spre dezastru. Două scrisori deschise adresate d-lui Octavian Goga, fost ministru, însoțite de documente*, Cluj, Tipografia națională, Soc., anon., 1924, p. 3 – 4.

[886] Ibidem, p. 3 – 4.

Nu avem cunoștință dacă Goga a răspuns la această scrisoare publică, dar putem aprecia că nu a produs nicio schimbare în discursul său public în privința disputelor politice dintre adversari atunci când intră în scenă pentru a câștiga votul și a se menține la putere. Fragmentul rostit de poetul din Rășinarii Sibiului într-un discurs ținut în Adunarea Deputaților ne indică acest lucru: „…v-o spun nu dintr-o protestare meschină ci ca o tristă constatare, este că prin acțiunea d-voastră de până acum și unii și alții, permiteți să vă spun adevărul, ați scoborât nivelul intelectual al luptelor politice! D-vstră ați trivializat verbul, ați banalizat Parlamentul și când vă văd în vălmășagul de patimi care vă rod și aud strigătele cu care vreți să înăbușiți orice flacără a inteligenței, vă întreb ce ar putea în asemenea împrejurări, în fața unui asemenea cor barbar ce ar putea căuta la această tribună logica petroniană a lui Titu Maiorescu? Odinioară era o mare meteahnă de care a suferit România veche, a fost meteahna marii proprietăți a latifundiarilor. Era primejdioasă pentru că reprezenta în această țară dezechilibrul economic. Ei bine a trebuit să dispară și a fost strivită. Pe urma potentaților dispăruți însă, pentru moment, în actuala perioadă turbure, s-a instituit o nouă tagmă de mari proprietari, sunt marii proprietari de voturi prin demagogie. Cei dintâi erau antipatici, cei de al doilea sunt și mai nesuferiți. Cei dintâi încurcau țara printr-o perturbație materială, cei de al doilea sguduie în permanență resorturile morale ale societății noastre în vremuri de mari prefaceri”[887]. Care era soluția? Nu a fost indicată niciun om politic și democrația noastră s-a lăsat biruită de regimul de dictatură a regelui Carol al II-lea continuat de alte dictaturi și mai dure. Cât de actuale sunt aceste constatări în planul vieții politice românești pentru primul deceniu al tranziției postcomuniste!

[887] ANR, fond Casa regală Ferdinand, *Diverse*, dosar 1, 1926, f. 10 – 11, discurs rostit în Adunarea Deputaților în ziua de 7 iulie 1926.

După Revoluția din Decembrie, imaginea elitei politice s-a degradat mai accelerat decât s-a petrecut în deceniul al doilea al secolului trecut. Prin timp, însă, o serie de caracteristici ale omului politic au supraviețuit regimului comunist și s-au accentuat în primul deceniu postdecembrie 1989. Poate cea mai apropiată fotografie a elitei politice postcomuniste de imaginea elitei interbelice o realizează unul dintre eroii revoluției române, Claudiu Iordache. În cea mai recentă lucrare a sa scoate în evidență că „Ultimii ani au demonstrat cât poate suporta o populație actele de trădare ale conducătorilor ei! Lipsiți de rușine în fața istoriei, frigizi la ideea națională, ei au înstrăinat, au cedat, au restituit, au abandonat, au vândut pe aproape nimic proprietatea unui popor ce abia se eliberase de o dictatură sălbatică. Așa s-au dus pe apa sâmbetei visele unei renașteri necesare într-un stat înlănțuit în proiect. Faptul a luat de la început dimensiuni grotești. Neputința, insolența, cinismul, lăcomia, nepăsarea, necunoașterea sentimentelor induse de aspirații, ideal și speranță, au rănit România aproape ca un nou război pierdut! Duse au fost avantajele unui nou început! Sub ochii lumii, o victorie strălucită a libertății s-a transformat într-un eșec total. Drepturi vechi au fost pierdute, drepturi noi n-au fost câștigate, suflecându-și mânecile românii s-au luat la bătaie cu fârtații lor, dar și cu statul lor, iar rezultatul este astăzi trăit ca o fatalitate! O Românie înrobită, pauperă, falită, lipsită de vitalitate. Datoria ei publică e deja coșmarul generației viitoare. Uneori nu mai ajungi să crești, stagnezi, dar te împotrivești, faci eforturi, înfrunți inevitabilul, te lupți cu el, semn că vrei să supraviețuiești. Dar noua elită pare detașată de România. Parcă nu s-ar fi născut la sânul ei!”[888]. Istoricul Florin Constantiniu aprecia prin raportare la istoria politică a României moderne că după căderea regimului

[888] Claudiu Iordache, *Românul frumos*, Editura IRINI, București, 2017, pp. 203 – 204.

comunist s-a născut (ce?) cea „mai incompetentă, cea mai lacomă și cea mai arogantă din istoria României. Lipsită de expertiză, avidă de căpătuială și sigură de impunitate, ea s-a aruncat asupra României cu un singur gând: să se îmbogățească. A jefuit cum nici huliții fanarioți n-au făcut-o. Responsabilitatea ei față de situația catastrofală a României este imensă. Astăzi constatăm că industria este lichidată, agricultura este la pământ, sistemul de sănătate în colaps, învățământul în criză, individualitatea României pe plan internațional, dispărută. Criza economică nu a făcut decât să agraveze relele care au precedat-o. Incompetenți, guvernanții nu au știut să atenueze șocul crizei ce ne-a lovit. Dacă România profundă se zbate în dificultăți și deznădejde, clasa politică prosperă. Case peste case (oameni politici cu patru, cinci, șase locuințe; te întrebi ce vor fi făcând în ele), vile în țară și străinătate, mașini de lux etc. s-au strâns în proprietatea clasei politice. Știam că avuția este rezultatul unei activități economice. Acum vedem că politica este mijlocul cel mai sigur de îmbogățire”[889]. Sociologul și omul politic Vasile Dâncu oferă o imagine care are ca suport și analiza realizată cu instrumente științifice. El este de părere că „Tipul de competiție, ca și continua conflictualitate emoțională, personalizată, a creat situații aberante care au distrus leadership-ul politic de la noi. De mai bine de un deceniu, politicienii ies la televizor și își amenință competitorul cu pușcăria. Se fac plângeri penale, nu se dialoghează pe programe, nu se centrează pe valori, caută să își impună influența asupra justiției, internelor sau serviciilor, inclusiv pentru a distruge concurența. Acest fapt duce la o atmosferă politică irespirabilă, la dezgust și la lehamite, iar viitorul arată sumbru. Oamenii cu idei sau cu simțire pentru acțiune publică sau management public nu mai vor să

[889] Acad. Florin Constantiniu, *Despre revoluția din Decembrie 1989, despre revoluționari și clasa politică de astăzi*, online http://www.bisericasfantulantonie.ro/articole/despre-revolutia-din-decembrie-1989-despre-revolutionari-si-clasa-politica-de-astazi-2514 accesat la 20 septembrie 2017.

aleagă această carieră. Politica pare o lume a ticăloșilor, a corupților și a golanilor, astfel că greu mai poate dori cineva să-și aleagă această carieră nedemnă. Tinerii vor fugi de angajament, iar în acțiunea civică se vor angrena mai mult anarhiștii și extremiștii"[890].

Poate în multe privințe exemplele alese din discursul public ale unor personalităţi din cele două epoci au fost extrem de severe cu realităţile din societatea românească. Acest fapt nu trebuie să conducă la concluzia că întraga elită a celor două perioade a fost așa. Ar fi nedrept și în neconcordanţă cu adevărul istoric. Au fost și lideri politici care și-au închinat întreaga viaţă unor idealuri ale societăţii în care au trăit și au acționat pentru materializarea lor. Fostul premier liberal I.Gh.Duca avea dreptate cînd afirma că a fi „severi faţă de noi înșine este condiția esenţială a îndreptării, este marele imbold spre progres"[891]. Acest lucru ne ajută să cunoaștem tarele acestor perioade și să vedem cauzele. Oamenii politici și regimurile în care au trăit și activat s-au schimbat nu și metehnele care au împiedicat societatea să progresesze. De ce atunci și acum elita politică românească „s-a pregătit pe sine, a avut grijă de ea, dar nu și de masa pe care avea datoria s-o conducă" de ce „o prea mare distanţă a existat între ea și marea masă"[892]. De ce tot mai mulți oameni percep astăzi că în societatetea românească avem „o democraţie fără democraţi și un capitalism fără burghezie"?[893] Poate pentru că la nivel politic nu s-au cunoscut mecanismele prin care a supravieţuit răul social. Nu este suficient să ne întrebăm către

[890] Gabriel Gachi, *Interviu – eveniment cu Vasile Dâncu: „Politica a ajuns o lume a golanilor",* 06 iulie 2017, online http://reporteris.ro/exclusiv/reportaje/item/80873-interviu-eveniment-cu-vasile-d%C3%A2ncu-%E2%80%9Epolitica-a-ajuns-o-lume-a-golanilor%E2%80%9D.html, accesat la 12 august 2015.

[891] I.G. Duca, *Amintiri politice,* I, München, 1981, p. 204.

[892] Ion Bulei, *Elita politică modernă a românilor*, în Revista *Document. Buletinul Arhivelor Militare*., An XV, nr.2(56), 2012, p. 7.

[893] Mihai Gheorghiu, *România dincolo de trecut. Eseu despre experiența servituții*, Editura Eikon, București, 2015, p. 126.

ce tranzităm și să răspundem, „Către nimic”[894]. În ceea ce priveste inlocuirea nomenclaturii comuniste cu o clasă politică responsabilă care să actioneze in interesul cetățeanului percepția generalizată după un sfert de veac de tranziție politică este la fel de dezamăgitoare. O cercetare recentă pe marginea acestui aspect al tranziției românești făcută din perspectiva unei viziuni aparținând stângii moderne arată că puterea în România „o dețin oligarhiile”, care nu ne-au oferit nici o dovadă că „trudesc în vreun fel la Renașterea României.” [895] Elita politică este văzută ca „O spirală de politicieni de cea mai sumară speță, o lungă listă de caractere pitice, ce se vând en gros și cu bucata pentru o ciosvârtă de sinecură și o vadră de putere, o rocadă ce se repetă obsesiv, de la Brânzovenescu și Farfuridi încoace”. Analiza evoluțiilor politice din România și a celor din alte țări pune în evidență faptul că „în decăderea implacabilă a lumii europene, România este spațiul unei descompuneri accelerate!”[896].

Această percepție este susținută de faptul că în mare parte guvernarea societății s-a făcut în baza unui program neoliberal masiv de reducere a funcțiilor statului, concomitent cu o deschidere fără rețineri către capitalul global. Intensificarea discursului public anti-corupție precum și retorica anti-comunistă nu au reprezentat decât codificarea ideologică și populistă a acestei lupte pentru consolidarea puterii pentru un segment extrem de redus al societății. Măsurile neoliberale au scos statul din rolul de factor al gestionării binelui public, mai ales în zonele sale cele mai vulnerabile precum sănătatea, educația și asistența socială, iar deschiderea către capitalul global a adus țara la statutul de periferie a cărei valoare constă doar în resursele materiale și umane care pot fi extrase la un preț cât mai scăzut. La aceasta se adaugă marginalizarea capitaliștilor

[894] Ibidem, p. 127.
[895] Claudiu Iordache, *Omul de mlaștină*, Editura IRINI, 2014, p. 269-270.
[896] Ibidem, p. 38

autohtoni și nu în ultimul rând crearea și consolidarea de *camarile politice* în jurul a câte unui potentat al zilei. Nici analizele făcute din perspectiva grilelor de lectură ale dreptei neoliberale asupra percepțiilor și reprezentărilor elitei politice românești postdecembriste nu arată mai bine. Declanșarea, de exemplu, a unui mecanism politic specific tuturor democrațiilor occidentale, cel al demiterii președintelui în exercitiu în vara anului 2012, a fost interpretată de această elită neoliberală ca „o lovitură de stat"[897].

În perioada de tranziție este nevoie de unirea eforturilor de acțiune politică într-un efort comun generat de un proiect de țară explicit sau implicit afirmat. Nicolae Iorga arăta cu prilejul unui discurs rostit în Parlament, în februarie 1921, că „Noi ne găsim astăzi înaintea unor probleme a căror soluțiune durabilă nu poate fi dată decât prin înțelegerea tuturor factorilor politici vii, cinstiți și patrioți ai acestei țări. Aceasta este părerea mea personală, în această posibilitate… trebuie să înțelegem că nu poate exista o crimă mai mare față de țară decât aceea pe care ar comite-o orice partid… care își închipuie că această țară poate fi salvată și îndrumată de forțele unei singure grupări și care ar socoti că a distruge pe cele care se găsesc în față prin teroare sau prin corupția care se numește uneori fuziune ar putea aduce un serviciu țării. Nu, domnilor, țara nu poate fi salvată decât prin o colaborare în jurul unui program minim de reforme adoptat de toată lumea și numai cu ajutorul energiilor oneste, care să înțeleagă că această țară a devenit România Mare, tocmai ca să nu o poată confisca nici un buzunar mic"[898]. Cum a evoluat viața politică după acest apel al istoricului și omului politic Nicolae Iorga? Un posibil răspuns a fost dat, în

[897] Ola Cichowlas, Dr Andrew Foxall, *The State of Democracy After 25 Years: Lessons from Central and Eastern Europe*, January 2015, online http://henryjacksonsociety.org/wp-content/uploads/2015/01/The-State-of-Democracy-After-25-Years.pdf.

[898] *Civilizatie si tranzitie…,* în *loc.cit.*

epocă, de presă, care reflecta percepţia timpului, dar și de istorici, prin cercetarea surselor documentare. Astfel, ziarul „Adevărul" din 1 decembrie 1928 arăta că în acest deceniu „Violența dintre partide, mai ales în preajma alegerilor generale, este una din caracteristicile vieții noastre politice"[899]. Cunoscutul publicist Pamfil Șeicaru spunea, de aceasta dată referitor și la rolul presei de partid în conflictele politice din Romania: „Presa liberală totdeauna s-a remarcat printr-o totală lipsă de măsură în lansarea acuzaţiilor împotriva unui adversar"[900]. Lucru perfect adevărat și pentru presa de partid aparținând altor formaţiuni politice. Atacul la persoană înlocuia atunci, ca și acum, bătălia pe proiecte politice și strategii în folosul ţării. Diferea lozinca pe post de anatemă. Atunci, fratele poetului Octavian Goga, unul dintre voluntarii întorși din prizonieratul rusesc „nu ca să se plimbe, cum zice Gazeta Transilvaniei, ci pentru ca, îmbrăcând uniforma săracă a soldatului român, să se arunce de bună voie în vâltoarea de foc și de baionete, pe frontul armatei desrobitoare. În această eroică manifestare a credinţelor sale naţionale" era acuzat că „n'a cunoscut" la Iași, în 1917, nici „fasolea" nici „suferința" refugiului, ci a trăit în belșug, elegant, nepăsător, fără griji, în vreme ce „voluntarul" d-lui Mihai' Popovici se bătea desigur ca un leu, la Oituz…."[901]. Realitatea era cu totul alta dar nu conta în lupta politică. „…voluntarul Eugen Goga, cel din tranșee, n'a avut nici măcar norocul de a se întoarce acasă zdravăn și întreg cum trebuie să fie, desigur, voluntarul anonim dela Darniţa. Căci, dacă ar fi să răsplătească acum pe calomniatorii săi, așa cum s-ar cuveni, rănitul din Dobrogea ar fi silit să se folosească de mâna

[899] *Opozitia domnului Vintilă Brătianu*, în Adevărul, Nr. 13790 / 1 dec. 1928.

[900] Apud, Ion Boboc, *Partide si societate*, în Sfera Politicii, Anul XIV, nr. 123 – 124, 2006, pp. 40 – 46.

[901] A.H., *Minciuni grosolane – O lămurire pentru „Gazeta Transilvaniei"*, în Ţara Noastră, 29/X. 1922, p. 93 -94.

stângă!.."[902] La începutul anului 1990, presa a contribuit la o apariția unei realități sociale fracturate după două tipuri de sloganuri mediatice. România era „împărțită după adepții sloganurilor „*Cine-a stat 5 ani la ruși/ nu poate gândi ca Bush*" versus „*Cine n-a mâncat salam cu soia nu poate conduce România*". Pentru cei care n-au trăit acele vremuri, Ion Iliescu era cel care „a stat 5 ani la ruși", iar Ion Rațiu și Radu Câmpeanu cei care „n-au mâncat salam cu soia"[903]. Fostul premier Petre Roman, care în primul deceniu al tranziției postcomuniste era din tabăra celor care au mâncat salam cu soia, avea să afirme peste ani: „Au fost si lucruri de-astea foarte supărătoare. Mai ales când este vorba despre lideri precum Corneliu Coposu și Ion Diaconescu, care nu numai că nu au mâncat salam cu soia, nu au mâncat nimic. Corneliu Coposu a stat 17 ani în închisoarea comunista, altul 14 ani. Și sigur că acest mod a fost complet greșit"[904]. Ce mecanism a memoriei colective a putut să perpetueze peste decenii o asemenea schemă de luptă politică sterilă? Peste alte decenii un alt aliment va face diferența între oamenii politici *buni* și *răi*?

Nu avem un răspuns mulțumitor la întrebarea de ce s-a perpetuat pe scena politică românească o altă meteahnă – vorbăria fără acoperire (demagogia în discursul public) pe scena politică românească, pe tot parcursul acestui secol scurt. În unele perioade, acest fenomen a căpătat accente grotești dacă ne referim la discursul public în perioada regimului comunist. După Unire, odată cu

[902] Ibidem.

[903] Mihai Goțiu, „*Cine n-a mâncat salam cu soia", după 20 de ani. O idee pentru România*, în Voxpublica din 16 ianuarie 2011, online http://voxpublica.realitatea.net/politica-societate/cine-n-a-mancat-salam-cu-soia-dupa-20-de-ani-o-idee-pentru-romania-57465.html, accesat la 02 octombrie 2017.

[904] *1990. Manipularea, unealta Puterii. De la pierderea Ardealului la batjocorirea liderilor din partidele istorice*, online https://cultural.bzi.ro/1990-manipularea-unealta-puterii-de-la-pierderea-ardealului-la-batjocorirea-liderilor-din-partidele-istorice-30182.

intrarea masivă a maselor pe scena politică și creșterea dependenței oamenilor politici de votul popular, Octavian Goga descoperea în epocă la adversarii politici, desigur, „Boala vorbelor mari, încă una din maladiile bietei noastre societăți în goana ei de prefacere. Ca în toate părțile, deodată cu libertatea s'a ivit și caricatura ei, grandilocvența, care se lăfăiește astăzi pe toate cărările strigându-și ororile nesăbuite. Firește nici această boală, ca atâtea altele, nu vine de jos din regiunile, bunului simț ale păturei populare. Scăpați din imperiul teroarei și-al mutismului ei sunt acum plini de soluții pentru toate trebile publice, ei nu mai recunosc nici o autoritate căutând să se răzbune cât mai degrabă pe spinarea statului român de toate palmele sclavajului de ieri. O operă de construcție, desigur, nu poate ieși din aceste magazine de gesturi triviale și chiote fără rost. Politica la ei e o speță de criticism urlător, steril și fără consecințe”[905]. În fapt era o re-descoperire deoarece Simion Mehedinți semnala înaintea lui Octavian Goga faptul că „Politica de vorbe fusese relevată mai demult, ca o primejdie pentru stat, dar roadele ei le-am văzut abia în clipa când am aruncat țara pe marginea prăpastiei legându-i soarta de un vecin* care urmărea peirea ei”[906]. Lupta politică avea nevoie de o cutie de rezonanță și acest rol a fost luat de presă, care de multe ori în loc să informeze opinia publică despre ceea ce se petrece viața politică promova discursul demagogic al vorbelor goale. Din acest punct de vedere pare credibilă observația lui Simion Mehedinți care constata că „Epitetele rușinoase ca hoț, mișel, bandit și altele de acelaș soiu au ajuns expresii

[905] Octavian Goga, *Vorbele mari,* în Țara Noastră, anul IV, nr. 12, 25 martie 1923, p. 370 http://documente.bcucluj.ro/web/bibdigit/periodice/taranoastra/1923/BCUCLUJ_FP_451581_1923_004_016.pdf, accesat la 02 octombrie 2017.

* este vorba de tratativele dintre România și Rusia pentru aderarea țării la Antantă.

[906] Simion Mehedinți, *Politica de vorbe și omul politic*, Tipografia „Convorbiri Literare” București, 1920, p. 6.

obișnuite; ai crede că oamenii politici ai României sunt membrii vreunei Camore. Când citesc gazetele românești, străinii rămân aiuriți… Și chiar ziariștii români își dau seama că au trecut orice margine a cuviinței, deoarece ei înșiși califică felul acesta de a scrie cu vorba cunoscută „ca la ușa cortului""[907].

Peste decenii, la celălalt capăt al secolului scurt, pare că viața politică nu a evoluat deloc. Claudiu Iordache constată că societatea nu s-a lecuit de această boală a vorbelor mari și goale de conținut: „Cuvintele mari sufocă faptele mici! Retorica patriotardă umple ca mierea gura demagogului. Vi-l mai amintiți pe Dandanache? Îmbrăcat în costum de președinte ori de prim-ministru, cu nasul în vânt, declamând bombastic diatribe mirobolante. Infracțiunea nu se pedepsește în România și nici sperjurul politic. Poți promite orice unui electorat în stare de ebrietate[908]". Politologul Cristian Preda afirmă despre adversarii săi politici că nu înțeleg faptul că „progresul în ordine retorică nu se obține fără un oarecare efort. Iar unii lideri, tineri sau bătrâni, nu sunt capabili să-l facă.

Uneori însă, vorbele goale devin obsesie. Așa, de pildă, PSD și PUR își irosesc timpul jucându-se cu cuvintele, pentru a spune că alierea lor într-o Uniune națională are ca emblemă semnul „plus" (PSD+PUR), în vreme ce adversarii ar fi ales semnul „minus", cratima din numele Alianței PNL-PD fiind, deci, citită ca un operator matematic. Aceste discursuri, fără nici o relevanță politică, lasă impresia că actorii angajați în competiția pentru putere fac eforturi disperate de a depolitiza – dacă se poate, în chip complet – politica"[909]. Cine aduce în spațiul public această luptă politică ste-

[907] Ibidem, p. 20.

[908] Claudiu Iordache, *Românul frumos*, Editura IRINI, București, 2017, p. 173.

[909] Cristian Preda, *De la Iliescu la Videanu*, în Revista 22, din 30 septembrie 2004, online http://revista22online.ro/1178/.html accesat la 02 octombrie 2017.

rilă? Media de toate felurile, în goana sa după senzaţional care se „vinde" bine.

Analiza celor două perioade aduce în atenţie şi un alt element comun care a caracterizat tranziţia şi anume criza şi nefuncţionalitatea instituţiilor fundamentale ale ţării. Parlamentul şi instituţiile justiţiei sunt ligamentele esenţiale care menţin soliditatea unui sistem politic. Structura instituţională, delimitarea competenţelor şi răspunderilor, statutul conducătorilor, şefilor şi subordonaţilor, a oamenilor politici şi tehnocraţilor, birocraţia sunt disciplinate şi reglementate de către normele juridice[910]. Octavian Goga constata că imaginea „Parlamentului devine din ce în ce mai slabă în opinia publică la noi şi că un strat de indiferenţă tot mai evidentă începe să se aştearnă împrejurul Adunării deputaţilor. Camerele de după război în orice caz şi-au diminuat prestigiul şi demonetizarea lor crescândă echivalează astăzi cu o reală criză a parlamentarismului"[911]. Peste decenii, sociologii care analizau viaţa politică au constatat, ceea ce observa Octavian Goga în perioada interbelică, o continuă erodare a încrederii românilor în Parlament. Majoritatea sondajelor de opinie, cu mici variaţii de indicatori, arătau că „reprezentanţii instituţiilor creditaţi cel mai bine de cetăţeni sunt ori cei numiţi (pompieri, armata, justiţia), ori cei aleşi într-un cadru intern respectând canoanele proprii (biserica), fără legătură cu scrutinul constituţional. Instituţia unde cetăţenii şi-au ales reprezentanţii în cabina de vot, optând pentru acei oameni de încredere pe care-i socot capabili şi meritorii, este cel mai puţin creditată chiar de ei"[912].

---

[910] A se vedea şi Octavian Opriş, *Democraţia prin încercări şi erori*, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2016, pp. 108 – 130.

[911] Octavian Goga, *Criza parlamentarismului*, în Ţara noastră, ANUL V , Nr. 5, din 3 Februarie 1924, p. 129 – 130.

[912] Victor Piţigoi, *De ce n-au românii încredere în Parlament?,* în Ziare.com, online http://www.ziare.com/politica/parlament/de-ce-n-au-romanii-incredere-in-parlament-1463775, accesat la 2 octombrie 2017.

Deficitul de imagine a Parlamentului și criza parlamentarismului în primul deceniu postdecembrist s-au datorat și dezechilibrelor de putere generate de primele alegeri libere, când FSN a obținut majorități confortabile. Pe de altă parte, criza legislativului în acești ani a fost dată și de subordonarea sa constantă față de puterea executivă, care și-a asumat prin fiecare nou cabinet supra-sarcini legislative, concretizate în tot mai multe ordonanțe de urgență, precum și prin asumarea simultană în Parlament a răspunderii pentru mai multe „pachete de legi". Parlamentul a devenit „țapul ispășitor" al crizei democrației în general și al crizei politice, în particular, chiar dacă nu el le-a generat[913]. Sistemul politic interbelic suferea de aceleași maladii induse de legiferarea masivă și incoerentă în raport cu nevoile societății. Legiferarea în funcție de interese personale produce efecte negative atât în funcționarea statului cât și asupra raporturilor sociale. „In asemeni circumstanțe supraproducția legiuirii e un balast inutil pentru spiritele juridice și-o tristă descurajare pentru lumea noastră morală. Așa fiind lucrurile să ne mai mirăm că o unanimă silă de vorbărie a început să stăpânească societatea și că mentalitatea simplistă a mulțumii se dorește după o mână tare care face mai multă treabă și mai puține legi?"[914] Media românești constata, după Revoluție, că „Mulți parlamentari acuză Guvernul că a redus rolul Legislativului la cel de a aproba ordonanțele de urgență. Critica nu este întru totul neîntemeiată, însă numărul mic al inițiativelor legislative care au devenit legi se datorează modului neprofesionist în care aleșii elaborează proiectele de lege, fără o argumentație solidă prezentată în expunerea de motive. Odată ajunși la Casa Poporului, mulți parlamentari se cred mari legislatori, mirându-se apoi că restul colegilor votează împotriva propunerilor

[913] Dan Pavel, *Puterea legislativă – punctul slab al democrației consensuale românești*, în Sfera Politicii, nr. 140, 2009.

[914] Ibidem.

lor. Mai gravă este situaţia în care unele dintre aceste proiecte sunt totuşi votate, deşi produc mai multe daune decât beneficii, însă dau bine pentru public. Este vorba, de obicei, despre forme de ajutoare sau facilităţi pentru diverse categorii sociale"[915]. Aceleași lucruri le constata și Octavian Goga. Criza parlamentarismului era, în opinia poetului, izvorâtă din „Supralicitarea demagogică, la care s'au dedat toate partidele politice pentru a intra în grațiile milioanelor nepricepute, a scos la suprafață elemente triviale, a creat odioasa tagmă a siluitorilor de conștiințe și-a îngreunat peste măsură contactul temperamentelor cinstite cu poporul. O serie întreagă de figuri au ieșit în astfel de împrejurări din obscuritatea lor și s'au pomenit din bun senin mandatari ai națiunii, compromițând printr'un rușinos analfabetism politic, respectul tradiţional pentru Adunarea ţării".[916]

Criza în justiție a generat corupție și disfuncționalitate în administrația de stat atât cea centrală, cât și în cea locală. Și în deceniul al doilea al perioadei interbelice și în anii tranziției postsocialiste în justiție insuficiența salarială a generat ceea ce specialiști au definit ca fiind *corupţia necesară*[917] acceptată tacit de magistraţi și societate. Octavian Goga atrăgea atenția, în februarie 1924 în ziarul *Ţara noastră* asupra unui articol apărut sub semnătura lui Pascu A. Dinescu, președintele Tribunalului de Teleorman, cu titlul „*Renumeraţiile magistraţilor și prestigiul Justiţiei".*[918] Autorul articolului analiza rolul magistraţilor „în ultimele alegeri generale" și constata că „s'au petrecut nereguli și că magistrații, cărora și de astădată li s'a încredințat onoarea de-a prezida birourile electorale,

[915] Adrian Ilie, *Cum ne pricopsim cu legi inutile și prost făcute,* în Jurnalul.ro, online http://jurnalul.ro/stiri/politica/cum-ne-pricopsim-cu-legi-inutile-si-prost-facute-698319.html, accesat la 02 octombrie 2017.

[916] Octavian Goga, *Criza parlamentarismului*, în Ţara noastră**,** ANUL V , Nr. 5, din 3 februarie 1924, p. 129 – 130.

[917] Octavian Opriș, *op.cit*., p.137.

[918] Octavian Goga, *Dreptatea e de vânzare*, în Ţara Noastră, Anul V, nr. 7 din 17 februarie 1924, pp. 194 – 195.

cu bună știință, au consimțit și chiar au ajutat ca neregulile să se săvârșască". Este posibil ca magistratul să dorească a pune sub semnul întrebării legitimitatea Parlamentului rezultat din alegeri, dar se punea sub semnul întrebării justiția. Magistratul invoca „halul de mizerie materială care-a degradat nenorocita tagmă, odinioară neatinsă în probitatea ei, și, ca o mărturie supremă, ne desvăleș-te spovedania desnădăjnuită a unui „vechiu magistrat", aruncat de vremea de astăzi în vălmășagul actualei descompuneri: — *„Trebuie să-ți intre în cap dragul meu, că, dacă noi judecătorii mai continuăm să rămânem în magistratură, o facem asta numai pentru că ne speculăm și noi rolul de judecători, ca să putem trăi"*[919]. Omul politic consemna consternat „Va să zică: „dreptatea este de vânzare'… Astăzi vine însă magistratul însuși la gazeta lui și face diagnoza cu cunoscutul calm al meseriei: Fiți încredințați, domnilor, dreptatea e de vânzare… E în adevăr un moment care trebuie reținut, un moment de-a fioroasă măreție. Dacă nici aceste cuvinte nu vor putea ca niște piroane bătute în carne să ne puie în picioare scormonind toate resturile noastre de demnitate și de omenie, atunci înseamnă că suntem în mod iremediabil pierduți și misiunea istorică cu care a fost însărcinată generația de astăzi a eșuat complect… Fiindcă declarațiile președintelui de tribunal echivalează cu denunțul unui preot din ușa altarului: — Luați aminte, toți câți vreți să vă împărtășiți din potirul meu, că pâinea și vinul dintr'însul sunt otrăvite!…"[920].

Peste decenii, altă mărturie a unui magistrat, parcă trasă la indigo cu cea relatată de Octavian Goga, poate fi citită în presa din Timișoara. Nicolae Stoichescu, fost președinte al Tribunalului Militar Timișoara, care a mai activat câțiva ani și la Curtea de Apel Timișoara, afirmă ca judecătorii cu experiență decid să iasă la

[919] Ibidem.
[920] Ibidem.

pensie sau să treacă în avocatură din cauza corupţiei şi a traficului de influenţă ce se fac resimţite în preajma actului de justiţie. „Am venit la Curtea de Apel Timişoara de la o instanţă militară, unde legea-i lege şi se aplică fără cruţare. Nu eram obişnuit cu niciun fel de ingerinţe în derularea actului de justiţie. În justiţia civilă, însă, am constatat că funcţionează din plin sistemul recomandărilor şi al sugestiilor venite din partea a diverse persoane cu funcţii, ingerinţe de care, nu de puţine ori, chiar se ţine cont. Şi se spune, indirect, că ar fi bine ca în cutare dosar să dai o anumită soluţie, prezentându-se, culmea, şi argumente juridice în acest sens. Decât ca acum, la bătrâneţe, să fac compromisuri în aplicarea legii sau să suport importanţa strategică a unor dosare, mai bine am plecat”[921]. După cum se observă „Magistraţii înşişi sunt conştienţi că există corupţie în sistem, dar recunosc totodată faptul că au fost ineficienţi în înlăturarea ei”[922], dar statul nu are reacţia adecvată! Din această perspectivă nu poate surprinde neîncrederea în instituţiile statului pe care le aveau românii acum aproape 100 de ani sau amărăciunea pe care o manifestă astăzi în legătură cu actul de justiţie.

Sistemul politic reconstruit în deceniul post Marea Unire, având ca fundament Constituţia din 1923 ca şi cel de la începuturile tranziţiei postsocialiste, nu au avut suficienţi de mulţi şi puternici anticorpi pentru ca politica să nu fie suport şi mijloc pentru afaceri şi câştig financiar. Imediat ce un partid câştiga alegerile şi forma guvernul, îşi plasa clientela în consiliile de administraţie a întreprinderilor, a băncilor şi a altor instituţii de unde puteau să tragă

[921] *Un fost judecător militar din Timișoara dezvăluie corupția din culisele instanțelor civile! Reprezentanții Ministerului Justiției resping acuzațiile*, în Opinia Timișoarei din 2 septembrie 2011, online http://www.opiniatimisoarei.ro/fost-judecator-militar-din-timisoara-dezvaluie-coruptia-din-culisele-instantelor-civile-reprezentantii-ministerului-justitiei-resping-acuzatiile/02/09/2011, accesat la 20 septembrie 2017.

[922] Cristi Danileț, *Corupția și anticorupția în sistemul juridic*, Editura C.H. Beck, București, 2009, p. 16.

un profit cât de mic. Ziarul *Contimporanul* din martie 1923 atrăgea atenţia că folosirea Băncii Naţionale a României în folosul „unei clientele politice, pentru crearea de instituţiuni similare, plasarea acelorași partizani în consiliile de administraţie ale tuturor acestor întreprinderi, căror se sacrificau institutului de stat și slujbași superiori, toată această savantă operă cu intense ramificări de control în materie de finanţe și industrie, imixtiunea această imorală a legiuitorilor de ieri în văzul tuturor din anumite oficii, jocul nepermis al acordării de acţiuni cu prioritate înalţilor funcţionari și demnitari, întreg acest trafic de conștiințe practicat în public, încât corupţia a devenit generală și ţara pare că se împarte ca o pradă celor ce au menirea de a o conduce – este poate cel mai îngrijorător din toate fenomenele contemporane pentru că denotă o stare bolnăvicioasă, în contra căreia nici o reacţiune nu s-a produs”[923]. Dezvăluirile din presă au avut un mare „ecou” în conștiinţa oamenilor politici doar pentru atunci când se găseau în opoziţie și utilizau aceste fapte ca armă politică în bătălia pentru putere. Când ajungeau la guvernare acţionau la fel ca adversarii politici care plecau de la putere. Mihail Manoilescu ilustrează perfect acest tip de comportament, dar nu este singurul pentru perioada interbelică! În memoriile sale acesta scria: „Eu cred că dacă România ar ajunge într-o zi, printr-o minune, să se cureţe de toate păcatele și scăderile clasei ei politice conducătoare și dacă s-ar dezbăra, ca prin farmec, de egoism, de intrigă, de corupţie, de incompetenţă și de dispreţul faţă de mase, totuși, chiar și atunci, ţara tot n-ar putea merge bine, dacă oamenii noștri politici nu s-ar lepăda și de neseriozitate!”[924].

Un document descoperit în arhiva fostului său șef de cabinet din perioada în care s-a aflat într-un post de conducere ministerial

[923] F.A.V., *Politica și afacerile*, in *Contimporanul***,** Anul II, nr. 33, 3 martie 1923.

[924] Mihail Manoilescu, *Memorii,* vol. I, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 77.

în cabinetul Alexandru Averescu, din 1926, ne conduce la concluzia că nici el nu a putut scăpa de acest obicei de a „rezolva" afacerile prietenilor și ale apropiaților politici. Un oarecare Rudolf Cronvald, din Chișinău, scria lui Mihail Manoilescu în ziua de 12 iulie 1926: „Iubite Manoilescu, Îți mulțumesc din suflet pentru protecția ce ai acordat vărului meu pentru cauza dreaptă ce avea de rezolvat acolo. Ai contribuit la facerea unui act de dreptate pentru care îți voi păstra totdeauna recunoștință. Țin cu acest prilej nu numai să iți mulțumesc pentru ajutorul dat rudei mele, dar să îți arăt imensa satisfacție ce am avut aflând că-mi păstrezi aceleași sentimente de colegialitate și prietenie ca și în timpurile mai îndepărtate dar atât de frumoase ale vieții noastre de școlari. Acum mai vin cu o rugăminte, e ultima cu care te necăjesc, dar ești singurul în care am nădejdea și încrederea că ne vei da concursul într-o cauză tot așa de legală și dreaptă. Te rog, dar, mult a recomanda pe unchiul meu, arhitectul Gheorghiu, concesionar la Poștă și C.F.R., D-lui Ministru Văleanu, pentru a i se soluționa în mod echitabil chestiunea concesiunei de la Poștă unde anumite persoane din administrația Poștei fiind personal interesate, fac dificultăți; așa că este necesar de intervenția aceasta la Dl. Ministru Văleanu care e în necunoștință de cauză și urmează a i se arăta că dreptatea este de partea noastră"[925].

Utilizarea abuzivă a puterii politice în folos propriu a fost o problemă gravă ce a însoțit societatea românească și în primul deceniu al tranziției postsocialiste. Ca și în primul deceniu de după marea Unire, corupția în politică nu a fost expresia derapajelor morale și etice individuale, ci a unei stări de nefuncționalitate a sistemului politic ce permite asemenea comportamente ale oamenilor politici aflați în funcție de răspundere guvernamentală sau de administrație publică. Perioada anilor 1990 a fost zguduită de puternice scandaluri de corupție, care au afectat serios România. Printre cele

[925] ANR, *fond Personal Petre Papacostea*, dosar, 70, 1924 – 1936, f. 5.

mai răsunătoare se numără Țigareta, Caritas, Flota și Bancorex. Din păcate, în cele mai multe din dosarele deschise în aceste cazuri, vinovații nu au fost pedepsiți, de multe ori din cauza tărăgănării proceselor, care a dus la prescrierea faptelor. Românii au cunoscut „pe viu" jocurile piramidale, falimentele bancare și fondurile de investiții care au „zburat" apoi peste mari și țări. Toate acestea, cu sprijinul nemijlocit al unor reprezentanți ai statului[926].

În aceste condiții nu este de neînțeles de ce euforia generată de realizarea unității naționale depline la 1 Decembrie 1918 și entuziasmul credinței că vom păși într-o lume nouă după victoria Revoluției române au fost urmate de decepție, anomie socială, iar uneori chiar și de apariția unor pericole la adresa democrației. Transformările au fost inerente revoluției unității naționale depline și a celei din Decembrie 1989, fiind o parte a unei evoluții firești, chiar dacă nu a reprezentat mereu un progres social. Cercetarea drumului parcurs de România în primul deceniu de după Marea Unire ne arată că societatea a intrat în zodia totalitarismelor, la celălalt capătul al drumului nu s-a aflat „în mod necesar capitalismul clasic, iar postcomunismul este departe de a fi o situație de echilibru, ci mai degrabă o etapă în devenirea socială[927]". Aceste evoluții au determinat apariția unui fenomen de neimaginat în zilele revoluției din Decembrie 1989: *nostalgia* unei epoci revolute. Nostalgia este generată de sărăcia persistentă, de transformările adesea haotice, de traumele culturale induse de schimbare, de lipsa de familiaritate cu noul aranjament societal care determină în societățile postcomuniste un grad de incertitudine materială și

[926] Sorin Ghica, *Cele mai mari dosare de corupție din anii '90*, în Adevărul.ro, online http://adevarul.ro/news/eveniment/cele-mai-maridosare-coruptie-anii-90 1_55c35a24f5eaafab2c4ec4f6/index.html, accesat la 02 octombrie 2017.

[927] A se vedea și Bogdan Voicu, *Penuria Pseudo-Modernă a Postcomunismului Românesc*. Volumul I. Schimbarea socială și acțiunile indivizilor, Iași, Editura Expert Projects, 2005, p. 23.

axiologică relativ ridicat[928]. Nostalgia induce în societate anumită stare de neliniște, neîncredere sau dezamăgire. Din analiza unui sondaj efectuat de CSOP pentru perioada 27 august – 2 septembrie 2010, reieșea că la nivelul populației exista tendința unei viziuni pozitive asupra perioadei comuniste. Această pozitivare sau viziune pozitivă se regăsea atât în evaluarea în sine a intervalului istoric, cât și mai ales comparativ cu perioada prezentă. Liderii politici (Nicolae Ceaușescu, în special) erau priviți ca au avut în societate un impact pozitiv mai degrabă decât negativ[929]. Explicația stă nu în raționalitatea aprecierilor, ci in modul cum se structurează imaginile trecutului în mentalul colectiv. Cu ajutorul filtrelor care triază și reține numai imaginile plăcute, trecutul devine bun în evocările românilor, prin comparație cu un prezent care ne crispează, ne complexează social și nu ne satisface. În contextul acesta, rememorarea trecutului la români apare ca o stare, ca un sentiment pe care industria cinematografică l-a intuit perfect și l-a exploatat pe măsură[930]. Pe de altă parte, sunt și unele cauze care țin de adaptabilitatea individului la schimbările impuse de tranziția la democrație și economie de piață. Mulți dintre români nu au reușit să se adapteze unei lumi competitive dure, în care nu există tătucul protector și nu le garantează nimeni nimic pentru simplul motiv că există. E pe undeva vina lor, dar nimeni nici nu s-a obosit să le-o explice, să îi antreneze progresiv pentru ea[931]. La concluzii asemănătoare au

[928] Bogdan Voicu, *op., cit*., p. 196.

[929] Institutul de investigare a crimelor comunismului și memoria exilului românesc, *Percepția actuală asupra comunismului* on line http://www.iiccr.ro/pdf/ro/evenimente/perceptiile_romanilor_asupra_comunismului/perceptia_actuala_asupra_comunismului.pdf, accesat la 10 ianuarie 2016.

[930] Sidonia Bogdan, *Electoratul are memoria scurtă*, în Dilema veche, nr. 587, 14 – 20 mai 2015.

[931] Ioana Ene Dogioiu, *La mormantul lui Ceausescu*, în *Ziare.com* online http://www.ziare.com/nicolae-ceausescu/comunism/la-mormantul-lui-ceausescu-1400978, accesat la 10 ianuarie 2016.

ajuns și alți cercetători ai fenomenului. Mitja Velikonja, analizând rădăcinile nostalgiei după anumite condiții ale oferite de regimul lui Tito, conchide că „*Nostalgia idealizează epoca și regimul socialist în comparație cu un prezent nedrept. Socialismul a avut multe trăsături care au fost și sunt încă apreciate: ocuparea deplină a forței de muncă, securitatea socială și sănătatea, justiția socială și egalitatea, solidaritatea și locuința obținută gratis, fără a menționa imaginea luptei antifasciste, a războiului de eliberare și politica externă nealiniere. Deci, mulți oameni dezamăgiți repetă expresii aproape identice: „la urma urmei, nu a fost așa de rău…" sau „…nu aveam nimic, dar eram fericiți…*[932]".

Stările de criză și de confuzie transmise la un moment dat de autoritățile publice prin măsuri perceput a fi nepopulare conduc la apariția unor creșteri spectaculoase a nostalgicilor. Valorizarea comunismului se face mai ales prin raportarea la neo-liberalismul sălbatic, care a dominat întreaga perioadă de tranziție și care se află în plină ascensiune în momentul de față. Astfel, potrivit unui sondaj realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie (IRES), în luna aprilie 2014, pe un eșantion de 1.349 de persoane, 66% din români ar fi dispuși să voteze la alegerile prezidențiale pentru Nicolae Ceaușescu (spre comparație, pentru premierul Victor Ponta, care era considerat, în momentul efectuării sondajului, favoritul alegerilor prezidențiale, ar fi votat 31% din numărul respondenților)[933].

Înlăturarea fenomenului nostalgiei postcomuniste nu este nici simplă și nici ușor de realizat. Reușita unui asemenea demers depinde în primul rând de evoluția economică a României și ameliorarea situației materiale a majorității românilor dar nu în ultimul

[932] Mitja Velikonja, *op., cit*., în *loc., cit*. p. 177.

[933] Catalin Belu, *REGNUM: România – 26 de ani fără Nicolae Ceaușescu: pentru ce au luptat oamenii?* On line http://www.rador.ro/2015/12/23/regnum-romania-26-de-ani-fara-nicolae-ceausescu-pentru-ce-au-luptat-oamenii/ accesat la 10 ianuarie 2016.

rând de o mai bună cunoaștere a istoriei, o destructurare a discursurilor propagandistice care fac apologia fostului regim politic. Referindu-se la acest aspect Claudiu Iordache atrăgea atenția că „Fostele goarne ceaușiste se fac auzite din nou! Ademenitoare, ipocrite, mincinoase, lugubre. Pentru o bună parte a populației, ultimul dictator al României a fost un „despot" luminat, făcând deja parte din seria dictatorilor regretați! Memoria are amnezii. Va trebui s-o încurajăm să nu-și permită uitări vinovate! (…)[934] Societatea clădită pe principiile revoluției române din decembrie 1989, chiar dacă are multe imperfecțiuni, permite manifestarea libertății de expresie și de conștiință! Este un bun câștigat în Decembrie 1989 și nu poate fi în nici un fel anulat. Din această perspectivă „Oricine poate răstălmăci adevărul istoric, oricine poate deveni nostalgic, oricine poate nega, contesta, aproba, justifica și minimaliza, prin orice mijloace, în public, crimele contra umanității", oricine poate face apologia vechiului Regim, infectând memoria generației care vine, oricine poate batjocori Revoluția! Nu cred că onoarea unei națiuni poate fi salvată prin intervenția strictă a legii penale! Este imperativ să fie amintit românilor de astăzi faptele de curaj și de sacrificiu ale părinților lor! E nevoie de rostirea dreaptă, clară și întemeiată a adevărului! Este nevoie de legea morală! Niciun popor nu poate supraviețui în mistificare, în ipocrizie și în minciună. Și cu atât mai puțin al nostru, care trăiește astăzi, nemeritat, în pragul dezastrului![935] Este de nevoie de adevăr și de cunoaștere.

Ambele etape de tranziție sunt legate de un fir comun în ceea ce privește aspirațiile românilor în 1918 și 1989 au realizat către ceva fără să intre deplin în modernitatea occidentală. România a finalizat integrarea în structurile NATO și UE, dar din punct de vedere al

[934] Claudiu Iordache, *Ultimul dictator al Europei*, în Caietele Revoluției, Nr. 5-6 (60-61)/2015, p. 3.

[935] Ibidem, p. 4

funcționarii statului de drept, al realizării exercițiului democratic, România nu este relevantă, ea continuă „tradițiile" interbelice ale democrației deficitare: corupție, formalism instituțional, limitarea exercițiului democratic etc. Din această perspectivă se poate spune că, și în plan politic, România este mereu într-o tranziție care să ne ducă spre modernitatea pe care singuri ne-o impunem ca ideal.

3.2. Tranziție economică și transformări sociale în România la început și sfârșit de veac XX

Atât 1918 cât și 1989 au fost percepuți de întreaga societate ca un *nou început* pentru economia și viața socială românească, care au avut ca miză modernizarea și depășirea decalajelor de dezvoltare acumulate în anii anteriori. Speranțele acestui nou început se legau pentru momentul 1918 de integrarea în patrimoniul economic național al resurselor materiale și umane, a capacităților tehnice productive ale teritoriilor românești, foste teritorii sub stăpânire străină. Această integrare a mărit și diversificat potențialul de producție al noii Românii, a asigurat în multe domenii de activitate economică posibilități sporite de satisfacere a producției cu resurse energetice și materii prime autohtone, precum și o piață națională mai largă vânzării produselor[936] . Un *nou început* pentru economia românească era dat de potențialul economic și social de la care a pornit noul proces de reformă și modernizare. În decembrie 1989, România ajunsese să aibă un produs intern brut de 800 de miliarde

[936] A se vedea, N. N. Constantinescu, *Istoria economică a României*, București, Editura Economică, 1998, vol.1, p. 402; Ion N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, în Anale Economice și Statistice, anul II, nr. 9 – 10, 1919; Mihail Manoilescu, *Politica producției naționale*, Editura Cultura Națională, București, 1923; George Taşcă, *La situation économique de la Roumanie*, în George Taşcă, coord., *Către o nouă îndrumare economică și socială*, Editura Atelierele Adevărul, București, 1932.

de lei, aproximativ 53,6 miliarde de dolari americani. Exporturile României totalizau 5,9 miliarde de dolari. Datoria externă a ţării, de 11-12 miliarde de dolari, fusese achitată în totalitate încă din februarie 1989. În jur de 58% din venitul naţional era realizat în industrie, 15% în agricultură, iar restul în comerţ și servicii. Populația salariată reprezenta peste 73% din cea ocupată. Salariul minim era, în 1989, de circa 2000 de lei, adică 135 de dolari. România avea peste 8 milioane de salariați și 3,5 milioane de pensionari. În sistemul bancar funcţionau 5 bănci românești: BNR, Bancorex, Banca pentru Agricultură și Industrie Alimentară, Banca de Investiţii și CEC[937].

Atât de mare a fost entuziasmul românilor în aceste două momente ale istoriei secolului al XX-lea încât aproape nimeni nu vedea și obstacolele, care nu erau puține, pentru un nou început al dezvoltării economice. După terminarea primului război mondial, economia românească a ieșit extrem de slăbită din cauza pierderilor și distrugerilor provocate în timpul operaţiunilor militare atât în resurse materiale și financiare cât și în pierderile suferite pe câmpul de luptă, dar și de distrugerile efectuate de autorități în domeniul industriei petroliere și a transportului, astfel încât acestea să nu cadă în mâna inamicului. La acestea s-a adăugat jaful practicat în România de trupele de ocupaţie,[938] dezorganizarea vieţii economice în toate sectoarele de activitate, lipsa principalelor bunuri de consum de pe piață și un proces inflaţionist galopant. Inflația a fost apoi sporită de problemele integrării noilor teritorii după 1918. De

[937] A se vedea Prof. dr. Constantin Ciutacu, *Clasa politică este terminatorul României moderne*, în Formula AS, 2014, online http://www.formula-as.ro/2014/1139/spectator-38/prof-dr-constantin-ciutacu-clasa-politica-este-terminatorul-romaniei-moderne-18380 accesat la 02 octombrie 2017.

[938] A se vedea pe larg, Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca Modernă*, Editura Fundației „România de Mâine", Bucureşti,1997; Nicolae Belli, *Tranziția – mai grea decât un razboi*, Editura Expert, București, 2001.

regulă, aceste probleme se subsumează titlului frumos de unificare monetară. În fapt, statul român a trebuit să preschimbe în lei rublele rusești și coroanele austro-ungare care circulau în teritoriile revenite României Mari. Cam în aceeași situație s-a aflat economia după 1989. Societatea era grevată de o criză economică generată pe de o parte de hotărârii luate de Nicolae Ceaușescu de a plăti integral datoria externă a țării înainte de termen, izolarea regimului de la București, care a condus la pierderea unor piețe externe, ca și de unele disfuncționalități în corelarea unor sectoare de activitate. Ca și după încheierea primei conflagrații mondiale, populația suferea din cauza lipsei produselor de primă necesitate de pe piață, a întreruperilor de curent electric și a frigului în apartamente etc. Profesorul Ioan Scurtu a identificat un set de probleme comune în economia românească din cele două perioade analizate, care a impus elitei politice acțiuni legislative și măsuri administrative pentru[939]:

- Restructurarea pieței interne – în primul caz, ca urmare a Unirii, trebuia înlăturată bariera vamală din interiorul spațiului românesc și asigurată libera circulație a mărfurilor pe întreg teritoriul țării, iar în cel de-al doilea abandonarea sistemului centralist – birocratic și trecerea la economia de piață;
- Redistribuirea proprietății agrare – după 1918 prin înfăptuirea reformei agrare, iar din 1991, prin aplicarea legii fondului funciar;
- Asigurarea aprovizionării populației cu produse de primă necesitate și
- Refacerea și dezvoltarea economiei naționale.

Rezolvarea acestor probleme a presupus un vast proces de reforme, care s-au materializat într-un complex și vast proces de legiferare și normare a vieții economice, care a declanșat un amplu

[939] Ioan Scurtu, *Politică și viață cotidiană*, p. 368.

proces de dezbatere publică printre economiști și oamenii politici privind strategia de urmat și modelul de referință.

3.2.1. Reforma economică și bătălia pentru modelul de dezvoltare: dependență și integrare vs. neoliberalism autohton

Evoluția economică a României în primul deceniu de după Marea Unire și în primii ani după victoria revoluției din decembrie 1989 a depins de strategiile și politicile economice aplicate de elita guvernamentală a partidelor care au câștigat suport popular în alegeri și au format guvernele care au legiferat în acest domeniu. În cele două perioade, s-au confruntat în esență două viziuni care au generat nu numai dispute teoretice, ci și o aprigă luptă politică dintre partide și reprezentanții lor. Aceasta în pofida faptului că au fost oamenii de știință care considerau că nu trebuie să țină seama de interesele politice ale unor grupuri, ci trebuie să fie preocupați de adevăr și de rezolvarea problemelor societății din care fac parte, fără poziții partinice, adică „omul de știință, economistul, e dator să răspundă fără ezitări la problemele ce se pun în știința lui, să izbească fără cruțare grupările politice, care rătăcesc poporul de la adevărata cale a vieții lui, să dea sprijinul acțiunilor bune și să înfrunte pornirile rele, chiar ale marii mulțimi, pentru că știința urmărește nu popularitatea, ci adevărul”[940].

În primul deceniu, ca și în întreaga perioadă interbelică, s-au confruntat sub aspectul teoriei și al practicii economice, promotori și susținători a două curente majore de gândire economică, grupați în jurul a două mari partide – Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc – curente care, însă, nu s-au identificat cu programele acestor partide care, practic, au alternat la guvernarea țării. Aceste curente de gândire au structurat două mari doctrine

[940] I. N. Angelescu, *Politica economică a României Mari*, Editura Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, București, 1919, p. 5.

cunoscute în istoriografie sub sloganul politic *„prin noi înșine”* și cel al *„porților deschise”*. Această confruntare de idei s-a purtat în spațiul public prin articole de presă, studii, lucrări de specialitate dar și în conferințe publice. Din inițiativa savantului sociolog Dimitrie Gusti, în aprilie 1923 a fost deschisă seria de conferințe din Aula Fundației Universitare „Carol I” din București (Biblioteca Universitară din București), la care a participat elita intelectuală și politică a vremii, printre care: I.G. Duca, Virgil Madgearu, Mihail Manoilescu, Gala Galaction, Ion Petrovici, Emanoil Bucuța, P. Cancel, Nae Ionescu, Cezar Petrescu, Ion Pilat, Al. Busuioceanu etc[941]. Concepția politică a PNL privind dezvoltarea economică a țării va cunoaște după 1918, o transformare atât din punct de vedere doctrinar cât și al practicilor de guvernare, prin înlocuirea liberalismul clasic de tip „laissez-faire” cu neoliberalismul. Noile principii, promovate în special de Ștefan Zeletin, Mihail Manoilescu și Vintilă Brătianu, presupuneau intervenționismul de stat și proprietatea privată ca necesități fundamentale pentru dezvoltarea societății românești[942]. În 1919 – 1920, politicianul liberal Victor Slăvescu a publicat un grupaj de articole tratând diferitele laturi ale doctrinei economice prin noi înșine: rolul și menirea capitalului autohton, condițiile colaborării capitalurilor străine, necesitatea „românizării” vieții economice a țării etc[943]. Deși nu și-a exprimat

[941] Dinu Țenovici, Elena Bulgaru, Amelia Costoiu, *Dimitrie Gusti: cronologia vieții și operei*, Editura Bibliotecii Centrale Universitare „Carol I” din București, București, 2014, p. 66.

[942] Ștefan Păun, *Sistemul politic al României în secolul XX. Evoluția Partidului Național Liberal în perioada 1918-1938,* București, Editura Fundației Culturale „Dimitrie Bolintineanu”, 2000, pp. 17 – 21.

[943] A se vedea, Victor Slăvescu, *Finanța națională și finanța internațională* în Viitorul din 8.XII.1919; Idem, *Metodele de lucru ale finanței internaționale* în Viitorul din 14.XII.1919; Idem, *Ce urmărește finanța națională* în Viitorul din 23.XII.1919; Idem, *Solidarismul financiar românesc,* în Viitorul din 26.XII.1919; Idem, *De ce este atacată finanța națională,* în Viitorul din 1.II.1920; Idem, *Finanța românească și capitalul străin*, în Viitorul din 16.11.1920.

dezacordul față de colaborarea capitalurilor străine[944], Slăvescu s-a pronunţat pentru „naţionalizarea cât mai grabnică a vieţii economice", mergându-se până acolo încât la baza activităţii economice a ţării să se impună, „în primul rând, și, dacă s-ar putea, în mod exclusiv, elementul românesc"[945]. În același spirit, manifestul-program lansat cu ocazia alegerilor parlamentare de la sfârșitul anului 1919 menționa că P.N.L. urmărea să obțină „neatârnarea economică a țării, prin dezvoltarea bogățiilor ei și prin sprijinirea capitalului, a energiei și a muncii românești". Dar cea mai lapidară expunere a doctrinei prin noi înșine se întâlnește în programul adoptat la congresul P.N.L. din 27 noiembrie 1921.

Mai apoi liderul marcant al partidului I. G. Duca va sintetiza patru principii fundamentale ale doctrinei P.N.L care erau generatoare de progres: ordinea, nu anarhia, democrația, naționalismul, în sensul de dezvoltare a forțelor materiale și umane naționale, nu în sensul intoleranței naționale, și realizarea armoniei sociale[946]. Doctrina liberală opunea ordinea generatoare de progres ideii de dezordine care ar fi atras anarhia, democrația ideilor demagogice, naționalismul ideii internaționale. Se aprecia că internaționalismul, prin ignorarea însușirilor specifice ale fiecărei națiuni, a mentalităților și a tradițiilor diferite, împiedica adevăratul progres, în timp ce naționalismul economic era perceput ca fiind „mijlocul de a salva individualitatea materială a fiecărei naționalități, de a împiedica cotropirea ei de către elementele superioare prin puterea sau prin organizarea lor"[947]. Duca mai susținea că progresul e posibil doar prin evoluție, nu prin salturi bruște, iar evoluția se putea dobândi

[944] Victor Slăvescu, *Finanța națională și finanța internațională* în Viitorul din 8.XII.1919.

[945] Idem, *De ce este atacată finanța națională*, p. 1.

[946] A se vedea, I. G. Duca, *Doctrina liberală,* în *Doctrinele partidelor politice*, ediție îngrijită de Dan Petre, București, Editura Garamond, 1996, p. 144.

[947] Ibidem, p. 147.

doar prin armonie socială și respingerea luptei de clasă. În viziunea liberalilor economia era menită a fi nu doar garant al independenţei și frontierelor României „(…) stat tânăr și dușmănit de vecini…”[948], ci și un „…mijloc de prezervare a națiunii (…)”[949]. Principiul „prin noi înșine” a rămas esenţa doctrinei liberale, însă circumstanţele provocate de marea recesiune de la începutul anilor ’30 a făcut aproape imposibilă aplicarea sa în practică în anii următori, în special în timpul guvernării liberale din perioada 1934-1937.

Doctrina neoliberalismului economic, promovată de Vintilă Brătianu și colaboratorii săi, a fost respinsă de către adversarii lor politici și nu a convenit capitaliștilor străini. Ea a fost calificată ca ținând de domeniul „naționalismului economic agresiv” și ca neconformă cu interesele și situația României după primul război mondial[950].

Țărăniștii – ulterior *național-țărăniștii* – au fost adepții politicii *porților deschise*[951]. Doctrina țărănistă exprima opţiunile de politică economică ale unor gânditori cu vederi democratice care se interesau de soarta ţărănimii în secolul XX și care respingeau atât ideile liberale cât și pe cele socialiste. Elementul definitoriu al ţărănismului ca politică economică, era sprijinirea pe ţărănime (considerată ca o clasă socială omogenă) și apărarea proprietății private mici și mijlocii. În viziunea lor, ţărănimea avea interese specifice, diferite de ale marii burghezii industriale și financiare, reprezentate de liberali, cât și de interesele proletariatului industrial, reprezentat de diferite partide social – democrate. Constantin Stere justifica

---

948 M. Manoilescu, *Neoliberalismul*, în *Doctrine Partidelor Politice*, Editura Garamond, pp. 225 – 227.

949 I.G.Duca, *Doctrina Liberală*, în Doctrinele…p.147.

950 Virgil Madgearu, *Bazele noii politici economice*, București, 1929, pp. 5 – 6.

951 Maria Mureșan Corneliu Olaru, Mihail Opriţescu, *Elita universitară din Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale (1913 – 1940),* Editura ASE, București, 2013, pp. 144 – 147.

opţiunea prin percepţia pe care o avea din analiza comparativă a economiei românești și a celei occidentale. „Sunt ţări în care nota fundamentală o dă industrialismul, iar cea secundară este agricultura. La noi, raportul este invers și subordonarea notei secundare notei principale nu implică dușmănie, ci recunoașterea unei realităţi pe care destinele sociale trebuie s-o respecte, pentru a nu atârna în gol”[952] „România, – concluziona C. Stere, – nu poate urma dezvoltarea industrială a Europei apusene”[953]. Stere stăruia asupra modalităţii înfăptuirii progresului pe această cale. „N-am avut alt scop, – sublinia Stere, – decât să dovedesc că, dacă evoluţia agriculturii este supusă altor legi decât cea industrială, aceasta nu exclude progresul social pentru ţările pur agricole; să arăt în ce direcţie trebuie căutat acest progres, precum ce vaste perspective ne deschide el, să induc directiva luptei pentru interesele ţărănimii… Progresul social însă, în această direcţie, nu numai că este cu putinţă, dar este singurul posibil pentru noi… Calea progresului social nu poate fi deschisă pentru noi decât prin realizarea unei adevărate democraţii rurale românești”[954]. Fiind ostili liberalismului, neoliberalismului, colectivismului, naţional-ţărăniștii acordau prioritate agriculturii în cadrul economiei naţionale, lăsând industria pe plan secundar și subordonând-o agriculturii.

După fuzionarea dintre Partidul Ţărănesc și Partidul Naţional Român, burghezia naţională transilvană se va pronunţa pentru libera pătrundere a mărfurilor și capitalurilor străine pe piaţa internă a României. Această politică prin care se cerea pentru capitalul străin un tratament egal cu cel rezervat capitalului românesc a

[952] Constantin Stere, *Explicaţii asupra poporanismului*, în Aurora din 3 decembrie 1921.

[953] Idem, *Social-democratism sau poporanism?* în Viaţa Românească, nr. 10, 1907, p. 36.

[954] Idem, *Social-democratism sau poporanism?* în Viaţa Românească, nr. 9, 1908, p. 339, 340, 341.

apărut în anii 1923 – 1924 ca o reacţie la politica economică promovată de liberali și a fost susținută de majoritatea partidelor de opoziţie. În programul partidului din octombrie 1926 a fost formulat un capitol special referitor la colaborarea cu capitalul străin, cu ajutorul căruia se putea asigura refacerea investiţiilor industriale și punerea în valoare a unora din bogăţiile ţării, cu deosebire a petrolului. Această politică a fost combătută nu numai de liberali, ci și de alţi oameni politici. Octavian Goga, în cadrul unor dezbateri parlamentare, se adresa liderilor politici ardeleni: „Nu încarnaţi ideea naţională… Văd destui în rîndurile d-voastră cu aptitudini de economiști și financiari, mai mult sau mai putin iubitori ai capitalului internaţional și ai antreprenorilor lor”[955]. În anul 1928, când revendica guvernarea ţării, Iuliu Maniu, preşedintele partidului, afirma că pentru economia românească, capitalul extern reprezenta ploaia mănoasă ce făcea să rodească câmpia. Între anii 1928 – 1933, cât a deţinut pârghiile guvernării, PNŢ a promovat politica porţilor deschise, care, în februarie 1928, i-a adus un succes major prin obţinerea împrumutului de stabilizare căruia, în anii următori, i s-au adăugat și alte credite externe ce au permis menţinerea în stare de funcţionare a economiei în perioada marii crize din 1929-1933[956].

Realismul sau demagogia de partid ce caracteriza fiecare dintre aceste doctrine au fost date de eficienţa politicilor economice promovate de guvernele politice care au administrat ţara în perioada primului deceniu de după 1918. În această perioadă, din punctul de vedere al politicii economice, a dominat concepţia Partidului Naţional – Liberal, care a guvernat direct cea mai mare parte a timpului (1918 – 1919, 1922 – 1926, 1927 – 1928) și a controlat situaţia chiar și în perioadele când la guvernare s-au aflat alte forţe politice cum a fost Liga Poporului, devenită din 1920 Partidul Poporului,

[955] ANR, fond Casa regală Ferdinand, Diverse, dosar 1, 1926, f. 15 – 16.
[956] Maria Mureșan, Corneliu Olaru, Mihail Opriţescu, *op.cit.,* p. 149.

care a guvernat în anii 1920 – 1921 și 1926-1927[957]. Aprecierile istoricilor și economiștilor privind evoluția economică a țării noastre pentru această perioadă merg de la aprecieri extrem de pozitive, aducând în atenția noastră doar acei indicatori economici care pun în evidență creșterile și realizările din agricultură, industrie, mai ales cea petrolieră și din domeniul comerțului exterior[958], la analize care demonstrează că politica economică a liberalilor pe baza doctrinei „prin noi înșine" generic denumită *vintilism* a eșuat atât în planul dezvoltării industriale, cât și în cel al stabilizării monetare și financiare deoarece nu s-au obținut „credite externe"[959]. Fiecare din aceste percepții asupra economiei primului deceniu de după marea unire au ca suport surse și indicatori statistici foarte importanți, cum este și indicatorul de referință. Dacă ne raportăm la societățile dezvoltate din occident, care au parcurs tranziția la modernitate în două sau trei secole, România era una dintre cele mai înapoiate societăți din Europa postbelică. Slab industrializată, cu o populație agricolă excedentară, se situa la periferia comerțului mondial, într-o semi-dependență a pieței europene. Dacă luăm ca referențial de analiză faptul că tranziția spre modernitate la noi a durat mai puțin de un secol (1918 – 1929), baza de la care au plecat și raporturile de dependență cu economiile dezvoltate, România poate fi văzută cu nuanțe de gri și roz. Mihail Manoilescu a surprins în mod realist această imagine: „În societatea noastră, zisă capitalistă, coexistă forme de exploatare primitivă cum sunt colectivitățile țărănești ancestrale (mirul în Rusia și zadruga în Siberia) alături de

[957] Bogdan Murgescu, *op.cit*., p.251.

[958] A se vedea, Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 296; Ioan Aurel Pop, *Românii și România. O scurtă istorie*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, pp. 145-146; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX(1918-1948),* Editura Paideia, București, pp. 93-100; Ion Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, Editura Meronia, București, 1996, p. 144.

[959] Bogdan Murgescu, *op.cit*., p.254.

mica proprietate parcelată, de marile întreprinderi capitaliste, reprezentând ultimul grad de concentrare industrială, de meșteri cu caracter medieval ca și de cooperative și întreprinderi etatizate care caută să însemne adevărate anticipări asupra fenomenelor viitoare de organizare a producției"[960]. Diferența a fost făcută prin personalitatea celui care a imprimat un curs sau altul dezvoltării economiei românești, dar și de mentalitățile ce-au dominat acest deceniu. Au fost oameni politici precum I. G. Duca, care au pus mai presus interesul național decât cel personal sau de partid. Liderul liberal, „Înainte de a-și pune semnătura pe decretul de expropriere, și-a împărțit mica sa moșie la țărani. Și când a fost întrebat de prieteni de ce a făcut acest lucru, căci șuvița de pământ pe care o avea nu intra în nici într-un caz în cadrul legii de expropriere, el a răspuns: – „Nu vreau să-mi tremure mâna, atunci când voi semna decretul de expropriere…."[961]. După cum au fost și oameni politici care nu s-au încadrat în spiritul capitalismului modern și al interesului național ce domina elita politica de pe întreg continentul european. Mihail Manoilescu îl definea *înțeleptul.* „Din tot ce s-a petrecut de la războiul mondial și până acum, înțeleptul a putut trage concluzia că rentează mai bine să fii risipitor decât econom și că debitorului i se rezervă bucurii și surprize mai plăcute, care nu-l așteaptă niciodată pe creditor. Iată de ce burghezia românească nu este burghezie în una din trăsăturile ei esențiale; pe când occidentalul pune preț pe agonisire pe siguranță și pe viitor, burghezia noastră pune preț pe cheltuială, pe satisfacții și pe prezent.[962] Cât de mult seamănă cu o categorie specială a capitaliștilor din primul deceniu

[960] Mihail Manoilescu, *Burghezia română*…, p. 33.

[961] Gheorghe Selten, *Viața și opera lui I.G. Duca. Omul politic ca erou*, Editura Cultura Poporului, București, 1935, p. 29.

[962] Ibidem, p. 591, Mihail Manoilescu, Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional, 1986, p. 307.

de tranziție generic întrată în folclorul cotidian sub sintagma *„băieților deștepți!.*

După 1989 dezbaterea privind economia românească în tranziție[963], ca și în perioada interbelică a stat sub zodia unor confruntări ideologice dintre elita politică grupată în jurul FSN (PDSR) și opoziție. Nu a fost o dispută pe marginea găsirii celor mai potrivite modele, strategii și doctrine economice care s-ar fi potrivit pentru societatea ieșită din socialism, ci o continuare a luptei politice în plan economic. Acest lucru a fost posibil deoarece, după revoluție, economiștii români importanți, aproape fără excepție, într-un mod sau altul, s-au grupat în asociații academice și profesionale în funcție de simpatii politice și după convingeri ideologice.[964] În acest context s-a desfășurat dezbaterea cu privire la alegerea căilor tranziției economiei românești de la hipercentralizarea socialistă la „piața" capitalistă și a avut originea, ca și în alte state socialiste, în disputa alegerii a uneia dintre cele două căi definite, mai degrabă cu termeni medicali decât economici: terapia „de șoc" și terapia graduală. Prima cale, considerată a fi rapidă și coerentă, presupunea inducerea unui *șoc general,* care avea menirea să redreseze organismul (economia), iar a doua, treptată și parțială, pornea de la premisa că o medicație administrată în doze mici conduce la obținerea acelorași rezultate, dar cu un nivel scăzut de risc.[965]

În aceste dezbateri găsim, ca în perioada interbelică, atac la persoană și un discurs demagogic și manipulatoriu al clasei

[963] A se vedea și Contantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale războiului rece. 1980 – 1991*, IRRD, București, 2016, pp. 300 – 339.

[964] Silviu Cerna, *Gândirea economică românească în perioada postcomunistă,* online http://www.ecol.ro/content/gandirea-economica-romaneasca-in-perioada-postcomunista, accesat la 26 septembrie 2017.

[965] Claudiu Gabriel Țigănaș, *Economia politică a transformării. dilema „terapia șoc „ versus gradualism*, în ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI, Tomul LII/LIII Științe Economice 2005/2006, p. 237.

politice în ceea ce privește strategiile și căile de transformare economică a țării. Discursul demagocic căpăta forme grotești în timpul campaniilor electorale pentru a impresiona opinia publică și a cîștiga votanți. Iată de exemplu cum comenta Varujan Vosganian, în octombrie 1992, prevederea din programul FDSN care preciza că privatizarea „este un proces gradual": „Trecem peste mostra de umor involuntar care ne face să ne imaginăm agenții economici mărșăluind rațional și cadențat spre privatizare. Dar afirmația că privatizarea se va face eliminându-se elementele spontane este o găselniță la care de la mercantiliști încoace nimeni, în peste patru sute de ani de teorie economică, nu s-a gândit".[966] La rândul său, Silviu Brucan ironiza, în felul său, reformiștii care s-au descoperit peste noapte ca reformiști: „Peste noapte, toți au devenit liber schimbiști. Se bat cu pumnii în piept că ei sunt cei mai, cei mai, se iau la întrecere: Să se facă chiar mâine economie de piață! Hopa Mitică îi îndeamnă din nou la fapte mari".[967] Dan Grindea adept al unei „terapii mixte" afirma că „Experiența din Polonia, care a aplicat terapia de șoc și din Ungaria, care a aplicat terapia graduală arată că nu trebuie absolutizate sau, dimpotrivă, respinse nici una din aceste formule și că ele pot fi îmbinate în „terapia mixtă"".[968] Concepția social democrată se inspira și din viziunea instituționalistă care în scopul creării unei economii de piață, specifice unui capitalism modern, prevedea o dezvoltare treptată, graduală a economiei. Modul de realizare a tranziției era preconizat prin reconstrucția treptată și interacțiunea proceselor spontane cu intervenționalismul de tranziție. Se preconizează suprapunerea

[966] Varujan Vosganian, *Jurnal de front. Articole economice*, Editura Staff, 1995, p. 148.

[967] Silviu Brucan, *Îndreptar-dicționar de politologie*, Ediție îngrijită de Dan Petre, Nemira, 1993, p. 160.

[968] Dan Grindea, *Este posibilă accelerarea privatizării?* Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 42.

parţială a pieţelor şi a altor moduri de conducere, stabilizarea monetară şi reală (producţie, locuri de muncă etc.). Această viziune instituţionalistă a social-democraţiei postdecembriste era susţinută şi de mari specialişti în domeniu, printre care, de M. Kinnon, R. Boyer, E. Stiglitz, M. Lavigue şi W. Andreff. În opinia acestora, nici liberalizarea preţurilor şi nici privatizarea rapidă nu sunt în stare să creeze relaţiile de piaţă. Acest rol îl pot deţine asemenea instituţii ca statul, întreprinderea, sindicatele ş.a. Deoarece instituţiile nu pot fi schimbate brusc, adaptarea lor la noile condiţii se realizează treptat. Tranziţia trebuie să aibă un caracter evolutiv, gradual, reformele trebuie grăbite. Ei considerau că este nevoie de crearea instituţiilor corespunzătoare, cum ar fi sistemul juridic şi bancar, un mediu concurenţial, sistemul protecţiei sociale, fără de care economia de piaţă nu poate funcţiona.

Modelul de tranziţie economică, susţinut de opoziţia politică a anilor ’90 a fost „o combinaţie de neoliberalism şi creştinism dar şi variante de neoliberalism secular[969]”. O notă distinctă printre adepţii neoliberalismului românesc a făcut-o Daniel Dăianu, care a insistat şi pe nevoia unei concordanţe dintre posibilele modele de aplicat în România pentru a se trece la economia de piaţă şi resursele umane şi naţionale capabile să ducă la aplicarea unui model sau a altuia.[970] Acesta aprecia „nevoia de a fi lucizi” şi de a accepta unele adevăruri cum ar fi: societatea românească este una dintre cele mai sărace de pe continentul european; inexistenţa unor „legi de fier” care să garanteze prosperitatea societăţii româneşti la un orizont de

[969] Alexandru Racu, *Istoria tranziţiei văzută din perspectivă polanyiană – Reflecţii despre volumul Dependenţă şi dezvoltare: Economia politică a capitalismului românesc*, online, https://alexandruracu.wordpress.com/2015/05/29/istoria-tranzitiei-vazuta-din-perspectiva-polanyiana-reflectii-despre-volumul-dependenta-si-dezvoltare-economia-politica-a-capitalismului-romanesc/ accesat la 26 septembrie 2016.

[970] Daniel Dăianu, *Mersul transformării*, în Oeconomica**,** nr. 3/1996, p. 5 – 31.

timp ce poate fi ușor definit; suntem o țară cu mari deficiențe structurale și aflată în coada plutonului țărilor postcomuniste.[971]

Transformarea economiei socialiste în România a urmat mai mult sau mai puțin aceste viziuni și modele. O strategie de reformă economică socială, care să facă saltul de la teorie la acțiune a fost cea elaborată pe timpul guvernării Văcăroiu. Opoziția parlamentară a criticat în termeni duri programul propus de cabinetul Nicolae Văcăroiu. Petre Roman (PD), aprecia că „Domnul Văcăroiu nu dorește sincer reforma. A declarat aproape explicit că ne vom întoarce la sistemul de control de dinainte de 1989", iar Dinu Patriciu (PNL) afirma: „După părerea mea acest Guvern nu este capabil să continue reforma. De altfel, ceea ce înseamnă reformă pentru domnul Văcăroiu pentru noi este contrareformă. Eu cred că rezultatul acestei guvernări, care nu își propune direct gestionarea crizei, se va vedea în foarte scurtă vreme – accentuarea blocajului financiar, creșterea inflației și scăparea de sub control a întregii economii"[972]. În opinia partidului de guvernământ (PDSR), acest program urmărea „consolidarea principalelor structuri instituționale, crearea sistemului de piețe în România și punerea în funcțiune, în mod articulat a „mecanismelor economice de piață", în acord deplin cu principiile și practicile social-democrației europene"[973].

Nimeni nu poate nega că în timpul guvernării Văcăroiu s-au făcut pași importanți în direcția liberalizării prețurilor. Este adevărat că măsurile adoptate în acești ani au pornit de la ceea ce se înfăptuise deja între 1 noiembrie 1990 și 11 martie 1991[974], în ceea ce privește procesul de reașezare a prețurilor pe criterii economice. Dincolo de imperfecțiuni și criticile care i-au fost aduse, este vorba despre

[971] *Idem,* p. 18 – 20.

[972] Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României…* p. 274.

[973] Dr. Hildegard Puwak, dr. Leonard Cazan, *op. cit*., în loc.cit., p. 123.

[974] Eugen Dijmărescu, *Liberalizarea prețurilor și controlul inflației în etapa de tranziție*, în Oeconomia, nr. 4/1993, pp. 57 – 69.

desprinderea de planificare și orientarea deciziei economice la nivelul întreprinderii pe criteriul reacţiei pieţei.[975] Până la această dată, în România preţurile nu aveau nici o legătură cu un curs de schimb, cu dobânda sau cu rentabilitatea unei unităţi economice. Prin urmare, liberalizarea a fost și un proces de reașezare a prețurilor pe criterii economice. Acestea trebuiau să reflecte și în economia românească cheltuielile materiale și salariale. Unii specialiști afirmă că acest proces s-a derulat în șapte episoade și a fost virtual încheiat la sfârșitul anului 1994[976]. Nu este întâmplător faptul că în 1994 s-a realizat o stabilizare a economiei, iar în anul următor o creștere economică.

Pierderea alegerilor de către liderii politici social – democraţi adepţi ai gradualismului în tranziţia economică a condus la un restart în acesată privinţă. Convenţia Democratică Română a anulat viziunea social-democrată a tranziţiei de sorginte keynesiană, care menţinea statul în postura de protagonist al vieţii economice și a adoptat o alta de tip neoliberală. Această concepție neoliberală a fost identificată de unii specialiști ca fiind o imitație agresivă a occidentului. „Imitaţia agresivă este atitudinea bazată pe dorinţa de a adopta valori politice, recomandări de politici publice și sugestii provenite din Occident fără discuţie și cu intervenţii locale minore. Deși cei care implementează și traduc în limbaj politic aceste măsuri sunt actorii locali, perspectiva locală, ca poziție de putere alternativă, este în general absentă sau nesocotită. Renunţarea completă la sistemul comunist, fără a se analiza ceea ce s-a realizat și ceea ce trebuie schimbat este exemplul unei astfel de atitudini (…)[977]”

Strategiile de tranziție economică elaborate de guvernele României în viziune neoliberală după 1997 au fost, în esenţă,

[975] *Idem,* p. 63.

[976] *România. Starea de fapt*, vol. 2, Economia, pp. 25 – 26.

[977] Liliana Pop, *Democratising Capitalism? The political economy of post-communist transformations in Romania, 1989–2001*, Manchester, Manchester University Press, 2006, p. 124.

„produse" livrate de instituţiile economice internaţionale la care nu s-a adăugat nimic în plus deoarece erau considerate, de guvernanţi, chintensenţă „ştiinţifică" a economiştilor din lumea civilizată[978]. Dacă lecturăm cu atenţie lucrările lui Mihail Manoilescu, vom descoperi că de fapt s-a revenit la politica interbelică în ceea ce privește strategiile de dezvoltare. Acesta constata că „În toată această fază, interesele economice străine au fost și au rămas determinante pentru cursul economiei naţionale. Ele dictau ce trebuia să exportăm, ele dictau ce trebuia să producem în funcţie de nevoile străinătăţii. Cum plastic spunea Eminescu, burghezia străină fixa care sunt mărfurile întrebate"[979].

Economiști și specialiști din noua generație consideră că „neoliberalismul a triumfat în estul european și în România nu datorită faptului că ar fi fost, din punct de vedere doctrinar, mai consistent decât teoriile economice alternative, ci datorită faptului că, dincolo de constrângerile exercitate de statele vestice și organizațiile internaționale controlate de ele, neoliberalismul a fost finanțat de cercurile de influență occidentale, fapt care, la rândul lui, se explică prin aceea că paradigma neoliberală a servit interesele geopolitice și economice ale marilor puteri occidentale în estul european[980]". Instituţii cu interes în economia și societatea românească precum FMI, Banca Mondială, USAID, Freedom House, Heritage Foundation, American Enterprise Institute, Fundația Pentru o Societate Deschisă ș.a.m.d. au oferit suportul material pentru „socializarea elitelor locale în orizontul de idei neoliberale.[981]" Cine se opunea strategiilor de tranziţie inspirate de neoliberalismul

[978] Cornel Ban, *Dependență și dezvoltare. Economia politică a capitalismului românesc*. Traducere de Ciprian Șiulea, Editura Tact, Cluj, 2014 pp. 187 – 188.

[979] Mihail Manoilescu, *Burghezia* …, p. 139.

[980] Alexandru Racu*, op., cit*., în *loc., cit.*

[981] Cornel Ban *, op., cit*., p. 158.

promovat de instituțiile bancare occidentale se transforma automat purtătorul unor manifestări anti-occidentale era considerat un criptocomunist sau o „expresie a unor interese de grup[982]".

O atentă privire asupra realităților economice occidentale ne arată că chiar acestea sunt mult mai puțin neoliberale, chiar și în perioada de glorie a neoliberalismului, decât cele care aveau să fie instituite de neoliberali de ocazie din estul european, inclusiv din România. Cei care au acordat expertiză oamenilor politici și guvernanților pentru a implementa o tranziție de tip neoliberal au făcut abstracție, în scrierile lor, de varietatea de modele de capitalism ce exista în lumea occidentală la sfârșitul secolului al XX-lea. Nu au înțeles gradul de reglementare și încastrare socială chiar și a celor mai neoliberale modele occidentale. Astfel este de înțeles cum neoliberalii români vor deveni, în cele din urmă, mai radicali decât mentorii lor vestici, fapt care se va traduce, într-o agravare a dramei sociale asociate tranziției. Rezultatul a fost „o formă de capitalism dependent de tip neoliberal, diferit de capitalismul dependent cu inflexiuni social-democrate (Slovenia) sau neocorporatiste (Cehia, Ungaria)"[983].

Tranziția economică a României nu a fost rezultatul evoluțiilor naturale a unei societăți aflate în schimbare, ci a unui „proces intens politic, prin care agenți externi au oferit autoritate traducătorilor neoliberalismului și i-au marginalizat și/sau cooptat pe inamicii de până atunci ai acestuia, printr-o combinație de mecanisme de coerciție și socializare[984]". La aceeași concluzie ajunge și un analist străin, Michael Ehrke, care afirmă că „Una din caracteristicile sociologice ale capitalismului postcomunist este lipsa unei clase a capitaliștilor. Elite economice ex-socialiste functionează ca „comprador intelligentsia", deci ca agenți locali ai capitalului

[982] Ibidem.
[983] Ibidem, p. 12.
[984] Ibidem, p. 193.

internaţional şi ca reprezentanţi ai societăţii locale faţă de capitalul internaţional[985]".

Analiza comparativă a celor două decenii de la „capetele" acestui secol scurt aduce în prim plan elemente de continuitate, dar și discontinuităţi frapante. În primul rând, din punct de vedere economic, în România celor două perioade a fost o succesiune de tranziţii deoarece schimbarea de guvern a însemnat de fiecare dată punerea în practică a unui alt set de politici economice, care negau și destructurau tot ce se construiseră de guvernul anterior. Din această cauză elitele politice românești au fost nevoite, permanent, să creeze alternative la vechile doctrine și programe politice în domeniul economic. În loc să construiască preluând direcţii viabile de guvernele precedente, ele au criticat și au demolat tot ce a fost înaintea lor, cheltuind multă energie în acest sens. Profesorul Constantin Schifirneţ ajunge la concluzia că și din această cauză nu s-a reușit să se „coaguleze *dominanta modernizării* și, de aceea, societatea românească este alcătuită din prea multe centre, fără un concept strategic de la care să plece și la care să se întoarcă toate proiectele modernizării"[986]. Ambele perioade de tranziţie au început sub auspiciile unor politici economice în care au predominat explicit sau implicit ideea „prin noi înșine". Schimbarea de guvern a a condus la anularea acestora și implementarea altora potrivit concepţiei „porţilor deschise". Bătălia celeor două tabere s-a consumat în spaţiul public cu mult zgomot mai ales în campaniile electorale fără ca vreuna din tabere să își

[985] Michael Ehrke, *Falsul capitalism din Europa de est*, în Ziua din 15 iulie 2005, online http://www.ziua.ro/display.php?data=2005-07-15&id=180730, accesat la 27 septembrie 2017.

[986] Constantin Schifirneţ, *Ratarea bunăstării economice, eșecul elitelor politice românești dintotdeauna*, online http://adevarul.ro/news/societate/ratarea-bunastarii-economice-esecul-elitelor-politice-romanesti-dintotdeauna-1_51c1f2cdc7b855ff56aa2c51/index.html accesat la 27 septembrie 2017.

adjudece victoria. Pe termen scurt, fiecare din tabere au obținut unele rezultate, dar pe durata lungă a istoriei cele două tranziții au eșuat în raport cu aspirațiile și așteptările românilor. Pentru prima tranziție, istoricul Bogdan Murgescu ajunge la concluzia că „în ciuda eforturilor și a unor realizări, România interbelică nu a reușit să depășească ultimul eșalon al țărilor europene cu redusă avuție națională pe locuitor”[987]. „Mitul” dezvoltării tuturor sectoarelor economiei naționale nu este confirmat de analiza statistică[988]. Principalii indicatori economici arată că a crescut decalajul economic al României nu numai în raport cu principalele state capitaliste dezvoltate, dar și în raport cu unele state vecine. În domeniul agriculturii, de exemplu, s-a consacrat imaginea potrivit căreia România a fost în perioada interbelică „grânarul Europei”. În realitate, „Agricultura românească din perioada interbelică a suportat nu numai consecințele propriei sale subdezvoltări, ale exploatării sale de către celelalte sectoare interne, dar a fost supusă din exterior, din economia mondială, la acțiuni economice ruinătoare din care cea mai distrugătoare a fost criza agrară mondială din perioada 1928-1936, când toate carențele agriculturii românești au apărut și s-au manifestat cu mare gravitate în viața socială a țării”[989]. În cea de-a doua tranziție în care agricultura trebuia să treacă de la forma socialistă de organizare la cea capitalistă modernă cu un rol major în realizarea prodului national brut se constată un regres. Agricultura românească revenea într-un deceniu după prăbușirea regimului comunist la stadiul primului deceniu de după prima conflagrație mondială sintetic caracterizată

[987] Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500 – 2010),* Editura Polirom, Iași, 2010, p. 221.

[988] Istoriografia românească a consacrat de-a lungul timpului o altă imagine a dezvoltării economice a statului român în perioada interbelică. A se vedea, Bogdan Murgescu, op.cit., pp.212-228.

[989] Bogdan Murgescu, *op.cit.,* p. 232.

de Mihail Manoilescu: „pământ bogat, utilaj sărac și muncă prost plătită”[990]. Economistul român vedea și un mijloc de rezolvare valabil și pentru agricultura românească în tranziție: „Numai când satele vor fi degajate de surplusul de forță de muncă și munca la țară va fi mai prețuită și mai scumpă va începe progresul agriculturii românești”[991]. Această soluție nu a fost însușită de factorul politic ce a administrat puterea în tranziția interbelică. Are mai multe șanse în tranziția postsocialistă?

Nici în sectorul industrial situația nu era mai bună în primul deceniu de după marea unire. Stefan Zeletin, unul dintre susținătorii naționalismului economic afirma: „Astăzi [1925] politica noastră de stat pare a fi îngreuiat procesul de industrializare, contopindu-l cu rezolvarea altei probleme […], aceea a naționalizării capitalului. În evoluția istorică dezvoltarea industriei și naționalizarea capitalului sunt două procese deosebite: întâi se naște industria, și aceasta întotdeauna cu capital străin și cu capacități străine, și apoi, când acest proces este asigurat, se înfăptuiește și procesul de naționalizare a capitalului. A întreprinde însă al doilea proces înainte ca cel dintâi să fie pus în afară de orice pericol înseamnă a crea industriei soarta unei ființe ce trebuie să trăiască fără aer și fără hrană. În actuala fază a mercantilismului nostru, când industrializarea țării e încă în proces, lozinca noastră nu poate fi decât aceasta: porți închise pentru fabricate străine, dar deschise pentru capital străin și capacități străine”[992]. Desigur această evoluție sinuoasă a tranziției economice după Marea Unire nu a fost caracteristică doar României și nu poate fi atribuită doctrinei naționalismului românesc ci mai degrabă politicianismului și a luptei pentru a-și asigura doar intersele personale și de grup.

---

990 Mihail Manoilescu, *Burghezia română*, p. 190.

991 Ibidem.

992 Bogdan Murgescu, *op.cit.*, p. 254.

Primul deceniu de tranziţie postsocialistă s-a aflat sub presiunea „societăţii civile", care în multe situaţii a jucat rolul de agent de influenţă a organismelor financiare internaţionale și a unor grupuri de interese externe, promovând teoriile neoliberale și făcând presiune asupra guvernelor, pentru ca „într-o noapte" să se treacă la economia de piaţă. Societatea civilă nu a fost un suport pentru ca România să găsească răspunsuri adecvate și să reacţioneze eficient la șocul tranziţiei economice. Presiunea străzii a făcut să lipsească guvernele de timpul necesar pentru un studiu amănunţit a fenomenelor economice propriu-zise, dar și celor social-politice, internaţionale, a tradiţiilor și obiceiurilor naţionale, specificul fostelor instituţii economice socialiste și a elabora expertiza necesară tranziţiei. Neluându-se în considerare aceste aspecte, economia României în tranziţia sa de la socialism la capitalism a căpătat forma unui model „economic cu consum fără producţie, importuri fără exporturi, hypermarketuri fără fabrici, maşini fără șosele și bănci fără economie reală.[993]" România nu are poli de competitivitate, capabili să realizeze valoare adăugată, potenţial de export și să conteze în competiţia globală, nu are decât foarte puţine branduri autohtone pe care să conteze.[994]"

Studii recente asupra consecinţelor procesului de privatizare indică o situaţie net defavorabilă capitalului autohton. Iulian Stănescu a efectuat o cercetare cantitativă și calitativă pe un eșantion a celor mai importante 130 de companii din economia României atât din punct de vedere a volumului cifrei de afaceri, a numărului de angajaţi, a tipului de proprietar (autohton/străin; stat/privat) cât și a ponderii în realizarea PIB. Analiza „relevă dominaţia capitalului străin asupra celui autohton, în condiţiile unei prezenţe încă

[993] Ilie Şerbănescu, citat de Alina-Petronela Negrea, *Globalizarea și dilema identitară*, în Economie teoretică și aplicată, Volumul XIX (2012), No. 9(574), p. 85.

[994] Ibidem.

semnificative a statului în economie, în special în sectorul energetic. Capitalul străin controlează cele mai multe și cele mai mari companii din domeniile strategice ale economiei, care sunt profitabile în condițiile competiției de pe piața românească infinit mai reduse decât pentru marea majoritate a firmelor mici și mijlocii. Multe dintre aceste întreprinderi dețin o poziție de monopol sau oligopol”[995].

Ilie Șerbănescu conturează acest raport de forțe dintre capitalul autohton și cel al multinaționalelor sau chiar al unor state care s-au implicat în procesele de privatizare din România sugestiv: „tot petrolul și jumătate din resursele de gaze – la austrieci; distribuțiile din energie (cele care strâng banii) – la nemți și francezi în cazul gazelor, la italieni, nemți și cehi în cazul electricității, la austrieci, kazahi și ruși în cazul carburanților; băncile – la austrieci, greci și francezi; industriile câte mai există – la nemți, britanici, ruși, italieni etc; telefonia – la francezi, britanici și nemți; pădurile (probabil peste jumătate) – la austrieci, unguri, nemți; pământurile agricole (probabil peste 40%) – la italieni, unguri, danezi etc.[996]” La toate acestea mai trebuie adăugat și faptul că prin privatizări prost negociate sau chiar frauduloase „au dispărut peste 1200 de întreprinderi productive: fabrici, uzine, combinate, cooperative, sisteme de irigații[997]”.

Din această perspectivă, capitalul străin controlează sectoarele strategice ale economiei – sectorul financiar-bancar, marile companii energetice, producția industrială de mare volum,

[995] Iulian Stănescu, Iulian Stănescu, *Puterea politică în România. De la comunism la noul capitalism (1989-2014),* Editura Pro Universitaria, București, 2014, p. 228.

[996] Ilie Șerbănescu, *Scrisoare deschisă către bucureșteni și toți românii*, în Justițiarul din 7 martie 2015, on line http://www.justitiarul.ro/cand-o-sa-priceapa-toata-lumea-ca-investitorii-strainii-nu-vor-binele-nostru-ci-doar-al-lor/, accesat la 27 septembrie 2016.

[997] Ibidem.

telecomunicaţiile, importul şi distribuţia produselor farmaceutice şi comerţul prin lanţurile de hypermaketuri[998]. Capitalul autohton controlează sectoare şi domenii periferice, marginale ale economiei – imobiliare, comerţ, construcţii şi turism. Acestea au un grad ridicat de risc economic şi au un volum modest de capitalul rulat. Un exemplu pare a fi mai mult decît edificator îl avem in raportul dintre capitalul autohton şi cel străin in volumul exporturilor pe piaţa internaţională. Printre actorii industriali numai trei companii cu capital românesc sunt cotate în clasamentul oficial al exporturilor: InterAgro, proprietar Ion Nicolae; Oltchim acţionar statul român şi Compa Sibiu, care aparţine Asociaţiei Salariaţilor. Aceste „companii autohtone realizează împreună sub 2 la sută din exporturi, ceea ce înseamnă 600 milioane de euro, din totalul de circa 34 miliarde de euro, pe parcursul a 11 luni ale anului 2010[999]". Profesorul Mircea Coşea aduce în atenţie şi un alt aspect al participării noastre la comerţul internaţional. Cercetările sale relevă faptul că „din punctul de vedere al structurii pe produse al comerţului exterior, se observă menţinerea caracterului de economie „primară", capabilă să ocupe pe pieţele externe doar crenele de produse cu tehnicitate redusă, dar energointensive şi mari consumatoare de muncă slab calificată, creatoare de valoare adăugată mică.[1000]"

În aceste condiţii „structura economiei României post-tranziţie nu mai este una specifică unei economii naţionale, ci uneia liberalizate şi integrate în economia mondială, îndeosebi în spaţiul economic european.[1001]" Există şi opinii mai radicale în ceea ce priveşte mutaţiile apărute în trăsăturile economiei româneşti ca

[998] Iulian Stănescu, *op., cit*., p. 229.

[999] Dumitru Mazilu, *ROMÂNIA – săraca ţară bogată,* Editura Institutului Revoluţiei Române din Decembrie 1989, Bucureşti, 2012, p. 32.

[1000] Mircea Coşea, *România după 20 de ani*, Ed. Business Adviser, Bucureşti 2011, pp. 62 – 75.

[1001] Iulian Stănescu, *op., cit*., p. 229.

urmare a tranziției. Schimbarea cea mai profundă nu o constituie trans-naționalizarea prin înstrăinarea capitalului „ci oligarhizarea și mafiotizarea vieții economice și sociale.[1002]" Această situație este percepută în mod diferit în scara aprecierilor tranziției pe un continuum succes-eșec, atât de oamenii politici cât și de opinia publică.

Unii oameni politici implicați în politicile tranziției în anumite momente alte evoluției noastre în istoria postsocialistă văd partea goală a paharului alții partea plină. Nicolae Văcăroiu, fost prim ministru și economist cu experiență, afirmă despre raportul dintre așteptări și rezultate în procesele tranziției: „Din păcate, trebuie să recunoaștem că am distrus mult, mult, mult mai mult decât era necesar. Și astăzi ar fi trebuit să vorbim despre o Românie cu un produs intern brut cel puțin de trei ori mai mare decât cel de astăzi. Nu vrem să recunoaștem că, din păcate, privatizările au fost în proporție de 80 la sută un eșec, după cum nu vrem să recunoaștem că, iată, vindem acțiuni la companii strategice în perioadă de criză, în contextul în care capital autohton nu există.[1003]" O opinie asemănătoare a fost exprimată și de președintele Ion Iliescu: „Privatizarea a fost un eșec prin felul în care s-a produs[1004]". Pe de altă parte, Traian Băsescu, în discursul său rostit în Parlamentul României, în septembrie 2008, vedea tranziția „spre democrație și economie de piață" ca un proces încheiat

[1002] Constantin Cojocaru, *Capitalismul postcomunist în variantă românească*, în Bursa, din 01.08.2005

[1003] *Radiografia privatizărilor din România. Câte eșecuri, câte succese?* Știrile TVR, 04 Aprilie 2013, online http://stiri.tvr.ro/radiografia-privatizarilor-din-romania--cate-esecuri--cate-succese-_29014.html accesat la 27 septembrie 2016.

[1004] Ion Iliescu, *Privatizarea în România a fost un eșec, ca și în Rusia,* HotNews.ro, 27 ianuarie 2011, http://www.hotnews.ro/stiri-politic-8246992-ion-iliescu-privatizarea-romania-fost-esec-rusia.htm, accesat la 27 septembrie 2016.

cu succes și considera că acest fapt permite trecerea țării la „etapa dezvoltării economice eficiente, a consolidării democrației în România ca Stat Membru al Uniunii Europene[1005]". Indiferent de modul cum percepem tranziția în liniile sale esențiale nu putem să nu fim de acord cu analiștii care evidențiază faptul că „strategiile" și „politicile" de privatizare au condus fie la apariția unui tip de „societate capitalistă subdezvoltată, responsabilă de împingerea unui segment important al populației în sărăcie,[1006] fie la „un capitalism oligarhic, neproductiv și parazitar. Dacă nu-l vom înlocui cu un capitalism democratic, productiv și performant, vom ajunge să avem mai mulți bodyguarzi, mai mulți paznici decât producători de valori materiale și spirituale.[1007]" Aceste realități au fost definite, în „bătălia" politică, printr-un lung șir de metafore alipite de economia construită în România postdecembristă: *capitalism sălbatic*, *capitalism de cumetrie, capitalism oligarhic, capitalism mafiotizat, capitalism de furat* etc.

Cu toate că în cele două decenii de tranziție aflate la un capăt și la altul al secolului trecut economia românească a făcut și pași importanți pe calea modernizării dar nu se poate trece cu vederea faptul că lipsa unei strategii de dezvoltare, inconsecvența privind calea de urmat, folosirea unui aranjament instituțional inadecvat (greșeala formei fără fond) și alte erori de management strategic avem o economie care s-a aflat într-o buclă a subdezvoltării pentru că era inadecvat structurată, slab competitivă și cu un potențial redus de convergență.

[1005] *Starea națiunii în varianta Președintelui Traian Băsescu*, online http://www.rombel.com/arhiva/52295-Starea%20natiunii%20in%20varianta%20Presedintelui%20Traian%20Basescu.html accesat la 27 septembrie 2016.

[1006] Cătălin Zamfir, *Ce fel de tranziție vrem? Analiza critică a tranziției II,* Raportul social al ICCV nr. 5/ 2012, p. 9 online http://iccv.ro/sites/default/files/Raport%20ICCV%205-2012.pdf accesat la 27 septembrie 2016.

[1007] Constantin Cojocaru, *Capitalismul bodyguardizat,* în Ultima Oră, din 04 august 2005.

3.2.2. Tranziții sociale și răsturnări de rol în structura societății românești după Marea Unire și după Revoluţia din Decembrie 1989

Transformările petrecute în sistemul politic şi în economia ţării după 1918 și 1989 au condus la inevitabile schimbări în societatea românească, care au afectat structura tuturor categoriilor sociale, rolul lor în viața cotidiană și mai ales raporturile dintre ele. Societatea care a început să se structureze după cele două momente fundamentale ale istoriei românilor din secolul al XX-lea nu mai semăna aproape deloc cu cea anterioară atât din punct de vedere al rolului jucat de unele categorii sociale cât și al raporturilor dintre ele. Tranziția societății și într-un caz și altul a vizat crearea statului modern expresie a democrației pluripartidiste cu o structură socială specific sistemului capitalist. Prin vot se exprimă structura socială pluralistă a societății capitaliste. Sistemul politic asigură convergența pluralității de interese[1008]. Structura socială a societății capitaliste din perioada interbelică nu a diferit extrem de mult de cea care se va constitui în România post-socialistă. A fost formată dintr-o diversitate de grupuri sociale, în primul rând cei doi piloni ai economiei: angajatorii, „capitaliștii", deținătorii de capital, și masa mare de salariați. Aici se include și o largă clasă, denumită vag cu termenul de clasă mijlocie: managerii, intelectualii, funcţionarii publici, micii întreprinzători, pe care în perioada interbelică Mihail Manoilescu o definea ca fiind o *pseudo-burghezie*[1009] care avea rolul de a crea cadrul juridic, administrativ și tehnic necesar organizării muncii și producției, care este funcția de bază a burgheziei.

Urmare a transformărilor petrecute în societatea românească în cele două decenii de la „capetele" secolului al XX-lea, au dispărut de pe scena politică actorii care acumulaseră în perioada anterioară

[1008] Cătălin Zamfir, *Ce fel de tranziție vrem? Analiza critică a tranziției II, Raportul social al ICCV* nr. 5/ 2012, p. 12.

[1009] Mihail Manoilescu, *Burghezia română…*, p. 56.

percepţii extrem de negative în mentalul colectiv pe de o parte, iar pe de alta nu mai aveau condiţiile necesare de a mai fiinţa şi a se manifesta în viaţa publică. Pe de o parte, prin reforma agrară începută în 1918 şi legiferată în 1921, marii proprietari de pământ, percepuţi de majoritatea ţăranilor ca fiind la originea tuturor suferinţelor îndurate, îşi pierdeau rolul deţinut pe scena politică[1010]. Partidul politic care le susţinea interesele va dispărea atât de repede încât, după exprimarea lui Nicolae Iorga, avea „să fie îngropat aşa de repede, fără ca nimeni să se îngrijească măcar din milă, să vadă dacă acel aşa de grăbit îndesat în sicriu nu mai dă cumva semne de viaţă"[1011]. Revoluţia din decembrie 1989 a eliminat regimul de dictatură a preşedintelui Nicolae Ceauşescu, ceea ce a condus în mod natural la dispariţia partidului comunist şi a nomenclaturii sale repudiată de întreaga societate[1012].

După 1918, redistribuirea proprietăţii funciare prin măsurile legislative luate pentru înfăptuirea reformei agrare a redus numărul marilor agricultori potrivit Anuarului statistic din 1930, care posedau proprietăţi cu mai mult de 100 hectare, şi a făcut ca aceştia să ajungă la 12.200 din care 1834 aveau peste 500 hectare[1013]. Acest fenomen a fost însoţit de un proces de îmburghezire a marilor proprietari de pământ ca urmare a investiţiilor făcute în sectorul agricol. În decembrie 1989 a dispărut aparatul partidului comunist şi, în lunile următoare, nomenclatura sa, numită în funcţii publice

[1010] Constantin Schifirneţ, *Marginalizarea ţărănimii în societatea modernă*, în România Socială, 11 mai 2016, onlinehttp://romaniasociala.ro/2016/05/11/marginalizarea-taranimii-in-societatea-moderna/; Constantin Stere, *Social-democratism sau poporanism?,* în *Viaţa Românească*, nr. 4, 1908, p. 59.

[1011] *Neamul Românesc* din 3 noiembrie 1918.

[1012] A se vedea, Andrei Sora, *op.cit*., în *loc.cit*.; Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate…*; Corneliu Dragomir, *Rememorări ale vieţii cotidiene din timpul comunismului într-un oraş provincial. Studiu de caz: Drobeta Turnu Severin,* Editura Lumen, Iaşi, 2009.

[1013] Mihail Manoilescu, *Burghezia română*, p. 162-164.

administrative și în birocrația economico-financiară. În ziua de 27 decembrie 1989, în prima ședință a CFSN, s-a discutat despre reorganizarea aparatului central de administrare a țării. S-a instituționalizat noul guvern cu un nou prim-ministru, dar au mai fost păstrați în aparatul central și funcționari care ocupau funcții tehnice deoarece era nevoie ca economia, transporturile și ordinea publică să poată funcționa în parametri care să asigure buna desfășurării a vieții sociale și economice[1014]. Totalitarismul ceaușist, care a accentuat în anii '80 criza economică, politică și morală a sistemului comunist, a produs o masivă lipsă de popularitate a opțiunii comuniste. Violența răsturnării regimului comunist nu a făcut decât să accentueze și mai mult desprinderea politică masivă de perspectiva comunistă[1015]. În contextul istoric al căderii întregului sistem comunist, foștii lideri comuniști de rang înalt și-au pierdut complet șansa de a mai participa la activitatea politică sub stindardul vreunui partid oficial.

Schimbări esențiale se petrec în deceniile analizate în interiorul celorlalte grupuri și categorii sociale. După marea unire se consolidează burghezia ca rezultat al dezvoltării industriale și a creșterii sectorului financiar-bancar în societate. Ștefan Zeletin arăta că procesul de consolidare a burgheziei naționale s-a făcut în România după 1918 „pe aceeași cale pe care au străbătut-o toate burgheziile înainte"[1016]. Chiar dacă în perioada postbelică mentalitatea agrară mai era încă puternic înrădăcinată, el aprecia că „drumul devenirii civilizației române moderne era spre o nouă producție,

[1014] Ion Calafeteanu, coord., *Revoluția Română din Decembrie 1989*. Documente …pp. 727-745.

[1015] Nadina Darie – Despa, *Caracteristici ale sferei publice românești și configurarea postdecembristă a structurii sociale/ The Characteristics of The Romanian Public Sphere and the Postdecember Configuration of Social Structure,* în *Revista de Administrație Publică și Politici Sociale* Anul I, Nr. 2 / Martie 2010, p. 41.

[1016] Ștefan Zeletin, *Burghezia română*…, p. 132.

o nouă societate, o nouă morală”[1017]. Calea, mijlocul indicat, era numai schimbarea modului de producere sub influenta unei industrii naţionale şi această sarcină revenea burgheziei naţionale. Diversificarea activităţii industriale ca şi legiferarea unor condiţii favorabile dezvoltării micii producţii în diferite domenii a avut ca rezultat consolidarea micii burghezii, care cunoaşte o creştere din punct de vedere numeric, dar nu şi calitativ, pe măsura acestei creşteri. Profesorul Ioan Scurtu aprecia că, la sfârşitul perioadei interbelice, în România, marea burghezie se situa în jurul a 2.500 de familii iar peste 100.000 de familii aparţineau micii burghezii la o populaţie care se cifra în jurul a 18 milioane de oameni. Acest fapt ne arată că aveam o burghezie redusă numeric şi în mare măsură dependentă de veniturile realizate în afacerile cu statul[1018].

Consecinţa creşterii ritmului de dezvoltare industrială s-a văzut în sporirea numărului de lucrători industriali. Muncitorimea se concentrează în marile zone şi oraşe industriale: Valea Prahovei, Valea Jiului, Bucureşti, Braşov. Raportat la numărul total al populaţiei, cifra de 947.739 de lucrători industriali, care activau în 237.227 întreprinderi aşa cum indicau datele statistice pentru anul 1930, ne arată că această categorie nu a jucat un rol deosebit în evoluţia societăţii din motive obiective, iar industria, cu toate realizările ei, era încă la începuturile sale. Din totalul întreprinderilor care activau în anul 1929 aproape jumătate (121.767) avea înregistrată doar un singur lucrător, iar cealaltă jumătate (133.357) avea între 2 şi 5 salariaţi![1019]. Din punct de vedere al creşterii gradului de profesionalizare, se înmulţesc numărul de şcoli profesionale, ajungând ca în anul 1930 acestea să pregătească un număr de 37.114 viitori lucrători industriali şi în servicii, inegal repartizaţi pe teritoriul

[1017] Ibidem, p. 13.
[1018] Ioan Scurtu, *Istoria civilizației românești*…, pp. 66-70.
[1019] Ibidem, p. 56.

României Mari[1020]. Acest fapt ne arată și gradul de disparitate a dezvoltării industriale. Din acest total, 22.183 de viitori angajați se găseau în vechiul regat, 4.768 în Basarabia, 1.188 în Bucovina și 8.975 în Transilvania[1021]. Lucrătorii industriali aveau să parcurgă, în cele două etape, drumuri diferite în tranzițiile ce-au urmat Marii Uniri și căderii regimului comunist.

Dacă după 1 decembrie 1918, lumea satelor a rămas principala structură socială cu aproape 80% din populația țării. În cadrul ei se produc o serie de mutații, dar care nu sunt spectaculoase, ca urmare a reformei agrare din 1921, deși, în România întregită situația țărănimii s-a îmbunătățit vizibil grație împroprietăririi. Dar imediat burghezia a căutat să câștige, sub altă formă, de a exploata satul, și anume sub forma cametei. Înainte de a se elabora legile conversiunii datoriilor[1022] „țărănimea plătea orașului ca dobânzi, 5.000 lei la hectar ceea ce însemna o rentă atât de mare ca și cum pământul țărănesc ar fi fost luat înapoi de boieri și exploatat de ei"[1023]. Într-un studiu efectuat de Mihail Manoilescu, în 1926, se arăta că din buget „doar 12% mergea către sat iar 68% era alocat pentru cheltuielile orașelor astfel că aceste erau de șase ori mai mari decât cele ale satelor 20% iar restul erau pentru furnituri din străinătate"[1024]. Un alt aspect a fost cel legat de lipsa de instruire a locuitorilor din agricultură pentru a aplica metode noi de lucru sau de întreținere a terenului arabil. În acest sens, Dimitrie Gusti, considera că „neajunsul decisiv al reformei agrare consistă, în lumina acestei constatări, în faptul că s-a dat pământ dar nu s-a făcut educația voinței

[1020] *Anuarul statistic al României. 1930*, Editura Monitorul Oficial, București, 1932, pp. 342-344.

[1021] Ibidem.

[1022] A se vedea, D. Șandru, *Creditul agricol în România, 1918 – 1944*, Editura Academiei, București, 1975, passim.

[1023] Mihail Manoilescu, *Burghezia…*, p. 137.

[1024] Ibidem.

ţăranilor împroprietăriţi, pentru a cuceri acest pământ şi a-i da o cât mai mare rentabilitate în vederea unui standard de viaţă mai ridicat. Trezirea voinţei de mai bine, cu deşteptarea unor trebuinţe noi de viaţă, iată prima garanţie de succes a oricărei străduinţe de îmbunătăţire agrară"[1025]. Apare proletariatul agricol, dar cel puţin în deceniul la care ne referim nu au existat iniţiative legislative care să normeze raporturile de muncă dintre marii proprietari agricoli şi lucrători. Niciuna din cuceririle moderne ale dreptului de muncă nu privea dreptul agrar, iar instituţia contractului colectiv de muncă, în măsură să asigure condiţii favorabile de stabilitate şi de salarizare pentru muncitorul agricol, – observa Mircea Georgescu, în 1937 – este necunoscută în acest drept. „Cu un cuvânt, – conchidea el – pentru mâna de lucru din agricultură nu există protecţiune socială în dreptul român"[1026]. O spectaculoasă creştere numerică au cunoscut-o, după 1918, funcţionarii şi intelectualitatea. Numărul celor care activau în diferite funcţii administrative nu a depăşit 600.000 de persoane iar cel al intelectualilor puţin peste un milion de oameni, ceea ce se încadra în limitele rezonabilului[1027]. Problema acută care nu s-a rezolvat în corpul acestei categorii sociale era, în primul deceniu de după Unire ca şi în întreaga perioadă interbelică, corectitudinea în raporturile cu cetăţenii. Boală de care a suferit şi societatea românească în primul deceniu a tranziţiei postsocialiste. Grav şi pentru o perioadă şi pentru alta este faptul că elitele politice responsabile de starea societăţii nu au avut soluţii sau nu au fost preocupate să eradicheze acest fenomen. Fără a generaliza, exemplul menţionat de Alexandru Vaida Voevod în memoriile sale pare

[1025] Dimitrie Gusti, *Consideraţii asupra unui sistem de sociologie*, *etică şi politică,* în *Opere*, vol. 1, Bucureşti, Editura Academiei, 1968, p. 343.

[1026] Apud, Ioan Scurtu (coordonator), Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, *România intre anii 1918-1940. Documente şi materiale,* Editura Universităţii Bucureşti, 2001, p. 40.

[1027] Ioan Scurtu, *Istoria civilizaţiei româneşti*…, pp. 72-84.

edificator. În calitatea sa de prim-ministru, Vaida a fost informat că „Regimentul de Roșiori Regina Maria împrumutase 200.000 de lei pe care nu-i mai restituia; i-a arătat chitanțele regelui Ferdinand care a promis că va «cerceta» cazul. Apoi Vaida a ridicat problema mituirii, devenită a practică uzuală, la care regele a răspuns: «Ce să facă bieții funcționari dacă nu le ajunge leafa ca să poată trăi?»"[1028].

După 1989, structura socială a României semăna în linii mari cu cea din primul deceniu de după Marea Unire, cu diferențe privind rolul și importanta unor categorii sociale, dar mai ales în ceea ce privește suportarea costurilor sociale ale tranziției. Elita, care a preluat puterea după prăbușirea regimului comunist și a declanșat începutul tranziției la economia de piață și statul de drept, a fost conștientă de efectele sociale negative inevitabile și a încercat să elaboreze o strategie pentru a controla aceste costuri. În strategia elaborată de o echipă de specialiști condusă de academicianul Tudorel Postolache se preconiza că tranziția să se desfășoare „în condițiile unui program de protecție socială eficace a grupurilor defavorizate, unui nivel acceptabil de asigurare socială a întregii colectivități și promovării unei politici coerente, care să asigure creșterea treptată, dar efectivă, a standardului de viață, a calității vieții.[1029]"

Alegerile din noiembrie 1996 au adus la putere CDR, o coaliție de inspirație neoliberală, care nu numai că a abandonat această *Strategie,* ci a schimbat și politica privind tranziția. A considerat că societatea română trebuie să răspundă cu o altfel de politică și strategii la șocurile tranziției. Consecința a fost creșterea costurilor sociale. La sfârșitul anului 1999, peste 70% din gospodăriile din România se plasau sub minimum de subzistență, iar peste 8 milioane de oameni se aflau sub pragul sărăciei extreme. În condițiile în care, din totalul câștigurilor realizate într-un an, o familie cheltuia

[1028] Ibidem, p. 74

[1029] Tudorel Postolache, (coord)., *Schiță* …., p. 12.

în 1998 între 54,8% (salariaţi) şi 63,2% (şomeri) pentru procurarea produselor alimentare şi între 7,7% (ţăranii) şi 16,5% (lucrătorii pe cont propriu) pentru plata serviciilor, nu se poate vorbi de acumulări băneşti prin care să poată fi cumpărate produse de îndelungă folosinţă sau locuinţe[1030]. În contextul acestor noi tipuri de reacţii şi răspuns la şocul tranziţiei, cheltuielile sociale au căpătat, „o conotaţie negativă, fiind considerate de partidele de la guvernare, un gen de asistenţă socială.[1031]" Măsurile de protecţie socială au fost derizorii.

În aceste condiţii, zonele sociale de sărăcie, anterioare anului 1990, s-au extins considerabil, provocând mizerie acută, degradare umană şi civică, desocializare. Aceste situaţii sunt frecvent întâlnite în aşezările urbane care au apărut ca urmare a existenţei în funcţiune unei singure ramuri industriale: cazul Rovinari şi al altor localităţi din Valea Jiului legate de minerit, Călăraşi şi Reşiţa, în oarecare măsură legate de combinatele siderurgice etc. În oraşele muncitoreşti, aceşti coloşi industriali nu concentrau doar majoritatea locurilor de muncă, ci întreaga viaţă socială a oraşului: învăţământul şcolariza viitori angajaţi pentru aceste combinate[1032]. Locuinţele şi dotările sociale, de multe ori sub standardele de civilizaţie, se construiau pentru lucrătorii lor, iar combinatul sau uzina făceau ele însele investiţii cu rol social – grădiniţă, şcoală, liceu, casă de cultură, locuinţe etc. Reducerea drastică sau închiderea unor asemenea platforme industriale a condus la apariţia de situaţii dramatice pentru că aşa numita politică de creare a IMM-urilor de către guvernele postcomuniste a eşuat lamentabil în aceste zone.

[1030] Constantin Hlihor, *România…*, p. 139.

[1031] Mariana Stanciu, Adina Mihăilescu, *Starea sărăciei din România în context european*, *Raport nr. 4*, Academia Română, Institutul Naţional de Cercetări Economice, Institutul de Cercetare a Calităţii Vieţii, Bucureşti, 2011, p. 6, online http://www.iccv.ro/sites/default/files/Raport%20social%204%20 2011.pdf accesat la 27 septembrie 2016.

[1032] Constantin Hlihor, *op., cit*., p. 140.

Șomajul a devenit o boală cronică nu numai în aceste regiuni, ci pe ansamblul țării. Dacă „În anul 1990 existau peste 6 milioane de angajați ai statului. În 2011 nu mai erau decât un milion, statul însuși fiind declarat falit. Căci falit este un stat care nu-și mai poate plăti profesorii, armata, poliția, instituțiile, administrația, judecătorii și medicii.[1033]" Societatea românească nu a părut a fi pregătită pentru a face față exploziei sărăciei. Deși sistemul securității sociale a supraviețuit într-o formă rezonabilă șocurilor economice și politice, formele de suport pentru cei mai săraci dintre săraci sunt mai degrabă confuze, fragmentare, deficitare[1034]. La polul opus al tranziției economice s-a situat noua burghezie românească. Aceasta, în multe cazuri, s-a format și a devenit cu ajutorul proprietarilor de capital prin inginerii financiare și corupție. Nu „au muncit pentru acest capital, nu și l-au creat economisind o parte din veniturile câștigate cinstit, pe piață, concurențial. Din acest motiv, ei nu economisesc și nu investesc veniturile câștigate. Le consumă pe vile, iahturi, etc. Este, astfel, irosită o altă sursă importantă de investiții, de sporire a capacităților de producție, a veniturilor, salariilor, pensiilor etc[1035]." În literatura de specialitate aceste personaje sunt denumite *grupuri de interese* sau *căutător de rente/rent-seeking*[1036]

[1033] Claudiu Iordache, *România la asfințit,* Editura IRINI, 2013, p. 38-39.

[1034] A se vedea și coord. prof. Dr. Cătălin Zamfir, *Situația sărăciei în România dimensiuni, surse, grupuri de risc iunie 2001*, in *România socială* – Revistă de cultură și anală socială 2001/2.

[1035] Constantin Cojocaru,*Economia duduie, sărăcia bântuie,* în *Bursa***,** 08 august 2005.

[1036] A se vedea și Anne 0. Krueger, *The Political Economy of the Rent-Seeking Society,* în *American Economic Review* no. 64 (3), June 1974, p. 291-303; Ileana Tache Email, Dorin Lixandroiu, *Rent Seeking Behavior in Transition Countries: The Case of Romania,* în *International Advances in Economic Research*, August 2006, Volume 12, Issue 3, p. 395–407; Liviu Nichiforel, Heiner Schanz, *Property rights distribution and entrepreneurial rent-seeking in Romanian forestry: a perspective of private forest owners*, în *European Journal of Forest Research*, May 2011, Volume 130, Issue 3, pp. 369–381.

iar în limbaj popular *„băieții deștepți*[1037]*.”* Acest tip de „personaj” nu are nimic în comun cu personajele care există în economiile de piață din societățile cu democrație consolidată. El este specific, mai degrabă, economiilor postsocialiste, care sunt administrate de un stat slab, care în literatura consacrată tranziției mai este denumit și *stat-falit.*[1038] Claudiu Iordache consideră că „falit e un stat care fură de la săraci pentru a-și îndopa parveniții, un stat ce nu mai poate plăti pensiile și îngriji copiii[1039]“. Au putut să apară profitorii tranziției deoarece în acest tip de societate „puterea economică provine în primul rând nu din producția propriu-zisă, ci din transferul de proprietate, din privatizare și din afaceri cu statul. Oamenii politici s-au trezit peste noapte deținători ai unei surse de putere pe care nu o bănuiau: controlul politic și administrativ al procesului de privatizare a bogăției publice și de distribuire a resurselor statului”[1040]. Astfel a fost posibil ca până la începerea procesului de privatizare, marea majoritate a întreprinderilor de stat să fie supuse unui proces de jaf. Persoane din aparatul managerial au creat un sistem de întreprinderi private căpușe, care au dezvoltat relații contractuale cu întreprinderile de stat, în dauna sistematică a acestora. A fost posibil ca și puținele investiții de care întreprinderile de stat au beneficiat în perioada de început a tranziției să fie deturnate în interesul diferitelor grupuri de interese. Cătălin Zamfir crede că „invocarea factorului corupție este însă o explicație superficială. Problema nu provine dintr-o cădere morală metafizică a managerilor, ci dintr-un sistem care nu asigură un management performant și responsa-

[1037] Silviu Cerna, Tranziția și grupurile de interese, in *ŒCONOMICA* no. 1/2016, online http://oeconomica.org.ro/abstract/295/Tranzi%C5%A3ia-%C5%9Fi-grupurile-de-interese.html.

[1038] Claudiu Iordache, *op., cit*., p. 39.

[1039] Ibidem.

[1040] Cătălin Zamfir, *Ce fel de tranziție vrem? Analiza critică a tranziției II,* în *op., cit.*, p. 37.

bil, însoțit de un deficit grav de control din partea statului în calitatea acestuia de proprietar"[1041]. Un expert al Băncii Mondiale, John Nellis, unul dintre artizanii politicilor adoptate de Banca Mondială în ajutorul acordat țărilor postcomuniste în procesul de privatizare, aduce în discuție și una dintre cauzele externe care au permis apariția unor asemenea personaje în peisajul economic românesc. În opinia sa, „schemele dubioase de îmbogățire – cum au fost acele fonduri de investiții private ce au dat faliment foarte repede"[1042]. Acestea au apărut ca urmare a faptului că „Guvernul a vrut o privatizare nedureroasă, iar finanțatorii și experții străini, o forma foarte rapidă de privatizare. În plus, finanțatorii externi condiționau acordarea de împrumuturi nerambursabile de un anumit număr de privatizări[1043]."

Primele schimbări generate de începutul celor două perioade de tranziție nu aveau să conducă nici într-un caz nici în altul și la eliminarea contradicțiilor și tensiunilor din societate. Bucuria și speranța, care aduseseră la un loc pe toți românii indiferent de stare socială sau religie în decembrie 1918 și în decembrie 1989, nu aveau să dureze mult, iar în arsenalul luptei politice aveau să intre opinii și manifestări care nu numai că produceau confuzie în societatea profundă, care își pusese atâta speranță în realizarea idealului revoluției unității naționale depline, ci și crize sociale profunde. Iată cum descria în memoriile sale Victor Moldovan atmosfera de optimism și speranță din timpul revoluției unității naționale din Transilvania. „*Începe revoluția*(s.a.). Soldații părăsesc frontul, sosind acasă cu tot echipamentul, cu puști și mitraliere. Cei rămași

[1041] Ibidem, p. 40.

[1042] John Nellis, *Nu privatizărilor fără un stat de drept funcțional!* Interviu Valentina Pop,Washington DC, Marți, 17 Iulie 2007, online http://asymetria-anticariat.blogspot.ro/2010/02/interviu-cu-john-nellis-expert-al.html accesat la 28 septembrie 2016.

[1043] Ibidem.

acasă părăsesc și ei cazărmile și spitalele. În oraș provoacă un spirit de exaltare, de bucurie, că s-a sfârșit războiul. Lumea nu mai cunoaște deosebiri de clasă, dând loc unei frățietăți generale".[1044] Și în vechiul regat românii credeau și sperau că „Trecutul insultelor la adresa Coroanei. Trecutul speculării urilor dintre partide. trecutul intrigilor din fiecare zi și din fiecare clipă. Trecutul încurajării tuturor cumetriilor în toate încercările lor de a înșela și de a corupe. Trecutul propagandei tachiste. Trecutul susținerii interesate a intereselor străine. Trecutul zăpăcirii continue a opiniei publice"[1045] vor dispărea și noua societate construită în baza noilor principii de organizare și administrare va fi mai bună. După câțiva ani dispăruseră și entuziasmul și încrederea.

La celălalt capăt al secolului, sămânța dezbinării și conflictelor sociale, care în fapt se încadrau ca și în perioada interbelică în logica luptei politice pentru putere, apare la doar câteva zile de victoria revoluției din decembrie. Octavian Paler, într-un articol publicat în ziarul România Liberă din 25 ianuarie 1990, scria „Și ce frumoase perspective deschisese României revoluția! Revoluția noastră însângerată și pură. Am dat martiri în câteva zile pentru o istorie întreagă, dar n-am avut, se pare, norocul ca sacrificiul lor să fie înțeles și respectat de către cei care vor o restaurație originală, căci aceasta e în esență faimoasa cale originală de democrație, de care ni se vorbește de la o vreme: un fel de restaurație. Și nu mă mir că doamna Doina Cornea a refuzat, după admirabilul ei curaj în confruntarea cu dictatura, să devină prizoniera unui simulacru de democrație, în care gravitația ideologiei ce a adus atâtea nenorociri țării pare să joace un rol important"[1046].

[1044] Victor Moldovan, *Memoriile unui politician din perioada interbelică*, vol. I, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2016, p. 72.

[1045] *Neamul Românesc*, an XIX, nr. 2, din 4 ianuarie 1918.

[1046] Octavian Paler, *Iluziile nu au durat decât o lună*, online https://mariusmioc.wordpress.com/2013/01/02/octavian-paler-iluziile-au-durat-numai

Nimeni din cei care erau angrenaţi în aceste lupte politice în care erau angrenate structuri sociale nu era dispus să vadă consecinţele pe termen lung în societatea românească. Anton Golopenţia atrăgea atenţia asupra faptului că „Buna funcţionare a modului de organizare a vieţii colective, care este statul, este însă și ea condiţionată de ataşamentul și de participarea activă a tuturor celor ce-l alcătuiesc. Statele bântuite de dezbinări de orice fel: etnice, religioase, politice, sociale au toate o existenţă precară, ce le împiedică să-și împlinească misiunea. Nevoiţi să lupte neîncetat cu forţe centrifugale, cei ce le guvernează sunt împiedicaţi să-și dea măsura puterii lor. Cea mai cunoscută dintre aceste dezbinări o constituie frământările sociale. Opoziţia dintre clasele și păturile ce se simţeau vitregite și cele socotite avantajate, aşa zisa problemă socială, reprezintă una din caracteristicile cele mai însemnate ale veacului trecut și încă și a epocii noastre”[1047]. Contradicţiile și crizele au apărut foarte rapid în ambele perioade analizate în societate și în istoria contemporană a României. În a doua parte a lunii decembrie 1918 s-au declanșat greve și mișcări de stradă din partea muncitorilor tipografi, ceferiști și metalurgiști, în care au avut loc ciocniri violente dintre protestatari și forţele de ordine, soldate cu morţi și răniţi. Iată ce consemna I. G. Duca despre aceste evenimente: „Soldaţii au tras, mai mulţi manifestanţi au căzut morţi, poliţia a arestat pe toţi fruntașii mișcării și i-a bătut atât de crunt, încât unul dintre socialiștii cei mai de vază, Frimu, a și murit peste câteva zile de pe urma rănilor dobândite. Represiunile au depășit, astfel așteptările și intenţiile noastre”[1048]. Grevele și demonstraţiile au fost o constantă

-o-luna-dictatura-a-fost-rasturnata-fara-participarea-frontului-a-fost-rasturnata-de-catre-popor-iesit-spontan-pe-strazi/ accesat la 10 octombrie 2017.

[1047] Anton Golopenţia, Sanda Golopenţia, *Opere complete*, vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, Editura Enciclopedică, Univers Enciclopedic, București, 1999, p. 343.

[1048] I.G. Duca, *Amintiri politice*…, p. 155-156.

a perioadei analizate, cu intensităţi şi desfăşurări diferite de la un an la altul. Amploarea lor şi impactul asupra societăţii erau date nu atât de numărul de participanţi, deoarece masa de lucrători industriali şi din servicii nu era impresionantă, ci de natura confruntărilor. În anul 1929 au loc, la nivel naţional, 99 de greve la care au participat peste 22.000 de muncitori şi funcţionari care îşi desfăşurau activitatea în 284 de unităţi de producţie şi de servicii[1049]. Numărul grevelor nu va creşte spectaculos în anii următori, marcaţi de accentuarea crizei economice, ci se vor petrece confruntări soldate cu morţi şi răniţi, ceea ce va impresiona societatea.

Începutul tranziţiei postsocialiste este marcat de demonstraţiile anti-FSN, desfăşurate în ianuarie 1990, continuate cu alte mişcării de stradă ale opoziţiei şi societăţii civile, care au atins apogeul în zilele de 13-15 iunie 1990[1050]. Societatea s-a confruntat cu o criză de proporţii rezolvată într-o primă fază de forţele de ordine, dar fiind depăşite de situaţie[1051], criza s-a transformat într-o confruntare atipică pentru orice societate democratică şi modernă: un conflict între două categorii sociale. Minerii din bazinul Văii Jiului pe de o parte şi mulţimea din Piaţă, coordonată şi potenţată de o parte a elitei intelectuale, culturale şi artistice a vremii[1052]. În ambele

[1049] Anuarul statistic al României. 1930, Editura Monitorul Oficial, Bucureşti, 1932, p.226.

[1050] A se vedea Alexandru Paleologu, *Minunatele amintiri ale unui ambasador al golanilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1991; Romulus Cristea, *Piaţa Universităţii 1990*, Editura Foc Filocalia & Karta Graphic 2007; Ion Bucur, *op.cit.;* Ruxandra Cesereanu, *Fenomenul Piaţa Universităţii*, în Revista **„22",** nr. 687/2003.

[1051] Florin Abraham, *România de la comunism la capitalism*, Editura Tritonic, Bucureşti, 2006, p. 424; Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 257.

[1052] A se vedea printre altele, *Raport asupra evenimentelor din 13 – 15 iunie 1990*, elaborat de Grupul pentru Dialog Social, Asociaţia pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki, f. an; Alin Rus, Mineriadele, între manipulare politică şi solidaritate muncitorească, Curtea

perioade analizate constatăm că în societatea românească a existat credința că, pentru rezolvarea discrepanţelor sociale și a disensiunilor pe care acestea le generează, este suficient să emiți legi. Mihail Manoilescu a criticat acest sistem și critica sa este perfect valabilă și pentru societatea aflată în tranziția postsocialistă: „și în politica socială față de muncitori, ca și în chestiunea țărănească, apare permanentă latura spiritului românesc, care socotește că legile pot face și desface totul. Mania legilor, adoraţia și încrederea în legi, este nu numai un efect al culturii juridice, atât de răspândită la noi, ci și o formă comodă de degajare de responsabilităţi sociale precise".[1053]

Ambele momente astrale ale istoriei din acest secol scurt au avut o puternică înrâurire asupra tinerei generaţii. În faţa românilor au apărut o serie de probleme de ordin politic, economic, social, care trebuiau să fie rezolvate pentru a înscrie societatea pe drumul modernităţii și europenizării, iar tinerii au reacţionat cu maximă receptivitate. Cei mai entuziaști au fost tinerii care au continuat să creadă în idealurile afirmate în 1918 și în 1989.

Veche Publishing, București, 2007; Mihai Dorin, *România de la comunism la mineriade,* București, Institutul Cultural Român, 2006.

[1053] Constantin Schifirneț, *Sociologie românească modernă*, Editura Criterion Publishing, București, p. 146.